



MAGYAR
NYOMDÁSOK
ÉVKÖNYVE
1908

HUSZONHARMA-
DIK ÉVFOLYAM
SZERKESZTETTE
NOVÁK LÁSZLÓ
KIADJA A KÖNYV-
NYOMDÁSOK
SZAKKÖRE

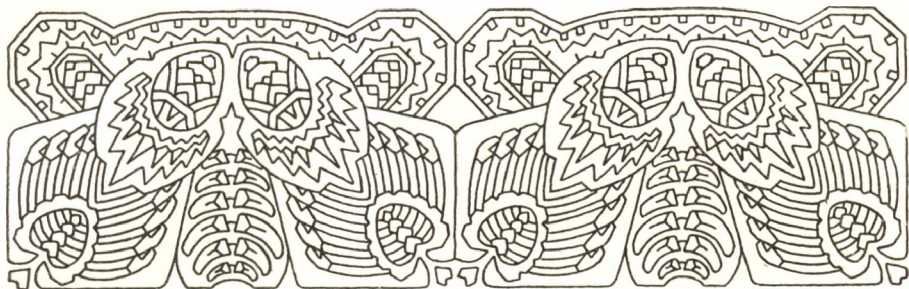
A fejléceket, iniciaisékat és záródíszeket,
valamint a borítékot, címlapot és a bélé-
papírost rajzolta Bárány Nándor.



Világosság könyvnyomda r.-t., Budapest.

21.810/23

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
B 8693/67.



SZAKKÖRÜNK JUBILEUMA.



Most, midőn Körünk fennállásának huszonötödik esztendejét betöltötte, nem lesz érdektelen visszatekinteni arra az időre, midőn egy maroknyi



sereg összeállva megalapította azt az egyesületet, melyet ma Könyvnyomdászok Szakköre név alatt ismerünk. Különösen helyénvaló ez annak a könyvnek lapjain, mely a Szakkörnek köszönheti létesülését, mely együtt is fejlődött a Szakkörrel az évek folyamán, s melynek kiadására és fejlesztésére a Szakkör annyi áldozatot hozott. Tagadhatatlan, hogy az Evkönyv évfolyamai a legbeszédesebb bizonyosságát képezik a Szakkör létjogosultságának, s egyúttal hangosan hirdetik ennek a Körnek szakunk iránt mindenkor tanusított szeretetét és lelkesedését, nemkülönben minden szép és jó iránt táplált idealizmusát.

Az idealizmus különben vezérfonalként vonul át Körünk huszonöt-éves történetén. Sőt valljuk meg őszintén, magának a Körnek megalakításához is meglehetősen nagyfokú idealizmus kellett.

Az alapítók szeme előtt korántsem lebegett annak idején Körünknek az a formája, amivé az egy negyedszázad alatt lassanként fejlődött. Mint annak első elnevezése (Társaskör) is mutatja, ők inkább egy olyan egyesületet terveztek, mely az akkori nyomdászok zömét képező német elemmel szemben a magyarajkú és érzésű nyomdászokat tömörítette. A magyar elem nem érvényesülhetett akkor a nyomdászárság társas és egyesületi életében, azért szükségesnek látszott előttük, hogy otthont teremtsenek azok számára, akik az idegen légkörben nem jól érezték magukat, az idegen szellemű multságokon nem találtak szórakozást. Erre vall, hogy a Kör fennállásának első éveiben inkább a kedélyes magyar jellegű multságok rendezésében és az általános önképzésben merítette ki célját s a tulajdonképpeni szakdolgozattal csak másodsorban foglalkozott. Tevékeny részt vett az összynomdászárság egyesületi és egyéb mozgalmában, éveken át tartó küzdelmet folytatott a Typographia megmagyarosításáért, kivette részét az anyaegyesület országosításakor folytatott munkából, multságain és összejövetelein költeményeket szavaltak, szépirodalmi dolgozatokat olvastak fel, s akkori működésének tökéletesen megfelelt a Társaskör elnevezés.

Tagadhatatlan, hogy Körünk mint társaskör is hézagot pótolott annak idején a nyomdásztársadalomban, de az alakulás után következő években mindig fokozottabb mértékben foglalt tért a Kör életében a szakképzés iránti vágy, szakdolgozok megvitatása s minél egyöntetűbb lett

nyelv tekintetében a főváros nyomdásztársadalma, annál inkább közeledett Körünk mai alakjához, s ámbár tagjainak szórakoztatása ma is egyik alapszabályszerű célját képezi, fő célja mégis a szakképzettség fejlesztése, a szakirodalom ápolása, szakkiallitások rendezése, s mint ilyen szükséges és hézagot pótló részét képezi az össznyomdászszág szervezetének, melybe néhány évvel ezelőtt szerencsés tapintattal illeszkedett bele. Vessünk egy rövid visszapillantást a mai Szakkör alapításának körülményeire ezelőtt huszonöt esztendővel, Láng József „Emlékkönyv a Könyvnyomdászok Szakkörének tíz évi működéséről“ című műve nyomán. A mai Szakkör alapításának eszméje a mult század nyolcvanas éveinek elején merült föl a fővárosi nyomdászok körében. A Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság ifjabb elemei indították meg a mozgalmat, s csakhamar létre jött a Magyar Nyomdászok Köre, melynek találkozóhelye a Király-utcai „Nyolcezes“-hez címzett vendéglőben volt, ahol félhavasokint tartottak üléseket. Az egyesülés célja főleg a magyarosodás terjesztése volt, s összejöveteleiken szavaltatok előadásával, eredeti dolgozatok fölolvásával töltötték az időt, de közben a kedélyes szórakozásról sem feledkeztek meg.

1881 szeptember 11-én választották meg az új kör tisztikarát a következők személyében: elnök lett Lettler Peregrin, alelnök Gyöngyösi Sándor, pénztárnok Faltermann (Faludi) Mihály, jegyző Láng József, választmányi tagok: Hódy Soma, Pataky István, Szemethy Géza és Szűts Géza. Ugyanakkor vitatták meg és fogadták el az alapszabályokat, melyet azonban még nem terjesztettek fel a miniszteriumhoz szentesítés végett. Első multságát ez a kör 1881 szeptember 18-án tartotta, első felolvasó ülését pedig ugyanazon év október 2-án, amikor Szemethy Géza, Szabó Dezső és Wesztwalevits Antal szavaltak, Hódy Soma, Szemethy Géza és Láng József pedig dolgozatokat olvastak fel. Összesen öt felolvasó-ülést tartottak szavaltatokkal és szépirodalmi dolgozatok felolvasásával. Az október hó 23-án tartott ülésen egy alapszabálykidolgozó bizottságot küldöttek ki, miután elérkezettnek látták az időt, hogy a kört szélesebb alapokra fektessék, ami miniszterileg jóváhagyott alapszabályok nélkül nem igen volt lehetséges. A bizottság tagjaivá Borsovay Géza, Firtinger Károly, Gyöngyösi Sándor, Hódy Soma, Láng József és Szabó Dezső szaktársakat választották. Ugyanekkor elvben elfogadták Firtinger Károly indítványát, hogy egy magyar nyomdászindulóra, ha a kör anyagi helyzete megengedi, pályázat hirdettessék. Ez az induló azonban még ma sincs készen. Az alapszabályokat a kiküldött bizottság elkészítette, de szentesítés végett még mindig nem terjesztették fel, hanem taggyűjtő iver kibocsátását határozták el és kimondták az újjászervezés szükségességét. A kör vagyona ekkor 7 forint 3 krajcár volt.

Az 1882 július 23-án Gyöngyösi Sándor elnöklete alatt megtartott szervezkedő ülésen Láng József jegyző tett jelentést a kör tíz havi működéséről s a szervezkedés előmunkálatainak megtételével Hódy Soma, Kaczander Gyula, Plachy Lajos, Szabó Dezső és Vízsay László szaktársakat bízták meg. Ugyanekkor elhatározták, hogy a kör a nyilvánosság elé lép, s közleményeit a Typographiában közzéteszik. Együttal felhívták a szaktársakat, hogy a nyilvánosan megtartandó alakuló közgyűlésig csatlakozzanak a kibontott zászló alá.

1882 szeptember 10-én tartották meg a mai Szakkör alakuló közgyűlését és Ács Mihály indítványára az új egyesületnek címe Budapesti



TANAY JÓZSEF

A KÖNYVNYOMDÁSOK SZAKKÖRE ELNÖKE

Könyvnyomdászok Társasköre lett. Az alakuló közgyűlésen a következők voltak jelen: Gyöngyösi Sándor ideigl. elnök, Hódy Soma előadó, Láng József jegyző, Ács Mihály, Borsovay Géza, Csathó Zsigmond, Deutsch Albert, Faltermann (Faludi) Mihály, Gáspár Samu, Gelléri Mihály, Griesz Ede, Hein Menyhért, Heiszer István, Jantsy Henrik, Kaczander Gyula, Kemény Ignác, Keményffy Dezső, Klein Adolf, Körömszy István, Maksza Ágost, Mayer Rezső, Marián György, Metzinger József, Neuwirth Lipót, Pacuch István, Pataky István, Plachy Lajos, Schwind Béla, Szabó Dezső, Szemethy Ferenc, Szemethy Géza, Szita Géza, Tanay József, Tomanóczy Dezső, Várhalmly Gyula és Vízsay István. A fenti névsorban felsorolt szaktársak — akik közül bizony már sokan nincsenek életben — voltak ezelőtt huszonöt évvel a mai Szakkör megalapítói.

Ugyanakkor elfogadták a Hódy Soma által előterjesztett alapszabályokat, melyeket a belügyminiszterhez felterjeszteni határoztak. Az elfogadott alapszabályok főbb alapelvei a következők voltak: a Kör nyelve kizárólag a magyar; célja: a magyar nyelvet terjeszteni és megkedveltetni a budapesti könyvnyomdászok között; a magyar nyelvben társulást létesíteni s az önművelődésre alkalmat szolgáltatni. Eszközök a cél elérésére: a) fölolvasások; b) szavalati és műkedvelői előadások; c) szak- és társadalmi kérdések vitatása, tekintettel a budapesti könyvnyomdászok egyleti életére. A tagok kétfélék: rendesek és tiszteletbeliek; a tagsági illeték havi 20 krajcár.

A közgyűlésen a következő tisztikart választották meg: elnök Tanay József, alelnök Gyöngyösi Sándor, titkár Láng József, másodtitkár Szabó Dezső, pénztárnok Schwind Béla, választmányi tagok: Gelléri Mihály, Griesz Ede, Hódy Soma, Kaczander Gyula, Keményffy Dezső és Szemethy Géza. Körünk első elnökét, Tanay Józsefet ma is az elnöki székben tisztelhetjük, az akkori alelnök, Gyöngyösi Sándor pedig ma is a Szakkör választmányának egyik legbuzgóbb tagja.

Tanay József az alapítástól kezdve 1886-ig, majd 1892-től napjainkig páratlan buzgósággal és ambícióval tölti be az elnöki széket. Az ő személye annyira összeforrott Körünkkel, hogy nélküle azt immár el sem tudjuk képzelni. Illő dolognak tartom, hogy itt, az Évkönyv hasábjain különösen megemlékezzem az ő kiváló személyéről, aki nem csak mint a Szakkör elnöke, de mint az Évkönyv egykori, a Grafikai Szemlének pedig alapításától fogva szerkesztője, nevét maradandó betűkkel írta be Körünk történetébe. A Szakkör jubileuma alkalmával meg kellene még emlékezni mindazokról, akik az elmúlt huszonöt év folyamán annak életében jelentős szerepet játszottak s annak irányításában és vezetésében érdemeket szereztek. Ezekről bővebb adatokat szolgáltat a jubileum alkalmával kiadott emlékfüzet, itt csak azokat említem meg, akik a Szakkör kimagasló munkásai sorából már az örök mulandóság országába költöztek.

Ki ne emlékezne Ács Mihályra, Körünk egykori oszlopára, aki nagy tudásával, intelligenciájával és bölcsességével évek hosszú során át vezető szelleme és első embere volt a Szakkörnek a munkában? Haláláig a legnagyobb buzgósággal vett részt üléseinken s önzetlen tevékenységével követésre buzdította az ifjabb generációt. Mellette említsük meg Kleimann Frigyest, egykori buzgó elnökünket, aki valóságos mintaképe volt a szakmáját szerető, intelligens nyomdásznak s aki oly korán

íthagyott bennünket, barátainak és tisztelőinek igaz sajnálatára. Aztán hova lett Firtinger Károly, a nyomdászat történetének ez a fáradhatatlan és hivatott kutatója, ez az élő lexikon, aki oly buzgón munkálkodott szakirodalmunk terén, hogy úgyszólván minden szabad idejét a munkának szentelte s munkásságával a szakunkon kívül álló körök elismerését is kivívta? Ő is eltávozott, de hátrahagyott művei, melyekben annyi kortörténeti adat van felhalmozva, míg Körünk fennáll, megőrzik nevét a feledéstől.

Tichy Ákos ötletes, szípkázó szelleme is elnémult örökre. Körünknek éveken keresztül titkára volt s az Évkönyvnek is több évfolyamon át szerkesztője. Jeles tollú író volt s a szépirodalom terén is sikerrel működött. Nagy tehetség volt, sokat dolgozott és fiatalon halt meg; ez a három ok elég arra, hogy őszintén fájjaljuk elvesztését.

Bauer J. M. is meghalt, a Grafikai Szemlének alapításától kezdve haláláig főmunkatársa. Puritán becsületességű, minden szépért és jóért lelkesedő derék szaktársat veszítettünk benne, aki mindenütt ott volt, ahol dolgozni és cselekedni kellett. Idegen származása dacára lelkes harcosa volt a magyar szakirodalomnak és szakunk fejlődésének.

Az élőknek egész légióját kellene felsorolnom, ha fel akarnám sorolni mindazok neveit, akik Körünk főtartása és fejlesztése körül maradandó érdemeket szereztek. Hisz csakis a szaktársak vállvetett, önzetlen munkássága tette lehetővé, hogy a Szakkör megérte fennállásának negyedszázados jubileumát. Mint e sorok elején említettem, az idealizmus volt a Kör alapításának fő mozgató ereje s az utódok is örökölték az alapítók ideális gondolkozását. Jól tudták mindenkor Körünk vezető emberei, hogy eszményi célokért munkálkodnak akkor, mikor a magyar könyvnyomdászok értelmi nivójának emelésén, a szaktudás fejlesztésén és a szakirodalom megeremtésén fáradoznak, s ennek köszönhetjük egyik legnagyobb alkotásunkat, a szaktanfolyamot is, melynek szilárd alapokra való fektetése a jövő egyik legfontosabb feladatát képezi.

Körünk szakközlönye, a Grafikai Szemle sem fog remélhetőleg megállani a fejlődés ama fokán, melyre az utóbbi években jutott s híhetőleg táborába gyűjti nemsokára az összes szakerőket, hogy munkájokkal magasra emeljék annak a lapnak színvonalát, mely már multjánál fogva is megérdemli, hogy maga körül lássa mindazokat, akik szakbeli tudásukkal az összesség hasznára lehetnek.

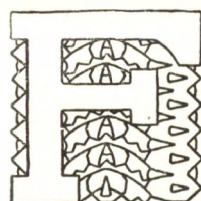
Befejezve rövid visszaemlékezésemet, még csak egy dologról akarok megemlékezni. Körünk csak úgy maradhat fenn továbbra is, ha a tagok a jövőben is olyan nagy számmal csoportosulnak köréje, mint eddig tették. Tagadhatatlan, hogy a szaktudás a szervezet legerősebb fegyvereinek egyike s Körünk kell, hogy a jövőben is a szaktudás melegágya maradjon s minél több tagot üdvözölhetünk körünkben, annál sikeresebben tudunk alapszabályszerű céljainknak megfelelni. Hiszünk, hogy



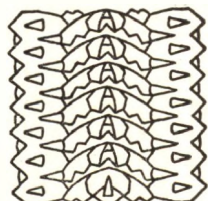
nem sokára minden szaktársunk, aki szakmáját szereti s lelkesedéssel csüng annak fejlődésén, tagjává lesz a már huszonöt év óta derekas munkát végző és megbecsülendő eredményeket felmutatni tudó Könyvnyomdászok Szakkörének!

Morócz Jenő.





FIGURÁLIS S MÁS SZEDÉSEK.



Mint egyéb iparágakban s művészetekben, úgy a nyomdászatban is akadtak mindenkoron olyan emberek, akik ha már kenyeret adó életpályájukká

választották a nyomdászatot: igyekeztek azt egyszersmind a legfőbb életcéljukká is tenni; e végből nem elégedtek meg azzal, hogy a lehető legalaposabban elsajátítsák mesterségüknek, foglalkozásuknak minden csínját-binját, minden aprólékos mesterfogását, hanem szakszeretettüktől s ambíciójuktól sarkalva, lázas iparkodással dolgoztak azon, hogy valami maradandó értékű dolgot teremtsenek, olyat, amely egyrészt kiemelné őket a névtelenség ködéből, másrészt pedig határkövet jelentene a könyvnyomtatás történetében is. A szakbeli találmányok legnagyobb része ilyen törekvéseknek köszönheti létrejövetelét, s a könyvnyomtatás művészi színvonalra emelésének a gondolata is hasonló lelki motívumoknak a kapcsán érlelődött meg.

Voltak szaktársaink között, akik nagy jelentőségű találmányokon törték a fejüket s ilyesmire áldoztak pénzt, időt meg gondolkodást; sajna, jobbára hiába, mert hiszen éppen a legfontosabb technikai újításokat oly embereknek köszönhetjük, akik nem a magunk módja szerint tanulták a nyomdászatot. Hogy egyebet ne említsünk: ott van a gyorsajtó meg a szedőgép, amelyeket bizony nem a magunk köréből való emberek találtak ki. Valami érdekes tragikumuma az életnek, hogy amikor fontosabb találmányról van szó: aránylag csak nagyon ritkán sikerül az az illető szakmabeli embereknek; többnyire idegen foglalkozásbeli egyének agyában fogamzik meg az eszme, talán éppen azért, mert mentesek a mindennapos egyhangú foglalkozás okozta elfogultságtól.

De voltak és vannak a könyvnyomtatók körében olyanok is, akik sokkalta egyszerűbb utat választottak ambíciójuk kielégítésére: vagy valami aprólékosabb technikai újítással igyekezve a köznek szolgálatára lenni, vagy pedig a mesterségük szabta korlátok közt bár, de olyat akarva teremteni, amely szerintük méltán fölkeltheti bármelyik szakembernek is az őszinte és meleg érdeklődését.

Jobbára az utóbbi kategóriába tartozó szárnypróbálgatásokról lesz itt szó. Olyan szedésbeli próbálkozásokról, amelyek a mi modernül látó szemünk előtt talán eredményteleneknek látszanak, de amelyeket mégis meg kell becsülnünk, mert hiszen javarészen a szakszeretetből és a szaktársias ambícióból fakadtak.

Kezdjük az úgynevezett figurális szedéssel.

Még csak nem is rég mult az az idő, hogy a szedőember, ha a szakemberi elismerés Csímborasszójára akart kapaszkodni: figurális rajzoknak léniákból való fáradságos összekombinálásával érthette azt el. Ha sikerült neki rengeteg munka árán valami emberi alakot úgy ahogy összeszednie: egyszeriben nagy lett a szakemberi híre-neve s ezt aztán nem ingatta meg továbbra semmi sem.

A praktikus élet nagyot változtatott azóta a mesteri szedőmunkákra vonatkozó fölfogáson, de nyomdászathistóriai szempontból egyrészt s az illető „művészek“ kétségbevonhatatlan technikai ügyességére való tekintettel másrészt: mégis csak elmondunk egyetmást az e fajta munkákról meg a csinálóikról is.

A rajzoknak vonalakkal való megszedésében mindenkoron a franciák voltak a legelsők. Egy Auguste Monpied nevű francia betűszedő például 1849-ben két ilyen tipográfiai mesterművet állított ki: az egyik volt az „Amor és Psyche“ Canova remek szobra után, a másik pedig „Pandorának elragadtatása“ Flaxman után. Őt követte a hatvanas években a Derriey-féle öntöde híres akcidens-szedője Victor Moulinet, ki Gutenbergnek, Fustnak és Schöffnernek a művészi csoportképét szedte ki léniából s ezenkívül a nagy francia költőnek, Bérangernek az arcképét is.

Ez a Moulinet a maga idejében csodálatba ejtette egész Európa nyomdászágát. A francia lapok hasábos cikkekből magasztalták az ügyességét s még komoly lexikális művekbe is belekerült az életeleírása. Nem csoda tehát, ha ő utána mind nagyobb számban bukkantak föl olyan ambiciózus szedő-emberek, akik esetleg éjtszakát is nappallá téve törekedtek hasonló remekművek megalkotására. Köztük a legkorábban egy Lanier nevű párisi betűszedő vergődött a Moulinet-éhez hasonló hírességre.

Moulinet-nek és Lanier-nek hatalmas versenytársa támadt későbbben Sixte Albertben, aki 1878 körül a Laokoon-csoportozat képét szedte ki csupa merő léniából. Ez a szedőmunkája is nagy feltűnést keltett, de kétségtelenül még elég pongyola munka volt. Különösen a részletekben nyilvánvaló szedőjének a határozatlansága. Annál érdemesebb — a szó teljes értelmében — munkával lépett elő 1893-ban, amikor a művészetek géniuszának a Tuileriák palotáján levő remek domborművi csoportozatát megrajzolta s ennek nyomán az elképzelhető legnagyobb pontossággal ki is szedte.

Sixte Albert e szedőmunkájának negyedrésznyre kicsinyített képét az egyik mellékletünkön mutatjuk be. A munka annál érdekesebb, mert csupán egy- meg kétpontos cínkvonalakból s ezenkívül meglehetősen sokféle kizáró darabból áll, s szedője nem viaszba, plasztolinba vagy egyéb képlékeny anyagba nyomkodta a léniákat, hanem szedte a szó legteljesebb értelmében.

A „figurális szedések“ divatja ekkor már egész Európára kiterjedt. A praktikus németek meg angolok törődtek még legkevesebbet ezzel a háládatlan tipográfiai játékkal, nagyban kivették azonban részüket e tekintetben a svédek meg a dánok, akik közt többen is ráadták fejüket a hírnév-szerzés eme módjára. A svéd nyomdászok kitünő évkönyvnek majd mindegyik kötetében találunk ilyes léniá-görbítményeket. Van köztük annyira komplikált és oly nehéz munka, hogy alig tudjuk elképzelni: mikép gyözte türelemmel a csinálójuk.



Szedte Spitz Adolf;
az alapnyomatokat
véste Keszler Vilmos.

EREDETI
LÉNIA-SZEDÉS.

Nyomtatta
a Világosság könyv-
nyomda Budapesten.

Melléklet Tanay József "Figurális a más szedések" című cikkéhez.



Szedte Sixte Albert Párisban;
az alapot véate Keszler Vilmos.

LÉNIA-SZEDÉS.
(Negyedrésnyire kicsinyítve.)

Nyomtatta a Világosság
könyvnyomda Budapesten.

Melléklet Tanay József "Figurális s más szedések" című cikkéhez.



Szedte Mahlau A.
Berlinben.

TÉRKÉP-SZEDÉS.

Nyomtatta a Világosság
könyvnyomdája Budapesten.

Melléklet Tanay József "Figurális s más szedések" című cikkéhez.



Szedte Mahr József; az
alapot véste Keszler Vilmos.

LÉNIA - SZEDÉS.
(Egy harmadrésszel kicsinyítve.)

Melldiklet Tanay József "Figurális s más szedések" című cikkéhez.

Nyomtatta a Világosság
könyvnyomda Budapestten



Szedte Fasol Károly
Bécsben.

Pontokból összerakott szedés
(stigmatipia).

Nyomtatta a Világosság
könyvnyomda Budapesten

Hogy a figurális szedésnek mihamar nálunk is akadt művelője: természetes dolog. A legelső ilyes munkát tudtunkkal a Rigler-nyomda mostani akcídens-szedője, Spitz Adolf készítette a nyolcvanas évek vége felé. Az Iparegyesület ki is tüntette őt értük. Egyszerű vonalakból összerakott címlapfélék ezek, de az egyes alkotó elemek fölülmulthatatlan pontossággal vannak egymáshoz illesztve. Egyiköket, a „Rézi néni“-t eredetiben mutatjuk be az e cikkhez csatolt első mellékleten, csak a szövegszedést hagytuk el róla.

Spitz Adolf próbálkozását a Mahr Ferencé követte 1892 körül, aki már nem elégedett meg egyetlen egy alaknak vonalakból való megszedésével, hanem egész sétáló társaságot komponált össze. Az eszmét egy svédországi lénia-szedésnek a látása költötte föl benne, s elég sikeresen oldotta meg a kitűzött föladatát. Csakhogy ő már hasonlíthatatlanul egyszerűbb és könnyebb módját választotta a lénia-szedésnek, mintsem azt az őt megelőzött lénia-görbitő művészek tették. Valami tepsifélébe körülbelül egy centiméter vastagságnyi olvasztott viaszkot öntött, megszáradása után ennek fölületét szépen lesimitotta, s aztán rámasolta a rajzot. A viaszkot meleg helyen némileg megpuhítva, mi sem volt annál könnyebb, mint hogy az előre megvágott léniaakat a másolat vonalainak a helyére bedugdossa. A vonalak hajlítása meg görbitgetése természetesen elég munkát adhatott neki.

Mahr Ferenc e szedése a Grafikai Szemle mellékleteként jelent meg annak idején. Mostani cikkünk mellékleteként is közöljük a művét, persze körülbelül egy harmadrésznnyivel kisebbítve. Az eredeti szedés a Grafikai Szemle szerkesztőségében máig is megvan.

A most közölt sorainkkal s még inkább a három idézett melléklettel — azt hisszük — eléggé tiszta képét adtuk már a figurális szedésnek. Az ilyes munka volt vagy két-három évtizeddel ezelőtt a szedői ügyesség és gondosság netovábbjának a bizonyítéka.

Különben maga az egész akcídens-szedés is meglehetősen távol járt akkoriban a logikus egyszerűségtől és keresetlenségtől. A németek kiadták a jelszót, hogy a nyomdász-embernek — ha igazán szép akcídens munkákat akar komponálni — az építészeti stílusokat és alapformákat kell tanulmányoznia. Már maga az akkori díszítő anyag is erre utalta az embert. S ha aztán az akcídens-szedőt mindez nem elégítette ki, s eredetibb kompozíciók alkotására vágyott: bizony egyszerűen rátévedt a lénia-görbitésnek meg a figurális és perspektivikus hatású szedésnek a mezejére.

A nyolcvanas évek közepe táján tűnt föl nálunk Westwalevits Antal, a Pallas-nyomda akcídens-szedője. Az akkori szedési irányzatnak megfelelően gyönyörű munkákat készített. Bár az ő szedés-stílusa természetesebb volt, mint a figurális alakok, tájképek stb. megszedésében excelláló elődeié meg kortársaié: az akkori fölfogás őt is nem egyszer olyan térre ragadta, amely nem igazi terrénuma a tipográfiának. Rendkívül nagy gonddal és ügyességgel készített munkái között például fokbeosztásos földgömböket, nyitott boltajtós házakat is találunk. Hogy megcsodáltuk ezeket akkoriban!

Az akcídens-szedés céljának félreismerése — mint említettük — meglehetősen általános volt még a nyolcvanas években. A legkikiáltottabb német akcídens-szedők: Watzulik Albin Mária és Kulbe Károly szintén akárhányszor csináltak perspektivikus hatású szedéstervezeteket. Sőt

még jóval később is — a kilencvenes évek második felében — Kulbe Károlynak szélében ismert magyar tanítványa, Mitterszky József, valószínűleg csodálatba ejtett bennünket a lénia-görbítéseivel. Olyan ólomvonalakat öntetett, amelyek nem voltak antímonnal ötvözve, s a legváltozatosabb figurákat szedte össze belőlük. Az akkori idők nagyvirágos ornamentumokkal díszített mestermunkái közül akárhányat is pusztán ólomvonalakból szedett meg, provizóriusan zárva ki a vonalak közeit, s aztán gipszet öntve közbe.

A tisztultabb tipográfiai fölfogás, no meg a gyors munkálkodás kényszerűsége véget vetett az ilyes babramunka kultuszának. Akcidenszedőink ma egyértelműleg az oblongumos szedés meg dísz egyedül üdvözítő voltára esküsznek, s még az egyes sorok hajlítottnak avagy karikába szedését sem tartják megengedhetőnek a nyomtatványaikon. A lénia-görbítések korszaka úgy látszik végleg letűnt.

Voltak a régi időkben egyéb érdekes szedés-problémák is. Köztük első helyen talán a térképek szedését kell megemlítenünk, amely szedési mód végesvégig a kísérletezés stádiumában maradt, s máig arra szorult össze, hogy a községek stb. neveit leszedetve, erről csírizes papírosra levonatot készítenek, s kellő szétvagdalás és elhelyezés után a litográfiai köre átnyomatják.

A térképek tisztán szedés útján való előállításával a tizennyolcadik század két hírneves nyomdása és betűöntője, a baseli Haas Vilmos meg a lipcsei Breitkopf próbálkoztak meg, de egymástól függetlenül. Haas 1775-ben lépett e találmányával a nyilvánosság elé, Breitkopf pedig 1777-ben szólt erről egy a geográfiai térképek nyomtatását tárgyaló füzetkéjében. Kísérleteik azonban ekkor már hosszas évekre terjedtek vissza. Mind a kettő a maga hazájának térképét próbálta megszedni, de nem valami kiváló sikerrel.

Hogy a párisi hatalmas Didot nyomdász-család is megpróbálkozott annak idején a térképek szedésével, szinte magától értetődik. 1820 és 1830 között nem kevesebb, mint ötvenezer frankot fordítottak ez irányú kísérletezéseikre, de fáradozásuknak meg áldozatkészségüknek nem volt komolyabb látszatja.

A bécsi Raffelsberger 1839-ben négy lapon megszedte a magyar-osztrák monarchia póstai térképét, s ezért az akkori bécsi iparkiallításon arany érmet is kapott. E térképet azonban nem volt alkalmunk látni, s így bővebben nem is szólhatunk róla.

Igen érdekes volt a berlini királyi titkos nyomda egyik szedőjének, Mahlaunak a térképszedési módja. Telegráf-térképét egyik mellékletünkön be is mutatjuk. Ennek a szedésekor a következőképpen járt el: Mindenekelőtt annyi nonpareille quadrátumot öntetett, amennyiből a térkép egész fölületének megfelelő darab szedést szedhetett össze. Eme quadrátumoknak a tetejükön volt a szignaturájuk, s Mahlau úgy szedte őket össze, hogy a szomszédos szignaturák kockás hálózat képét mutatták. Ugyane nagyságú hálózattal ellátott papírosra rajzolva a térképet, e közé meg a nonpareille quadrátumok közé festékes papíroszt fektetett a friss festékezésű oldalával lefelé, s a térkép rajzát erre pontosan ráillesztve: az utóbbinak minden vonalát nagy gondnal utánahúzta s egyszersmind a városok helyét mutató pontokon is megnyomta a papíroszt. A festékes papíros közvetítésével persze mindez szépen átmásolódtott a quadrátumszedésre. Ekkor a pontok helyére a korrigálás rendes

módja szerint berakta a különféle karikákat, s melléjük szedte a város nevét is. A vonalak beillesztése már nehezebb dolog volt, de végre is — mint ábránk mutatja — sikerült. A léniák aljából az itt látható módon három-négy cicerós darabokat vágott ki, úgy hogy lábuk maradt. E lábaiknál fogva a léniákat a megfelelő helyeken a quadrátumok közé dugta, s aztán a szükséges görbületeket csipőfogóval állította elő rajtok. Mindenesetre oly rengeteg hosszadalmas munkája volt, hogy az alig fizetődhetett ki.



Ez volt a térképszedési próbálkozások legtöbb eredményt adott epizódja. Tudunkkal azóta sem adta a fejét ilyesmire senki sem. Hegy-és vízrajzi, meg általános térképek szedésére persze gondolni sem mertek.

Es most térjünk át a vonalas szedésről a pontokból állóra, amelynek szintén megvoltak a maga mesterei.

Az ebben az irányban való legelső kísérletek Breitkopf nevéhez fűződnek, aki a tizennyolcadik század második felében óriási munkásságot fejtett ki Lipcsében, s a térképszedés mellett plasztikus hatását arcképeknek megszedésére is vállalkozott. Hagyatékában maradt egy-néhány olyan Minerva-kép, amely kétségtelenül apró vonalokból meg pontokból összeállított szedésről nyomódott. Érdekességükön kívül különösebb értékük nincsen, de mindenesetre tanúságot tesznek csinálójuk rengeteg türelméről. A stigmatípiá nevű pontszedési eljárásnak tulajdonképpen föltalálója más volt: a bécsi Fasol Károly, aki 1868-tól kezdve a nyolcvanas évek közepéig „Album der Buchdruckerkunst“ címen adta ki a maga mindenkitől megcsodált munkáit.

Egyik, Gutenberg-mellképet ábrázoló mellékletünkön bemutatunk Fasol stigmatípiái közül egyet, persze mintegy hatszoros kicsinyítésben. A mester albumának első füzetéből való ez, s negyedpetitnyi betűestre öntött ötféle vastagságú pontokból szedte össze Fasol. A füzetben hasonló módon összeszedett nagybetűs sorokat, keretkompozíciókat meg virágokat találunk ezenkívül. A türelmes betűszedőt az 1867-iki párisi tárlaton bronzéremmel, az 1873-iki bécsi világkiállításon pedig díszoklevéllel jutalmazták e munkájáért. Ő maga, ha egy-egy füzetjével elkészült, sorra bejárta Magyarország, Ausztria meg Németország nyomdáit, s viszonylag olcsó pénzért árúsította a remekeit. Idősebb nyomdászaink még emlékezhetnek a hajlott korú, szikár mesterre, hisz csak vagy tizenkét esztendeje, hogy meghalt.

Fasol Károly albumának második füzetében a léniát választotta kísérleti anyagául. Egytől hat pontig terjedő vastagságra különböző hosszúságú vonalakat öntetett, s ezeket a pontokhoz hasonló módon használta föl. Egyebek közt hű képét szedte meg velök a mainzi Gutenberg-háznak is. Később aztán praktikusabb dolgokkal is kezdett foglalkozni: a harmadik füzetben „Mozaik“ néven hetvenhétféle 3—6 pontos, igen egyszerű figurából díszes kereteket, a negyedikben pedig nyomtatványmintákat bocsátott közre.

A különféle hímzsminták szedése is sokat foglalkoztatta már a találékonyabb betűszedőket. Amilyen egyszerű dolog ez egyetlen egy

szinben, annyira ki van téve kellemetlen eshetőségeknek az ember a több formáról és több színben való nyomtatásukkor.

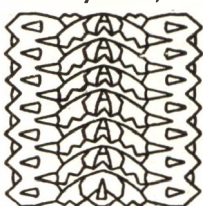
Az egy színben való nyomtatásra szánt szedésnél a színeknek megfelelően többféleképp mintázott négyzetdarabokkal dolgozik a betűszedő. A fekete négyzet ■ például fekete színt, a függőlegesen rovátkolt |||| zöldet, a balfelé dülő rovatolású // sárgát, az üres kocka □ vöröset jelent. A négyzetek nagyságát gyöngyre avagy nonpareillere szokás venni. Az ilyen egyetlen egy színben tervezett szedésnél nincsen egyszerűbb dolog a világon.

A többszínű nyomtatásra szánt himzés-minta szedése is főképpen rajtunk kívül eső okok miatt olyan nehéz. Különböző tónusú négyzeteket önteni, s ezeket több formában egymást kiegészítően összeszedni elvégre nem volna boszorkányság, de rendszerint annál nagyobb bajt okoz a regiszter. Ezért a színes himzés-mintákat máig is majdnem kivétel nélkül litográfiai úton állítják elő. A tipográfiai előállítás, apróbb szedés-elemeket föltételezve, majd hogy nem lehetetlen dolog.

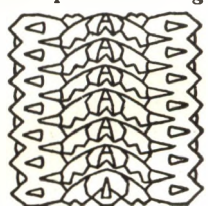
Minálunk a Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság személyzetének egyik tagja, Mahr Ferenc foglalkozott legtöbbit e dologgal. Gyémánt betűnagyságú kizáró darabokat meg kockákat öntetett, s ezekből állította össze a szükséghez képest két-három formában a szedését. Egy jól sikerült himző-mintáját a milleniumi kiállításon is volt alkalmunk látni. Az eljárás praktikusságának volt azonban egy nagy akadály: a gyémánt nagyságú figurák meg kizáró darabok már eredetileg sem lehettek olyan minuciózus pontosságúak, hogy a tökéletesen pontos regisztert biztosíthatták volna. Amennyiben több színes formának a szedéséről is volt szó: természetes, hogy ezekben itt-ott regiszterbeli különbségek mutatkoztak. E különbségek még jelentékenyebbekké lettek akkor, amikor osztott szekrényből történt a szedés; festékrészecskék meg porszemek tapadtak az egyes típusokhoz, s ez teljesen hiábavalóvá tette továbbra a munkát.

Ennyit a régi módi szedésbeli művészkedésről. A modern könyvnyomtató ma megmosolyogja mindezt, s nem fér a fejébe, miként lehetett oly tömérdek időt és fáradságot a már előre is impraktikusnak látszó cél érdekében áldozni. Amilyen csodálattal, sőt áhitattal szemlélte az ilyesmit a húsz-harminc év előtti könyvnyomtató, annyira kicsinyes és hiábavaló babramunkának tartja ezt a huszadik század tisztultabb fölfogású és gyakorlatiasabb érzékű tipografusa.

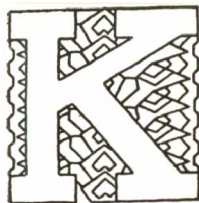
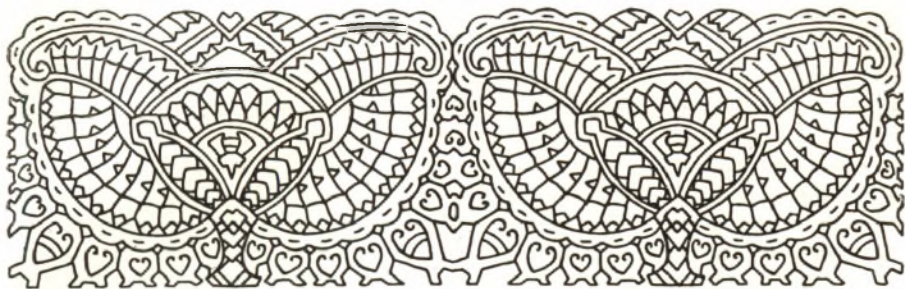
Pedig nincsen ám fenéig igazsága. Mert ha mindíg csak a praktikusát, a gyorsan elvégezhető meg jól kifizetődöt nézné az ember, sok művészi értékű sokszorosító eljárásnak meg nyomtatási módozatnak ma már híre-hamva se volna. Hogy csak egy-két példát említsünk: a rézmetszésnek, rézkarcnak, de sőt még az illusztrálás céljaira szolgáló fametszetnek is ilyenformán végkép el kellett volna tűnniök a feledés homályában, mert hiszen a fotomechanikai eljárásoknak praktikusság



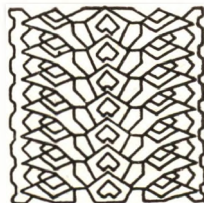
dolgában a nyomukba sem léphetnek. S aztán ne feledjük, hogy a cikkemben fölsorolt szedési különösségeknek inkább csak kísérletezés-jellegük volt; kísérletezés nélkül pedig a találmányok ezrei nem születhettek volna meg e világra.



Tanay József.



KÖNYVDISZÍTÉS HAJDAN.



Valljuk csak meg bátran, hogy minden erőlködésünk mellett sem igen tudunk abszolúte szép könyvet előállítani. A munkamegosztás átka úgy megfekszi iparunkat, hogy az igazán szép, stílszerű könyv előállítása mai napság már majdnem hogy lehetetlenség. Egységes szellem, egyetlen ízlésnek és fölfogásnak a visszatükrözése elképzelhetetlen valami a huszadik század könyvénel, hiszen annyi kézen megy az keresztül, oly sokan dolgoznak rajta a végeles elkészültéig, hogy a különböző fölfogások okvetlenül bizonyos díszszonanciát okoznak rajta. Az író, az illusztrátor meg a dekoráló művész, a betűszedő, a nyomó meg a könyvkötő mind-mind más műveltségű, más ízlésű ember, s lehetetlen, hogy e műveltség- és ízlésbeli különállásának egy-egy parányát olykor bele ne vigye a munkájába. A legnagyobb bajt pedig abban látjuk, hogy még az egyes munka-ágazatokat is sok-sok ember végzi. Hogy példát mondjunk: a szedésen esetleg tíz-húsz ember is dolgozik egyszerre; az egyik ilyen, a másik olyan szedői technikával meg ortográfiával, s végezetül a munka összeállítását, tördelését ismét másik, a címlapnak stb.-nek a szedését újra más végzi.

Másképpen volt a dolog hajdanában, amikor a könyvmásoló, illetőleg a tipografus esztendőig is ráért arra, hogy a könyvet piacra vigye, s amikor anyag meg minden egyéb kifogástalan jóságú volt.

Pedig a könyvcsinálás olyan munka, amellyel mindenkoron meg lehetett közelíteni a művészeti ideált, s a minden tekintetben jól és ízlésesen kiállított könyv a maga fajtája közepette éppen úgy igényt tarthat a művészi munka elnevezésre, akár a festmény avagy a szobormű. Hiszen a könyvtől, s általában a nyomtatványtól szinte elválaszthatatlan a dekorálásnak a fogalma.

A dekoráció társaságában sokszor az illusztráció is föl szokott lépni. Dekoráció alatt azt az egyszerűbb vagy nagyobb igényű dísz értjük, ami a könyvben az oldalaknak ékesítésére szolgál, de nem magyarazza a szöveget, hanem egyszerűen csak díszít. Az illusztráció — mint a neve is mutatja — már a szöveg kiegészítése- s magyarázataképp szerepel.

A művészet meg a könyvnyomtatás egymással való benső viszonyának kész bizonyítéka, hogy semmi másból sem lehet oly behatóan és alaposan megismerni az emberiség történetét, mint éppen a művészetből és a könyvnyomtatás legfő termékéből: a dekorált meg illusztrált könyvből. Aki a műemlékeket szeretettel és elgondolkodva tanulmá-

nyozza: az előtt meg kell, hogy elevenedjenek az illető korok emberei, ezek életviszonyai, szokásai, meg világnézetei. Az emberi előrehaladásban megnyilvánuló hirtelen ugrások és hátrazökkenések mind-mind híven vissza vannak tükrözve a műemlékeken. De éppen úgy — sőt talán még nagyobb mértékben — a könyvön.

Az angolok nagy művészenek, Walter Crane-nek van egy pompás hasonlata: ha az építészetet, festészetet meg szobrászatot az elmúlt idők tükrének tekintjük, az illusztrált könyvet, s vele együtt a sokszorosító művészeteket a régi kor kicsiny kézi tükrének vehetjük. A könyv sokkalta hívebb képet ad a népeletről, a különböző korszakokbeli szokásokról, életfölfogásokról meg ideákról, mint a nagy művészetek csodálatos alkotásai. Az utóbbiak csak a királyok és hatalmasok által kifejtett pompáról, az ő életükben megnyilatkozott dícsvágyról és szenvedelmekről szólnak, de a könyv, különösen ennek illusztrációja: belevilágít a népelet apró rejtekébe. Megmutatja a néplelek miszteriumait, föltárja előttünk annak bensejét tréfa és játék, hangulatosság és képzelődés, munka és pihenés idején.

A könyv fejlődésének történetében két korszakot különböztethetünk meg: a tulajdonképpen való könyvnyomtatás föltalálása előtt és után valót. Tágabb értelemben ez a megkülönböztetés szinte fölösleges: a Gutenberg kora előtt készült könyvek is — akár fatábláról nyomódtak, akár pedig barát-ember másolta őket hosszú téli éjszakákon — szervesen hozzátartoznak az ólomtípusokról nyomtatott könyvek nagy seregéhez. Előfutárjaik és egyszersmind mintáik ezeknek; a nagy föltalálótól kezdve a legmodernebb újabbkori könyvművészig: mindenki a kódexek kifogyhatatlan szépségforrásához jár meríteni.

A könyvnyomtatás korát megelőzőtt időkben a könyvet főképpen csak dekorálták; az illusztrálás nyomaira leginkább csak a miniatúrák egyik-másikánál akadunk. Ha lassan is, az illusztráció apródonkint utat tört magának, s a kései kéziratokon már illusztráció meg dekoráció szépen egybeolvadt, utólérhetetlenül pompás hatású díszére s e mellett magyarazatára is szolgálva a szép barátbetűs írott könyveknek.

Minden korszak szellemének ismertető bélyegét megtaláljuk a régi könyveken, sőt mert hajdanában a nemzetek egymással való érintkezése sokkalta korlátoltabb volt, mint ma, s így erkölcsök, szokások és ízlés dolgában meglehetősen elkülönültek egymástól, a különböző nemzetek szépíróinál meg könyvfestőinél is különböző fölfogásnak és különböző ízlésnek, egy szóval stílusnak a kétségbevonhatatlan nyomait találhatjuk meg.

Könyvdíszel már a könyv legrégebb korszakában is találkozunk. Az egyiptomiak papiruszra írt hierogliffjei már maguk is kész díszményszámba vehetők. Különböen ugyanezt mondhatnók a középkor szép barátbetűs írásáról, sőt általában mindenféle írásról, mert hiszen szépzéleti szempontok születtek ezek valamennyi stílusbeli változatát. De mert most csak a szoros értelemben vett könyvdíszről óhajtok szólni: mindegyik nem terjeszkedhetem ki. Legföljebb talán arra utalhatok, hogy a régi könyvek és oklevelek írása beosztás és egyenletesség tekintetében örök időkre mintául szolgálhatna a könyvnyomtatásnak; a kódexek egyes lapjain csak úgy megtaláljuk a szóközök egyenletességére meg a szóelválasztások elkerülésére való törekvést, mint a mi legnagyobb gonddal szedett modern munkáinknál. Pedig a

betük jóval nagyobbak voltak akkoriban, s az egyenletesség elérése meg a szembántó szóelválasztások elkerülése csak úgy vált lehetségessé, hogy bizonyos meglehetősen komplikált rövidítési rendszerben állapodtak meg. Ha a rövidítés az írásban jelezve volt: „abbreviatura“ volt a neve; így az m vagy n betű elhagyásakor vízszintes vonalat húztak a szomszéd betű fölé (tūc = tunc); a „per“ szótag rövidítése úgy történt, hogy a p betű szárát áthúzták; ha a p fölött volt a vonal: a „prae“ szótag megrövidítését jelentette; a rond kilenceshez hasonló jel a szó elején a „cum“ vagy „con“ szótag megrövidítését jelentette; a rond négyeshez hasonló jegyek a szó végén alkalmazása pedig a „rum“ végződés elhagyását jelezte. Mind e rövidítéseknek igen sok módja volt, s azt érték el vele, hogy a szóelválasztást helytakarítási meg szépészeti okokból elkerülhették. Persze az írónak már a sor elején tudnia kellett, hogy minő szavakat fog majd megrövidíteni. E végből az oldalt már a leírást megelőzően függőlegesen is megvonalazta, s aztán a maga érdekes egységrendszerével kiszámította, hogy mi fér majd a sorba. Az egy-alapvonalas betűk (i, l, j) egy, a két-alapvonalasok (n, d, h, p, g, o stb.) két, s a három-alapvonalasok (m, w) három egységet számítottak. A sorról a függőleges vonalzat révén tudta, hogy hány egység fér bele; mi sem volt tehát könnyebb, mint a másolásra váró szöveg egyes sorait előre kiszámítani, s a rövidítések helyét meghatározni.

Ha valamely szó a kezdőbetűjével volt rövidítve (például P. P. = Pater Patriae), „sigla“ volt a rövidítés neve. A rövidítésnek ez a módja azonban inkább csak a rómaiaknál volt szokásos.

A könyv belső díszítése a pergamenre s az írásra terjedt ki. A pergamen díszítése főképpen abban állott, hogy színesre festették. Az írás díszítésének már több módja is volt.

Első és meglehetősen elterjedt módjául az vehető, hogy a feketebetűs sorokat vörös tintával — díszesebb kódexeknél esetleg arany színűvel — aláhúzták, ami által sokkalta elevebb hatása lett a szövegnek. A sorok aláhúzásán kívül többnyire oldalt, a margón is találkoznak kacskaringós vonalakkal. Ha vörös tintát használtak a díszítéshez: rubrikálásnak (rubrum = vörös) nevezték. Később ez elnevezés használatát terjedt az egyéb színű tintákkal való díszítés megjelölésére is.

A rubrikátorok idővel annyira elszaporodtak, hogy céhszerű közösségekbe állhattak össze. A népvándorlás kora előtti kódexeken még a kezdőbetűk is egyszerűen vörös tintával vannak leírva, s alig nagyobbak a többi betűnél.

Természetes dolog, hogy amikor az írott lapok díszítéséről volt szó: nem szorítkoztak egyesegyedül a főképpen vallásos tartalmú kódexek ornamentálására, s hogy ez a díszítési kedv megnyilatkozott gyakran az egyszerű közokiratok meg egyéb írások készítésénél is. Legrégibb alapító, nemességadómanózo, meg hasonló irataink majdnem kivétel nélkül ornamentálva vannak; egy példát be is mutatunk közülök: Kún László egyik oklevelének a cínkográfiai mása az. (1. ábra.)

Több tekintetben is jellemző ez az oklevél. Mutatja a tizenharmadik században minálunk otthonos írásmódot, valamint a kezdőbetűk, sőt kezdő szók díszítését is. A kódexeket, fontosabb okiratokat stb. jobbra hasonló módon díszítették; erőteljes vonású, a lúdtollra emlékeztető betűk, az olvasásnak messze kinyúló betűszárakkal való olvashatóbbá

tétele nagy előnyei ennek a szépírási módozatnak. A leveles-vonalas buja díszből itt-ott szélesen kicsap egy-egy inda a margóra, a nélkül azonban, hogy a kolumna síkját megbontaná. A dísznek színe rendszeren elütő a betűtől; többnyire piros.

Az olvasónak olvasás közben mindenkoron volt bizonyos megnyugvásra szüksége, s mert e stilisztikai törvénnyel a könyvmásoló maga is tisztában volt: kisebb-nagyobb passzusok után — már tudniillik ahol erre szükség volt — nagyobb iniciálékkal, közbe toldott színes tollvonásokkal, apró ornamensekkel jelezte a megnyugvás helyét. Mindezek a kezdőbetűk, tollvonások és ornamensek jobbra színesek voltak. Míniomot vagy címőbert, díszesebb munkáknál aranyat használtak e célra, de itt-ott kék színű dísz is látunk. A magyarországi könyvirás és könyvfestés legrégebb emlékében, az 1228 előtt készült Pray-kódex elnevezésű misekönyvben például majd vörösek, majd pedig kékek a kezdőbetűk.

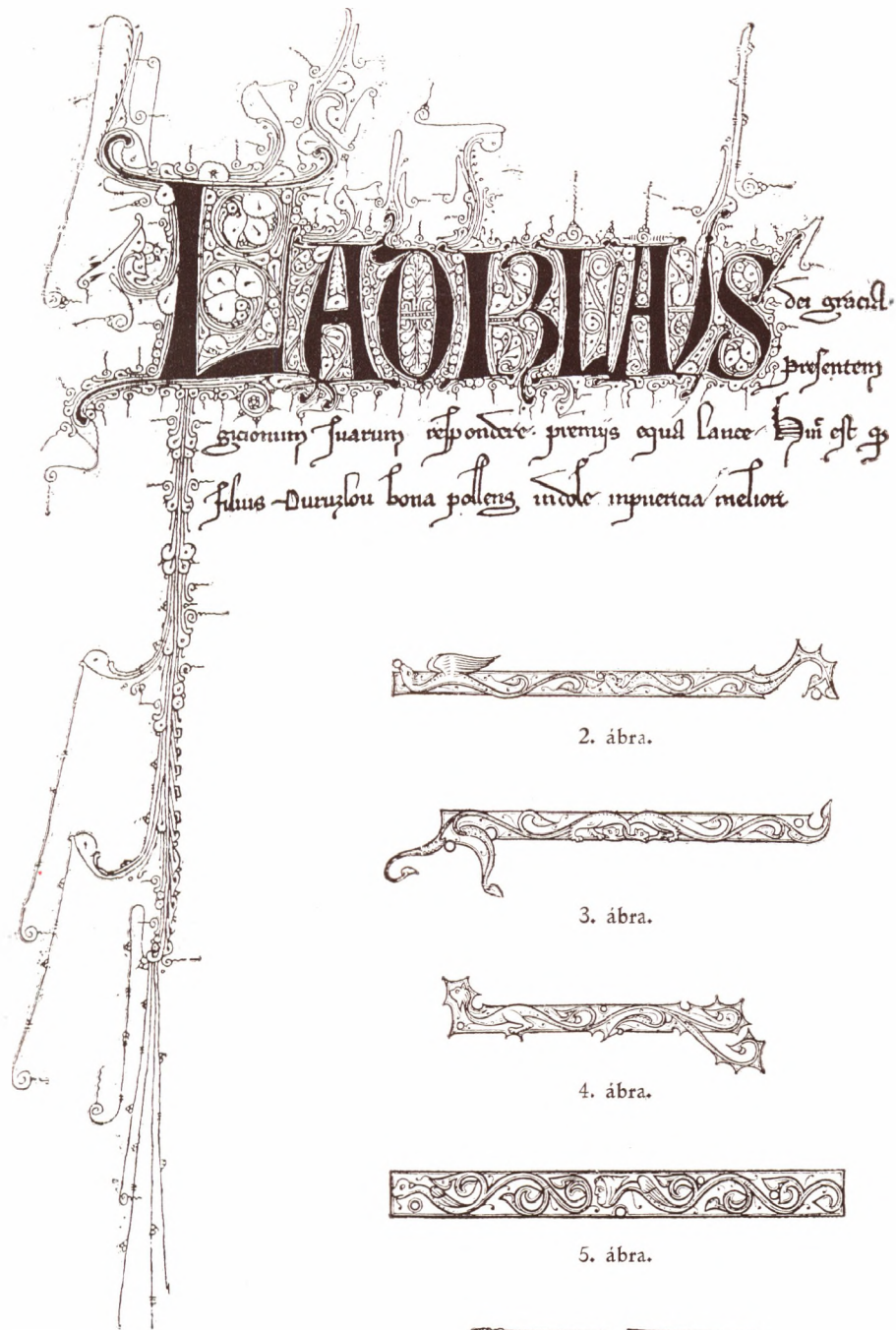
Legáltalánosabb volt a kezdőbetűk használata a megnyugvás jeléül. Szöveg közti ornamenseket főképpen csak a francia könyvmásolók használtak, s ők is kiváltképpen a tizenharmadik és tizennegyedik században. Hanem ezekben az apró, játszi ornamensekben aztán annyira megnyilatkozik a másolónak, illetőleg könyvdíszítőnek a benső lelkülete, vallásos érzése avagy világiás gondolkozása, hogy igazán érdemes a dologgal behatóbban foglalkozni.

Mert bizony nem csupán a nagyobb művészi igényű miniatúrákban nyilatkozik meg a keresztény és misztikus szimbolizmus. A szöveg közt elszórt apró ornamenseknek csak úgy megvolt a maguk jelentősége. Sokszor a legapróbbikon is nyomára akadhatunk valamely vallásos avagy filozófiai gondolatnak. S ha a művész egyéni fantáziája, temperamentuma, teremtő zsenijének sajátossága érvényre is jut ez apró, francia szóval *drôlerie*-eknek, bohóságoknak nevezett díszítő részletekben: a korszellemet uraló stílus dogmáinak, s a bevett formáknak önkénytelen vissza-visszatérése révén még ezek is osztályokba, csoportokba volnának oszthatók. Mert az egyéni fölfogás majdnem teljes érvényesülése mellett sem volt elkerülhető, hogy egy-egy nagyobb városnak könyvdíszítő művészei ne kerüljenek valamely erős tehetségű, nagytekintélyű társuk szellemének a hatása alá.

A *drôlerie*-t a modern nyomdász sortöltőnek avagy elválasztó lécnak nevezné. Akad közte olyan, amely kizárólag csak dekoratív célzatú; egyszerű leveles-vonalas díszből áll, néha szabadon (8. ábra), néha pedig keretbe foglalva (7. ábra). Tágabb értelemben *drôlerie*-nek nevezik az iniciáléből kifutó lapszéli díszet, tehát az 1. ábrán láthatót is, amelyben különben szimbolisztikus jelentőségnek semmi nyoma. Az írat oklevél-mivoltánál fogva ilyesminek úgysem lett volna rajta helye.

A szimbolizmusra való törekvésnek egy érdekes példáját mutatjuk be a 9. számú ábrában.

Ennek az elválasztó lécnak a két végén halat látunk, ami nem kevesebbet jelentett, mint Jézus Krisztusnak a nevét. Egy ezredéven keresztül szélteben használatos volt ez a motívum, s még abban az időben keletkezett, amikor a római cészárok ahol érték: fenevadak elé avagy kínos tűzhalálra hurcoltatták a keresztényeket, s amikor ezeknek mindenféle titkos jelt kellett egymás között megállapítaniok, hogy ezekről fölismerhessék egymást. Ilyen titkos jel volt az „*ichteus*“, a



1. ábra.

IV. László egy 1274. évi oklevelének kezdete.

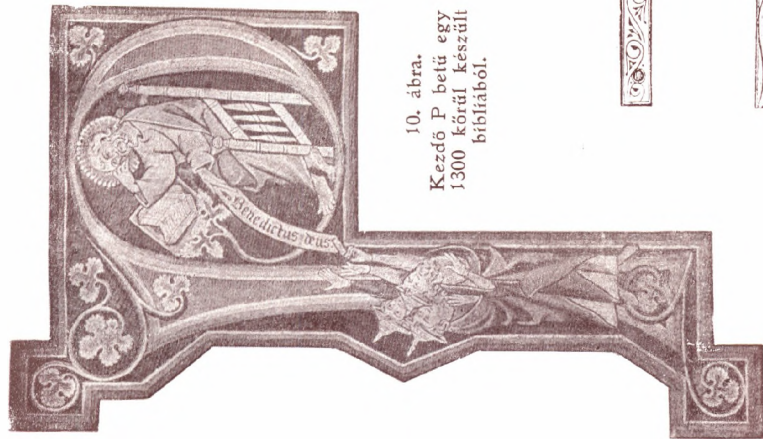
2. ábra.

3. ábra.

4. ábra.

5. ábra.

6. ábra.



10. ábra.

Kézdő P betű egy
1300 körül készült
bibliából.



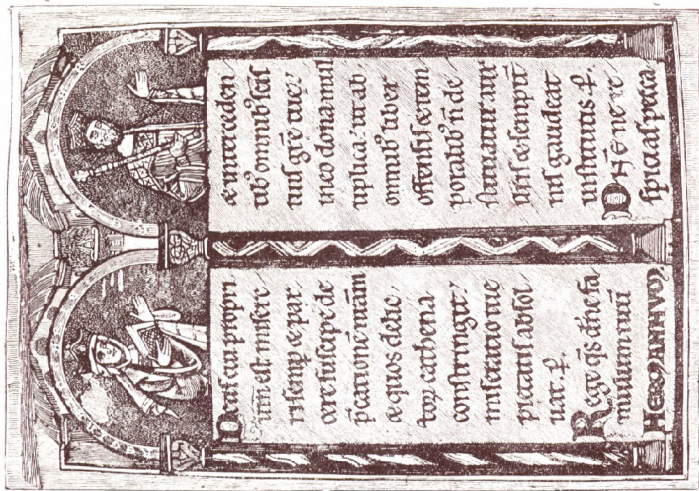
8. ábra.



7. ábra.



9. ábra.



11. ábra.

II. Andrács és neje Gertrud arcképeivel ellátott
kódex-lap.

ARTIVM AVRELI CORNELI CELSI LIBER
QVAE RATIO MEDICINAE POTISSIMA SIT
ET QVEMADMODVM SANOS AGERE CÖ-
VENIAT LIBER PRIMVS INCIPIT FELICITER

VT ALIMENTA SA-
NIS CORPORIBVS
AGRICVLTVRA SIC
SANITATEM EGROS
medicina promittit. Hec
natq. quidem nō est. Equi-
dem etiam imperatōne
perit et herbas atq. promp-
ta in auxilium vultuerim
morbōrūq. novetunt ve-
ritatem apud Græcos ali-
quanto magis q̄ in ceteris nationibus excolita esse. ac ve-
apud hos q̄dem a prima origine sed pauca ante nos seculis
in pote cum acutissimis auctoribus et alijs part. celebratur.
Quoniam ad hodiernam et vltimam huius libri editionem jam
to subtilius excellit in deorum nomen receptū est. Huius
deinde duo filij podabrios et machaon bello troiano dixerunt.
An atheniensem sequi non medietatem opem consilio vultibus
suis adoleverunt. Quos tamen homerus non in pestilentia ne-
q. in vasis generibus in ortu eorum aliquid aduulsi vultibus sed
vultibus cunctis modo ferri et medicamentis in deum vultibus
esse proposuit. Ex hoc apparet has artes medicine solas ab
his esse probatas. et q̄ esse acutissimas eodemq. auctoribus
dicitur perit. mortos cum ad vitam deorum immortaliū vultibus

Kezdőlap egy Korvin-kódexből.



Kezdőlap egy Korvin-kódexből.

INCIPIT PRAEFATIO BEATI HIERONIMI PRES
BITERI INCOMENTARIO EPISTOLAE BEATI
PAULI APOSTOLI AD GALATHAS :

PAULI ADMO
 dum dies sunt qđ eptam pa
 uli ad philemonem interp
 tatus & ad galathas trāscen
 deram multū rectorum in
 medo p̄termissis & ecce subi
 to littere mihi de urbe alla
 re su ac nūciantes & albinam
 uenerabilem anūm p̄sentie
 domini redditam & sanc
 tam Marcellam matris contubernio destitutam ma
 gis nunc uestrum o paula & eustochium flagitare
 solatium & quia hac interim fieri non potest propt̄
 grandia maris in medio spacia atq; terrarum repen
 te uulnus impressum saltem scripturatum uellemca
 rare medicamine: Scio eqđem ardorem eius scio fidem
 scio quā flamam semp habeat in pectore supate sexum
 obliuisci homines & diu noni uoluminum tympanio cō
 crepante Rubrū hui' sceli pelagus transfectare Certe cū tome
 cēm nūq̄ tam festina me uidit ut nō de scripturis aliquid in
 ferogaret Neq; more pitagorico qđqđ responderā testū
 putabat nec sine ratione p̄iudicata ap̄ eam ualebat auc
 torital sed examinabat oia & sagaci mente uniu'sa p̄sabat
 ut me sentacē nō tā discipula b̄rē q̄ iudicā Itaq; qđ & illi
 absentī p̄gratū fore & uobis que in p̄sentiarum estis uale
 exultimo Ad grediar opus interpretatū ante me lingue no
 ste scriptoribus & agratū q̄ ipsi uix paucis ut rei pose
 bat dignitas usurpatum nō quod ignorem gauim

hal is, amelynek nevében benne voltak Jézus Krisztus latin nevének kezdőbetűi: az I meg a Ch.

A tizennegyedik és tizenötödik században miniatúrában is, meg aprólékos díszben is egyaránt megjelennek a szelidebb állatmotívumok. A gótika meghozta a kutyát; megjött a szarvas, a galamb, sőt a nyúl is. A kígyó törzse megmaradt, de a feje helyébe apródonként — úgy a tizenötödik század elején — csuklyás barátő került. (5. ábra.)

A sárkányok főképpen a tizenharmadik századnak voltak szelében használt könyvdíszítő motívumai. Egyformán szerepeltek a miniatúrákban meg az aprólékos díszben is. (3. ábra.)

A szimbólizmust, az allegóriát megtaláljuk majd minden apró-cseprő ornamentumban, de amikor a kígyó fejét szerzetesfővel cserélték ki: ráakadunk a szatíra nyomára is. Az egyház-szakadások küszöbén állunk; a vallás cégére alatt üzött visszaélések gyűlöltté tették európa-szerte a szerzetesi rendet. A kolostorok falai közt végbement orgiák, a barátok féktelen kicsapongásai és paráznaságai szelében megingatták az előző századokban munkával és tanítással kivívott tiszteletet és bizalmat a szerzetesek iránt. A barát szó egyértelmű lett a kurafival; a családapák örökösen veszélyeztetve látták általa feleségük meg leányaik erényét s Franciaországban egész sereg volt ama plébániák száma, ahol a polgárok a plébánost ágyastartásra kötelezték, hogy így valamennyire biztonságban lássák a családjukbeli nőszemélyek erkölceit. Csoda-e ily körülmények között, ha az első nőt, Évát elveszejtő kígyónak fejét szerzetesfővel cserélték ki mindenfelé? Nem-e szatíra volt ez az akkor már majdnem kizárólag világi sorban leledző és céhekben tömörült könyvcsinálók részéről?

A könyvcsináló a maga finom művészi ízlésével irtózott a kolumnabeli fehér foltoktól, az ürességtől. Ugynevezett kimeneteket a régi kódexekben nem igen látunk, de sőt még az ösnyomtatványokban sem. A vastagvonásos dekoratív betű nem tűrte az ilyesmit. A tizenhatodik század közepe felé látunk csak itt-ott kimeneteket a könyvekben, tehát akkor, amikor a betűöntés tökéletesedése révén a tipográfiai betű is következetesen vékonyodni kezd, úgyszólván vérszegénnyé válik.

S itt párhuzamot kell vonnunk a dekoratív-betűs régi, és a modern könyvek között. A régi könyveken — főképpen az írott kódexeket értjük — a díszet rendesen a szövegtől elütő színben rajzolták bele a könyvbe. Kimenetek pedig egyszerűen nem voltak benne sehol sem. Nos, ebben rejtőzik a régi kódexek bájos hatásának egyik fő-fő titka. Mentől erőteljesebb valamely betűfaj: annál bántóbb a belőle szedett szövegben a kimenetsor; a kolumnát szaggatottá teszi, az egységes síkot megbontja, úgy hogy ez elveszti a dekoratív hatását. Tudják ezt modern könyvnyomtatóink is, s minden lehető módon igyekeznek segíteni a bajon. A bekezdések elhagyásával, a kimenetsoroknak apró sortöltökkel való teletömésével próbálják a kimenetek zavaró hatását ellensúlyozni; legtöbbször azonban beérik azzal, ha egy kis ornament-darabkát bigyesztenek a kimenetsor végére. Hogy ez elég volna az üdvösségre: kötve hisszük.

A könyv díszítésének művésziesebbé és pompásabbá tétele — mint már említettük — a díszes inícialek alkalmazásával függ össze. Kicsiny számban ugyan már a bizanci időkben is találtak olyan képes kéziratokat, amelyek kezdőbetűi meglehetősen nagyok és gazdagon vannak

díszítve, de a díszesebb iniciálék általánosabb használata csak a Kr. u. VII. század felé kezdődik az ir, frank, gót és burgundi kolostorokban, s bár lassú tempóban, de mind határozottabban fejlődik ki belőle a miniatúr festészet.

Az utóbbinak az ismertetése a művészettörténet megíróinak a dolga volna, de annál a nagy érdekességnél fogva, amellyel e tárgy a könyvnyomtatásra nézve bír, nem mulaszthatom el néhány sorban vázolni a dolgot.

A miniatúr festészet a tizenkettedik és tizenharmadik században volt virágában. A kezdőbetűk megnőnek, néha az egész oldalon végignyúlnak s pompás növényi dísznek képezik a kiinduló-pontját. Itt-ott illusztratív ábrázolással is találkozunk a bensejűkben, a figurális alak pedig majd hogy nem elmaradhatatlan belőle.

Az e korbéli kéziratokban gyakori tehát az olyan iniciálé, amely a kolumnának felét, sőt gyakran még nagyobb részét is foglalja el. Sokszor az iniciálé az öt követő néhány betűvel egyetemben az egész oldalt megtölti, úgy hogy a tulajdonképpeni szövegrész a kódexnek csak a következő oldalán kezdődik meg. Az iniciálás oldal tehát szinte címlapnak volna tekinthető, azzal a különbséggel, hogy már az iniciálé is, meg az oldalon levő többi néhány szó is szorosan hozzátartozik a szöveg első mondatához. A kódexek elnevezése aztán ezekről a kezdő szavakról történt, csak úgy mint az manapság a pápák meg a püspökök enciklikáinak illetőleg pásztorleveleinek az elnevezése tekintetében szokásos. Az ilyen nagy alakú és illusztratív ábrázolással ellátott kezdőbetűknek jó példáját láthatjuk a 10. ábránkon, amely különben harmadrésnyire van kicsinyítve.

A nagy kezdőbetűknek használata azonban távolról sem tekinthető kizárólagosnak a tizenkettedik és tizenharmadik századokban. Sokszor az iniciálé alig nagyobb valamivel a szövegbetűnél s természetesen az ornamentálása is megfelelően szűkebbre fogott. De e helyett a miniatúr okvetlenül gondoskodott valami más díszről, illetőleg színes képről. Példa erre a 11. ábránkon bemutatott kódex-lap, amelyen korai gót keretben II. András magyar királynak és feleségének arcképe látható.

A tizenötödik században emelkedett a könyvdíszítés és a miniatúr festészet a legmagasabb fokára. Egész serege volt ekkor a jelesebbnél jelesebb miniatúr-festőknek, s például Attavantes-nek a munkálkodása előtt csudálkozva áll meg a mai kor embere is.

A tizenötödik század legszebb és legnagyobb könyvtára Csontos János szerint Hunyadi János Bibliotheca Corviniana-ja volt. Bár a benne foglalt művek széjjelkallódtak: az egykorú iratokból és levelezésekből kitűnik, hogy a Korvin-könyvtár még a pápai könyvtárnál is nagyobb volt.

A török invázió idején a Korvina kötetei tisztára széjjelszóródtak Európában, s eddigelé csak körülbelül százötven darabot sikerült összeszedni a különböző könyvtárakban, illetőleg ennyiről lehetett minden kétséget kizáróan megállapítani, hogy valamikor a Bibliotheca Corviniana tartozékai voltak. A Nemzeti Múzeum könyvtárában levő kétségtelen Korvin-kódexek száma tizenöt, az egyetemi könyvtárbelieké tizenkettő. A bécsi udvari könyvtárban harminc darab van belőlük, az Esteiek modenai könyvtárában pedig tizennyolc. A többi egyesével-kettesével van széjjelszórva a különböző köz- és magánkönyvtárakban.

A Korvina-beli kéziratok kiállítását illetőleg Csontos János két fő csoportot különböztet meg. Az egyik csoportba tartoznak a könyvtár főnállásának első időszakában készült pergamen-kéziratok, arany inícia-lékkal, színes arabeszk lapszéli díszítéssel, bársony- és selyem-kötéssel s a címlapon Mátyás király hollós címerével, mely a magyar pólyából, a cseh oroszlánból és a hollós szív pajzsából van összeállítva, két oldalt monogrammal ellátva. A másik csoportba tartoznak a rendkívüli fényvel és műziséssel kiállított miniatúros kéziratok Attavantes és Francesco Cherico hírneves miniatúroktól és tanítványaiktól festve, a Korvín-féle emblemmekkel, többnyire préselt bőrkötésben, a címlapon Mátyás címerével.

A Korvín-kódexek közül nem kevesebb mint négynek a kezdő lap-jait mutatjuk be e cikk keretében; az egyikét még hozzá színesen is. Mind a négy lap könyvmásolói, illetőleg miniatúri munka, amint hogy a Korvínak összes kötetei közt nem is akad kettőnél több ösnyomtat-vány. Jól tanulmányozható a hasonmások mindegyikén az a gondosság, amellyel a másoló a szövegrész meg a dísz harmóniájára ügyelt. A betű meg a dísz mind a négy hasonmásban egyetlen illuminátori iskola modorát tünteti föl, s valamennyi — úgy látszik — egyetlen olasz mesternek felügyelete alatt készült.

A könyvdíszítés természetesen a könyv külsején, tehát a borítékán, tábláján is megnyilatkozott. A művészi könyvkötés már sok százados mulittal dicsekedhetik s minálunk akadtak már régebben is jeles mesterei, mint azt az Iparművészeti Múzeumban látható néhány aranyos bőrkötés is bizonyítja. A szorosán vett könyvkötészet első korszakául a bizancit vehetjük föl. A miniatúr festményekkel, rajzokkal díszített kéz-iratok értékes voltával arányban áll a fűtelek művészi becse: elefánt-csontmetszetekkel, hajlított vagy vésett ötvösmunkával, ötvényekkel és drágakövekkel díszítették őket. A nyugati országokban is követték e szokást, csakhogy itt már azzal bővítették, hogy a fatáblát bőrrel vonták be. A könyvek kötése is — ép úgy mint a kéziratok s a könyvben levő festmények — kezdetben a kolostorokban készültek, miért is az e fajta kötéseknek még későbbre is fönmaradt a barát-kötés (Mönchsband) elnevezése. Csak a XIV. században kezdtek oly könyv-kötők is feltűnedezni, akik nem tartoztak semmiféle egyházi rendhez. Eleinte — különösen Németországban — az egyetemek védelme alatt dolgoztak, függetlenül mindenféle céhtől s az újabb díszítések alkalmazásával jelentékenyen előbbre is vitték a könyvkötést. A könyv-ornamentikában a középkor vége felé saját szerű jelleg fejlődött ki; a díszítéseket vésték, trébelték, poncolták vagy bélyeggel nyomták a fűtelebe s a régi fémbevonatból nem maradt más, mint a sarkok megvédésére szolgáló vasalás, a kiálló ércgombok, melyek a könyvet kopás ellen védték és a csattok. A vaknyomású könyvfűtelek helyettesítésére a XVI. század óta a keletről származott aranyozott bőrfűteleket kezdtek használni s ezek a XVIII. század vége felé már általánosan elterjedtek. Két fő irányt lehet e könyvkötő-munkákon megkülönböz-tetnünk: az egyiknél a fűtelek úgy mint a címlapot homlokzatos díszítéssel látták el, amelynek fantasztikus architektúrájába alakokat és medaillonfejeket illesztettek, római történetből és mitológiából vett nevek elrendezésével; a másiknál vagy arabeszkkel borították a könyv-fűtelek egész síkját és legfőljebb közepükön egy kis helyet a cím, a

tulajdonos címere vagy emblemája számára, vagy pedig az arabeszek fölsozoltak közép- és sarok-díszekre. Fölmerült ezután a mozaikszerű börkötés is, piros, zöld, fehér stb. színű börbetétekkel a közönségesen barna bőrön. Nagy lendületet nyert a könyvkötészet az aranyozott és festett kötőszalagok, a gördítőkarikával előállított és vonal-arabeszekből álló díszítések folytán, amely díszítést Majoli Tamás és Grolier János könyvgyűjtőkről neveztek el. III. Henrik idejében, kinek halálfejes és hasonló szimbolumú könyvei meglehetősen ismeretesek, az arabeszek veszíteni kezdtek azelőtti kacskaringósságukból s inkább geometrikusakká váltak. Ez az irány aztán későbbi időkben kiterjedt az egész könyvkötésre, sőt más iparművészeti tárgyakra is. Nagyon fölkapták a fémvasalásokat is, amelyek, ha át voltak lyuggatva, díszes alátétet, például vörös selymet mutattak.

Hazánkban a művészi könyvkötést a külföldön is vándorolt magyar könyvkötők honosították meg. Régi könyvkötéseink technikai kimunkálás és a művészi motívumok helyes és izléses megválasztása által fényesen tanuskodnak a könyvkötésnek hazánkban való művészi fejlettségéről és régi mestereink helyes fölfogásáról. A könyvkötés különben ugyanabban az irányban fejlődött, mint a nyugatibb államokban és Mátyás király idejében technikai és művészeti tekintetben azok nagyobb részét fölül is multa.

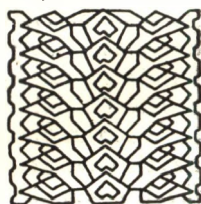
A Korvinák kötésére jeles tudósunk Csontos János leírása szerint kezdetben selymet és bársonyt alkalmaztak, később azonban a barna börkötés lett általánossá, főleg akkor, mikor Mátyás király egy önálló könyvkötői stílust honosított meg a könyvtárában, mellyel a Korvinák könyveinek más könyvektől való megkülönböztetését lehetővé tette. E stílus a renaissance-kori könyvkötészet történetét egy önálló magyar stílussal gyarapította, amelyről az 1890-díki antwerpeni bibliográfiai kongresszus kimondotta, hogy ez a könyvkötészet történetében önálló modort képvisel, hogy ornamentikája és préselt arany lombzatainak motívumai a XV—XVI-ik századbeli magyar hímezések és díszítések motívumaival azonosak, ezenfelül pedig a könyvkötészet történetében még azért is érdemel különös figyelmet, mert ez a legrégebbi olyan kötés, melynek tábláján az aranszín mint dísz az 1490-es esztendőök előtt fordul elő.

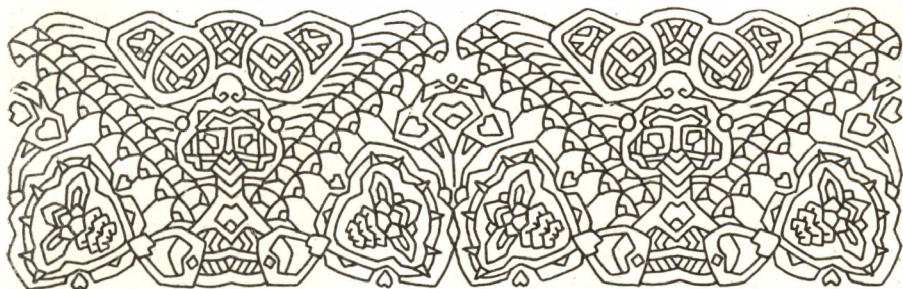
Befejezem a rég mult időknek könyvdíszéről írt eme rövid tanulmányomat. Végső konkluzióm ugyanaz, amit már homályosan jeleztem a cikk elején is: a kódexeknek, ösnyomtatványoknak majdnem mindegyikéből tömérdek tanulságot szűrhet le a könyvet dekoráló művész, s a könyvnyomtató is igen jól teszi, ha mennél többet és mennél alaposabban tanulmányozgatja a régebbi századok könyvmásoló meg könyvdíszítő művészetét. Betüből, díszből egyaránt sokat tanulhat s a modern korszellel hasonló irányú áramlatait csak úgy képes alaposan megérteni s bensőleg átérezni, ha ismeri a könyvdíszítés jelenén kívül



a multját is. Az egyetemes szakműveltség legfontosabb faktora a betű meg a könyvdísz történetének tanulmányozása, s meglehet, hogy közel már az az idő, amikor szakhistóriai tudását a mesterszedő is lépten-nyomon apró pénzre válthatja.

Bozsik István.





EGY ÉS MÁ S A BETŰK É S KLISÉK OXIDÁCIÓJÁRÓ L.

Habár már többen írtak e kérdésről, nem vélek fölösleges dolgot cselekedni, ha az e téren tett észleleteimet én is

elmondom. Hogy tulajdonképpen mi is okozza az oxidációt: erre nézve a szakirodalomban nagyon eltérő véleményekkel találkozunk. A Grafikai Szemle 1892-diki évfolyamában Löffler József „Egy általános panasz” című cikkében többek között az oxidáció előidézőjeként a formáknak hanyag lemosását és főleg a mosásnál használt terpentint nevezi meg. Mások a betűöntésben használt anyag hibás összetételében keresik a baj okát. Ismét mások meg a levegő hiányát, vagy a nyomdai helyiség nedves voltát okolják. Sokan azon véleményen vannak, hogy a betűanyag rozsdásodásának sok esetben a szekrényekhez használt keményfa kémiai hatása az előidézője. Felmerült az a nézet is, hogy az oxidáció átragad egy más fémről a betűanyagra. Vegyük sorba a véleményeket.

Hogy a formák hanyag lemosása volna az oxidáció egyik előidézője, azt megengedem, különösen ha azt lúggal eszközlik, lévén az rendszeren hamuszír és szóda keveréke, de már a terpentín romboló hatását tagadom. Immár negyedszázados nyomdászai pályámból vagy tizennyolc évet töltöttem el a nélkül, hogy az oxidációt másként, mint hírből — a szakirodalom révén — ismertem volna. E tizennyolc év javarészt kisebb-nagyobb megszakításokkal oly üzletben töltöttem el, ahol a kényesebb formákat folyton terpentinnel mosták, a nélkül, hogy ez az eljárás valami káros hatással lett volna a nyomdai anyagra. Sőt a galván kliséket terpentinnel való lemosás és puha ronggyal való szárazra dörzsölés által sokkal jobban megóvtam az oxidálástól, mint a szokásos befaggyúzással, mert míg az előbbi eljárás mellett a klisé felülete évek múltán is szép fényes maradt, addig a faggyúval bekent kliséken itt-ott zöldessé vált a faggyú, mi az oxidáció kétségtelen jele. Megengedem azonban azt is, hogy egy másik körülmény is hozzájárult, hogy a mondott időben nem észleltem az oxidációt. Ez a körülmény pedig az, hogy az egész nyomdaberendezés faanyaga régebbi időből származik, a regálisokban a szekrény-közök — ellentétben az újabb rendszerű, szorosan záródó regálisoktól — oly távol állanak egymástól, hogy minden szekrény helyére kettőt lehetne bedugni és így nemcsak a por, hanem a levegő is kényelmesen ki-bejárhat, miáltal az esetleges hanyag kezelés által a betűkön maradt savak hatása nemcsak gyöngül, hanem teljesen lehetetlenné is tétetik.

Ami azt a véleményt illeti, hogy a betűszekrényekhez használt faanyag is okozója lehet a betűk rozsdásodásának, ezt az én tapasztalataim is igazolják. Mint már említém, tizennyolc évig nem is ismertem az oxidációt, azonban a sors úgy hozta magával, hogy el kellett hagynom csöndes „falumat“ és máshova kellett vitorláznom. Így eljutottam egy vidéki kisebb nyomdába. E nyomda akkor mindössze hat-hét éve állott fönn, a betűanyag egy részét azonban a rozsdá teljesen tönkretette. Ismétlem: csak egy részét, pedig az összes betűanyag egy időben és egy öntődeből rendeltetett meg. Kérdőösködésemmre többek között azt a felvilágosítást kaptam, hogy azok a szekrények, melyekben a sértetlenül maradt betűk vannak, nyomdai szaküzletből kerültek oda, míg a rozsdamarta betűket tartalmazó szekrényeket egy helybeli asztalossal csináltatták. Ebből következtetést vontam le: a nyomdai szaküzletből nyert szekrények bizonyára egy ideig készen állottak raktáron és így elég idő volt arra, hogy a felhasznált keményfaanyag kellőképpen kiszáradjon, vagyis a természetadta nedvességét és így a benne levő csersav kártékony hatását elveszítse. Ellenben más-ként állt a dolog a helyben készült szekrényekkel. Az asztalosok tudva-levőleg feldolgozás előtt mesterségesen szárítják a szükséges faanyagot, de mivel akkor még az nagyobb darabokban van, a fa bizony nem szárad tökéletesen keresztül, hanem bensejében megőriz valamit természetadta nedvességéből. Mivel pedig mindenki arra törekszik, hogy a rendelkezésére álló anyagból mentől többet értékesíthessen, nemcsak a száraz része a fának kerül feldolgozás alá, hanem felhasználtatik a kevésbé száraz része is és így ha az ilyen fából készült szekrény mindjárt használatba vétetik, a fában még meglevő csersav megkezdí romboló hatását. E mellett bizonyít az a körülmény is, hogy az ilyen szekrényekben elhelyezett betűk közül azok rozsdásodnak meg először, melyek a szekrény szélein, meg a két középléc mellett levő rekeszekben voltak elhelyezve, míg a többi rekeszekben levő betűk már kevesebb rozsdanyomot mutattak fel. Ha más ok idézte volna elő az oxidációt, úgy az egész betűanyag egyformán lett volna megtámadva, míg így a vastagabb farészekben levő nedvesség erősebb s a vékonyabb farészekben levő nedvesség pedig gyengébb pusztítást vitt végbe.

A szekrények fájában esetleg még jelenlevő csersav pusztító hatását igazolja továbbá egy más nyomdában szerzett tapasztalatom is. Itt egy időben megszorultak a szekrények dolgában és e bajon segitendő, a régebbi betűk meg díszek közül egy pár sorozatot fölszedtek és becsomagoltak; később aztán készítették egy csomó szekrényt és akkor jutott az előbb fölszedett és elcsomagolt dolgoknak is hely az új szekrényekben. Dacára annak, hogy a szóban forgó anyagon azelőtt az oxidációnak semmi nyoma sem volt észlelhető, az új szekrényekbe való átrakás után rövid időre már mutatkoztak a rozsdá nyomai s itt is a már előbb említett módon, tudniillik a vastagabb farészek mellett erősebben, másutt gyöngébben.

Azt a nézetet, hogy az oxidációhoz elegendő, ha a betűanyag egyfolytában hosszabb ideig van nedvességnek kitéve, nem találom beigazoltnak. Sőt azt a másik nézetet sem, hogy a szekrény fájában lappangó csersav akcióba lép, ha a szekrény bármely okokból átnedvesedik. Ez — tapasztalatom szerint — ki van zárva. Ennek bizonyítására elmondom a következő esetet. Egyik nyomda régi helyiségéből kihurcol-

kodóféiben volt, mivel pedig a háziurak ilyenkor nem nagyon sietnek a reparációval, megtörtént egy esős őszi éjszakán, hogy az üvegtető egy kis folytonossági hiányt kapott, melyen át aztán egész éjjel folyt be az áldás, úgy hogy nemcsak az álló regális tetején levő szekrény telt meg vízzel, hanem az ugyanabban a regálisban levő szekrények is annyira átáztak, hogy hetekig csak nagy ügyel-bajjal, vesződséggel lehetett azokat kihúzni meg betolni, úgy megdagadtak. Ennek dacára az e szekrényekben levő betükön még most sem fedezhető fel a rozsdának a legkisebb nyoma sem. Meg kell azonban jegyezni, hogy a szóban forgó szekrények már vagy húsz év óta lehetnek használatban és így a bennük volt természetes nedvesség régen elpárolgott.

Hogy az oxidáció egy más rokon fémről átragad a betűanyagra, ezt szintén tapasztaltam. Az előbb említett kisebb vidéki nyomdában a formadeszkákat bádoglemezzel vonták be. E bádoglemezeket eleinte rendesen beolajozták, de később a főnök sajnálta az olajat és így a deszkák jókarban tartása abbanmaradt. Rövid idő múlva mutatkoztak is ennek hátrányai, amennyiben a bádoglemezek rozsdásodni kezdtek. A nyomdában készült egy heti lap, ennek kinyomott formái szombattól szerdáig az ilyen rozsdás deszkákon állottak. Egyszer csak azt vettük észre, hogy szedés közben a sorokat nagyon nehezen lehet kizárni, fölül még beférne egy két-három pontos zárka, alul pedig már szorul a sor a sorzóban. Itt tehát az oxidáció átragadt a rozsdás cinkbádogról a betűkre.

Ez a betűkészlet a nyomda alapításakor a többi betűvel érkezett s addig semmi nyomát sem mutatta az oxidációnak. *Fiedler Károly.*

* * *

Sok kellemetlenséget, sőt sokszor nagyon is érzékeny károkat és indokolatlan kiadásokat okoz a nyomdásznak az a felületesség, amelylyel a kliséket, főleg az autotípiákat kezelik, s csak akkor kezd több gondot és figyelmet fordítani azokra, midőn egy-egy drágább és többször nyomandó klisének a hanyag kezelés folytán sűrűn elszórva fel tűnnek azok a sárgás-fehér foltocskák, mit oxidálnak nevezünk, s mely a nyomásra teljesen hasznavehetetlenné teszi a kliséket.

Kisebb nyomdáknak, főleg a vidéken, de itt a fővárosban nagyobb nyomdáknak is úgy vélik, hogy elég, ha a kinyomott kliséket, legyen az cinkográfia vagy autotípiák, nyomás után egyszerűen bekenik festékekkel, gépolajjal vagy faggyúval és aztán a regális alá, vagy a sarokba dobják; ott eszi a piszok, ki van téve nedvességnek, különféle levegőváltozásnak, amely mind éltető eleme az oxidációnak és ha tekintetbe vesszük, hogy a faggyúnak már magában véve is savtartalma van, akkor mindjárt tisztában lehetünk vele, hogy az így preparált autotípiák nem hogy védve volna, de ellenkezőleg: a lehető legnagyobb mértékben ki van szolgáltatva az oxidáló hatásának. Hogy minő károkat okoz az oxidáció: bizonyíthatom azzal az esettel, hogy midőn egy fővárosi nyomdából háromszáz darab a föntebbi módon preparált kliséket kaptam, abból nem kevesebb, mint százharminc darabot, mely teljesen oxidálódva volt, el kellett dobnom.

Tehát megállapítható, hogy az oxidáció előidézője legtöbb esetben a nedvesség, s a levegő is hatással van rá. Több nyomdában számolnak is ezzel, s túlnyomó részben úgy védekeznek, hogy a kliséket

felületét bevonják aszfalttal vagy sellakkal, abban a kétes reményben, hogy most már nedvesség, levegő és semmiféle idegen elem hozzá nem férközhet, s így útját vágják az oxidációnak. A gyakorlat azonban — igaz, hogy ritkábban, mint az előbb elmondott módszernél — kiábrándít bennünket e naiv hitből, mert megtörtént, hogy az ily módon preparált autotípiá, bár a legnagyobb figyelemmel kezelték, mégis oxidálódott; okát keresve aztán arra a fölfedezésre jutottam, hogy a forma lemosásánál a fa és cink közé nedvesség szívódott és ez okozta a klisé tönkretételét. De ha már ez az eljárás jobbnak is bizonyul az előbbieknél, mégsem ajánlatos, mert a sellak és különösen az aszfalt eltávolítása a klisé felületéről komplikált és többé-kevésbé nehézkes, amennyiben le kell áztatni vagy égetni, s ha tudjuk, hogy az autotípiá vékonyabb és vastagabb pontokból áll, akkor könnyen megállapíthatjuk, hogy ez az eljárás nem praktikus, mert a kép élességét tompítja, s szépségét ezáltal, ha nem is egészben, de részben befolyásolja.

A klisék rendszeren cinkből, sárgarézből és vörösrézről készülnek. A cink a leggyorsabban oxidálódik, a sárgaréz kevésbé, míg a vörösréz nagyon ritkán. Látható, hogy mind a három anyagba maratott klisé többé-kevésbé ki van téve az oxid romboló hatásának, tehát miután az itt elmondott eljárások egyike sem felel meg a kívánalmaknak, oly zsiradékot kell keresnünk, mely teljesen ment a káros savaktól. Legalkalmasabb a savmentes vazelin (a sárga nyers vazelin). A klisé nyomtatás után rögtön szárazon le kell törölni és száraz helyre tenni, míg a nedvesség teljesen megszárad, vagyis elpárolog, azután egy finom ecsettel, figyelve minden kis gödörré, bevazelinizzuk mind a klisé felületét, mind pedig az oldalait, s selyempapírba burkolva becsomagoljuk, majd zsinórral átkötjük, hogy levegő ne érje és száraz helyre tesszük. Az így preparált klisé évekig a legjobb karban marad. Az eljárásnak még az az előnye is megvan, hogy a klisé mindig megtekinthető és nyomtatás előtt nem kell kefével dörzsölni. Azonban két-három év múlva, ha a vazelin kiszárad, újra preparálni kell a klisé.

Egy újabb óvoszer a Schelter és Giesecke lípcsei cégnek külön e célra készített folyadék. Az eljárás ugyanaz, amit a vazelinnel követünk. Finom ecset segédelmével bevonjuk a klisé — természetesen az oldalait is — a folyadékkal, mi által a klisé felületén és az oldalakon vékony, hártyaszerű hályog képződik, ami elzárja a levegőt és így a külső behatások ellenében ellentállóvá teszi a klisé. Erről az óvoszerről végleges bírálatot még nem tudok mondani, de ha e hártya hosszabb időn át megtartja rugalmasságát, nem törik, nem repedezik és ellentáll a külső behatásoknak, úgy tagadhatatlanul a legjobb óvoszer ez idő szerint a klisék oxidálódása ellen.

Olyan anyagunk, amely teljesen kizárja a klisék oxidálódását, nincs, tehát keresnünk kell a legjobb, legalkalmasabb anyagot, mellyel kliséinket óvhatjuk. Kicsinyes dolognak látszik, pedig nem az. Tekintve



Evkönyvünk szűk terét, igyekeztem cikkemet minél szűkebb keretbe szorítani, abban a reményben, hogy még lesz alkalmam erről a tárgyról beszélni és szaktársaimnak a különböző eljárással preparált kliséket szemléltetőleg is bemutatni.

Fürst Vilmos.





NÉHÁNY SZÓ AZ UJABBKORI KÖNYVMŰVÉSZETRŐL.



A könyvnyomtatásnak mindenkoron a könyv volt a legfő előállítási tárgya. Most is az, s az marad még beláthatatlan időkig. Az akcidencia — mint a neve is mutatja — régebben meglehetősen mellékes valami volt a tipografus szemében, s ha most egy kissé előtérbe is nyomult, kérdés, hogy meddig tudja még lebilincselten tartani az erőink javarészét. A német és angol könyvnyomtató kezd már kiábrándulni a hamis uton haladó művészieskedésből, s apródonkint belátja, hogy a könyvcsinálás az ő igazi terrénuma; ott mutathatja meg, hogy mit tud; ott bizonyíthatja be szaktudását meg értelmességét. Holmi kereskedelmi nyomtatványnak, meghívónak vagy más ilyesminek a szedése . . . sifli; pár hónapos gyakorlat után bárki is jól elvégezheti; de könyvet csinálni hibátlanul, gondosan, az író intencióinak tökéletesen megfelelően kiszedni, s aztán beosztani, díszíteni és konfekcionálni: ez bizony olyan munka, amihez először is nagy intelligencia, azután pedig fejlett szépérzék szükséges. Ezeket a dolgokat pedig nem lehet úgy máról holnapra megszerezni.

A „mesterszedő“ titulus kissé furcsán hangzik a fülemben. Ékeskedik véle ma már boldog-boldogtalan, úgy hogy ami kevéske értéke eddig volt, az is tisztára devalválódott. Könyvszedőnek világért sem vallaná magát a stréberebb hajlandóságú nyomdász-ember; jól is teszi, mert a jó könyvszedőt ma már lámpással kellene keresni. Pedig — akárki meglássa — a könyvszedőké a jövő!

A modern könyvcsinálás célja az, hogy a könyvet művészivé tegye. Hogy stílus legyen benne; szövegrész és külső kiállítás jóleső harmóniában egyezzenek meg egymással.

Hogyan lehet ezt elérni? Hiszen tudvalevő, hogy a szépnek általános fogalma korszakonként változik, s amin ma elgyönyörködik a divat szeszélyei által lenyűgözött szépérzékű ember, holnap talán már unottan dobja félre.

A felelet erre ez: olyaténkép csináljuk a könyveket, hogy goromba szépészeti hibák — olyanok, aminőket minden idők műzslése perhorreszkált — ne fordulhassanak elő benne. A díszítést meg a könyv egész konfekcionálását illetőleg aztán már alkalmazkodhatunk az uralkodó divathoz.

A szépség legfő föltétele a könyvben a — jóság. Vagyis: legyen a könyv mindenekelőtt hibátlan; ne hemzsegiessenek benne a sajtóhibák

százai, úgy mint azt ma már a legnagyobb gonddal díszített műveknél is sajnosan kell tapasztalnunk. Legyen következetes, a jó magyar ember beszédével megegyező a könyv ortográfiája, s különösen az idegen szavak lenyomatása dolgában ne sajnálja a korrektor a fejtörést meg az utána-jarást. A jóság elvét azonban anyagi értelemben sem szabad a szemünk előtt téveszteni. Becsületes összetételű meg gyártású, hamisítatlan legyen az a papiros, amire könyvet akarunk nyomtatni. Világosítsuk föl az íróembert meg a kiadót, hogy silányabb papirosra nyomtatva ötvenhatvan esztendő alatt porrá omlík, semmivé lesz a könyve, s a jövő nemzedékek számára teljesen kárba vész, feledésbe merül a benne foglalt sok szép gondolat. Lehetetlen, hogy bármelyik író is ne esnék gondolkozóba akkor, amikor arról van szó, hogy megmaradjon-e munkálkodásának nyoma a késő utókor számára, vagy sem; s alig hihető, hogy a jobb papiros okozta viszonylag csekély árkülönbözettől az író visszariadjon.

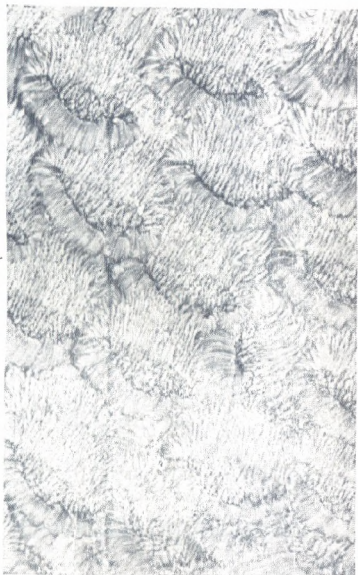
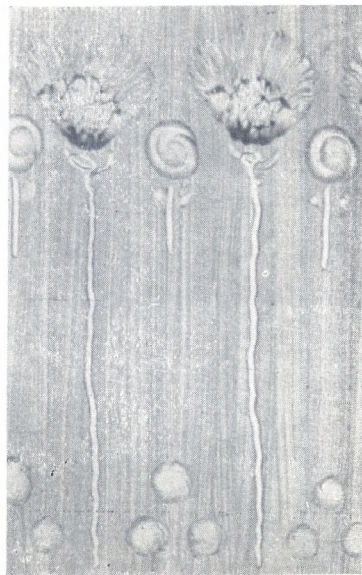
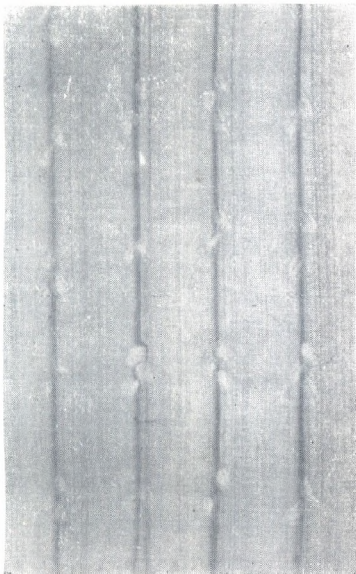
A fűzött könyvnek nem vagyok barátja; hamar széjjelesik, ha az ember gyakrabban használgatja. Legyen tehát a kereskedelembe kerülő könyv — ha csak lehet — bekötve. De a jóság elvéről itt se feledkezzünk meg. Legyen az a kötés olyan, hogy ott nyithassuk ki a könyvet, ahol nekünk tetszik, s ne kelljen e közben túlekednünk egy csomó kinyitódni akaró más lappal is. A fűzés lehetőleg fonállal történjen, hiszen a drótfűzés nyomán egy-kettőre rozsdafoltok támadnak a könyvben, s idővel az egész széjjelesik. A csirizzel se bánjon olyan pazarul a könyvkötő, mint ez néhol szokás, s hevesebben kinyitva, avagy véletlenül a földre ejtve, ne essék széjjel az egész könyv.

S most térjünk át arra a dologra, amellyel még a legmodernebb kiállítású könyveknél is csak vajmi keveset törődik a nyomdász meg a kiadó. Ez pedig nem más, mint az illusztrációnak a kérdése.

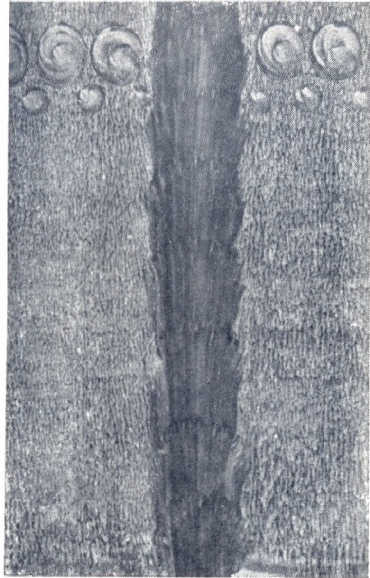
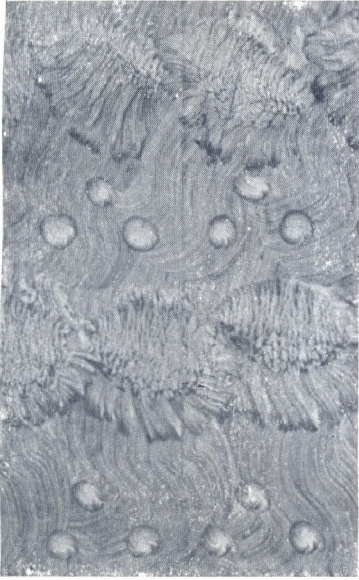
A mai könyvillusztrációnak legfő baja, hogy túlságosan kicsiny. Az alakok meg tárgyak szinte elvesznek az apróságuknál fogva.

Egy jőnevű francia grafikus, Desormes mesélt el a multkoriban a maga kifogyhatatlan anekdota-tárából egy valósággal megtörtént történetet. A „polgár király“ Lajos Fülöp nevenapjáról lévén szó, felesége meg udvari emberei váltig törték a fejüket, mivel lephetnék meg őt. Hosszas tanácskozás után abban állapodtak meg, hogy a sèvres-i világhírű porcellán-gyárban asztali service-t csináltatnak a számára, de olyat, amely kedves festőjének, Raffaellónak összes festményeit tartalmazza miniatűr másolatban. A nagy festő művei széjjel vannak szórva az összes európai muzeumokban és magán képtárakban, elképzelhető tehát, hogy minő fáradságba és költségeskedésbe került pusztán csak az anyagnak az összeszedése. De a nagy mű, a porcellán-ipar remeke mégis csak elkészült, s a király gyönyörködhetett benne. Ha jól kinyalta a tányérját, ennek fenekén a nagy szent család szépen miniatűrízált képe tűnt a szemébe; ha fölfordította a tányért, a Madonna del passeggio szelíd arca tekintett rája. Mindegyik edényen más-más képei voltak a nagy olasz festőnek. S különös dolog, a király nem volt elragadtatva.

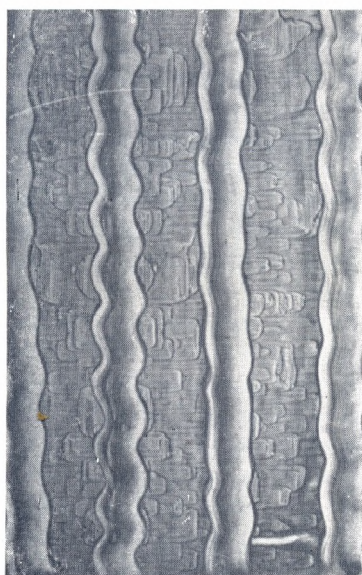
Amit a sèvres-i porcellángyár cselekedett Raffaellóval, ennek mását alkalmazás és kicsinyítés tekintetében lépten-nyomon megcselekszik ma másokkal is. De hát ebben a tipografus ma, amikor a háromszín- meg négyszín-nyomatok valóságos kulturmissziót teljesítenek az igazi művészetről halvány sejtelemmel sem bíró népnél, talán a legkevésbé ludas.



Mitterszky József bélésapirosa.



Mitterszky József béléspapírosa.



Mitterszky József bélésapírosa.

De már ahhoz szó fér, ha Zichy Mihály az Ember Tragédiájához rajzolt kartonjainak egyik-másikat 4:6 cm.-es fotocinkográfiaikkal mutatják be a népnek. Ugyan hová lesz ezeken a nagy mester művészete? S mit ér az olyan illusztráció, amelyen az előtérben elhelyezett emberi alakok alig kétszerte-háromszorta nagyobbak a szöveg valamelyik jól megtermett verzális betűjénél?

A könyvet illusztráló művész-ember majd mindenkoron jókora nagyságban készíti a rajzát. Számít ugyan egyharmadnyi, legföljebb felényi kicsinyítésre, de a kiadó vagy a nyomdász akárhány esetben négy-szerte-ötszörte kisebbre készítetteti a kliséjét, még pedig pusztá takarékos-ságból. Mert hát még a mai kemigrafálási árakat is sokalja.

Iskolás könyveinkben ékes cinkográfiaik segedelmével szemléltetik a nagyreményű ifjúsággal a természetrajzi tudnivalókat. Kétcéntiméteres tigrisek, három-négy centiméter hosszúságú oroszlanok merednek onnan a gyerekre, de hogy így csak megközelítő fogalmat is ébreszthetnek benne e fenevadakról, alig hisszük. Körömnagyságú nyomdász-sas nem imponál senkinek, sőt talán meg sem igen látják. Hogy is fejezhetné ki az ilyen apró rajz azt a fönséget és félelmetességet, amely az állatország királyainak a fő karakterisztikumuma?

Bárminő tárgyat rajzolunk is le, elvben nem volna szabad kisebbre vennünk, mint eredeti nagyságának három-ötödére, a perspektivikus rövidülést stb. természetesen nem számítva. Gyöngéd, sok részletben bővelkedő, féltónusokkal teljes virágmotívumoknál gyakran még ez is sok. Erős kicsinyítéskor az ilyesmi elveszti a karakterét és eredetiségét.

Híszen a könyvnyomdai dísznek is, hogy dekorálhasson, nem szabad túlságosan kicsinynek lennie. Különösen, ha olyasmit ábrázol, amely már a maga eredetiségében is dekoratív eszközül alkalmas. Ilyen például a virág, a lepke s egyéb efféle.

Amennyiben dekoratív elemekről van szó, a nagyítással viszonylag sokkal különb eredményt érhetünk el, mint a kicsinyítéssel. Ha más-kép nem, hát a formakincsünk szaporodása tekintetében. Gondoljuk csak meg jól: az apró bogarakon, picinyke virágokon hányféle új formát, dekoratív fölhaználásra alkalmas motívumot fődözhet föl a jó szemű művész-ember.

Még valamire kell ügyelnünk, amikor arról van szó, hogy valamely könyvet illusztráljunk: egyforma színezetűek s egyforma technikával készültek legyenek a klisék. Nincs csúnyább valami annál, mint ha az egyik kép fametszet, a másik egyszerű fototípiá, a harmadik autotípiá és így tovább; ha az egyik kép ijesztően fekete, a másik pedig csak konturból áll. Egy kis izléssel meg jóakarattal ezt mind el lehet kerülni. A féltónusos képeknek, például az autotípiáknak alkalmazása ugyan egy kissé stilszerűtlen valami a szöveg között, amennyiben a kép fehéren emelkedik ki a fekete alapból, a betűknél pedig fordítva áll a dolog: de ezen igazán bajos dolog segíteni. Legföljebb azt cselekedhetjük meg, amit a nevesebb angol könyvművészek követnek, hogy tudniillik a szöveg közepette csak vonalas rajzot túrnek meg, a tónusos fametszetekből meg az autotípiákból pedig mellékleteket formálnak.

A címoldal szedése és a sorok alakítása részben a divattól, részben pedig az egyéniségtől függ; erről tehát nem szólok. Legföljebb annyit jegyezhetek itt meg, hogy az ilyesminél az értelmes csoportosítás a fő, úgy hogy egyetlen pillantással is tisztába jöhessen az olvasó a könyv

tartalma felől. Hogy a sorok alakítása lipcsei módra, a szabad irány elvei szerint, avagy modernül történik-e, az egészen mellékes.

Ugyanez áll a könyv táblájára nézve is. A könyv címét jelző sornak, illetőleg soroknak kell rajta dominálónan föltűnni. Bár a kötés már hasonlíthatatlanul több díszet tűr meg, mint a címloldal. S ezt tudták és érezték is minden korban, s ezért a könyvkötés sok évszázad óta kimagasló ága volt a műiparnak.

Az igazán művészi kötés kézi munkával készül. Az angol amatőrök világért sem tűrnék meg könyvtárunkban a közönséges tömegmunkával kötött könyveket. Neves iparművészek tervezete alapján kézi munkával készítették könyveik kötését, s nagy gondot fordítanak a fölhasznált anyagnak hamisítatlan voltára. Legföljebb annyit concedálnak a kézi munka rovására, hogy a kivágott díszítésű sablonok használatát engedik meg. De ezt is csak azért, hogy a könyvtárunkban levő kötetek egyforma díszítésűek legyenek.

A bélépapiros átmenetet képez a boritékról a szöveghez, de azért mégis inkább az előbbenihez tartozik, mintsem az utóbbihoz. Díszítésének ennél fogva főképpen a boritékéval kell harmonizálnia. A kézi munka is könnyen lehetséges e tekintetben, mint azt Mitterszky József szaktársnak a cikkem keretében három mellékleten bemutatott tizenkét darab bélépapiros-tervezete is eléggé bizonyítja. E papirosok készítésének a módja igen egyszerű: a könyvkötő-csirizbe vízfestéket, vagy ami még jobb, anilín-festéket keverünk, s e keveréket szörecsettel a papirosra kenjük.

A kenés már magában is különböző árnyalatokat hoz létre, de érdekes mintázatokat érhetünk el úgy is, hogy a bemázolt papirosokat egymásra fektetjük és lesimitjük. Ugy szintén jól kihasználható mintázat létrehozására az alkalmazott papiros színe, úgy hogy a bemázolt fölületről körömmel, ujjal, fadarabbal, fésűvel vagy ecsettel helyenkint leszedjük a ráamázolt csirizes festéket. Spongyával is szép felhözeteket hozhatunk létre.

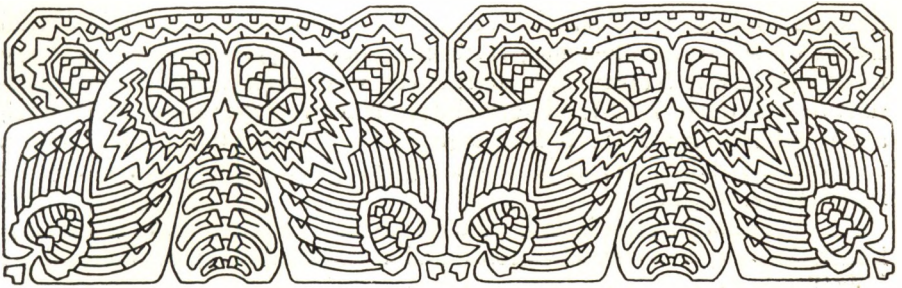
Szabályról alig lehet szó a könyvművészetben. Esetről-esetre igazodunk kell a fölhasználásra kerülő anyagokkal egymáshoz. Legalább amennyire lehet.

Az volna az igazán ideális dolog a könyvcsinálásban, ha a könyvnek teljes elkészültéig minden legcsekélyebb munkát egyetlen ember végezne, vagy legalább egyetlen szellem nyilatkoznék meg az egész munkán. Morriséknak is ez volt az ideáljuk, bár a teljes elérésétől még messze maradtak. Minálunk a Grafikai Szemle 1907-iki évfolyama kitünő példája annak, hogy miképpen kell a szöveget a papirosához viszonyítani, s hogy minő kliséket tűr meg a tipográfiai szépérzék a szöveg közepette. A kolumnák zárttsága, a betűnek dekoratív volta és a papiros színének ehhez való alkalmazása mintaszerűvé teszük ezt az évfolyamot nemcsak a jelenre, hanem a távol jövőre is. Amennyire



dicséretes e lapnál az eredetiségre és stílszerűségekre való törekvés, annyira kárhóztos egy másik grafikai folyóiratnak az az eljárása, hogy külső kiállítása dolgában egyszerűen lekopizálta a Magyar Iparművészetet. Ez szellemi szegénységre vall. *Koczfál József.*





ZEDŐGÉPEINK S HATÁSUK A NYOMDÁSZATRA.



Amít néhány év előtt még állandó mumusnak említettek előttünk, amivel ijesztgettek és amitől féltünk: a

szedőgép, több évi lassú térfoglalásából engedve, mintegy rohamlépésben foglalja el a teret nálunk. Míg az utolsó 6—7 év alatt csak néhány nyomdában dolgoztak szedőgépekkel, addig ebben az esztendőben egyszerre tekintélyes számmal szaporodtak a különféle rendszerű szedőgépek a fővárosi nyomdáiban. Így a Globus-nyomda Linotype gépeket kapott, a Pester Lloyd Monoline gépeket rendelt, a Nap-nyomdában az eddigi 6 Linotype gépet 9-re szaporították, Légrády Testvérek nyomdája az eddigi Linotype szedőgép-berendezést Monotype szedőgépekkel egészítette ki, s ugyancsak a Kertész-nyomda rendezkedett be Monotype gépekkel. Ha most tekintetbe vesszük, hogy az Athenaeum, Budapesti Hírlap, Wodianer, Pesti Könyvnyomda r.-t., Pallas, Friss Ujság, Európa, Gelléri és Székely nyomdáiban is dolgoztatnak szedőgépekkel, úgy bizvást azt lehet mondani, hogy a fővárosi nyomdák tekintélyes részébe vonult már be a különféle elnevezésű és rendszerű vaskolléga. Most már csak az a kérdés, milyen hatással van ez a tömeges szedőgép-térfoglalás a szaktársak szociális viszonyaira s mennyiben feleltek meg a gépek ama várakozásoknak, igényeknek, amelyeket velük szemben támasztottak.

Bár most még véglegesen nem lehet tiszta képet alkotni a helyzetről, mégis következtethető, hogy nálunk a szedőgépek használatba vétele nem okozott különös hatást a munkanélküliségre s inkább kedvezően alakultak a munkadíjviszonyok. Tagadhatatlan ugyan, hogy az utóbbi időben bizonyos gazdasági fellendülés mutatkozik Magyarországon. Most mindenütt van munka bőven s így természetes következménye ennek, hogy aránylag kevés a munkanélküli. Nemcsak a munkaerő fogyott, de a munkaanyag is megszorodott és így kiegyenlítődt a tömeges szedőgép-inváziónak hatása a munkanélküliségre.

Hogy végleges ítéletet még nem lehet mondani, azt sok tekintetben az is befolyásolja, hogy rövid időn belül életbe lép a közösen megállapított egységes normál-tarifa, ami bizonyára szintén hatással lesz a gép-szedéssel előállított nyomdai produktumokra. Nem tudjuk, mennyiben fogja a jövő munkaárszabálya tekintetbe venni a szedőgépen végzett munkát? Olcsóbb árban szabad-e számítani a nyomdatulajdonosnak az ily uton előállított munkát, vagy sem? Vagy pedig ama napilapok,

melyek eddig kézi szedéssel készülnek, nem mennek-e át a gépen való szedésre? Nem szűnik-e meg a közel jövőben egyik-másik ujság, vagy talán újabbak keletkeznek, s ezek révén nyer munkát néhány munkanélküli szaktársunk? Mondom, nehezen lehet végleges ítéletet mondani, annál inkább, mivel az is lehetséges, hogy rövid időn belül újabb és tökéletesebb találmányok a mostanig meglevő szedőgépeket teljesen fölöslegessé teszik.

A technika folyton halad, mindig csodálatosabb gépek és segítő eszközök jönnek, s semmiféle proféciával sem lehet megjövendölni, hogy hol állunk meg.

Az a kérdés már most, hogy a szaktársak bérvizonyai miként alakultak?

Meg lehet állapítani, hogy a könyvszedésnél a helyzet némileg javult. A számolási rendszer a szedőgépekkel dolgozó nyomdákban lassankint megszűnt és a számoló szedők a szedőgépek mellé kerültek. Míg a számoló szedők az osztást is beleszámítva, ezelőtt nehezen kerestek 40—42 koronát napi $8\frac{1}{2}$ órai munkaidő mellett hetenként, addig a nappali gépszedők minimális heti bére a 40—42 korona. Másként áll a helyzet az ujságszedőknél, ahol a számolási rendszer a gépszedés miatt megszűnt. A napilapoknál, dacára annak, hogy rendszerint feleslegesen nagy személyzetet tartottak, mégis az ujságszedők átlagosan 62—65 koronát kerestek hetenként, míg most a gép mellett alkalmazott ujság-gépszedőnek átlagos keresete heti 60—62 korona. Igaz, hogy ez veszteség, de csak látszólagos. Mert ha tekintetbe vesszük, hogy a gépszedőnek csak $7\frac{1}{2}$ órát kell dolgoznia s nappal nem kell elosztania az éjjel szedett sorokat, úgy határozottan azt lehet mondanunk, hogy az ujság-gépszedőnek jelenleg jobb helyzete van, már azért is, mert nincs annyira lekötve és $16\frac{1}{2}$ óra szabad ideje van naponként alvásra, szórakozásra, továbbművelődésre.

További kérdés, hogy a szedőgépek közül melyeket lehet a gyakorlatban leginkább megfelelőeknek tekinteni. Erre a kérdésre igazán nehezen lehet abszolút biztos választ adni, mivel a nézetek meglehetősen elágazók.

Nem akarván egyik gépgyárnak sem ingyen-reklámot csapni, csak egyéni véleményt nyilvánítok. Nézetem szerint ujságszedéshez a legmegfelelőbb szedőgép a Linotype soröntő gép.

Az ujságoknál, ahol csak feltétlenül gyors, gyakorlott munkaerőt lehet alkalmazni s ahol főleg a gyorsaság a legszámottevőbb körülmény: tagadhatatlanul a Linotype gépekkel lehet a legjobb eredményeket elérni. Igaz, hogy az ujságszedésnél rendszerint még a legegyszerűbb nyomdai szabályokat sem tartják be. De ez nem is lehet másként ott, ahol néhány percnyi késés nagy kellemetlenséget hárít a lapkiadóra. Egészségi szempontból a Linotype gép sok tekintetben kifogásolható lenne s ezért csak tágas, magas, levegődús helyiségekben volna szabad azokat használatba venni. Nem úgy, mint egyik-másik fővárosi nyomdában, ahol sötét odúkban, sok gép egymástól alig 20—30 centiméternyire áll. A sok gáz, az ólomüstben levő forró ólom és egyéb anyag kigőzölgése bizony nem valami jó befolyással van a gépszedő egészségére.

Rentabilitása a Linotypenek még kérdéses. Ha csak azt vesszük, hogy a gépszedő a gépén legalább kétszer annyit produkál, mint a kézi szedő, úgy rentabilitása szembeötlő volna. Viszont azonban a nagy

üzemköltség: gáz- és villamfogyasztás, továbbá a matricák gyors kopása, kiégyése sok tekintetben kétségessé teszi a rentabilitást. E téren csak a gépgyár reklámjai állanak rendelkezésemre s mivel azok meglehetősen túlzottak, tehát véleményt nem mondhatok.

A Linotype-szedés könyvek szedésére is használható — amíg újak a matricák. Régi, használt, kiégett matricákkal csak „spiszes“ szedést lehet produkálni. Rendszerint a sorok vájása sem egyöntetű s így nyomtatáskor temérdek kellemetlenség és föltartás éri a gépmestert. Ha még az ólom vegyítése, tisztasága és hőfoka sem megfelelő, úgy világosabb és sötétebb soröntvényeket kapunk, ami nagyon hátráltatja a nyomtatás kifogástalanságát. Még tekintetbe véve az egyengetés egyéb nehézségeit, meglehetősen kétségessé válik a Linotype-szedés rentabilitása a művek szedésénél.

A nyomás tisztaságát és kifogástalanságát sok tekintetben befolyásolja, hogy a Linotype-szedést milyen papírosra nyomjuk. A puha, keveset enyvezett papírokra kevesebb bajjal és nehézséggel lehet tűrhető nyomást végezni; azonban a jól enyvezett, kemény és erősen szatinírozott papírokra csak ügyes gépmester tud kifogástalanul nyomni, de utóbbi esetben is csak sok idővesztéssel és fáradsággal tudjuk ezt elérni.

Nem kevésbé van befolyással az is az ilyen szedéssel készült munkáknál, hogy a papíros porzik-e vagy sem. Ha jól simított papírosra nyomunk, úgy csak az erős nyomás ront a nyomtatvány kifogástalanságán (ilyen esetben a nagyobb nyomdák hidraulikus préssel segítenek e bajon), de a porzó papíroknál még a formák gyakori mosása is feltartóztatja a gyorsabb munkálkodást.

De nemcsak a papíros simítása, enyvezése, tehát puhasága vagy keménységére kell tekintettel lenni az egyengetésnél, hanem a papíros vastagsága vagy vékony volta is szerepet játszik és csak gyakorlott, ügyes gépmester tud Linotype-szedésről kifogástalanul nyomni.

Csak több évi gyakorlattal lehet amaz akadályokat és nehézségeket leküzdeni, amelyek a Linotype-gép szedésénél és annak nyomásánál mutatkoznak, s mindenkor nagy figyelem kívántatik a szedőtől, gépmestertől, hogy jó munkát végezzenek.

Most áttérek egy másik gépre, a Monotype-ra. E gép két részből áll: egy billentyűs szerkezetű szedőgépből és egy egyes betűket produkáló öntőgépből. Egészségi szempontból itt a szedőgép teljesen kifogástalan, mivel a szedőnek csak kopogtatnia kell a billentyűket, mint bármely írógépen, s gázzal, ólommal és egyéb anyaggal semmi dolga sincsen.

Levegőnyomás segítségével a gépen alkalmazott pálcátükkal átlyukasztja a papírtekercset, amely papírtekercs az öntőgépre alkalmazva, az öntőgép mozgásba hozásakor önműködőleg kiönti a megszedett szöveget. Újságszedéshez — nézetem szerint — a Monotype kevésbé alkalmas, mivel az öntőgép rendkívül komplikált szerkezeténél fogva sok fennakadást, kellemetlenséget okoz és sok időbe kerül az is, ha betűfajt kell változtatni. Például, ha petit helyett borgiszt kell öntenie a gépnek, úgy egy órai vesztéssel folytatható csak a munka, mivel ennyi időbe kerül a gép átalakítása. Viszont az öntőgépnél, szerkezeténél s rendkívüli gyors működésénél fogva, gyakoriak az apró részekenél a törések, s ezek kijavítása vagy kicserélése is sok időfecsérlést jelent.

Végére gyakran előfordul, hogy a matricafornánál az öntés nem megfelelő egységek szerint történik, vagy pedig valamely kisebb-nagyobb géprész meglazul; ekkor az öntőgép érthetetlen „volapük“ szedést produkál. Ha pedig a szedő vigyázatlan, s olyan papírtekercset használ, amelynek szélei nincsenek jól perforálva, s e perforálás nem egyezik a szedőgépen két oldalt alkalmazott fogazattal, úgy értéktelen betütömeget önt ki az öntőgép, s így a szedés és öntés használhatatlan. De ha mindezeket megállapítottam, el kell ismernem, hogy a Monotype gépen szedett tabellához felhasználandó szám- vagy egyéb szedés (beleértve művek, lapok és egyéb kompressz munkák szedését is) fölötté áll bármely szedőgép által készített szedésnek. Ha jó, gyakorlott öntő van az öntőgépnél: tiszta, kifogástalan szedést kapunk, amely főleg akkor fejlődik ki legjobban, ha a nyomdának sok táblázatszedési munkálata van. A táblázatoknak különösen számszedését, oldal- és fejrova- taít bámulatos precizitással lehet e gép segítségével elkészíteni. Egyen- letes beosztás, kifogástalan nyomtatás, szép munka könnyen elérhető e szedőgéppel, ha a szedő és öntő kellő körültekintéssel és gondossággal dolgozik.

A szedőtől föltétlen figyelem követelendő, mert különben gyakori a kihagyás, vagy dupla szedés. Ha azonban a szedő mindez erényekkel rendelkezik, gyönyörű munkát végezhet e gépen, különösen ami a táblá- zatos szedést illeti. Itt meg kell említenem, hogy a szedő „nem látja amit szed“. Ez t. i. úgy értendő, hogy a szedés folyamata alatt csak papirozt lyukaszt, s így csak emlékezet után szed, tehát éber, fokozott gondossággal kell dolgoznia. A gépmesternek egyengetéskor kevés baja van a szedéssel, csak a „spiszek“ zavarják a gyors nyomási munkát némileg, mint mindig, mikor teljesen új betűanyagot szedünk.

A Monotype által öntött betűket lehet többször is használni, de nem ajánlatos, sőt nem is szükséges, mivel az öntőgéppel mindig önthetünk annyi betűanyagot magunknak, amennyire szükségünk van.

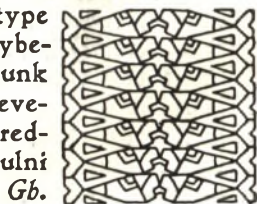
A fővárosban egy-két helyen használatban vannak még a Typograph szedőgépek. Itt a kezelhetőség és a nagy fáradsággal járó munkafolyamat nehezíti meg a produkció gyorsaságát. Szintén soröntő gép, ugyanazon hibákkal, mint a Linotype gép, de annak előnyei nélkül.

A Monoline gépekről majd csak ezután tudunk magunknak bővebb információkat szerezni, mivel még alig két-három hete vannak a Pester Lloydnál használatban.

Végeredményül tehát meg lehet állapítani azt, hogy a szedőgépek nálunk a lassúbb átmenet folytán nem is voltak romboló hatással a munkanélküliségre. A szedőgépek mellett alkalmazottak jobb megélhe- tést biztosítottak maguknak, s a szedőgépek rentabilitása a nagy üzem- költségek mellett problematikus. Véleményem szerint tehát csak gyorsabb, de nem olcsóbb munkát lehet előállítani szedőgépeken, ami ujságnom- dákból fontos körülmény. Ujságszedéshez a Linotype, művek és táblá- zatos munkák szedéséhez a Monotype



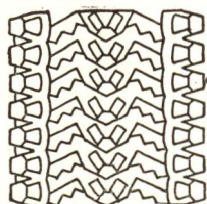
szedőgépek beszerzése ajánlatos. Egybe- vetve mindent: a szedőgépek nálunk a munkásnak jobb megélhetést s keve- sebb munkaidőt (főleg a lapoknál) ered- ményeztek, s így nincs okunk búsulni a vaskolléga térfoglalásán.



Gb.



MAGYAR DISZÍTŐ STÍLUS A KÖNYVNYOMTATÁSBAN.



Minden idők népe természetében rejtett, hogy életét szépítse, otthonát kellemessé tegye. Ez vezette őt arra is, hogy környezetét, házi ipari tárgyait díszítse, reájuk valamilyen növényi vagy állati alakot faragjon vagy mintázzon, mely tárgyak ezáltal tetszetősebbé, tulajdonosuk előtt értékesebbé váltak. A népek e veleszületett szépérzéke, díszítési hajlama és pompaszeretete megnyilvánult később a fényűzési tárgyakon is. Idővel azután az ilyen faragási vagy festett díszítmény lekerült a tárgyakról, s szobor a festmény alakjában mint képzőművészeti remek szolgált díszítésül. A népek e díszítést egyéniségük és hajlamuk szerint egy bizonyos modorban végezték és motívumukul is egyazon néhány választott növény- és állatelemet használtak. Az egyének és azok összességében a népek, illetve nemzetek egyéniségének, gondolatainak kifejezése a stílusok megteremtésére vezetett.

Az ősmagyaroknál harci természetük folytán s vándorlásaik közepette ilyen nemzeti stílus ugyan nem alakulhatott ki, mindazonáltal voltak önálló motívumaik, melyek díszítési elemeiket képezték. A pogány sirokban talált tárgyak díszítései nyújtanak erre támpontot. E sírleletek díszítő elemei megegyeznek a XVII. és XVIII. század díszítő alakjaival, amidőn ugyanis hosszú idő múltán ismét föléledt e motívumok használata iránti buzgalom.

E szerint szinte kétségen fölül áll, hogy egy nemzeti, individuális díszítési móddal állunk szemben. El nem vitatható ugyan, hogy e motívumok alkalmazási módján részint Kelet-India és Perzsia hatásának nyomaival találkozunk, részint később a reneszánsz formák is befolyásolták, mindamellet ez idegen kifejezési mód hatása alatt álló motívumokat a XVII. századtól kezdve újból oly eredeti formákban és módon s csakis nálunk használják, hogy minden tekintetben önállóknak ismerhetjük el.

Örök törvény, hogy minden szépnek kútforrása a változhatatlan, alakzataiban fenséges östermészet. Szépségei a legmaradandóbb nyomot hagyják az emberi lélekben és utánzásra készítetik az embert. Erre vezethető vissza, hogy a néplélek a körülötte megnyilvánuló természeti szépségekből merít motívumokat tárgyai díszítéséhez.

Igy találjuk azután, hogy a népek s így a magyarok díszítő elemeit is jórészt a természet szolgáltatja.

A magyaros díszítési mód florális jellegű, lényegét a virágok alkotják. Allati és mértani díszítő eleme csekély. S amint sokszor a levelet is virággá alakítja, úgy gyakran a virágok közé beillesztendő leveleket is virágból képezi.

A virágok közül leggyakoribb és legjellegzetesebb a rózsza, amely nálunk egy ezredéven át közkedveltségnek örvend, minthogy már a pogány magyarok is alkalmazták. A legtöbb esetben a rózsalevelek szívalakból vannak képezve. E szívalak a pávatoll szeméből, magjából ered. A magyaros díszítő módnak e legtipikusabb képviselőjét, mondhatni alapelemét megtaláljuk egyéb motívumokban is. A pávatolldísz egymagában is szerepel; máskor a szélső tollak elmaradnak, a szem körüliek pedig csipkézetté alakulnak s így képződik a leggyakoribb díszítő alak: a pávaszemes virág. A szív különben mint önálló motívum is előfordul.

A többi virágtípusok: az aranyvirág (chrysanthemum), pálmalevél (istenfa), lilium (mely olykor tulipánhoz hasonlít), búzavirág, szegfű, gyöngyvirág, nárcisz, ibolya, nefelejts és granátalma. A rózsza, mint már említettük, ősidőktől kezdve, a többi, leggyakrabban a búzavirág, tulipán és szegfű a XVI. századtól kezdve szerepel. A XVII. században napraforgó, ösi rózsza és másokkal szaporodnak e motívumok.

Allatdíszítésül a páva, galamb, griffmadár, sárkány, szarvas, medve és kos használtak.

A mértani alakok közé tartoznak: a félköríves futódísz, szívszalag, cik-cak, sakktabla, dült négyszögű rúta, körfonat, küllös kerék, — gyakran előfordul a csigavonal is.

E fősorolt elemek eleinte csak a műipar kisebb körében s a nép által művelt fajaiban alkalmaztattak; így az agyagművesség, fafaragás, később a himzésen és varrottas munkákon. A XVII. század elején már betűk, oklevelek és könyvek díszítésére is használták.

A szövésben, himzésben történt alkalmaztatásuk e motívumokat művésziesebb irányban fejlesztette. Ez a körülmény is járult leghathatósabban ahhoz, hogy azok széles körben elterjedjenek. A finom, lágy selyemmel történő munka igen alkalmas volt arra, hogy a motívumoknak művésziesebb formát adjon és az esetben, primitív vonalakat kecsesebbekkel váltsa föl. A magyar díszítő modor subákon, cifra szűrökön, tulipános ládákon, ösmagyar technikájú varrottasokon és himzéseken, párnahajvégeken, csipkéken, templomi terítőken és edényeken, ötvösmunkákon, zsinórdíszítéseken, népviseleteken, agyagipari munkákon, cserépedényeken, fafaragású és rovott tárgyakon, székely kapukon stb. található föl. A legtöbb anyagot Erdély, különösen annak legmagyarabb része: a Székelyföld adja.

Kalotaszeg és vidéke szintén gazdag magyaros kikészítésű tárgyakban. A varrottasoktól és himzésektől eltekintve, találunk kemencéket, melyek falain a mázas csempék szép magyaros motívumokat mutatnak. Fafaragású utcaajtóikon is a formabőség s a változatos elrendezés szép példáit láthatjuk. Nem mondhatjuk ugyan ezek mindenikét stílszerűnek, mert olyan formákat (kigyó, búzakaralász, szőlő) is használnak, amelyeket idegen díszítő motívumokból vettek át. A kigyó alkalmazása arra enged következtetni, hogy vele az indát helyettesítik.

A virágelemeket a díszítendő tárgy szerint válogatják meg. Subákon a pávatoll és rózsza virággá képzett egyesített alakja, a rozmarinng kes-

keny levele, — bútorokon líliom, gyöngyvirág, — festett edényen, kályha-csempén a tulipán, — hímzéseken a szegfű és a virággá képzett levél a leggyakoribb.

A cifra szür és hímzett suba kivarrása mutatja a magyar ízlés legtípusabb példáit: nagy, üres felületek mellett tömör és eredeti, legősibb alakú virágdísz. A legkevésbé eredeti a hímzéseken, melyeket az ú. n. „úri stílus“ fölfogásában alakítottak. Ez oda magyarázható, hogy a jobbmódú társadalmi osztály a társas érintkezés folytán sok idegen elemet vett föl s plántált át a hímzésekre.

A magyaros stílust a túltömöttség jellemzi. A motívumok a disztendő tér alakjának figyelembevételével szimmetrikusan vannak elrendezve. Sok esetben mint kötött virágcsokrot képezik; ilyenkor együttesen többféle virágelemet is használnak. E virágcsokrok vagy egyszerű módon, vagy pedig reneszánsz modorban szerepelnek. Más elrendezés azután, ha a különböző virágelemeket egy közös szárból fejlesztik.

A levél mellékes, csak kiegészítő, ürtöltő; állatelemek, virágcserepek is ritkán használatnak. A virágelemeket sohasem természetes alakjukkal, hanem stilizáltan alkalmazzák.

A stilizálásnál a virágot háromféle állásban kell megfigyelni: távlatilag, szemben és oldalt.

Ami az architektúrát, a tulajdonképpen szerkezeti részt illeti, kevés anyagunk van. Ugyszólván csak a fajtisza vidéken: a Székelyföldön található építkezésekből, kapuzatokból meríthetünk. Mértani alapeleme a patkóalakú ív.

* * *

Lássuk csak, mennyire alkalmas a magyaros díszítés a könyvnyomtatásban.

Tudjuk, hogy nekünk egy sík fölületet, a papíros síkját kell benépesítenünk, illetve dekorálnunk. A díszítő anyagnak tehát a síkdíszítésnek megfelelőnek kell lennie: mentesnek minden plasztikai, domborításra való törekvéstől; a motívumok pedig nem természetes formájúak, hanem kivontak, stilizáltak legyenek.

A könyvdekorálás e sarkalatos alapelvéből kiindulva, úgy találjuk, hogy a magyar motívumok teljesen megfelelőek, szinte a síkbéli díszítésre teremtettek, — lévén éppen a stilizált forma fő jellemvonása a magyaros motívumoknak.

Alkalmas voltuk mellett azonban még egy másik, nem kevésbé fontos ok is szól. A modern művészi törekvés ugyanis az egyéniség kifejezésében nyilatkozik meg, vagyis: értékeli az egyéni kifejezési módot. Mi más alkalmasabb módon juttathatjuk teljes szabadsággal kifejezésre egyéniségünket, ha nem a magyar stílusú munkáinknál, amikor közismert, sablonos művészi kifejezési mód nem befolyásolhat bennünket és önálló gondolkozásra készíti a vele foglalkozót? S mivel megállapodott, kiforrott stílusról még nem lehet szó, így mi sem állja útját annak, ha mi könyvnyomtatók az ismert formákat a síkdíszítésnek megfelelően átalakítjuk, sőt azok számát szaporítjuk is.

Ama földadat előtt állunk tehát, hogy a magyar stílus növényi elemeinek, mértani és szerkezeti részeinek felhasználásával egyéniségünk és hajlamunk szerint a könyvnyomtatásban új díszítési formákat s ennek következményeképp egy speciális művészi kifejezési módot teremtsünk,

a formák pedig minden magyaros jellegük mellett is a ma művészi fölfogásának: az anyag és cél összhangzatossá tételének feleljenek meg.

A legcélravezetőbb útnak azt tartjuk, ha mi könyvnyomtatók a magyaros motívumkincsek studiumával behatóbban kezdünk foglalkozni. Tapasztalataink bizonyítják, hogy a magyar iparművészek, grafikusok, akik leginkább volnának hivatva a magyar könyvnyomtatói stílus megteremtése érdekében munkálkodni, eddig nem sokat lendítettek az ügyön. Elismerjük, hogy a műipar többi ágaiban dicséretes törekvést látunk azok nemzeti irányban történő fejlesztésére; annál inkább megmagyarázhatatlan, hogy a könyvnyomtatás, mint a műiparnak egyik legszámottevőbbje, úgyszólván mellőzve van e törekvésekből. Pedig a könyvnyomtatás az a tér, amelyen a stílusbeli törekvések a legmélyebb hatást eredményeznék, nem lévén a népnek oly rétege, ahová ez az újító művészeti áramlat a nyomtatvány útján el nem jutna. Attól pedig nem kell tartanunk, hogy a közönség idegenkedéssel fogadná e mozgalmat, már azért sem, mert avval, hogy az egyéb műipari termékeken szívesen látja az újítást, szinte magáévá tette az erre irányuló törekvéseket.

Igy tehát reánk háramlik a feladat: ez irányban a kezdő lépéseket megtenni. Hangsúlyozzuk: kezdő lépéseket, mert az arra hivatott művészek támogatására okvetlen szükségünk van. A mi munkánk egyelőre arra szorítkozzék, hogy az utat egyengessük. A gyakorlatba kell átvinnünk, hasznosítanunk kell ebbeli tanulmányainkat; erre a legjobb mód az, ha minden kínálkozó alkalmat felhasználunk arra, hogy munkánkat magyaros ornamensekkel díszítsük.

Szaktársaink kísérletezéseiket egyes motívumok lerajzolásával, fejlesztésével kezdjék. Másoljuk a meglévő ornamentumokat; ez képesít és serkent bennünket később arra, hogy eredetit alkossunk. Tartózkodjunk azonban attól, hogy még részleteiben is idegen elemeket közbevegyítsünk kísérletezéseink alkalmával.

Ha már kellő jártassággal bírunk eredeti díszítő alakzatok megszerkesztésében, úgy áttérhetünk az önálló tervezésre, vagyis befejezett dekorálásokra. Ha önálló tervezési képességünk gyöngé, szorítkozzunk csak egyszerűbb munkákra.

Tervezetünk lehet stílszerűen magyaros, amely esetben teljesen mellőztük az idegen formákat még részleteiben is. De ha akár a megrendelő, akár pedig a készítendő munka szelleme megkívánja: modern, úgyszólván semleges, minden stílustól távol álló formák mellett is alkalmazhatjuk a magyaros motívumokat. Bár az ilyen esetek késleltetik a tiszta magyaros stílus kialakulását, sokszor azonban nem térhetünk ki előlük.

Ugy a motívum megszerkesztésénél, mint önálló kompozícióknál eleinte az ecset használása ajánlatos. A rajztanítással foglalkozó szakemberek által is ajánlott ez a mód sikerre vezető, először: mert ideánkat gyorsan papírosra rögzíthetjük, másodsor: hogy a kellő folthatást mindjárt észlelhessük. A jónak talált dolgozatot azután kijavítjuk, esetleg átalakíthatjuk.

Önálló tervezéseknél vezérfonalul szolgálhatnak a tipikus magyaros kikészítésű munkák. Vegyük például a suba díszítését, amely, mint már említettük, a szár, levél és ornamentum elhelyezését illetőleg legeredetibb forrásul szolgálhat. A suba ornamentelemének elrendezése,

csoportosítása és a rajta található egyéb formák hálás anyagul kínálkoznak a könyvnyomtatásba történő átvitelükhöz.

A himzések is bő anyaggal szolgálnak.

Ne szorítkozzunk tehát csak a virágmotívumokra, hanem más, szerkezeti részekkel is gazdagítsuk motívumanyagunkat.

Olyan általános szabályokat, melyeket egy műtörténeti stílusnál módunkban van fölláítani, e helyütt nem tárgyalhatunk. Ezért csak útbaigazításokra, általános irányító szempontok megvilágítására szorítkozhatunk.

Mint már említettük, a magyar ékitményben a virágok elhelyezése mindig tervszerűleg, szimmetrikusan történik, tehát a nehézségi törvény figyelembevételével. Ez nekünk, könyvnyomtatóknak igen hálás elrendezési mód, mely nagyban hozzájárul e díszítő modornak a könyvnyomtatásban való érvényesüléséhez. Valamely síknak a tervszerű kitöltése lévén feladatunk: a tömeg, a „folt“ helyes elosztásának tudása igen fontos dolog.

A könyvnyomtatásban akkor fogjuk tudatosan használni, ha az iparművészeti stílusban erre irányuló szabályát — mely szerint tekintettel legyünk az anyag és díszítmény közti vonatkozásokra, — betartjuk. Más szóval, ha a díszítés alkalmazkodik az anyag megmunkálási technikájához s így mi a síkdíszítés elve szerint fogjuk alkalmazni. Agyagmunkákon, faragott kapukon az ornamentika más elhelyezést, más alakítást kíván, mint sík fölületen. Ha átgondoltan nézünk valamely, a nép természetes fölfogásában díszített tárgyat, rájövünk, hogy az nem önkényes, ötletszerű módon készült, hanem az anyag sajátosságának szem előtt tartásával. Ezek után természetes tehát, hogy a különböző iparágakban egyazon ornamentika különböző változatban és elrendezésben fordul elő. A könyvnyomtatónak nem lehet célja, hogy más megmunkálást igénylő tárgyról egyes díszítő elemeket változtatás nélkül munkáira átvigyen. De igenis arra kell törekednie, hogy a meglévő motívumok alapján a síkdíszítésre alkalmas új formákat alkosson. A könyvnyomtatás jórészt már a művészetek közé sorolható, s ez föltételezi, hogy csak a művészet igényeinek megfelelően fejlesztett motívumokkal dolgozzunk.

Hogy a meglévő motívumok közül melyek alkalmasak a továbbfejlesztésre, illetőleg a könyvnyomtatói munka dekorálásához, úgy tartjuk, hogy kivétel nélkül mindegyike. Kivételt tenni, egyik célszerűségét a másik fölé helyezni: lehetetlen. Minden attól függ, hogy a motívumok mennyire fejlesztettek.

A stílizálás lehetőleg a legelvontabb módon történjék. Egy elemet, ahogy például egy mázas korsón, avagy egy rovott pásztorboton szerepel, változtatás nélkül nem vihetünk át a síkdíszítésbe. A korsónál a fazekas esetje, a pásztorbotnál a kés volt a megmunkálási eszköz, melyek finomabb formák képzésére nem alkalmasak.

Hogy a magyarosságot intenzívebb módon, fokozottabb mértékben juttassuk kifejezésre, a növényelemeket nemzeti architektúránk vonalaival, magyarosnak elismert szerkezeti részekkel hozzuk összeköttetésbe. Bizonyos, hogy ezen az alapon termékeny talajt biztosítunk a magyar könyvnyomtatási stílusnak. Eddigi stílustörekvéseinknél pedig éppen ezeket mellőztük. Mert egyedül a motívumok alkalmazása nem tesz individuális stílust. Igaz ugyan, hogy mind ez ideig kevés szerkezeti

rész állt rendelkezésünkre, de mióta műépítészeink egy része a magyar stílust előszeretettel alkalmazza, már fejlesztettebb formákkal is bírunk.

Következő sorainkban felsoroljuk azokat az elveket, melyeket magyaros motívumok használatánál szem előtt kell tartanunk.

Első sorban sohase vétsünk a természet rendje ellen. Tartsuk meg a kellő határt. A virág és a levelek nagysága, valamint az inda vastagsága között meglegyen a helyes arány. Túlnagy virágmotívum mellett elvesző, apró levelek ellentmondanak a természetességnek, azonfelül helyes formaérzékünk is tiltakozik ellene. Az inda is tartsa be növényi sajátosságát és ne erősödjön, ne vastagodjon meg egyes helyeken, csak éppen azért, mert illetéknéppen alkalmazása a tér kitöltésénél megelőbb.

Gyakran láthatunk egy lapon, egy indán más-más virágokat elhelyezve. Így együtt szerepel a tulipán, a szegfű, a gyöngyvirág. A virágok közti tért pedig egyazon virág: a szegfű levele tölti ki. Itt is szembezőkö a természetellenesség. Népies tárgyakon ugyan elfogadható ez, de a könyvnyomtatásban már tisztultabb felfogást kell tanúsítanunk. Szabály legyen, hogy egy száron csak egyféle virágmotívumot használjunk. Ettől csak akkor térjünk el, ha kötött virágcsokrot tervezünk, mikor jogosult többféle virágelem használata.

Más helyzettel állunk szemben, ha a kitöltendő terület architektonikus vonalakkal mezőkre osztjuk, mely területeket, függetlenül őket egymástól, különböző ornamensekkel népesíthetjük be. Ez esetben azonban figyelniük kell, hogy a mezők egyenletes tónusú és nehézségű képet mutassanak, hogy a lapon szinte egymásba olvadni lássanak, s így az egységes benyomást biztosítsák.

Egy adott tér kitöltésénél úgy járunk el helyesen, ha előbb a motívumokat elhelyezzük, melyeket indákkal hozunk összeköttetésbe, a megmaradt üres felületet pedig levelekkel töltjük ki.

A levelek közti tér meg se közelítse a levél szélességét, lehetőleg minél sűrűbben kerüljenek egymás mellé. Megkivánja ezt a stílus sajátága: a tömörség is.

A magyar stílusnál tudvalevőleg szigorúan stilizált formákkal állunk szemben. Helytelen tehát, ha stilizált virágformák mellett a leveleket természetes alakjukban használjuk. Ez már alapjában elhibázott munka, mert virág és levél között a harmónia teljesen hiányzik.

Mind ez ideig a magyar stílussal foglalkozók jórészt a virágelemek stilizálásával, fejlesztésével elégedtek meg. Térkitöltésül leggyakrabban a szegfű meg a rozsmaring keskeny és a tulipán széles levelét alkalmazták. Igen ajánlatos pedig — már a stílszerűség szempontjából is — más magyaros motívumok leveleinek stilizálásával megpróbálkozni.

A magyar népies díszítésben igen gyakori a vonalas, vitézkötéses, sujtásos díszítés. A díszítésnek ez a módja vonalas jellegénél fogva igen célszerű a síkdíszítésben. Az ismert formákból a legszebb alakzatokat nyerhetjük; e helyütt azonban, amennyire lehet, mellőzzük a virágmotívumokat és csupán a vonalból tervezzünk. A vonalas rajzú technikát kiaknázhathatjuk különben virágelemek képzésénél is. A magyaros motívumok széttagolhatása a legváltozatosabb formák megszerkesztésére adja meg az impulzust.

Igen fontos körülmény, hogy a nyomtatvány díszítésénél a motívum nagyságát a betűkép arányaival hozzuk összhangba; a két forma között

megfelelő arány legyen. Ugyan lehet itt is kivételt tenni oly esetben, ha a motívumok számát a legalacsonyabbra redukáljuk. De számolnunk kell a díszítendő terület méreteivel is. Kisebb téren kisebb motívumokat, nagyobb téren nagyobbakat használjunk.

Súlyt kell helyeznünk arra is, hogy a könyvnyomtatásban csak művészi módon fejlesztett, előkelő hatású motívumokat szerepeltessünk. E tekintetben úgyszólván semmi nehézség nem merül fel. Az írón a legfinomabb formák képzésére képesít bennünket.

Ujabb időben találkozunk olyan példákkal, ahol az ornamentumot a magyar népeletből vett téma helyettesíti. Ezt a művészi kifejezési módot is fölkarolhatjuk, mert általa hatásosan kidomboríthatjuk a díszítendő munka lényegét.

Ami a magyaros jellegű betűket illeti, kevés anyag áll rendelkezésünkre. Régi magyar könyvnyomtatóink a mediaevalis betűket használták előszeretettel, s így e betűtípusból kellene magyaros jellegű betűket alkotni. Ismeretesek Bocskay zsinórdíszítésű betűi, melyeket a Magyar Iparművészet kezdőbetűknek használ. Bizonyos, hogy karakterisztikus betűk a magyaros díszítő stílusban hézagpótlóan szerepelnének.

A színezés tekintetében nem lehetnek ránk, könyvnyomtatókra nézve mérvadók a népies kikészítésű tárgyakon vagy egyebütt használatos gyakori színek, mint: vörös, kék, viola, zöld, sárga, barna és arany. Sík felület színezése csak díszkrét lehet, s így nem vétünk a magyarosság ellen, ha ennek megfelelően színezzük magyar stílusú munkáinkat.

A dolgozatunk keretében bemutatott néhány eredeti rajzzal impulzust óhajunk adni hasonlók megszerkesztésére. Mindenesetre fényes eredményt érünk el, ha szaktársaink közül minél többen szeretettel és lelkesedéssel hozzáfognának e kísérletezésekhez. E stílusbeli törekvések idővel a magyar nyomdászati stílus kialakulására fognak vezetni.

Támaszkodva a magyaros díszítés fő sajátosságára, a tömörségre: igyekeztünk e jellegzetessége megtartásával modern szellemű díszítőanyagot megszerkeszteni. Figyelemmel voltunk azonban a vonalas díszítő eljárásokra is, mert elismerjük ezek nagy célszerűségét a síkdíszítésben. E kísérletezéseknek egyéb célja nincs, mint újabb irányba terelni a magyar nyomdászati stílus megalkotására irányuló törekvéseket. S bármennyi kísérletezés kerüljön is az idők folyamán felszínre, nagy általánosságban csak az fog elfogadásra találni s meggyökerezni, mely a modern és egyedül helyes munkálkodási alapelv: a célszerűség szempontjából megalkotott lesz. Ha bír e fő követelménnyel, van létjogosultsága. Hiszen eddig is, a rengeteg betüöntödei díszítőanyag között is azt tartjuk sikerültnek, mely kevés darabból áll, s amely széperzéssel mégis a legváltozatosabb módon alkalmazható.

Dolgozatunk tárgya megkívánta, hogy annak illusztrálására a szövegnél nagyobb gondot fordítsunk. Szükségessé tette ezt ama körülmény, hogy ez ábrák szemléltetésével a szöveg bővítésénél közvetlenebb tanulságokat véltünk elérni.

* * *

A modern művészi felfogás az egyéniség érvényesülésében nyilvánul. Ama törekvés, hogy az új művészi irány felfogásához híven az egyes nemzetek saját népies motívumaik és formáik fejlesztésével teremtsenek

egy modern nemzeti stílust: nemcsak nálunk, de más kulturnépnel is talált elfogadásra. S ez csak természetes. A művészet, akár képzőművészeti, akár műipari tárgyakon jusson kifejezésre: csak az esetben fejlődhetik nagyra, s csak úgy lehet életképes, hogy ha saját erejéből táplálkozik.

Nekünk is sajátunkból kell teremtenünk. Ez irányban megnyugtathatjuk magunkat avval, hogy bírunk annyi erővel, e mozgalmunkat tápláló forrásokkal, hogy teljesen mellőzhetjük az idegen formákat, idegen befolyást.

A magyar könyvnyomtatásban a díszítési módnak fel kell szabadulnia az idegen áramlatok alól. Az idegen stílusokból, irányokból csak annyit fogadjunk be, amennyire előretörekvésünkben szükségünk van. Önálló felfogás és ízlés irányítson bennünket.

Teremtsük meg a magyar nyomdászati stílust!

Szálljunk le a magyar díszítő művészet kincses bányájába s onnan felszínre hozva és az új irányba beleillesztve, szólaltassuk meg a maguk formanyelvén a magyar léleknek e tipikus, már századokat átélt képviselőit.

Keltsük életre a régi, magyaros motívumokat, s modern szellemben átformálva, vigyük bele a népművészet e formakincseit, — amelyek már minden egyéb, művészi kiképzést igénylő terenumokon alkalmazást nyernek, — a síkdíszítésbe is.

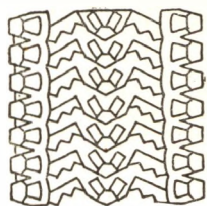
Törekedjünk munkáinkon magyarosságra! Legyen a magyar sajtótermék megkülönböztető jellegű az idegen nemzetbeliektől, nyilatkozzék meg rajta a mi ízlésünk, a mi szellemünk, a mi temperamentumunk. Frissítsük fel a sablonos, konzervatív formákat ujakkal, olyanokkal, amelyek a mi egyéniségünk kifejezői lesznek, s a mai kor művészetéhez is kiválóan alkalmazhatók.

És ha buzgólkodásunkat, az ügyért lelkesedésünket s az ennek nyomában járó eredményt a magyar grafikus művészek, s általában a hozzáértő művészemberek látni fogják: remélhetjük, hogy ők is mellénk állanak ez elismerésre méltó mozgalmunkban, s azt a helyes mederben tartva, elvezetik e törekvéseket magasabb művészi állomások felé, hogy azzá fejlődjék, amivé mi óhajtuk: a magyar nyomdászati stílussá.

Hogy a könyvnyomtatásban ez csakugyan létrejöjjön, ahhoz minden, hivatásáért lelkesülő szakferfiú buzgólkodására, munkásságára van szükség. Csak az erők összpontosításával s az így létrejövő összmunkálkodással lehet e téren eredményt elérni. Magyaros motívum-kincsünk studiumába mélyen kell behatolnunk, művelésére, fejlesztésére nagy gondot kell fordítanunk.

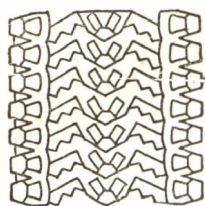
Az idegen nyomdászati stílusok hatásának ellenállva, a könyvnyomtatásban a magyaros díszítő-stílust ily módon teremthetjük meg.

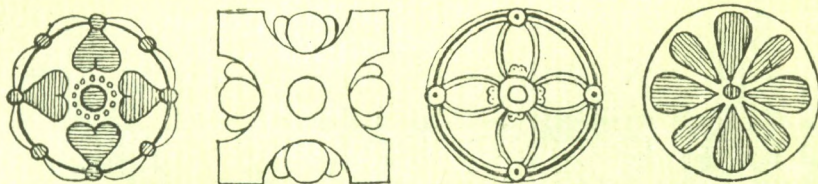
E szép tervnek megvalósításához az utat egyengetni: komoly, s a magyar szakmunkásoktól méltán elvárható feladatnak tartjuk. Annál is



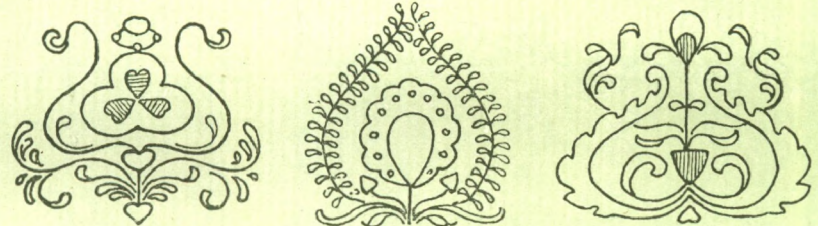
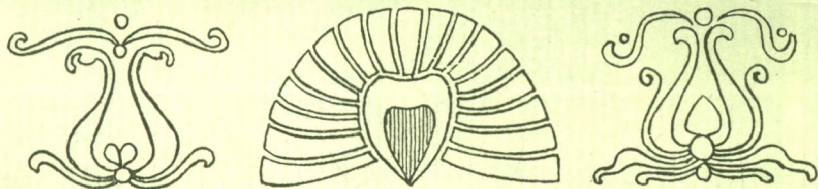
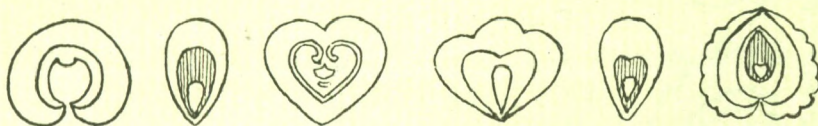
inkább, mert ez maga után vonja a magyar könyvnyomtatás hatalmas fejlődését. És sokszor bebizonyult tény, hogy a munkásság gazdasági helyzetének kedvező alakulására a szakmának fejlesztése, emelése nagy befolyással van.

Ifj. Aigner Antal.



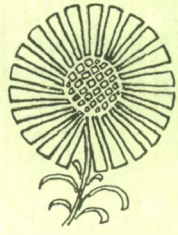
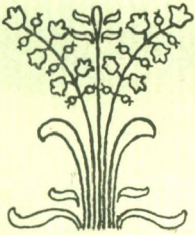
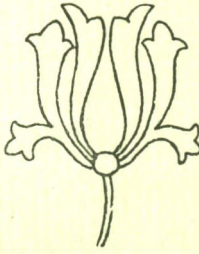
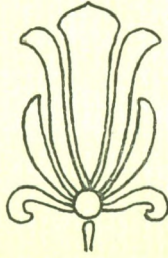
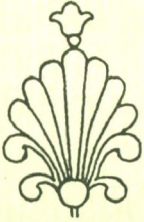
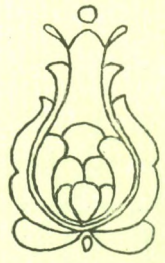
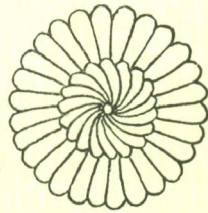
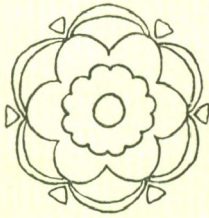


POGÁNY SIRLELETÉKEN TALÁLT DISZITÉSEK

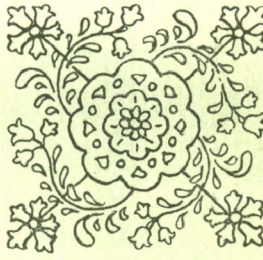


A SZIV S A BELŐLE KÉPZETT MOTÍVUMOK





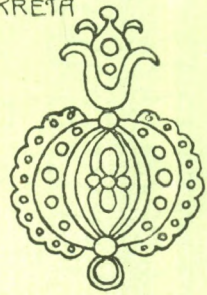
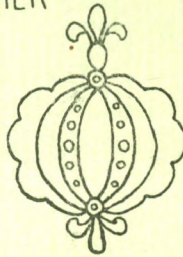
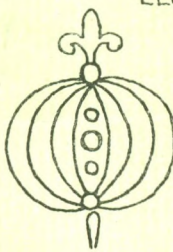
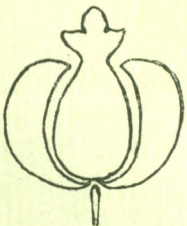
VIRÁGTÍPUSOK



VIRÁGBOKOR

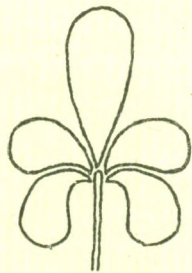
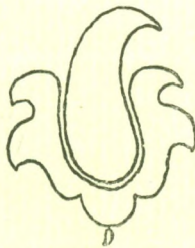
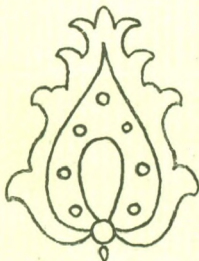
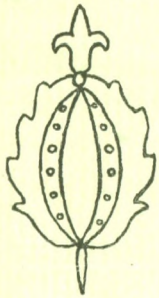
KÜLÖNBÖZŐ VIRÁG-
ELEMÉK

RÓZSA-
BOKRÉTA

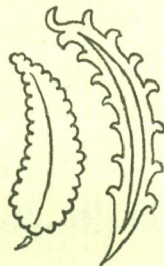
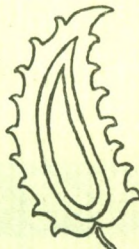


EGY MOTÍVUM FOKOZATOS FEJLESZTÉSE

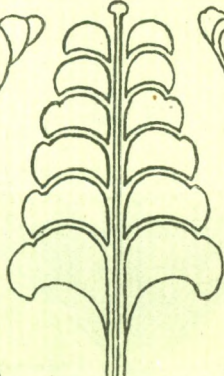
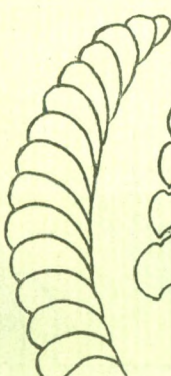




LEVÉLVIRÁGOK

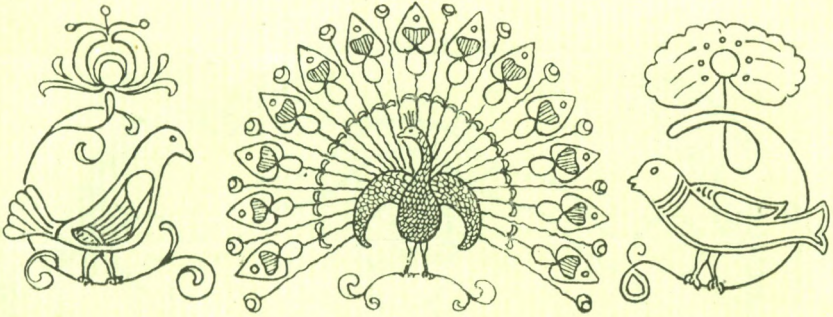


RÓZSALEVELEK

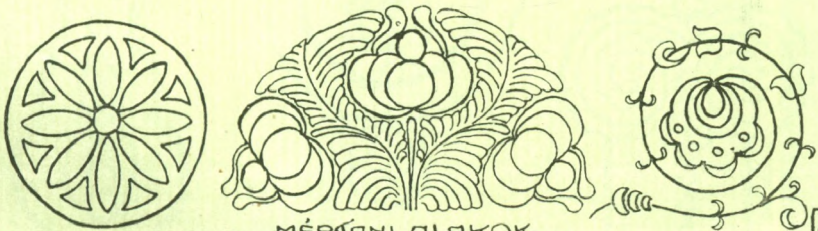
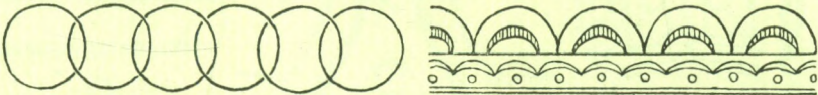
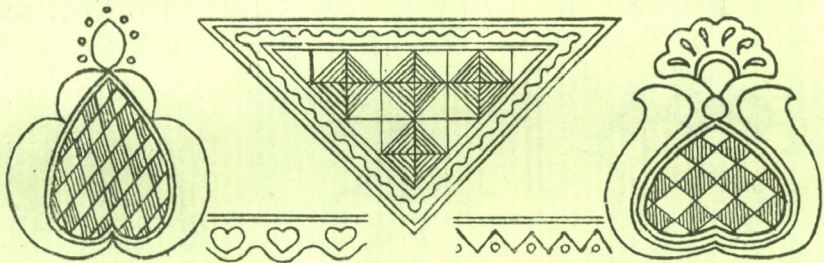
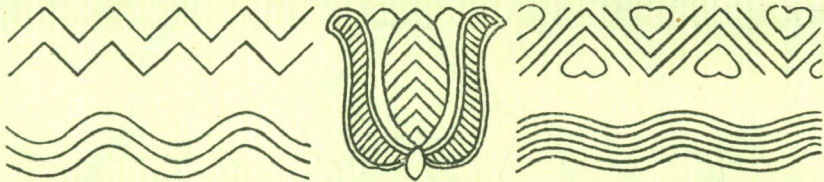
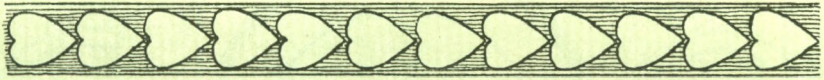
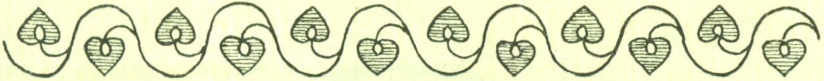


LEVÉLMOZÍVUMOK

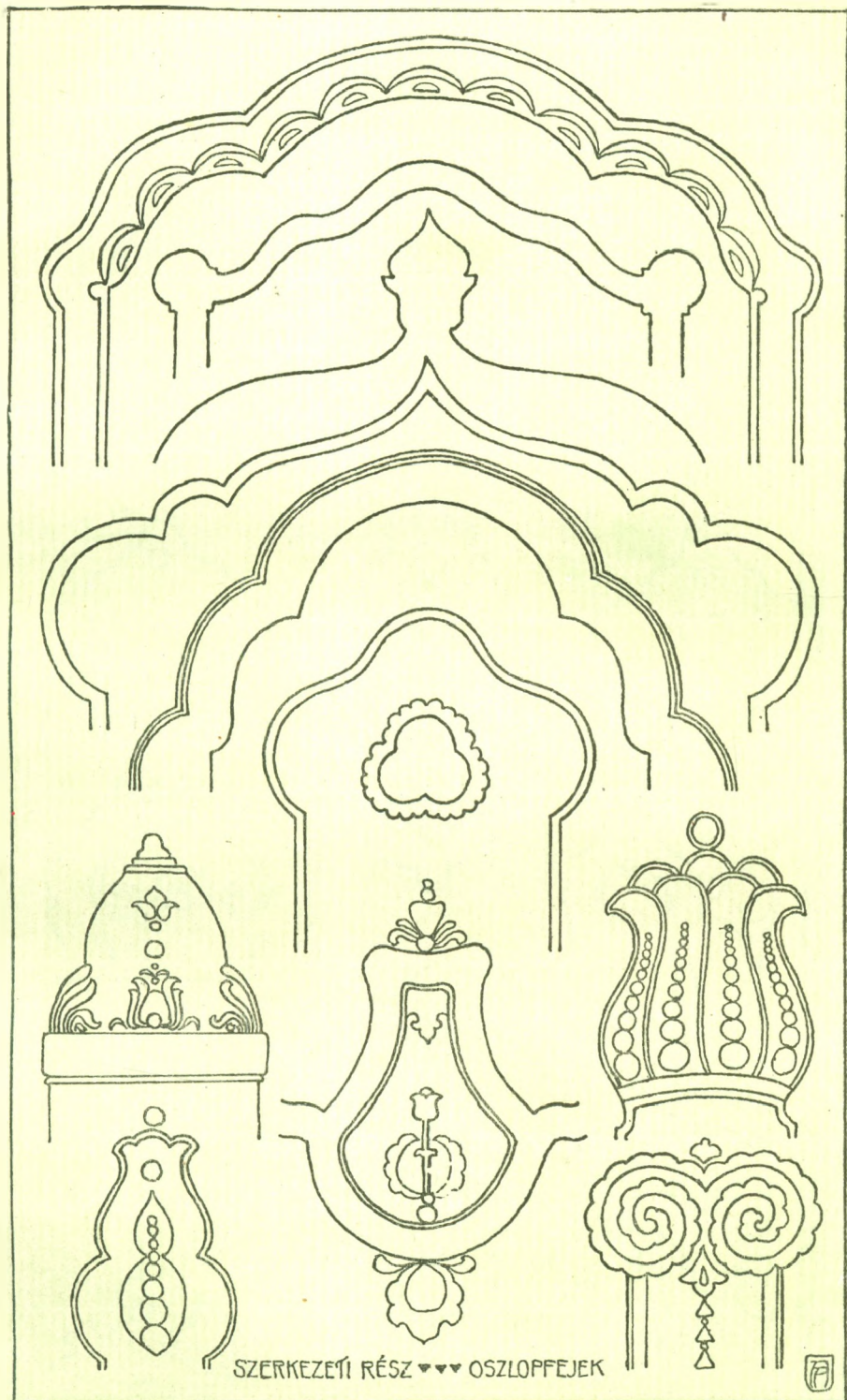




AZ ÁLLATÉLEMEK KÖZÜL

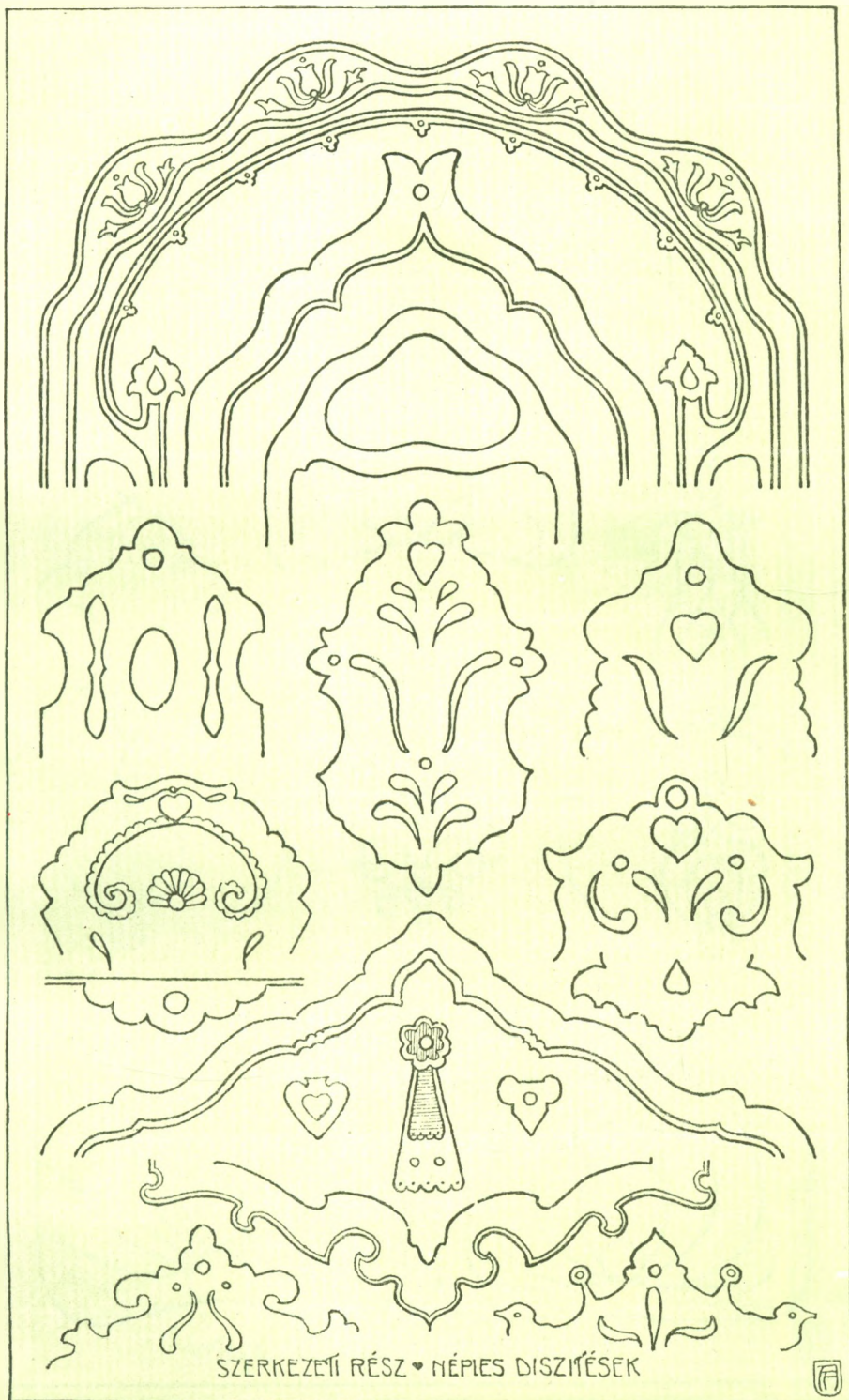


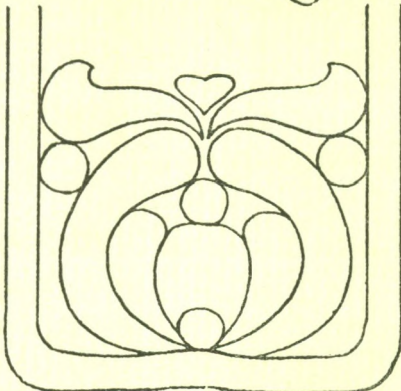
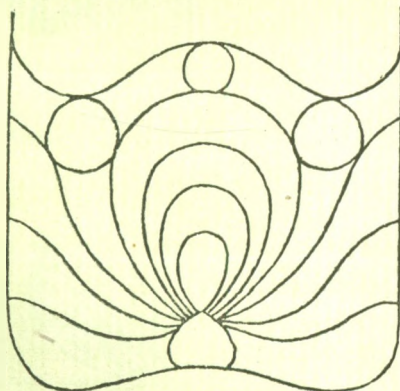
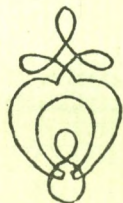
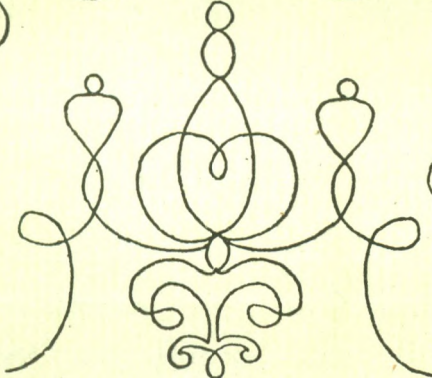
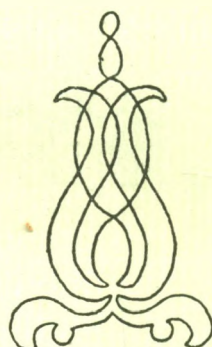
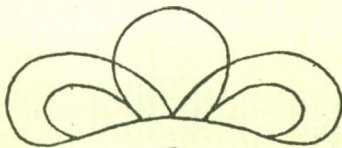
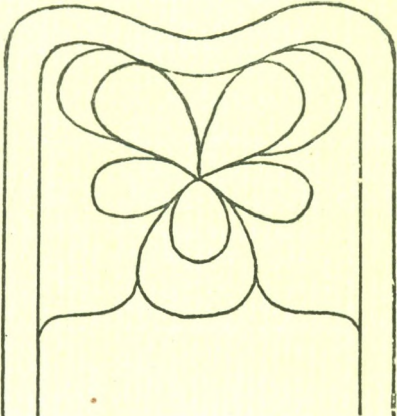
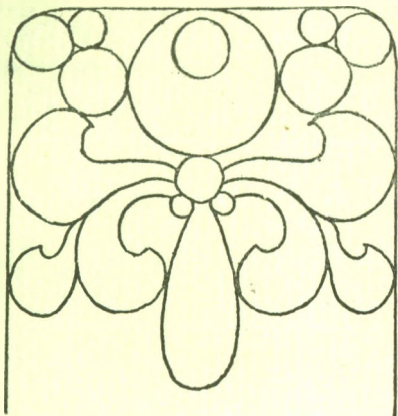
MÉRTANI ALAKOK



V. melléklet ifj. Aigner Antal "A magyar díszítő
 atilus a könyvnyomtatásban" című cikkéhez.

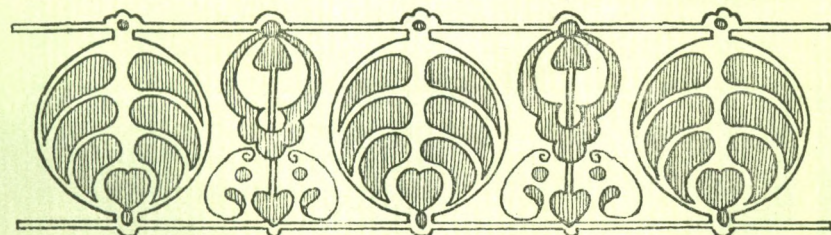
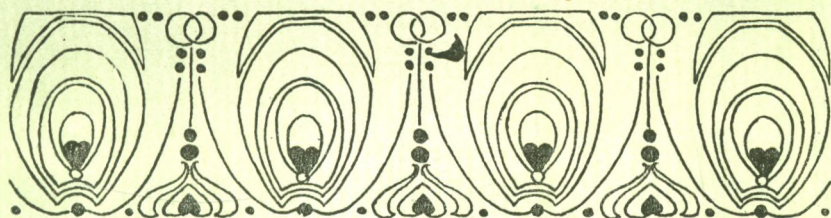
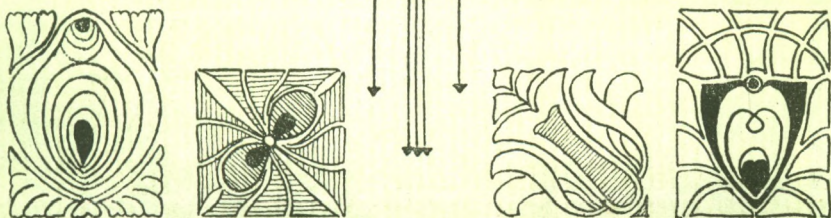
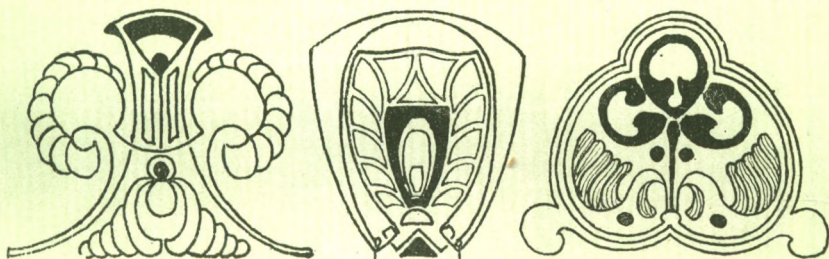
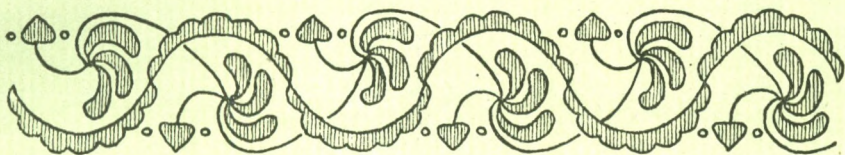
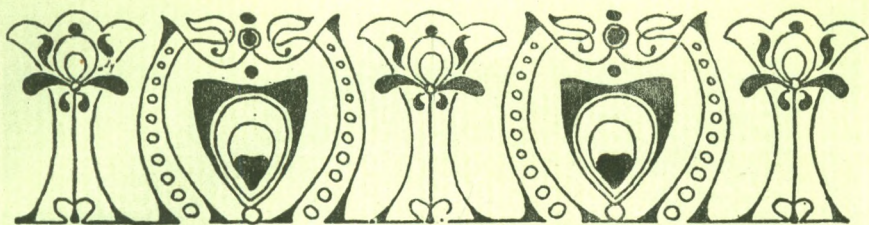
Nyomtatta a Világosság
 könyvnyomda Budapesten.





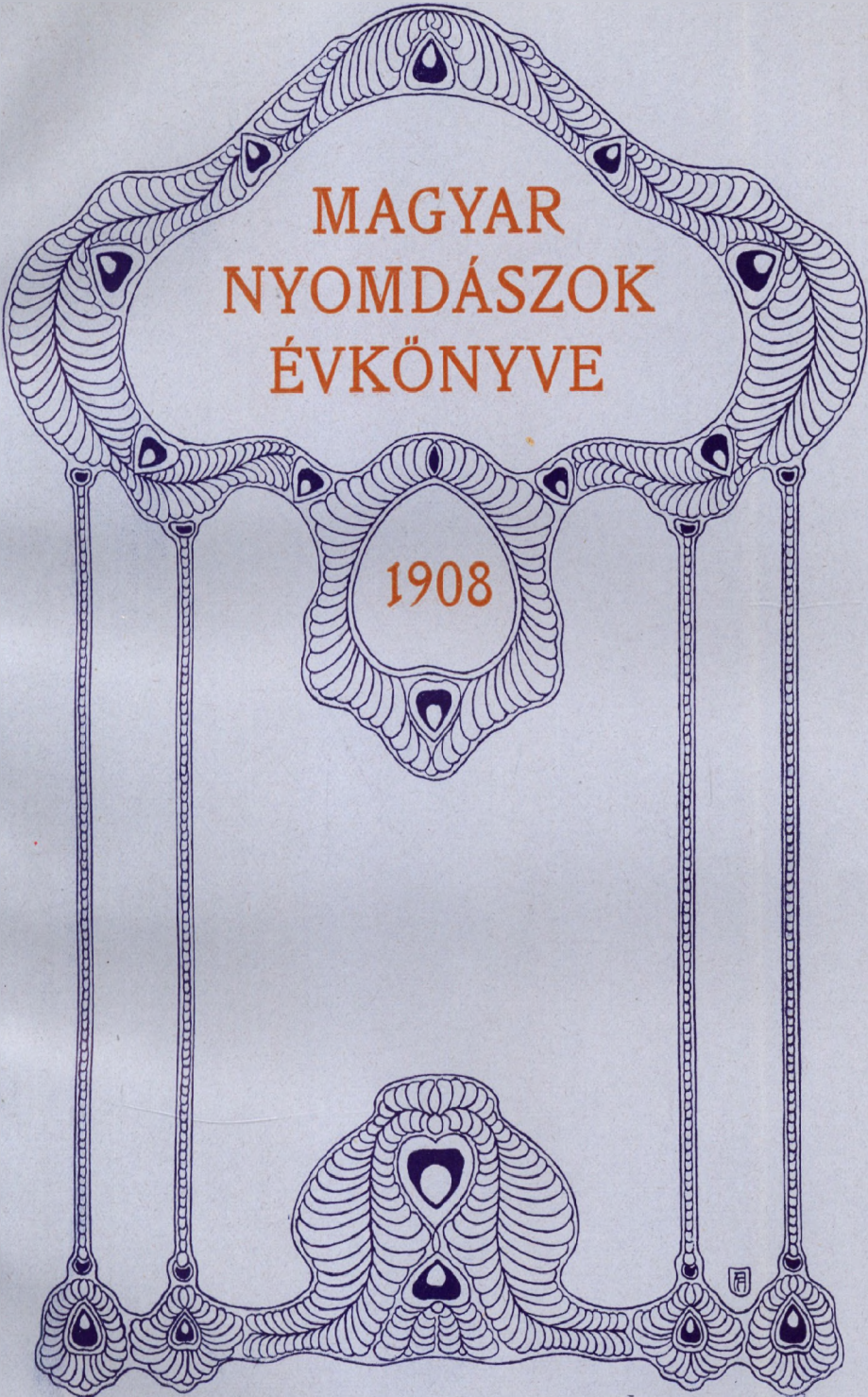
VITÉZKÖTÉSES ÉS VONALAS DISZÍTES






EGYÉNI MÓDON FEJLESZTETT MOTÍVUMOK





MAGYAR
NYOMDÁSOK
ÉVKÖNYVE

1908




Grafikai Szemle

Havi folyóirat
a grafikai ipar-
ágak számára.

Szerkesztik:
Tanay József
Novák László

Szerkesztőség:
Budapest V, Hold-utca 7. szám
Részvénytársaság

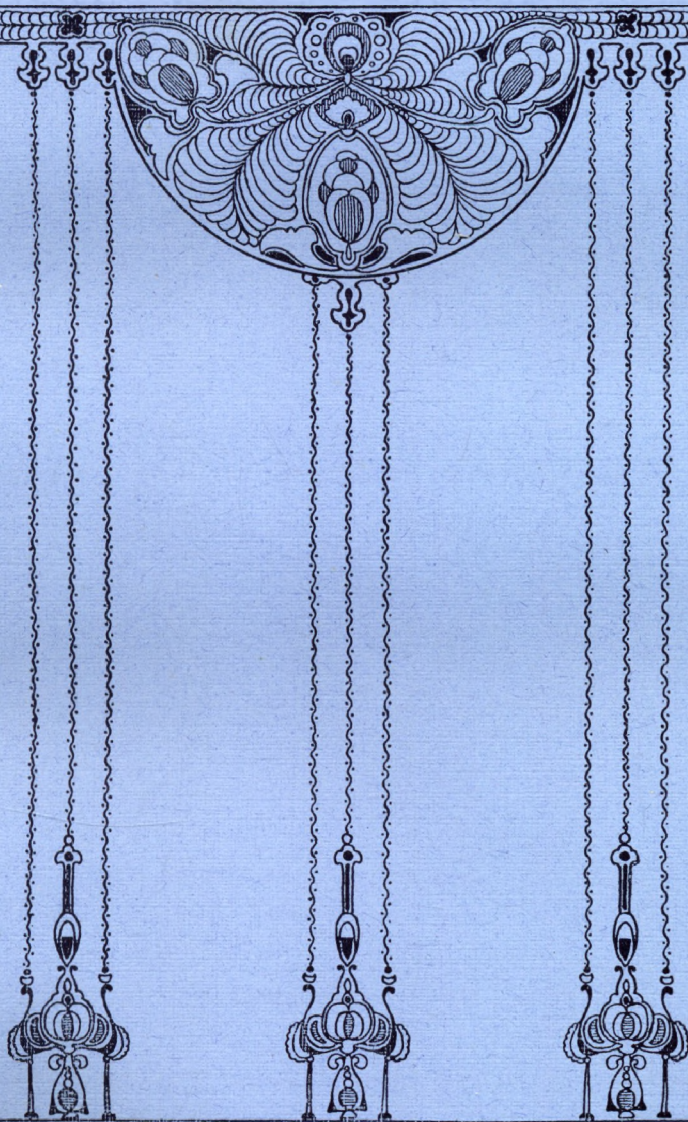


A Grafikai Szemle kiadóhivatalában Budapest
□ V, Hold-utca 7. szám alatt megrendelhető □

A Magyar Állam Nyomdászattörténelmi Térképe

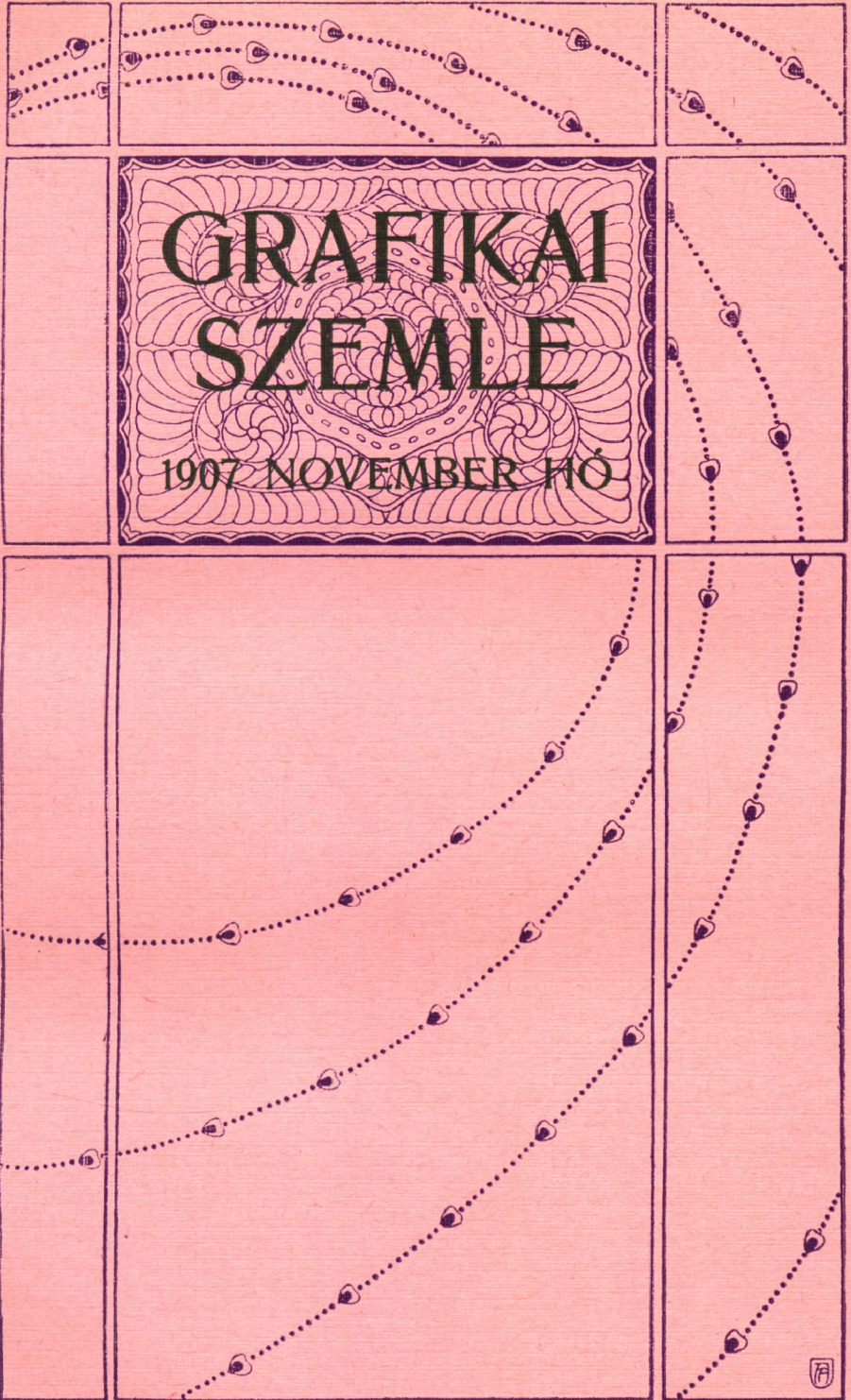
Tervezte s magyarázó szövegét írta:
Firtinger Károly

MAGYARORSZÁG KÖNYVNYOMDÁI AZ 1907. ÉS 1908. ESZTENDŐBEN



XI. melléklet ifj. Aigner Antal "A magyar díszítő
stílus a könyvnyomtatásban" című cikkéhez.

Nyomtatta a Világosság
könyvnyomda Budapesten.



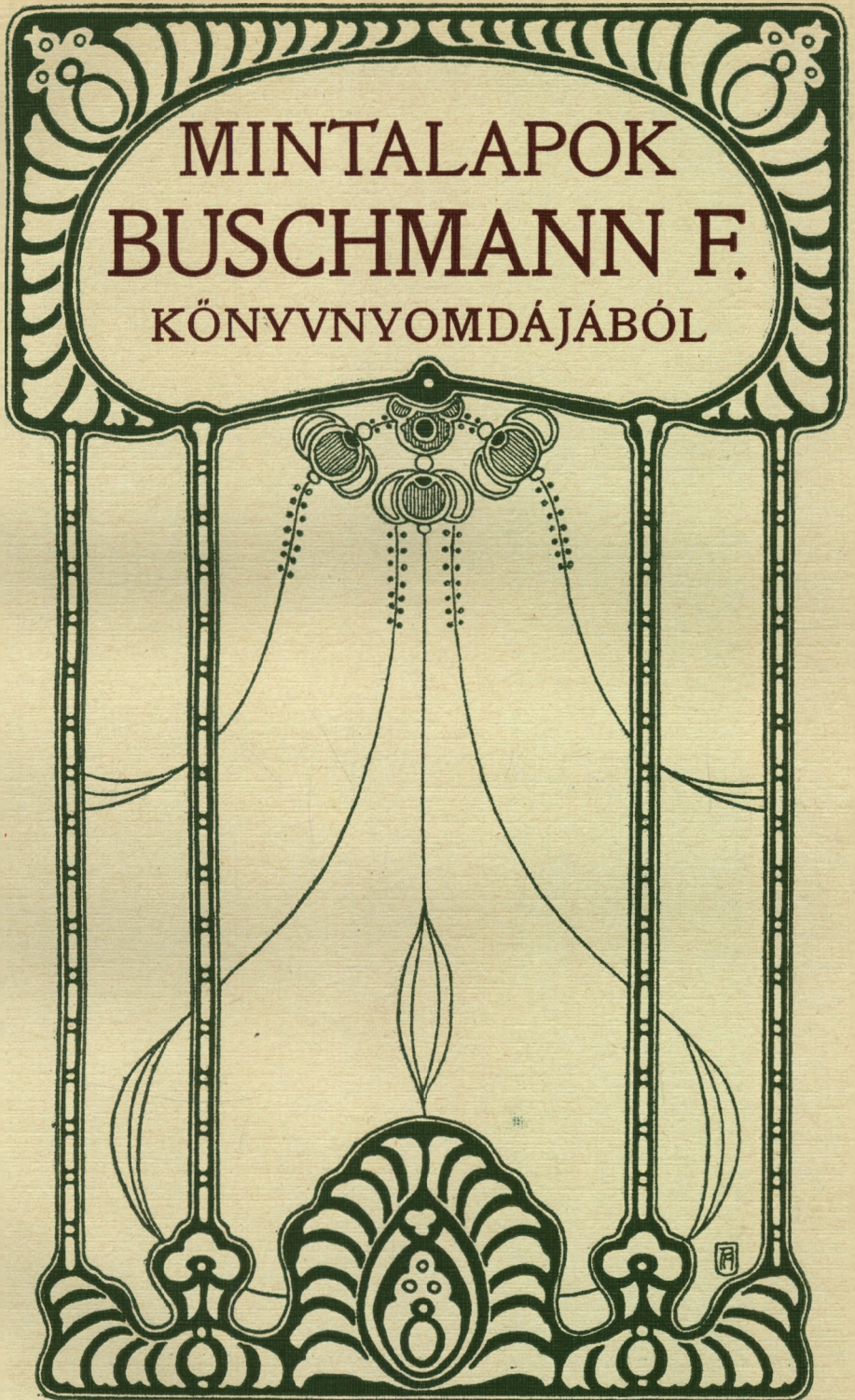
GRAFIKAI SZEMLE

1907 NOVEMBER HÓ

XII. melléklet ifj. Aigner Antal "A magyar díszítő stílus a könyvnyomtatásban" című cikkéhez.

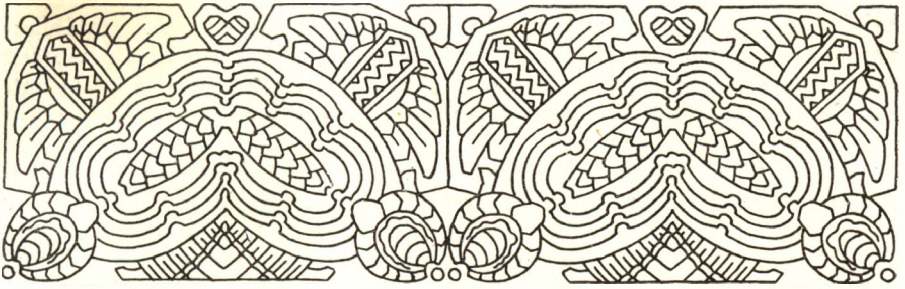
Nyomtatta a Világosság könyvnyomda Budapesten.

MINTALAPOK
BUSCHMANN F.
KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL



XIV. melléklet ifj. Aigner Antal "A magyar disztó stílus a könyvnyomtatásban" című cikkéhez.

Nyomtatta a Világosság
könyvnyomda Budapesten.



PAPIROS TÖRTÉNETÉBŐL.



Korunkat papiros-korszaknak nevezik és nem ok nélkül, mert a papiros korunk történetében rengeteg nagy szerepet játszik, s kulturtörténetünk s az emberiség művelődéstörténete a legszorosabb összefüggésben áll a papiros, illetve az íróanyag fejlődésének történetével. Bennünket nyomdászokat tehát, mint a kultúra napszámosait ennél fogva bizonyára érdekelni fog az, ha visszatekintve az emberiség évezredes művelődési mozgalmára, mesterségünk eme legfontosabb kellékének: a papirosnak, s általában az íróanyagnak történetéről és fokozatos fejlődéséről tájékozódást merítünk.

A mai papiros föltalálása egyike az emberi szellem legnagyobb vívmányainak. Papiros nélkül nem fejlődhetett volna az emberiség jelenlegi nivójára; nélküle a könyvnyomtatás elveszítette volna nagyfontosságú horderejét, s a világ kulturája, melyet az iparművészetben és tudományban látunk kifejezve, papiros nélkül aligha létesülhetett volna. Liebig a népek művelődésének fokát a szappanfogyasztás mérve után vélte meghatározhatni; ma ez már kulturembereknél elavult nézet. Valamely nép anyagi fejlettségét az illető állam iparának fejlettségéből szokás következtetni; ugyanily következtetést vonhatunk az illető kulturájának fejlettségéről, ha évi papiros-fogyasztását vesszük irányadóul. Mert míg pl. a vas nagymérvű feldolgozása az ipar nagyfokú virágzását, a papiros-fogyasztás viszont az illető nép szellemi életének emelkedését bizonyítja. Amit talán fölösleges is bővebben megokolnunk.

A papirost, illetve az íróanyagként használt különféle anyagokat az ember már kezdettől fogva igen nagyra becsülte és ez természetes. Ugy mint maga az írás, a gondolatok megrögzítése, mely kezdetben bizonyos misztikus hatással volt az emberre: a papiros szintén ily misztikus varázst gyakorolt a kezdetleges művelődési fokon álló emberre. Ezért az ember már kezdettől fogva nagyra becsülte a papirost és az írást. A papiros az elhalt sírjába tétetett, hogy őt a túlvilágba elkísérje, s az istenek az illető világi tetteit róla elolvassák. Az egyiptomiak papirusz-tekercest adtak a halott sírjába, a mexikóiak papiros-darabkákat szórtak halottaikra, hogy azokat a túlvilágon a szerencsétlenségektől megóvják; a régi kínaiak a papirost a bölcsek arcának nevezték, melynek megszenteltelenítője a túlvilágon örökös vaksággal bünhődik. Az ember műveltségének kezdetleges állapotában csak tökéletlen, alacsony fokú szellemi fejlettségéhez mért eszközökkel örökíthette meg gondolatait. Az ember kezdetleges íróanyagául a kő, cserép, agyag, csont, állati

belek, fa- és növény-rostok, réz- és ólom-lapok, kagylók, fatáblák, pálmalevelek s állati bőrok szolgáltak. A kínaiak, mexikóiak s Peru lakosai pedig zsinegből készült göbökkel örökítették meg gondolataikat. Az asszírok, médek, babiloniak, kaldeusok, perzsák sajátos formájú írásukhoz, az ékiráshoz agyagtéglákat, hengereket használtak, melyekbe az írásjegyeket nyers állapotban nyomták be és azután kiégették. Az írásra használt agyagtáblák laposak és négyszögletesek vagy pedig hengeralakúak, s 6—8 cm. vastagok és 8—26 □ cm. nagyok voltak. A hengerek 2—6 cm. hosszúak, négy- vagy hat-szögűek vagy egész gömbölyűek voltak, s azokat olvasás közben forgatni kellett. Az írásjegyeket bélyegzőkkel nyomták a lemezekbe. A Layard által 1850-ben Kujundsikban fölfedezett Szardanapal király könyvtára fekete, szürke, kékes, vörös, sárga, barna és fehér lemezekből áll.

Az írás, a betű formája az íróanyag minőségéhez alkalmazkodott. Az egyiptomiaknál, az araboknál, kínaiaknál az írás díszítő motívumként is szerepel; az egyiptomiak e tekintetben úgyszólván valamennyi keleti népfajt túlszárnyalták. A hieroglifék a legtöbb vonatkozásban nem egyebek, mint egy és ugyanazon gondolat kifejezői. Ezt később az araboknál is feltaláljuk, pl. az Alhambránál, hol egy és ugyanazon mondat százszorosan ismétlődik mint díszítési motívum. Az araboknak a Korán a növényi és szerves lények utánzását illetőleg szigorú tilalmat állított fel, s így lett náluk az írás egyúttal monumentális díszítő motívummá. Az egyiptomiak színes, élénk, beszélő hieroglifjei a népies írásmódot illetőleg vallási korlátozásnak alávetve nem voltak, de maga az írásmód formája is kiválóan alkalmas volt arra, hogy mint díszítő motívum a lehető legszelesebb arányokban nyerjen alkalmazást. Így maradtak az utókorra a köbe vésett, élénk színekkel kifestett hieroglifék. A tartósabb okmányokat börtekercesekre írták, s a fanemeket a legnagyobb mértékben használták írásra. Koporsók, ládák, melyekbe az elhaltakat eltemették, múmia-szekrények, szarkofágok rendszeren tele voltak írva vallásos mondatokkal. Házi használatra szikomór-fából készült, gipsszel, fehér festékekkel, krétával és lakkal bevont táblácskákat használtak. Ugyancsak e célt szolgálta a vászon, pl. a múmiaszásnak. Ezt a vásznat az írásra mézga-olddal való áztatással preparálták. Egyiptomban az V. dinasztiaig köbe vésték az írást, többnyire domborúan (haut-relief), olykor mélyítve, fél láb mélyen. Később már csak a körvonalakat vésték ki, s a közöket mésszel vagy emailszerű festékekkel kenték be. A mészköre vékony krétaréteget kentek, s a betűk körvonalait vörös krétával rajzolták elő. Olykor fekete volt a rajz. A múmiaszekrények domborúan vésett betűkkel voltak ellátva. A véséshez sablonokat is használtak; ezeket a friss vakolatba nyomták s utóbb kifestették.

Mexikói öslakói az agave rostjaiból készítettek papirost. Ezt megelőzőleg szintén különféle anyagokat használtak íróanyagul. Az agave rostjait péppé őrölték s mézgával keverték, s azután lemezpapirosvastagságú papiros-lapot préseltek belőle, mely 40—70 láb hosszú volt. A papirost fehérités céljából lisztpéppel és kencével vonták be. Hogy mily nagy méreteket ért el ez a papirosgyártási mód a mexikóiaknál, az kitetszik abból, hogy a XVI. században II. Montezuma uralkodónak öt nagy város tizenhatezer bál papirost szállított adó fejében egy évben. A kínaiak lenvászonra, bambusztáblákra s egyéb dolgokra írták

gondolataikat. A bambusztáblákra való írás egy Kong-Jang-Hong nevű pásztor agyában fogamzott meg, s idővel nagy elterjedést nyert. A bambusznövényből e célra vékony táblácskákat készítettek, melyeket a tűz lángja fölött tartva, hajlékonyakká tettek. E lapokra kezdetben vésővel, utóbb földfestékes kencével és tussal írtak. A vászon- és selyemszövetekre bambusz-vesszőkkel és ecsetekkel írtak. A tust vízből és koromból, utóbb fenyőfa-koromból, enyvből és olajból készítették. A mesterséges papiros gyártásában, mint később látni fogjuk, Európát jóval megelőzték.

A mesterséges papirost megelőzőleg csak két íróanyag nyert nagyobb elterjedést és maradandóságot: a növényi papirusz és az állati pergamen. A papirusz használata a Kr. e. VI. században kezd szerepelni, s nagyobb elterjedést csak Nagy Sándor uralkodása alatt nyert, mely időben Alexandria a papirusz-kereskedés gócpontja volt Egyiptomban. A papiruszt Egyiptomban állami egyedárúként tenyésztették, s a Nilus mocsaras kiöntéseiben, különösen a Nilus deltáján egész papirusz-erdők voltak. Egy növény 30—40 ágat hajtott és középső részéből készült az íróanyag. Arabul „barbir“ vagy „el-fafir“-nak nevezték a papiruszt. A belső gerincét pedig sihâe-nek hívták. A papirusz 8—10 lábnyi magasságú, háromszög-alakú, zöld színű s karnyi vastagsággal bíró növény volt. Kezdetben csak házi célokra használták, midőn azonban íróanyagul való fölhasználhatóságát fölismerték, fontos kereskedelmi cikké vált. Kikészítése kezdetben mindenestre többféleképpen történt, az ó-kori írók azonban ezek közül csak egyfélért említenek. Általában a következőképpen történt íróanyaggá való kikészítése: a papirusznövény alsó és felső vége levágatott, s a középső rész, mint legalkalmasabb (többnyire 2—3 láb hosszúságú), felső kérgétől megszabadítatván, egy túforma eszköz segítségével keskeny, 2—3 ujjnyi szélességű hasábokra hasítatott. Egy ily hasázból rendszeren 10—20 vékony papirusz-szalag került ki, melyeket kikészítés után egymáshoz ragasztván, 70—140 láb hosszú tekercseket nyertek. Ezek vastagsága kétszer akkora volt, mint a jelenlegi vastag írópapirosé. A vékony szalagok ezután kimosattak és fatáblára terítették ki, úgy rakatva egymás fölé, hogy a növény vastag szálai egymást keresztben ériék. Az így elkészített papirusz-szalagokat a bennök rejlő ragadós növény-nedv kiszorítása végett forró Nilus-vízzel, enyvvvel és gummival (melyet egy ákácfaiból, a Spina aegypticából készítettek), s azután ecettel s egy lisztnemű péppel öntötték le, s csomagonként kisajtolva megszáritották. A még nem eléggé sima, kiálló növény-rostokat mángorlás által távolították el, s elefántcsonttal vagy kagylóhéjjal simították. A karvastagságú papiruszgyökér szintén földolgoztatott. A kikészített papirusz dohányszínű volt, világosabb és sötétebb változatban, s recés, sávos felülete a házi vászonhoz hasonlított. Saís, Memphis, Lenestica voltak a papiruszgyártás gócpontjai. Festékekkel és nádtoállal írtak rá; a festéket ákác- vagy pálmafából készült palettán eresztették föl. A tintát papirusz-gyökérből égetett koromból és gubacsból készítették hozzá.* A papirusz-készítés utóbb gyárilag üzetett; az egyiptomiaknak több nagy gyáruk volt, melyek tömérdek papiruszt készítettek el évenként, s azt hajókkal szállították Rómába s Athénbe. A rómaiak azonban szintén foglalkoztak papirusz-

* Dr. Jul. Wiesner: Die mikroskopische Untersuchung des Papiers, Wien 1887, p. 3.

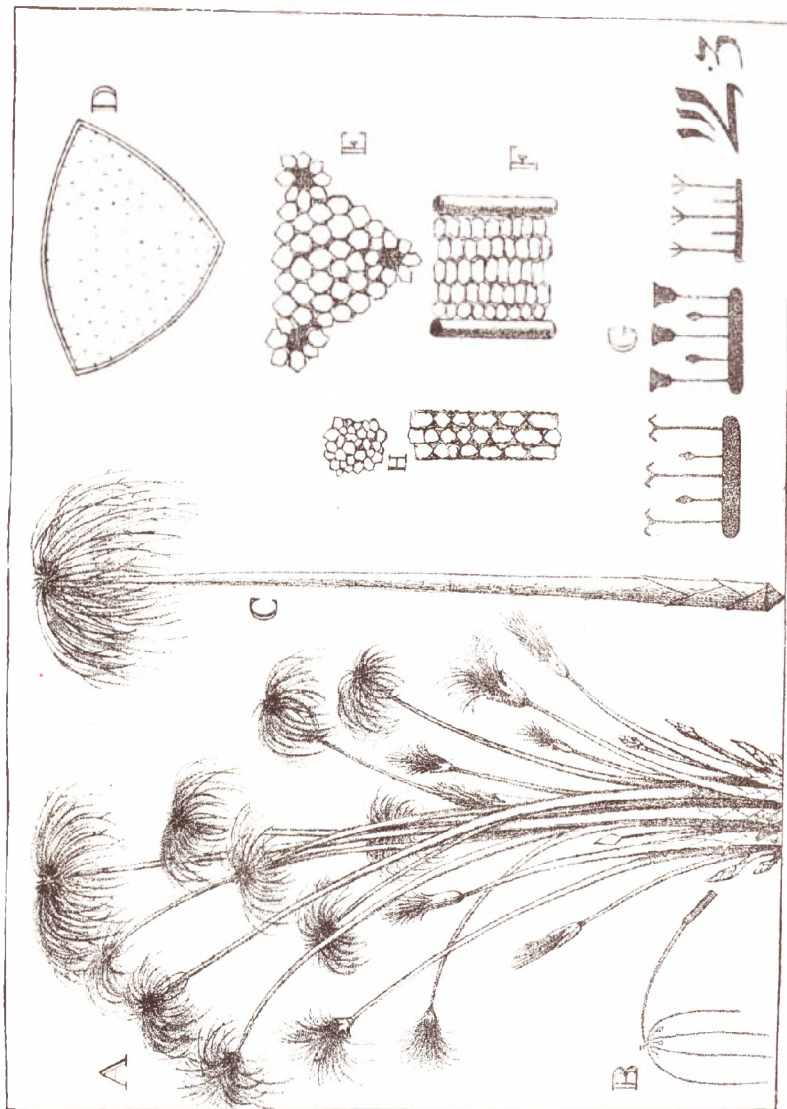
gyártással, s ezeket kiváló gonddal készítették; voltak enyvezőik és kalapácsolóik is (glutinatores), kik a papiruszt finomították. Midőn a papirusz általánosan keresett kereskedelmi cikké vált, számosan csupán nagy papirusz-készletük révén gazdag emberek hírében állottak. Így Firmus, egy római kormányzó Egyiptomban, annyi papirusz-készlettel bírt, hogy annak értékéből egy egész hadsereget képes lett volna eltartani. Az irodalom virágzása tetőpontján az egyiptomi kereskedők alig győztek elegendő papiruszt szállítani. Tiberius látva a papirusz kelendőségét, nagy adót vetett ki annak behozatalára. A kereskedők azonban ez adó által annyira sujtattak, hogy árujokon kockáztatás nélkül nem bírtak túladni, s elhatározták, hogy nem visznek papiruszt Rómába. E miatt már-már lázongás volt kitörőben, s Tiberius császár ezt csak az által csendesítette le, hogy összes, még meglevő papiruszkészletét a szenátus által a lázongók között szétosztatta. Ezért azonban még egyre tartottak a zavargások, s csak Theodorich gót király alatt, midőn ez Itáliát meghódította, javult a helyzet, ki leszállította a papiruszvámokat, melyek a behozatalt gátolták. A papirusz egész a IX. századig volt közhasználatban, midőn a pergamenben egy új és hatalmas vetélytársa támadt, mely minden tekintetben föltötte állott, mert a papirusz nem volt sokáig épségben eltartható, s már Plinius is csodálkozik, hogy Cicero kéziratái, melyek akkor 100—150 évesek lehettek, épségben maradtak.

A VIII. és a IX. században Egyiptom szállította a papiruszt, s az állami felügyelet alatt álló gyárak az ívekre bélyegzőjüket is rányomták. Egy tekercs, mely körülbelül 14·42 méter hosszú volt, „kartász“-nak nevezetett. Ezt azután fél, negyed, harmad, hatod stb. kartászra osztották; ennek a legutóbb említett nagyságnak tûmâr (osztott) elnevezése volt, s ez viszont fél, harmad, s kisebb nagyságra oszlott. Egy kartász papirusz negyed dínárba, vagyis kb. 2·60 koronába került mai értékben. A papiruszgyártás legjobban virágzott a VIII—IX. századokban, a X. században végképpen megszűnt, s a növény maga tökéletesen degenerálódott. Az ez időből származó papirusznak rostjai vastagok, érdesek, egyenlőtlenek, símitatlanok és fénytelenek. Ebből az időből származnak a levakart s újból átírt episztografusok.

Az egyiptomi állami gyárakban különféle minőségű papiruszokat gyártottak, s e papirusz-minőségek, mint már előbb felemlítettem, a hivatalos gyári jeggyel voltak lebélyegezve; később ezt a szokást a rongyból készült papír gyártásánál Európában is utánozták. Összesen vagy hétféle papirusz volt forgalomban; a „Hieratica“ volt ezek közül a legfinomabb, a „Claudia“ rendkívül fehér színével tűnt ki, a „Charta salutatrix“ kedvelt levélpapíros volt, az „Augustana“ és „Liviana“ a középminőségűek közé tartoztak. Csomagolásra az „Emporetica“-t használták. Kartonokat három egymásra ragasztott „Emporetica“-ból készítették.*

A pergamen a Kr. e. II. században kezd szerepelni s keletkezését a hagyomány, ép úgy, mint az üveg vagy bíborfesték föltalálását, különféleképp örököltette meg. II. Ptolemaios Philadelphos — kinek szintén hírneves előde (I. Ptolemaios) a világhírű alexandriai könyvtárt alapította, s ki könyvtárát nemes buzgósággal iparkodott nagyszerűvé

* Dr. Jos. Karabacek: Das arabische Papier, Wien 1887.

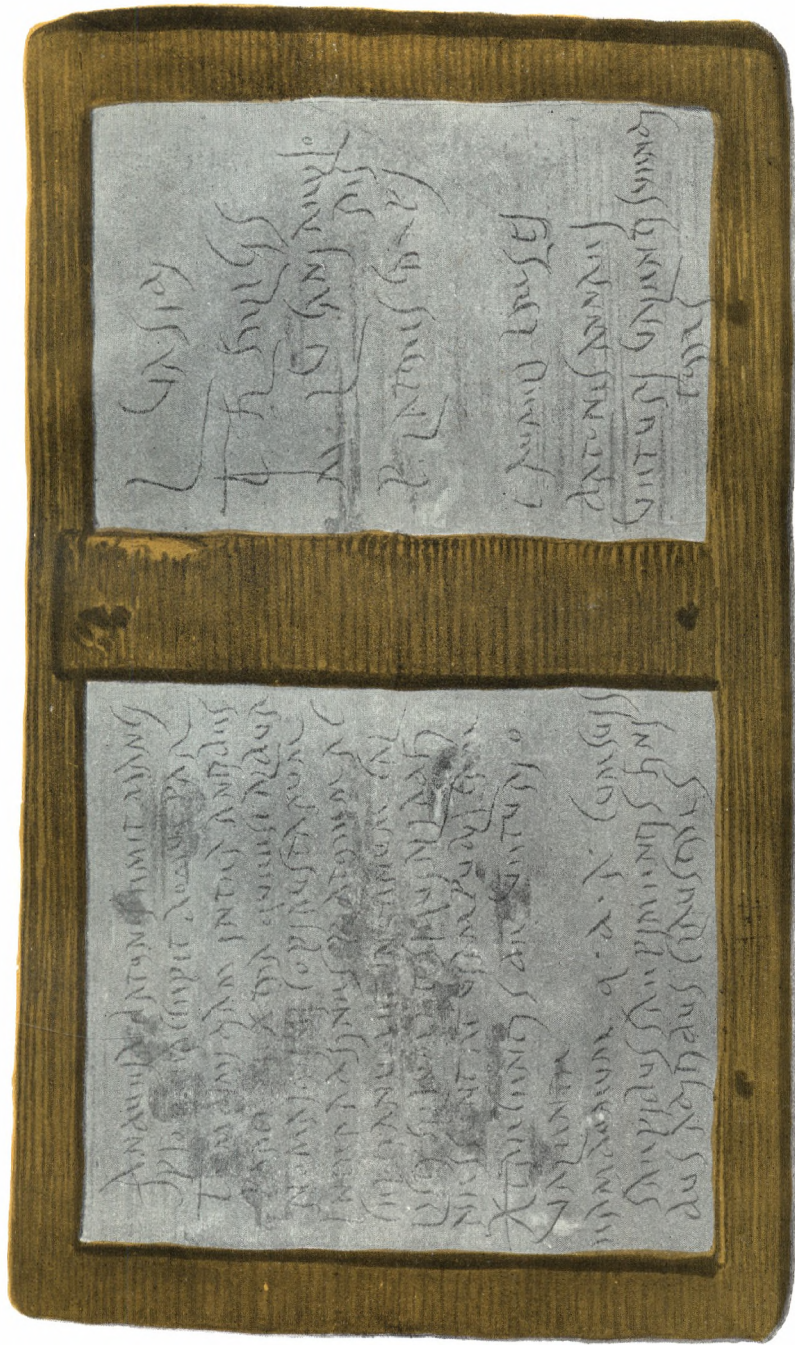


A: papiruszövény; B: galy levelekkel és virággal; C: papiruszszár, melyből a pap rusz készült; D: a szár keresztmetszete; E: a növényrost nagytva; F: a szár hosszsmetszete nagyítva; G: a papirusz jelképe az egyiptomi múmiákéken; H: a kikészített papirusz textúrája.

Meiléklet Novitzky N. László
"A papirus történetéből" című cikkéhez.

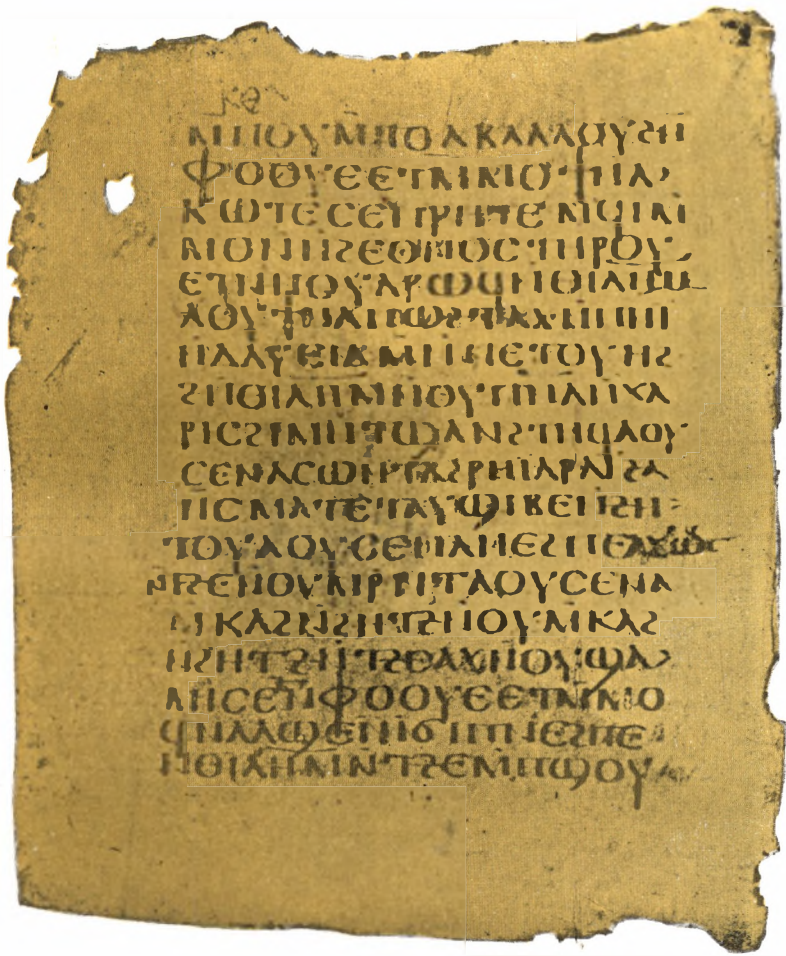
Nyomtatta a Világosság
könyvnyomda Budapestben.

Római viaszos fatábla a Kr. u. 159. évből, a vöröspataki bányából. (Érdy János dr.: Az Erdélyben talált viaszos lapok [tabulae ceratae] című munkájából, Pest 1859.)

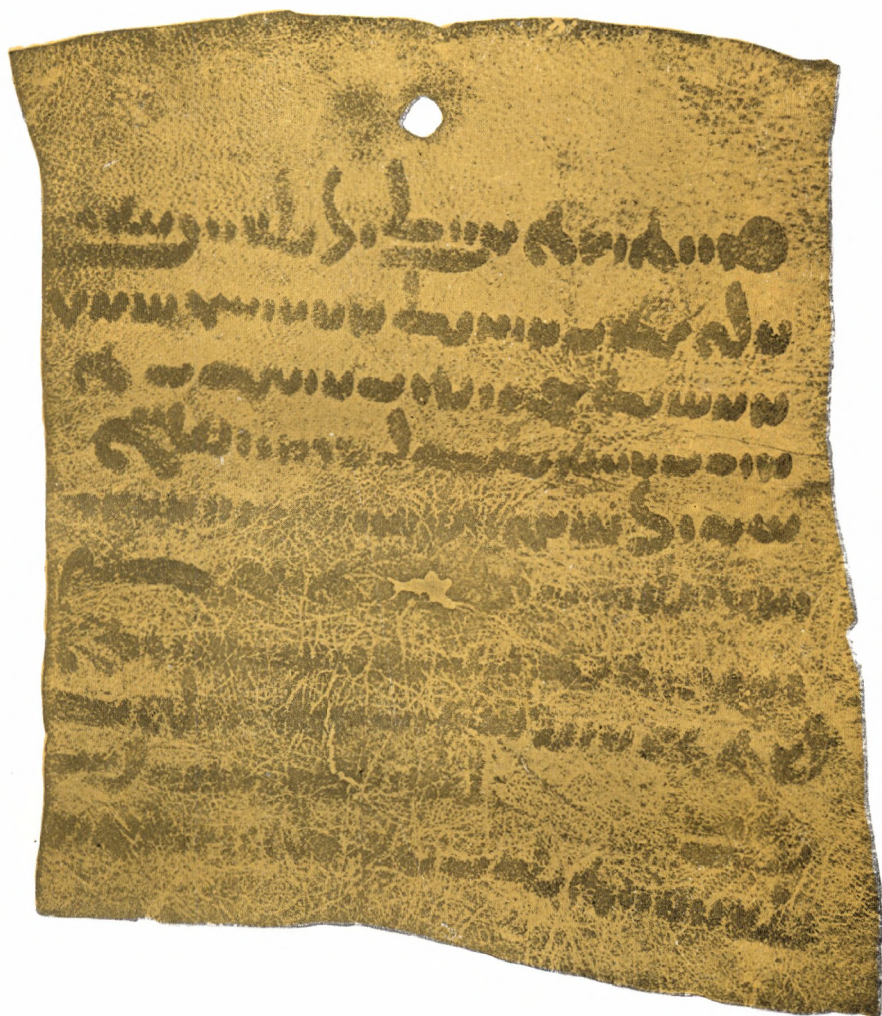


Melléklet Novitzky N. László "A papirus történetéből" című cikkéhez.

Nyomatta a Világosság könyvnyomda Budapestben.



Pergamen-kézirat a Kr. u. V. századból. (Zakariás próféta evangéliuma.)
(A "Papyrus Erzherzog Rainer" kiállítási katalógusából.)



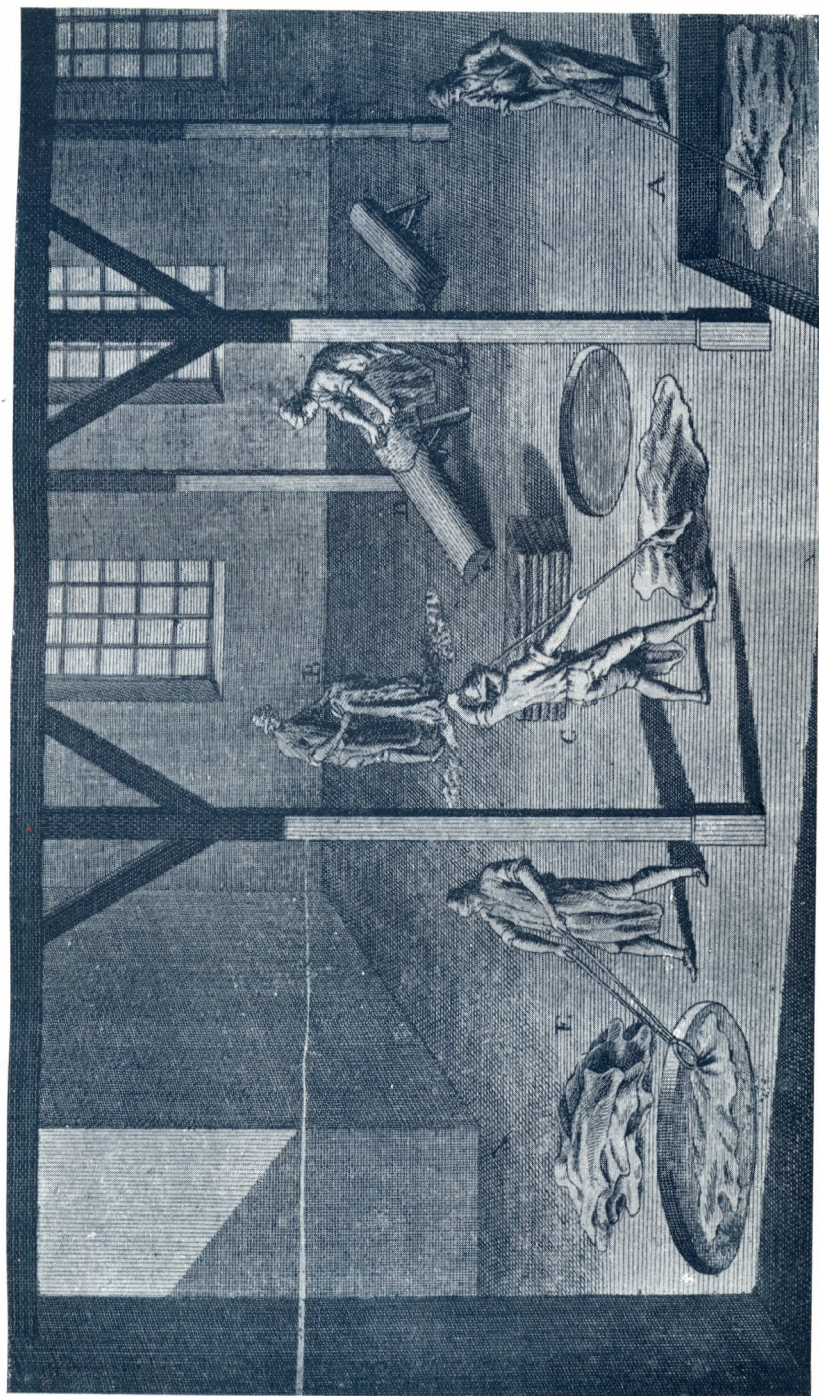
Perzsa birkabőr-kézirat a Kr. u. VII. századból.
(A "Papyrus Erzherzog Rainer" kiállítási katalógusából.)



Görög múmia-tábla.



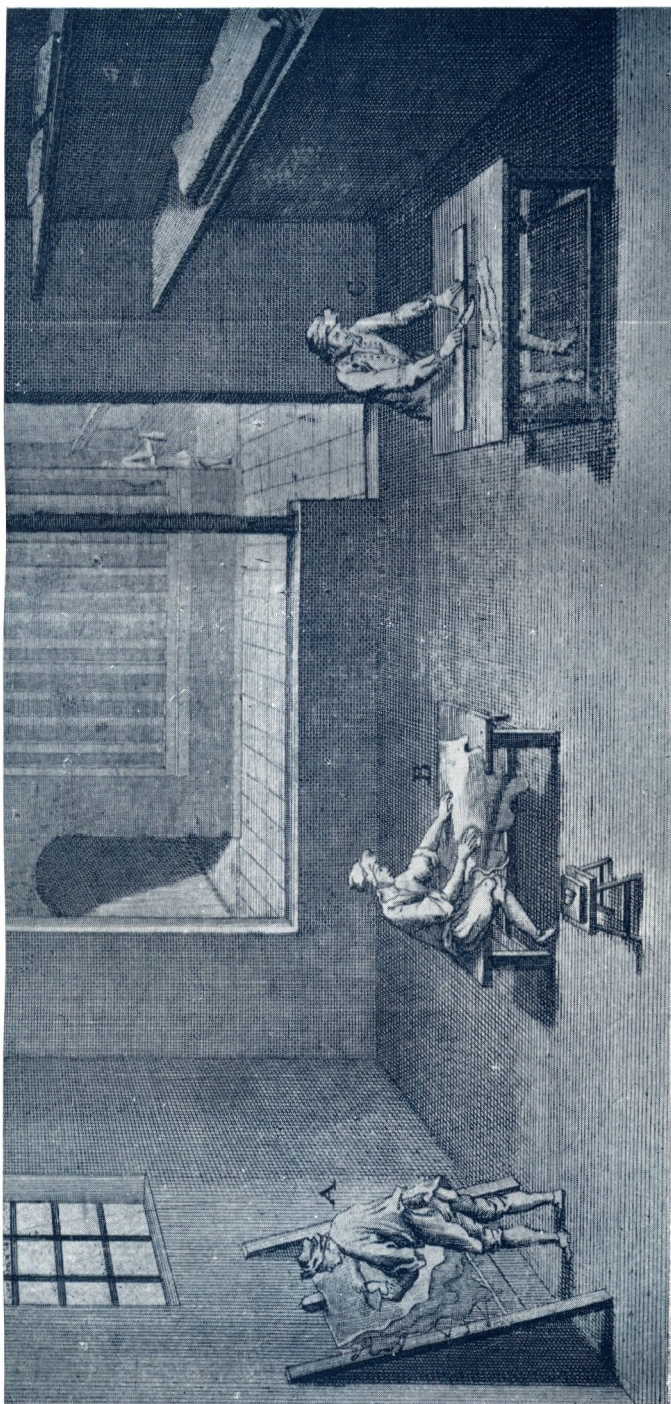
Papiruszra írt adónyugta a Kr. u. 812. évből. (A "Papyrus Erzherzog Rainer" kiállítási katalógusából.)



Pergamenkészítők a XVII. században. A bőrök csávázása.

Meilékiet Novitzky N. László
"A papirus történetéből" című cikkéhez.

Nyomtatta a Világosság
könyvnyomda Budapestben.



Pergamen simítása és fényesítése.

Melléklet Novitzky N. László
"A papíros történetéből" című cikkéhez.

Nyomtatta a Világosság
könyvnyomda Budapestben.

tenni — II. Eumenes, a Mysiában fekvő Pergamosz királyának személyében hatalmas vetélytársra talált, ki szintén elsőrendűvé akarta emelni könyvtárát. Ptolemaios, hogy őt e tettének kivételében megakadályozza, megtiltotta a papirusz kivitelét Egyiptomból. A pergamosziak azonban kijátszották Ptolemaios intézkedését, mert tudósaik egy új íróanyaggal, a Pergamosz városról elnevezett pergamennel segítettek magukon, amely író-anyag úgy tartósság, mint szépség tekintetében fölülmulta a papiruszt. Ennyit a tradíció. Diodoros ó-görög történész azonban azt mondja, hogy a perzsák már régi idők óta fogva kiszáritott állatbőrökre (membrana) írtak. Nagyon valószínű tehát, hogy a pergamosziak csak tökéletesítették az állatbőrök kidolgozását, s az új kikészítési mód előnye csakhamar nagy hirre segíté az új íróanyagot, a pergament.

A pergamen (charta pergamena) kecske-, juh-, szamár- és kutya-bőrből készítettett. A bőroket először mészből csávázták, azután vakaró-késekkel dolgozták ki. A vakaró-késekkel való kidolgozást azonban legtöbbször mellőzték, s e helyett a mésszel való csávázást alkalmazták. A vastagabb bőroket kétfelé hasították s krétaporral hintették be. A simítás habkövel történt. A kidolgozás finomsága szerint a pergamennek több faja volt ismeretes, melyek közül a legfinomabb a velin volt. A pergamen színe rendszerint sárgás, chamois volt, de ibolyaszín, kék, sárga és bíborszínű pergament is készítettek, melyekre arany- és ezüstszerű festékekkel írtak. A bíborfesték igen drága volt, s Augustus korában egy font bíborral festett pamut 1000 dinárba (kb. 600 korona) került. A középkorban a pergamen értéke egyenlő volt az ezüsttel, s az ókorban, mint ezt az athéni Akropolisz falában talált kőtábla felirata igazolja, egy ív pergamen $1\frac{1}{3}$ tallérba került. A középkorban a pergamennel való kereskedés az egyetemek jogai közé tartozott, s a pergamen-készítők, kik eleinte barátokból rekrutálódtak, a XIII. században lassankint külön céhekbe tömörültek, „Puchfeler“ (Buchfeller), „parcheminiers“, Magyarországon „parmynter“ elnevezéssel. Párisban 1272-ben a könyvfestőkkel, könyvkereskedőkkel meg a könyvmásolókkal együttes céhük volt, kik az egyetem fenntartósága alá tartoztak és az egyetemeknek adott kiváltságokban részesültek. 1292-ben a párisi céh 24 másolóból, 17 könyvkötőből, 19 pergamenkészítőből, 13 könyvfestőből és 8 kéziratkereskedőből állott,* s azt az utcát, ahol sátraik voltak, még a XVIII. században is „Rue des parcheminiers“-nek hívták.** Az egyetemek törekvése arra irányult, hogy a pergamen összevásárlását a kereskedők által, az egyetemi hallgatók s az egyetem érdekében megakadályozzák. Az 1291. évi rendelet megtiltja a kereskedőknek, hogy a pergament visszatartsák, eltitkolják s a pergamenkészítőktől az árút Párison kívül előre összevásárolják, vagy azokkal az árakra vonatkozólag összebeszéljenek. Vásárok alkalmával az első napon csak az egyetemi hallgatók vásárolhattak a vidéki pergamenkereskedőktől vagy -készítőktől, s ha a készlet nem volt elegendő, akkor valamely idegen kereskedő készlete a párisi kereskedők között egyenlően és egyenlő áron osztott szét. A pergamenkereskedők a Sz.-Mathurinuskolostorban tanyáztak, s megérkezésüket

* Kirchhof: Handschriftenhändler des Mittelalters, p. 69.

** „Serapeum“ 1851, p. 307.

az egyetem rektorának be kellett jelenteniök, ki készletüket megvizsgáltatta, megolvastatta, lebélyegeztette és megbecsültette. A vizsgálatért 36 bör után (egy köteg) 20 fillért kellett lefizetniök az egyetemi rektor kezeihez. Általában a pedellus ügyelt fel reájuk. A párisi pergamenkereskedők szabályzata 1291-ből a következőket tartalmazza: A pergamenárusok semmiféle összebeszélésben részt nem vehetnek a tanulók, tanítók és egymás ellen. Ugyiszintén, hogy a vevésben a törvényességet és hűséget kölcsönösen betartsák, a náluk levő pergament el ne titkolják, külföldi kereskedőkkel össze ne beszéljenek s pergament csak a Sz.-Mathurinusnál vagy nyilvános vásáron vehessenek. A párisi tanulóknak vagy tanítóknak fontonként 6 dinárért adják a pergament. A kereskedők az első napon pergament mindaddig ne vegyenek, míg a király, a párisi püspök s a tanítók és tanulók nem vettek. A tanulók és tanítók csak saját céljaikra vásárolhatnak. A pergamenárusokra az egyetem szolgálai ügyelnek.* Ezzel szemben, mint már említettem, az egyetem hatásköre alá tartoztak, s fel voltak mentve az adózás s a polgári bíróság hatásköre alól. Később azonban oly nagyra nőtt az egyetem védőszármányai alá menekülő pergamenkészítők és kereskedők száma, hogy numerus claususról kellett gondoskodni. XI. Lajos 1467-ben a pergamenkészítőknek, könyvkötőknek, másolóknak, illuminátoroknak és historiásoknak megengedte, hogy céhet alakítsanak, s tagjaiktól 4 sou díjat szedhessenek. 1728-ban egy újabb rendelet jelent meg, melyet 1731-ben a parlament is elfogadott, melyben a pergamenkészítők felhatalmaztattak, hogy maguk közül az egyetemi tanács mellé egy négy tagból álló szakbizottságot választhassanak. E rendelet szerint 8 napnál tovább vidéki pergamenkereskedő nem időzhetett Párisban. 1489-ben VIII. Károly egy rendeletben 4 pergamenkészítőt, 4 papírkereskedőt és 7 papírkészítőt (ouvriers ayant moulines) helyezett az egyetem hatásköre alá. A többinek megszűnt a kiváltságos helyzete. A prágai és bécsi egyetemeken s a heidelbergi egyetemen ugyanilyen kiváltságokban volt részük a pergamenkészítőknek és kereskedőknek. Angolországban az oxfordi és cambridgei egyetemeken ugyanígy, azonban valószínű, hogy csak kis számban, mert 1360-ban a száműzött János király naplójában, ki Angliában tartózkodott, az foglaltatik, hogy egy lincolni fűszeresnek (épicier) 2 shillinget és 4 dinárt fizetett 4 könyv papírosért és 10 dinárt egy konc írópapírosért és egy iv pergamenért. Bolognában és a város környékén levő pergamen-készítőknek biztosítékot kellett letétbe helyezniök annak garantálására, hogy az általuk készitendő pergamen kétharmadrésze a használt könyvalaknak megfelelő nagyságban lesz előállítva. Az olasz pergamen a francia és német származású pergamentől azáltal volt megkülönböztethető, hogy az előbbinek színe tiszta fehér, hátlapja ellenben sárgás volt, míg az utóbbi gyártmányok mindkét oldalukon egyenlő színűek voltak.**

A XIII. században a barátok is foglalkoztak pergamen-kereskedéssel, sőt itt-ott az anyagot is kikészítették. A bajorországi klastromok igen élénk kereskedést űztek e cikkel; a nyers borjúbőröket kikészített pergamennel cserélték be vagy pedig ráfizettek a becserélt kész anyagra. A pergamen ára különben nagyon ingadozó volt. A X. században egy

* Kirchhof: Hist. univ. Parisiensis, pag. 178.

** Wattenbach: Schriftwesen im Mittelalter 127.

tucatnak 4 sou volt az ára. Nördlingenben 1440-ben 50 drb „pirmett“ (pergamen) 5 frtba került. A XIV. század végén 4 frtért már négy rizsma papirost lehetett kapni. Párisban 1298-ban egy tucat pergamen 4 souba került. Kölnben 100 pergamen 1367-ben 4 márkába, Baselben 1490-ben 60 iv pergamen 6 font pfennigbe (1 font ¹⁸/₁₀₀ rénsi forint). Párisba különben később csak félig kikészített anyagot szállítottak, s a végleges kikészítés után ismét elszállították az ország különböző városaiba. Utóbb egyed-árú lett belőle, s az állam bérbe adta (1673, 1695). 1680-ban bórönként 20 sou adót vetettek ki, 1690—98-ban ezt az adót 27 soura emelték. A XVII. század végén fontszámra árulták a pergament. Párisban 1 font első minőségű pergamen 60 livre-be került, de volt 36, 16 és 2 livre-es értékű árú is. Később az egyetemekből kiszorított kereskedők más módon kárpótolták magukat s különböző helyeken pergamenkereskedelmi központokat teremtettek. Bécsben 1288-ban már több „puchvel gerbent“ volt s 1361-ben céhet alakítottak, mint „püchveller“-ek. Majnai Frankfurtban a zsidók kereskedtek pergamennel s IV. Károly 1349-ben zálogként nekik engedte át az erre való kizárólagos jogosultságot, de kiköti, hogy udvarát és utódait, ha ezek Frankfurtban tartózkodnak, az ottani zsidók pergamennel ellátni kötelesek; 1360-ban azonban e teherviselés alól őket föoldotta. 1442-ben Frigyes császár újból követelte ezt az adózást s csak 1490-ben váltották meg Miksa császártól évi 300 arany forintért (1 arany forint 200 dinár).

Magyarországi adattal a pergamenárakra vonatkozólag gyéribben találkozunk; ennek oka az, hogy szaktudósaink e tárggyal eddigelé csak elvéve foglalkoztak. A pozsonyi piac áruforgalmi kimutatása szerint 1457—58-ban 100 drb pergamen („hewt“) ára 6 arany forint (69 korona akkori értékben) volt. Más alkalommal 262 drb 7 arany forintba került. Az előbbi valószínűleg finomabb minőségű árú. 1457—58-ban 278 rizsma, 3202·75 korona értékű papirost hoztak be Pozsonyba. A papírszállító kereskedők nevei is fel vannak jegyezve, név szerint: Felsberger Hans Wien, Munsser Hans Buda, Weyssawer Hans Wien. Pozsonyban a Gailsam cég 1440-ben tizenhárom rizsma különféle papirost hozatott be külföldről.* Erhard komáromi, Kurner György és Wintperger Ulrik pozsonyi szatócsok is szállítottak pergament és papirost.

Magyarországban a XIV. században Bártfán, Budán s más nagyobb városokban voltak pergamenkészítők „parmynter“ elnevezéssel. A bártfai városi számadáskönyvben egy Nicolai Pergamenistae is szerepel mint szállító. Ámbár a rongypapír másfél századdal a nyomdászat föltalálása előtt már ismeretes volt Európában, az első nyomtatványok mégis pergamenre nyomattak, mert ez az akkori érdes, durva felületű papírral szemben előnnyel bírt, s a díszesebb nyomtatványoknak kézirat-jelleget kölcsönzött. A graduáléknál ezenkívül célszerűségi szempontból használtak pergament, mely jobban ellentállott az idők viszontagságainak. Egyes uralkodók, hatóságok még a XVIII. században is ragaszkodtak azon feltételhez, hogy hivatalos okmányok csak pergamenre írhatók, ennek következtében ez az iparág még akkor sem szűnt meg egészen, midőn a papírgyártás immár szélesebb arányokban kezdett tért hódítani.

* Dr. Kováts Ferenc: Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században, Budapest 1902.

A hazai pergamenkészítésben úgy látszik nagy szerepe lehetett a kutyabőrnek is. Legalább erre következtethetünk abból a körülményből, hogy a nemesi leveleket, ügyvédi diplomákat stb. tréfásan még ma is kutyabőrnek nevezik. S tényleg: a kutyabőr is kiválóan alkalmas a pergamenkészítésre. A régi barbár világban megesett, hogy emberbőrből is csináltak pergament. Párisban még könyveket is kötöttek emberbőrből készült pergamenbe.

A pergamenkészítők szociális viszonyairól nem sokat tudunk; a XVI—XVII. században Franciaországban a tanoncidő öt évig tartott, s csak újabb három évi segédeskedés után lehetett valaki mesterré. A segédek munkaideje reggel 5-től esti 8 óráig, egy órai ebédidővel, tehát napi 13 óráig tartott. Egy munkásnak naponként 24 bört kellett kikészítenie, amely deputatum mellett bizony alaposan meg kellett dolgoznia.

Mint mindennek, úgy a pergamennek is letűntek napjai. Pedig annak idején súlyát úgy szólván aranyakkal fizették s az irodalom fellendülésével a nagy keresletet csak úgy tudták fedezni, hogy a régi kéziratokat a pergamenről vandál módra lecsiszolták, s a pergament újra átírták. Ezáltal természetesen igen sok nagybecsű mű semmisült meg, de a régiék ezzel nem törődtek. Őket erre csak írásvágyuk kielégítése ösztökélte. A pergamentgyártó ipar, nagy elterjedtsége dacára, idővel szintén a papirusz-gyártás sorsára jutott, mert a XII—XIII. században felbukkant mesterséges papíros idővel csaknem teljesen kiszorította, s utoljára már csak levelezésre, később kizárólag nagyobb értékű okmányokhoz használták.

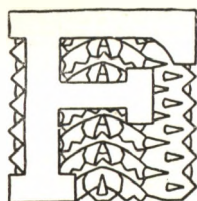
Plinius szerint a régiék korom és gummioldatból, vagy a tintahal nedvéből készítették tintát. Utóbbi sepia-színű volt. Marcianus gubacsot említ, melyhez később rézgalic-oldatot keverték; a gubacsot borban főzték ki. Piros tintát miniumból (nálunk mennige néven ismeretes), kéket pedig lazurkőből készítették. Készült ezeken kívül bibortinta is, ezt azonban csak fejedelmek használták, mert rendkívül drága volt.

Napjainkban a pergament Anglia kivételével — hol a fontos állami okmányokat még mindig pergamenre írják — csak könyvtáblákra, vagy dobfenék bevonására használják. Könyvtáblákhoz a disznóbőrt, a dobfenékhez borjú- és szamárbőrből készült pergament használnak. Az írásra való pergamen fiatal borjú- és kecskebőrből és idétlen bárány bőrből készül. Vannak ezen kívül mesterséges pergamenek is. Az úgynevezett *kaucsuk-pergamen* a valódi pergamen pótlására szolgál, s kizárólag gyógyszerészek, illatszerészek, droguisták stb. használják az üvegek bekötésére. Vulkanizált, vékony kaucsuklemezekből készül, melyeket bizonyos ásványi festékekkel, pl. cinkfehérrel, cinóberrel, krómzölddel, kénes kadmiummal vagy ultramarinnal színeznek. *Pergamen-papírost* leginkább enyvezetlen gyapot-(pamut-) papírosból készítenek, melyet hígított kén- vagy klórsavban áztatnak, s ezt ezután ammoniákkal közömbösítik.

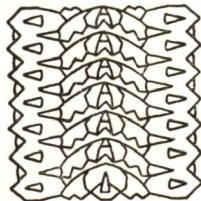


A papíros ez eljárás után bőrszerűvé lesz és nagy tartósságot nyer. Ezt a papírost finomabb kivitelben okmányokra, építési rajzokra stb. használják. A közönségesebb minőségű pergament-papíros a forgalomban hólyagpapíros néven ismeretes. *Novitzky N. László.*





FOURNIER LE JEUNE ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA.



A modern tudomány és művészet haladásának előmozdításában négy nemzet vetekedik: az olasz, angol, német és a francia. E felsorolt nemzetek mindegyike számos oly férfival dicsekedhetik, kik életüket többé-kevésbé nemcsak saját hazájuk tudományáért és művészetéért áldozták fel, hanem nevük az emberiség civilizációjának haladásával forrt egybe és létük mesgyekövet képez a világtörténelemben. Bajos volna eldönteni, hogy e tekintetben a négy nemzet között melyiket illeti az elsőség, de annyi bizonyos, hogy nem a francia az utolsó. De nem is szándékom e fölött vitatkozni, csak ki akarom emelni, hogy a francia nyomdászatnak mint művészetnek előmozdításában is akadtak oly férfiak, kik nagy tehetséggel, végtelen szeretettel és bámulatos kitartással fáradoztak e művészeti ág tökéletesítésén, melynek eredménye aztán nemcsak hazájuknak, hanem a többi nemzetnek is hasznára vált. Ilyenek voltak: *Colines Simon, Garamond, Grandjon, Le Bé, De Sanlecque, Estienne, Fournier le jeune, Didot* stb.

Ez ösök közül *Fournier le jeune*-t választottam tanulmányom tárgyául, minthogy az ő műve fekszik előttem forrás gyanánt, amelyből gyönyörteljes élvezettel meríthet minden nyomdász, aki szeretettel érdeklődik foglalkozásának történeti és művészeti fejlődése iránt.

Amint a reprodukált címlapból (1. ábra) kivehető, *Fournier* nyomdászok számára való kézi könyvet írt, melyet nemcsak a szakembernek ajánl, hanem írók és művészek részére is, amennyiben megtudhatják belőle, hogy milyen eszközökkel sokszorosíthatják eszméjüket. Hogy mennyire rajongott *Fournier* a nyomdászművészetért: különösen kitűnik könyvének bevezetéséből, melynek első bekezdése hű fordításban így hangzik: „A mindennapi szükségletet képező tárgyakon kívül az életben legbecsesebb a könyv. A nyomdászat tehát, mely azt előállítja, igen fontos szolgálatot teljesít és megbecsülhetetlen hasznára válik a társadalomnak. Oktatja az állampolgárt, terjeszti a tudományt és művészetet, táplálja és műveli a szellemet, nemesíti a lelket; hivatása, hogy a bölcseséget és igazságot általánosan hirdesse és tolmácsolja. Bátran nevezhető tehát — *par excellence* — a művészetek művészetének és a tudományok tudományának.“

Képzhetjük e férfiú nagy készültségét és műveltségét, ha fölfogását magunkévá tesszük; ő a nyomdászatot mindenek fölé helyezte, és ehhez mértén igyekezett minden olyan tudományba behatolni, ahol a nyom-

dászat részére némi előnyt tudott fölfedezni, és nem kimélt sem költéséget, sem fáradságot szeretett művészetének tökéletesbitése érdekében. Alapjában véve nagytudású geometrikus és vegyész volt, de csak a betüvésés és betüöntés követelte határok között mozgott; e tekintetben elsőrangú tekintélye volt korának Franciaországban, ami a következők-ből tűnik ki.

Keserően panaszkodik, hogy hazájában nincsen olyan mű, mely behatóan leírta volna a betüvésés szabályait; említi, hogy Thiboust betüöntő és könyvnyomtató (meghalt 1737-ben, Párisban) egy száz-húsz strófás költőies latin versben leírta a két művészetet a királynak dedikálva, azonban e mű inkább deklamációul, mint oktatásul szolgált. Több tudós és művész foglalkozott ugyan a betük képének egységes megalkotásával, mint Paciole Lukács, Dure Albert, Palatin J.-B., Le Bé Péter, de ezeknek munkái inkább a kézzel írott betük formájára, mint a tipográfiára vonatkoztak.

Tory Geoffroi párisi könyvkiadó 1526-ban is foglalkozott e tárggyal és a „Le Champ fleuri“-ben („Virágos mező“ című könyvben) számol be arról, hogy a latin ábéce Io istennőtől származik, mert az összes betük az I-ből és O-ból alakulnak; ezek után az emberi test és fej arányai szerint állapítja meg a betük formáit, készít egy négyszöget, melyet feloszt tiz függőleges és tiz vízszintes vonal által száz kisebb négyszögre, melyekbe számos kört illesztett körző segítségével, hogy ilyenformán megalkothassa a betük képét; ezek után pedig Tory mester azt mondja, hogy biztosan lesznek olyan egyének, akik őt meg nem értik, vagy pedig ócsárolni fogják, de nem becsüli azokat még annyira sem, mint egy szörszalat. Dacára ez önhitt kijelentésnek, a tudományos akadémia 1692-ben elhatározta a szépművészetek leírását, melyek közül a tipográfiát itéli elsőnek, minthogy ez a művészet valamennyi művészetnek a tolmácsa. Sajnos, e korban egész Franciaországban nem akadt olyan leírás, mely forrásul szolgált volna a betüvésés kérdésének megoldásában, sőt még olyan férfira sem tudtak akadni, aki e téren célszerű felvilágosítást nyújthatott volna. Malherbe de Portes nagyon ügyes éremvéső volt ez időben és bár adott némely útbaigazítást, ez sem ért sokat, mert nem ismerte a tipográfiát. Az akadémia rendeletére mégis megalakult egy tudós társaság, melynek vezetője Jaugeon lett és segédül csatlakoztak hozzá Filleau des Billet, Truchet Sebestyén, Carme és egy mehanikus, hogy a betük rajzolását és azoknak acélbavésését paragrafusok szerint szabályozzák. Amit ezek az urak a párisi betüöntőktől meg nem tudhattak, azt egyszerűen képzeletük által igyekeztek pótolni, ennek következtében számtalan geometriai feladatot szerkesztettek, melyek teoretice mesteriek voltak, de a gyakorlatban kivihetetlenek voltak.

Láttuk, hogy Tory szerkesztett egy négyszöget, melyet újabb négyszögekre osztott, ezekben pedig köröket rajzolt a betük formájához, de Jaugeon és tudós társai a közmondássá vált négyszöget felosztották 64 kockára, mindegyik kockát pedig 36 újabb négyszögre, ami összesen 2304 kis négyszöget eredményezett. E négyszögekből kellett a latin nagybetüket formálni; azonban még ezekhez hozzá kell képzelnünk számtalan girbe-görbe, körzővel szerkesztett vonalat is; például 8 kör kellett az a-hoz, 11 a g-hez, ugyanennyi az m-hez és így tovább. Fournier méltatlankodva jegyzi meg, hogy fölösleges egy félvonal (12 vonal



Melléklet Káldor Lajos "Fournier le jeune élete és munkássága" című cikkéhez.

Nyomtatta a Világosság könyvnyomda Budapesten. Baer Ottó budapesti festékgár (raktár: VII, Gizella-út 53. sz.) 777. számú duplex-festékével.

egy hüvelyk) nagyságú betűképet a patriciául szolgáló acélpálcikán kétszáznegy részre osztani; azonban a megszerkesztett szabály miatt a picire vésendő betűket előbb három- és négyszázszoros nagyításban rajzolták meg, csakhogy az szemelláthatóan kétszáznegy részre felosztva legyen, ezt így követelte az akadémia! „Érthetetlen, hogy miért szükséges annyi négyszög egy kerekalakú O-hoz és miért kell egy négyszögű betűhöz tömérdék kör“, mondja Fournier.

Fölösleges bővebben fejtegetnem, hogy amikor a tudományos akadémia betűvésési szabályait a király rendeletére a gyakorlatba kellett volna átvinni, Grandjean nevű betűvéső-művész azokat elfogadhatatlannak ítélte és így az egész tudományos rendszer füstbe ment.

Belátva, hogy az akadémia sehogy sem tud elkészülni a tipográfia művészetének leírásával, Cot Péter betűöntő 1710-ben nekifogott egy kézi könyv szerkesztésének, az összes nemzetek ábécéjének történelmével kiegészítve, de 1712-ben a lelkesült szakíró a halál elragadta és munkájából összesen csak hét iv jelent meg negyedrétnyi nagyságban.

E néhány sorból látható, hogy a XVIII. század elején Franciaországban a könyvnyomtatási szakirodalom nagyon gyöngye volt, azonban Fournier mint fáradhatatlan és lelkesült kutató akadt egy munkára, amely részletesen tárgyalta a nyomdászat titkait, nevezetesen Fertel Domonkos saint-omeri nyomdásznak elismerését fejezi ki, amiért munkájából okulást szerzett.

Fournier szerint a „typographe“ elnevezés csak azt az egyént illeti meg, aki a betűművészet minden ágát, úgymint vésést, öntést és a nyomtatást érti, aki pedig nem otthonos e szentháromságban, az vagy öntő, vagy vésnök, vagy pedig nyomtató, de nem tipografus; a nyomdászat egy-egy évszázadban (Franciaországban) alig mutathat fel három-négy olyan egyénnél többet, aki e megkövetelt tulajdonságokkal bírt volna, ami nem is csoda, mert a tipográfia annyira nagy terjedelmű, hogy tisztességes üzéséhez találékonysággal párosult lángész és mehanikus-tehetség szükséges.

E korban senki sem volt Fourniernél jobban hivatva a nyomdászat tökéletesítésére, s ő ebből ki is vette részét. Látván, hogy a szakirodalom kevés útbaigazítást nyújt, nekiállott önállóan teremteni. Figyelme tehát első sorban a betű képeinek arányaira irányult, melynek eredménye a hét vonalra való felosztás volt (2. ábra) és pedig: 3 vonal a kis betű részére, például a, o, e stb.; 5 a hosszú részére, például M, d, p stb., és 7 vonal a teljes betűtest fedésére, pl. Q vagy j. Ez a felosztás még ma is általános gyakorlatban van. Ezután a betűk magasságát állapította meg olyformán,* hogy azokat $10\frac{1}{2}$ vonalnyira szabta (egy vonal = 6 Fournier-pont, $5\frac{1}{2}$ Didot-pont). Érdekes Fournier okoskodása a különböző betűmagasság tárgyában, mely rövidre vonva a következőképpen szól: „Hogy mennyi kellemetlenséggel jár a betűtest különböző magassága, azt minden nyomdász elég jól tudhatná és mégis ahány műhely, annyiféle a különbség; ha valamely nyomda halál vagy más eset következtében eladó, annak drága pénzen beszerzett betű- és díszítő anyaga teljesen elveszti értékét, mert egy más

* A párisi könyvkereskedők (!) céhje 1723-ban egy bölcs rendelettel szabályozni akarta a betűk magasságát, melyet 10 és fél vonalban állapítottak meg; e rendelet azonban írott malaszt maradt mindaddig, míg Fournier nem tette a magáévá.



MANUEL TYPOGRAPHIQUE,

UTILE

AUX GENS DE LETTRES,
& à ceux qui exercent les différentes
parties de l'Art de l'Imprimerie.

Par FOURNIER, le jeune,
TOME I.



A PARIS,

Imprimé par l'Auteur, rue des Postes,
& se vend

Chez BARBOU, rue S. Jacques.

M. DCC. LXIV.

TABLE GÉNÉRALE DE LA PROPORTION des différens Corps de Caractères.

ÉCHELLE FIXE
de 144 points Typographiques.



Noms.	Cours.	Points.
1	PARISIENNE.	5
2	NOMPAREILLE.	6
3	MIGNONE.	7
4	PETIT-TEXTE.	8
5	GAILLARDE.	9
6	PETIT-ROMAIN. — 2 Parisiennes.	10
7	PHILOSOPHIE. = 1 Parif. 1 Nomp. pareille.	11
8	CICÉRO. — 2 Nomp. = 1 Parisi- sienne, 1 Mignone.	12
9	SAINTE-AUGUSTIN. — 2 Mignones. = 1 Nomp. pareille, 1 Petit-texte.	14

1. ábra.

3. ábra.

des Huns.

f é e e d cz cs b a
 * 5 2 8 + y H X A
 ly l k k j i h gy g
 O A O N I T X F A
 iz s r p o o ny n m
 2 A H E 3 X 2 2 2 A
 é z s z v u u ty t t
 y H M S X X X y r

4. ábra.

Franco - gallé.

a b c d e f g h i l m
 a b c d e f 3 h i l m
 n o p q r s t u x y z
 H O P Q R S T U X Y Z

5. ábra.

Syro-hébraïque.

hh z v h d g b a
 2 1 9 0 1 2 2 2 b
 s n n m l k i t
 0 1 2 3 4 5 6 7 8
 th sc r q st ph o
 2 3 4 5 6 7 8 9 0

7. ábra.

Etrusque.

a b c d e f g h i k
 A 8 1 4 3 7 2 B I K
 l m n o p q r s t u
 J M N O 7 Q 9 2 t v

8. ábra.



2. ábra.

de Moïse.

hh z v h d g b a
 £ h 3 E 3 7 7 9 F
 s n m l k i t
 3 h y 2 3 N 5
 th sc r q ts ph aa
 X E 4 7 5 2 7

6. ábra.

nyomdatulajdonos nem keverheti azt össze a saját anyagával és ha a betűmagasság pl. 10 és fél geometriai vonalban van megállapítva, miért akad nyomdász, aki 11 és fél vonal magasságú anyagot fogad el, pedig elég világos, hogy ha egy bizonyos súlymennyiségű betűanyagot veszünk 10 és fél vonal magasságban 1000 frankért, akkor a 11 és fél vonal magasságúért 100 frankkal többet kell fizetni, anélkül, hogy egyetlen betűvel többet kapna a rendelő.“ E korszakban a Fournier öntődéje Franciaországban a legkeresettebb volt és a fent elmondottakból kitűnik nemes önzetlensége: nem törődött a saját hasznával, amidőn valamely anyag tökéletesítéséről volt szó.

Fournier legfőbb érdemét a tipográfiai pont meghatározása képezi. 1723-ban a könyvészeti törvény, azonkívül, hogy a betűmagasságot 10¹/₂ vonalra rendelte, a betűtestek nagyságát is szabályozni akarta, de ez nem sikerült, mert az alap hiányzott; senki sem volt képes a törvényalkotónak felvilágosítást adni ez ügyben, azonban a törvényt mégis meg kellett szerkeszteni, tehát egy véletlenül talált nyomdái berendezés szerint elhatározták az 59-ik paragrafusban, hogy a petit-canon betűfaj két saint-augustin vastagságú legyen, a gros-parangon egy ciceró és egy petit-romainból álljon és így tovább; azonban a bölcs törvényhozók nem határozták meg, hogy milyen terjedelmű lehet az a két saint-augustin, melyek a petit-canon alkotnák, vagy pedig a ciceró és petit-romain, mely a gros-parangonhoz szükséges. Bármely betűöntő a saját jókedve szerint formálhatott cicerót vagy saint-augustint, anélkül, hogy a törvényt megsértette volna, hisz ez csak azt mondja, hogy két augustin legyen egy petit-canon. Ugy a betűöntők, mint a nyomdászok érezték a hibát, de nem voltak képesek a segítség módját megtalálni. Azok a nyomdászok, akiket véleményadásra fölkértek, nem voltak eléggé tipografusok, hogy egy olyan szakkérdésben vitatkozzanak, melyet ők nem gyakorolnak és gyakran csak a nevét ismerik. „Ez az — mondja Fournier — ami engem a kaoszól való kibontakozásra ösztönzött.“ És szóról-szóra mondja: „Hiszem, hogy ez szerencsésen sikerült a *tipográfiai pont* feltalálása által, és pedig oly helyes és pontos mértékben, mely semmi kívánnivalót nem hagy maga után. Ez nem egyéb, mint a betűtestek egyforma, meghatározott fokokban való felosztása, amit *pontnak* nevezek.“ (1737.)

E fejtegetésből világosan látható, hogy Fournier mennyire tudatában volt műve értékének és mennyire ismerte kora nyomdászatának hibáit. Kutató elméje két hüvelyket vett mértékül, azt felosztotta 144 pontra, azaz 12 ciceróra. (3. ábra.) A jelenleg általános használatban levő Didot-pont (1775-ből) nem egyéb, mint a Fournier által alkotott rendszer javított kiadása. A Fournier-féle ciceró = 11 Didot-pont, vagyis 12 Fournier-ciceró annyi mint 11 Didot-ciceró.

A XVIII. század közepén a betűöntésnél gyakorlatban levő készülékek és mérési eszközök még elég tökéletlenek voltak és ez az állapot igen fárasztóvá tette a munkálkodást. Fournier e téren sem pihent: javított és teremtett minduntalan. Nem akarok visszaélni szaktársaim türelmével e dolgok végtelen elősorolásával, és ezért csak annyit említek meg, hogy még az ő korában is titkolt volt a betűfém összeállítás, de Fournier kémiai tudásával ezt is kihámozta sötét burkolatából, s nyilvánosságra hozta. Régen a betűöntéshez használt anyag olomból, vörös- és sárgaréz keverékéből állott, sokszor a rezet vassal

pótolták, mindezekhez még antimont adtak. Nyilvánvaló, hogy a betűfém ily módon való előállítására igen fáradságos és sok időt kívánó munkába került, ami sehogyan sem állott arányban az elért eredménnyel; az 1720-as években azonban az ólmot tiszta antimonnal keverve találták célszerűnek. De ez a processzus — mint a legjobb és amely ma is gyakorlatban van — nem jutott a nyilvánosság elé, amelyen nem kell csodálkozni, minthogy az antimon tisztítása igen kényes és tudást igénylő munka volt ebben a korban. Fournier előtt nem volt tehát titok a betűfém vegyítése, azonban a vegyelemek megszerzése mégis az volt mindaddig, míg az ő kitartó kísérletezése a kívánt eredménnyel nem végződött és amit a „Manuel“-ben részletesen leírt és közreadott. Szerinte az ólmot tizenöt, húszy vagy huszonöt százalék tiszta antimonnal kell keverni, a szerint, hogy milyen nagyságú betűfajt akarunk önteni; a nonpareillehez és petithez 25 százalék antimon szükséges és minél nagyobb a betűfaj, annál kevesebb az antimon, egészen tizenöt százalékig.

Fournier legnagyobb büszkeségét azonban a hangjegyek vésése és tökéletesítése képezte. Tudvalevő dolog, hogy a XVIII. század közepéig a hangjegyeket kétszerre nyomták, külön a jegyeket és külön a vonalakat. Fournier ezen az impraktikus állapoton segíteni akart, de ez időtáiban az ezen a téren való kísérletezés nagy akadályokba ütközött. A hangjegyek öntése és nyomtatása privilégiumot képezett százötven esztendő óta, minék következtében csak nagy büntetés terhe alatt lehetett volna kezdeményezni valamit a hangjegyek körül. Fournier azonban nem vesztette el reményét; vázlatot készített az újonnan vésendő jegyekről és azt bemutatta a párisi magisztrátusnak, rámutatván a százötven esztendő óta dívó hangjegyek formátlanságára és célszerűtlenségére; a különbség nagyon szembeszökő volt Fournier javára; a magisztrátus nem sokáig habozott és okmányban megadta az engedelmet egy tökéletesebb hangjegy-rendszer nyilvánosságra bocsátásához. Fournier rendkívüli ambícióval fogott tervének kiviteléhez; előbb szerkesztett és vésett 1756-ban egy garnitúrát a régi rendszer szerint, de izlésesebb formában. Breitkopf lipcsei betűöntő szintén ugyanezen az úton haladt és hangjegyei alakra nézve megegyeznek Fournierével, azonban a vésés és öntés rendszere elüt egymástól.

A hangjegyvésés feltalálásának babérjáért többen vetekedtek. Első sorban a lipcsei Breitkopf, aztán a harlemi Enschede testvérek és a brüsszeli Rosart. Breitkopf kísérletezése nagyon hosszadalmas volt, 1754-ben húsvét táján fogott hozzá és az első nem is sikerült; a második kísérlet júliusban jelent meg, de nem sokkal több eredménnyel és Breitkopf erre nézve így nyilatkozik: „Fáradságomnak eddigi eredménye az, hogy tudom, tervem kivihető lesz.“ Bámulatos türelemmel újra neki fogott és a következő év szeptemberében négy sorra való hangjeggyel rendelkezett, amit Gottsched által a szász választó fejedelemnöknek mutatott be, aki egy drámai olasz operát írt „Il trionfo della fedeltà“ címen. A fejedelemnöknek megtetszett a szép hangjegy-nyomat és méltónak ítélte operájának kinyomtatásához. „Ez a kritika bátorított arra — mondja Breitkopf — hogy művem befejezhettem és tanulmányomat javítottam.“ Breitkopf 1755-től 1761-ig ötvenegy zenedarabot nyomtatott és bocsátott nyilvánosságra, mégis 1763-ban a harlemi Enschede testvérek a Journal Étrangerben cikket közöltetnek,

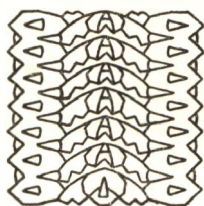
melyben nagy szerényen Harlem városának vindikálják a hangjegyvésés feltalálásának dicsőségét. A legérdekesebb, hogy 1757 november 11-én Enschede a következőket írta levelében Fourniernek: „Megnéztük a Breitkopf-féle hangjegytalálmányt és ennek a gyakorlatba való átvitelét lehetők tartjuk, de nagyon költséges és sok munkát igényel; kérjük tehát, küldjön egy mintát az ön hangjegyeiből.“ Ez a kis dokumentum elég világosan mutatja, hogy nem Harlem városát illeti a dicsőség.

Fournier érdeme a hangjegyöntés terén abban áll, hogy az ő rendszere is — éppen úgy mint a Breitkopfé — csak egy nyomást igényel, de Fournier e rendszert egyszerűsítette és gyakorlatiasabbá tette az által, hogy a hangjegyek öntvényeinek számát felényire szállította le, olyanformán, hogy ezeket egy, két, három, négy és öt vonalra véste száraztul együtt, ellenben Breitkopf minden vonalhoz külön darabot öntött, úgy hogy minden hangjegy tulajdonképpen öt darabból állott. A hangjegyöntés miatt Fourniernek hazájában számos irigye volt és erről „Manuel“-jének függeléke tanuskodik. („Réponse à un mémoire publié en 1766 par MM. Gando, au sujet des caractères de fonte pour la musique.“) Az intrika annyira kiélesedett ellene, hogy midőn a király Fourniernek a betüöntés és különösen a hangjegyöntés terén szerzett érdemeiért az „Imprimeur de Paris“ címet akarta adományozni, amit az államtanács is pártolt: a betüöntőcéh képtelennek ítélte Fourniert e hely betöltésére. Mint minden lángésznek, úgy neki is kijutott a tövisszoszorból.

Végül még meg kell említenem Fournier tevékenységét az írás eredetének kutatásában és azoknak öntésében; és ezúttal „Manuel“-jéből néhány legrégebb keletű írásfajnak ábráit mutathatom be (4–8. ábra); ebből is látható, mily sokoldalú műveltsége volt, mert nem kevesebb mint százegy-féle ábécét vagyis százegy nemzetnek kulturális eszközét tárja szemünk elé. A cikkem keretében bemutatott kisebbített hasonmások közt igen érdekes az az ábécé, amelyet ő a hunokénak nevez. (4. ábra.) Hogy van-e ez ábécének valamelyes vonatkozása a régi székely-magyar íráshoz: innen Párisból nem tudom kikutatni. Figyelemre méltó azonban, hogy az egyes betűjegyek alatt a magyar helyesírás használta cz, cs, gy, ly, ny és ty összetett betűket találjuk. Már ez maga is érdekessé kell, hogy tegye a magyar könyvnyomtató szemében a dolgot.

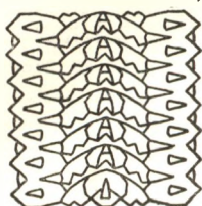
Ha Fournier „Manuel“-jét elolvassuk, azt tapasztaljuk, hogy mily kicsinyek vagyunk elődeinkhez képest, mennyivel kevesebb tudás és fáradtság után mennyivel több jutalmat és babért követelünk. Szolgáljon nemes például Fournier munkássága és nagykorú tudása; műveljük szerettel azt a művészi iparágat, melyet — Fournier szerint — az úristen jókedvében ajándékozott az emberiségnek.

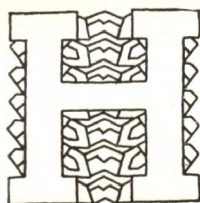
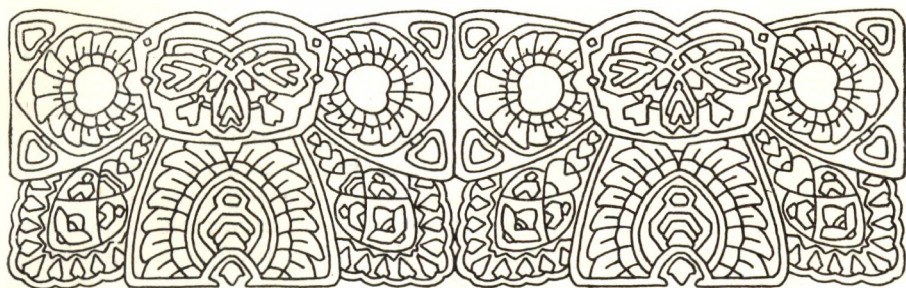
Nem mulaszthatom el köszönetet mondani nagyrabcsült mesteremnek,



Kádár Gábor párisi nyomdatulajdonosnak, ama lekötelező szívességeért, mellyel rendelkezésemre bocsátotta az e tanulmányhoz szükséges okmányokat, miáltal nagyban hozzájárult honfitársai nyomdásztörténeti tudásának kibővítéséhez.

Káldor Lajos.





HOGY SZEDJÜNK HELYESEN ÁRJEGYZÉKET?



E fajta nyomtatványaink elkészítése ma már nem tartozik az egyszerűbb munkák közé, mivel a legtöbb esetben maga a megrendelő is megköveteli, hogy árjegyzékének mind külseje, mind pedig belső tartalma szép és izléses legyen, hogy cégének minél több vevőt, megrendelőt szerezzen és jó reklámot csináljon. Ugy ez a körülmény, mint a nyomdászat mai modern tehnikája az árjegyzékek elkészítését szedés és nyomtatás tekintetében magasabb színvonalra emelte. Nem szabad többé megelégednünk a régi módi, közönséges munkával; viszont túlhalmozni vagy felcicomázni mindenféle oktalán, vagy talán az árjegyzék tartalmával és jellegével éppen ellenkező díszítményekkel sem szabad.

Az árjegyzék készítésekor igen fontos szerepe van az alak helyes megválasztásának. Vegyünk például egy sok ábrával ellátott árjegyzéket, amelyet hosszúkás keskeny alakban akarunk elkészíteni. Ilyenkor első sorban azt nézzük meg, hogy a klisék terjedelme, illetve szélessége milyen. Ha a klisék általában olyan szélesek, hogy a klisé jobb és bal oldalán a papírosra alig marad margó, akkor okvetlenül térjünk el a hosszúkás alaktól, s válasszunk mást. S ha a rendelő e miatt akadékoskodik, igyekezzünk őt az ilyen árjegyzék rossz benyomásáról egy próbalevonat bemutatásával meggyőzni. Nemcsak hogy nem szép, hanem határozottan rossz az olyan munka, ha például keskeny alakú papírosra széles kliséket alkalmazunk, s ha a szedést is olyan szélesre szedjük, mint a klisék szélessége. (A klisék szélességén magát a képet kell értenünk, nem pedig a klisé fáját, amelyre fel van szögezve.) Sok esetben alig fér a papírosra, a könyvkötő is levág még a fűzés után az árjegyzék széléről; így pedig akármilyen gonddal van nyomtatva, bármilyen finom legyen a papíros, s a szedés lehet a legstilszerűbb és kifogástalan: az árjegyzék senkinek sem fog tetszeni; izléstelen, nehézkes lesz az egész munka, azért, mert a papíros nem jutott kellő érvényre. Ha pedig a szedést a papíros keskeny alakjához mérten helyes szélességre vagyis a kliséknél keskenyebb méretben szedjük, akkor sem nyerünk tetszetős képet, mivel a klisék két oldalt kiállva, roppant szembántóan fognak hatni. Ilyenkor úgy tetszik, mintha a szöveg nem is tartozna a kliséhez. Még rosszabb, ha az oldalak ilyenkor kerettel vannak körülvéve; ilyenkor megtörténik, hogy a keret egészen hozzátapad az ábrához, máskor pedig meg kell törnünk azt. Sokszor papírosmegtakarítás miatt

jönnek ily izléstelen árjegyzékek forgalomba, amit elkerülhetünk azzal, hogy a megrendelőt igyekszünk ekkor más, jobban megfelelő alak megválasztására rábírní. Az említettekben is kitűnik már, hogy az árjegyzék szedése nagyon is megköveteli az alak és papiros helyes megválasztását, valamint a stilszerűséggel párosult finom izlést. E nélkül szépet alkotni nemcsak mesterszedést, de még — árjegyzéket sem lehet. Mert minden tekintetben megfelelő árjegyzéket készíteni is mesteri munka.

Ha az árjegyzék alakját meghatároztuk, első munkánk annak lehetőleg pontos kiszámítása, hogy hány oldal terjedelmű lesz. Különösen fontos ez akkor, ha az oldalak száma meg van határozva, mert csak így fogjuk megtudni, hogy a szöveget milyen nagyságú betűkből szedjük, s elkerüljük azt, hogy vagy nagyon össze kell szorítanunk a szedést, vagy pedig túlságosan tágitani. Hogy az árjegyzék oldalai be legyenek-kerítve vagy nem, erre szabályt hozni nem lehet. Sokszor maga a megrendelő követeli a keretet, másoknak meg az egyszerű, keret nélküli szedés tetszik. Mint minden izléssel elkészült nyomtatványnál, úgy az árjegyzék szedésénél is a kellő margóra, a címsorok, ábrák — ha ilyenek is előfordulnak — helyes beosztására nagy gondot kell fordítani. A címsorok szedésénél igyekezzünk a stilszerűséget betartani, mely ma már minden valamirevaló nyomtatványnak a legelső feltétele. A címsorok különféle betűfajból való szedésével elérhetjük azt, hogy betűmintát mutatunk be, de az árjegyzék el lesz csúfítva a sok — választékos sorral. Előfordul azonban sokszor, hogy némely cikk megnevezését feltűnőbbé kell tennünk, ilyenkor mindig ahhoz a betűfajhoz tartozó betűket használjunk, amilyenből maga a szedés van. Például közönséges mediaevalis betűkhöz mediaevalis jellegű díszbetűt, míg az ujabbfajta római betűfajhoz már kövérebb és modernebb címbetűket használhatunk. Francia vagy angol antiqua vágású betűk közé bizony semmiképpen sem illik a mediaevalis vágású címbetű, itt sokkal helyénvalóbb az antiqua vagy groteszk jellegű kiemelő betűk használata. Ami pedig az árnyékolt vagy kétszínű betűk használatát illeti, ezek alkalmazása is ugyancsak a stilszerűségnek és a jó izlésnek van alávetve.

Az árjegyzék címei éppen úgy feloszthatók fokozatokra, mint például valamely tudományos munkánál. Ebben is előfordulnak sokszor sorozatok, osztályok, fajták, nagyságok s több efélék. Ilyenkor felosztjuk a címeket annyifélére, ahányféle egy cikknél leginkább előfordul. Például fő-, al-, osztály- és fajtacímekre. Természetes, hogy a főcímeket mind egyforma betűfajból kell szedni, s így tovább a többi címsorokat is.

Cukorkák.

Szalmiák-szeletkék.

Színese k.

(Rossz szedés.)

Cukorkák.

Szalmiák-szeletkék.

Színese k.

(Jó szedés.)

Kerettel vagy díszítéssel ellátott árjegyzék szedésekor igen tág tere van a szedőnek ahhoz, hogy jó izlését és szaktudását érvényre juttassa. A keret helyes megválasztása, nem nehézkes és mégis izléses összeállításra igen nagy gondot igényel. Ha ilyen árjegyzék csak egy színben nyomódik, ügyelnünk kell arra, hogy a keret nehézkessége vagy

vastagsága ne essen a szöveg rovására. Sohase feledjük el azt, hogy akár egészen kerítjük be az árjegyzék oldalait, akár csak részben (alul vagy felül), a keret vagy dísz csak segítő eszköz az árjegyzék tetszősebbé tételére és sohasem szabad annak a belső szedés rovására előtérbe nyomulnia. Két vagy több színben nyomódó árjegyzékeknel már könnyebben lehet azt megoldani, mivel ilyen esetben a keretet vagy díszítést mindig gyengébb színben nyomtatjuk. Mi sem természetesebb, hogy ilyenkor a színek helyes megválasztására is ügyelnünk kell, különben az egész munka elveszti értékét.

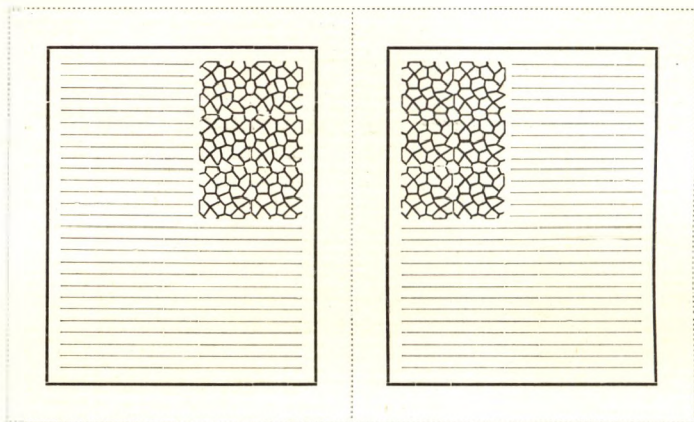
Az árjegyzékek oldalai rendszeresen az illető cég címével szoktak ellátva lenni; néha felül, néha alul, sokszor mindkét helyen. Már most, ha egészen bekerített szedésről van szó, akkor ezeket a sorokat is a keretbe foglaljuk bele, mivel először azok is az árjegyzékhez tartoznak, másodsor pedig sokkal jobb hatást érünk el, mintha a kereten kívül, szinte elhagyottan állítjuk oda. Ha még az oldal alján alkalmazzuk így, tűrhető és néha indokolt, felül azonban semmi esetre sem jó. Akár felül, akár alul, vagy mindkét helyen alkalmazzuk az ilyen sorokat, sohasem szabad azokat a kerethez igen közel szedni.

Az árjegyzékben előforduló cikkek árait többféleképpen szedhetjük. Sok esetben maga a megrendelő kívánja, hogy azok kövőbb számokkal és táblázatosan legyenek szedve, sokszor megfelel az egyszerű oszlopos szedés is, közönséges számokkal. Több időt vesz ugyan igénybe a táblázatos, tehát vonalakkal határolt szedés, de nemcsak, hogy célszerűbb az olvasónak, hanem az árjegyzék külső alakjára nézve is szebb. A sorok kipontozására ma már leginkább a háromvonalas (---) négyzet-pontot használják. Ha széles méretű sorokról van szó, akkor egész négyzetet, ha pedig keskeny méretre szedünk, akkor elég ha fél négyzetet teszünk a pontok közé. Egész négyzetes szedésnél a pontok cserélendők.

A mai modern irányú szedésnél már nem igen használunk egész keretet az oldalak bekerítésére; kivétel, ha az illető megrendelőt ebbeli kívánságától nem lehet eltéríteni. S bizony nemcsak célszerűbb, hanem helyes ízléssel és jól megválasztott díszítésekkel így szebb is az árjegyzék. Mert ha a szedő jól tudja válogatni a betűfajhoz illő körzet-darabokat vagy díszítményeket, vagyis a stílszerűség helyes érzékével bír: akkor igen sokszor sokkal szebb szedést tud előállítani könnyebb munkával, mint bármilyen fáradságosan összeállított keretdíszsel. Hiszen az egészen bekerített oldalaknál is sokkal szebb külsőt nyerünk valamilyen egyszerűbb vonalas kerettel, mint más díszítménnyel.

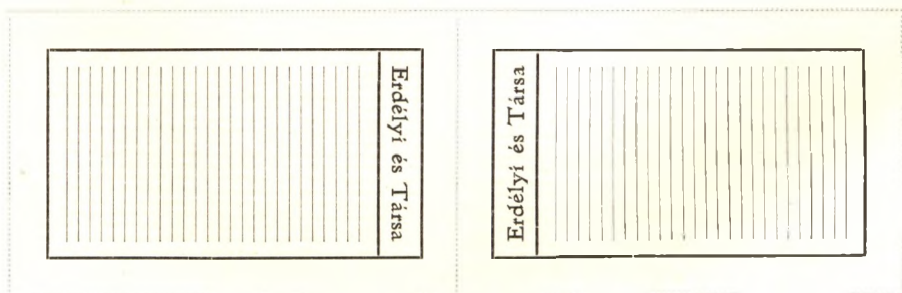
Ha felül vagy alul sordíszítményt (lécet) alkalmazunk, mindig össze kell egyeztetnünk a díszítményt a felette vagy alatta lévő sorral, hogy azok egymás jellegének megfelelőjenek. Vékony vágású betűkhöz nem szabad kövér, s viszont kövér betűkhöz nem szabad halvány díszítést szedni. Ilyen példát sokat lehetne bemutatni. A gyakorlatban azonban szebbnél szebb összeállítást lehet csinálni, ha a stílszerűséget és finom ízlést tartjuk szem előtt. Ábrákkal ellátott árjegyzékeknel az ábrák helyes elhelyezése, a szöveg hozzáillesztése különös gondot igényel. Az ábra mindig a szedés közepére állítandó; ha kisebb ábrák fordulnak elő, s ezeket a szedés oldalán helyezzük el, akkor szebb, ha mindig a szedés amaz oldalára tesszük, amelyre a lapszám esik. Vannak ugyan esetek, mikor két egymással szemben fekvő oldalon egy és ugyanazon,

vagy hasonló tárgyat mutató ábrát éppen ellenkezőleg alkalmazzuk. Ezt azonban szabályul tenni nem lehet, mivel ez csakis megokolt esetekben alkalmazható. Leginkább akkor, ha a két egymás mellett fekvő oldalon lévő szedés folytatólagos s egyféle tárgyról szól, vagy együvé tartozik.

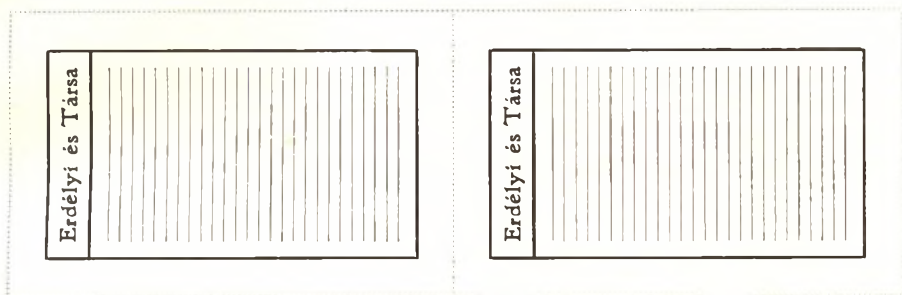


A szedés közepére állított ábráknál, ha azok képe nem éppen olyan széles, mint az alja, úgy érte, hogy felül üres részek is vannak, mindig az ábra vagyis a rajz veendő mértékül. Az árnyékolás, vagy egyes kiálló vékonyabb részek nem vétetnek figyelembe. Előfordul azonban, hogy néha csak egy-két olyan széles ábra fordul elő az árjegyzékben, amely szélesebb, mint a szöveg és nem akarjuk, vagy maga a dolog természete nem engedi, hogy azokat fektetve, vagyis az oldal hosszában helyezzük el, akkor ilyenkor kivételt kell tennünk, még abban az esetben is, ha az oldalak kerettel vannak ellátva. Ilyenkor a szedésnek vagy az egyik, vagy mindkét oldalán meg kell szakítanunk a keretet, ami bizony a szépség rovására esik. Néha azonban ezt elkerülni a legjobb akaratral sem lehet. Azért csak igen ritka esetekben szabad ilyesminek előfordulnia; amennyire lehet kerülni kell.

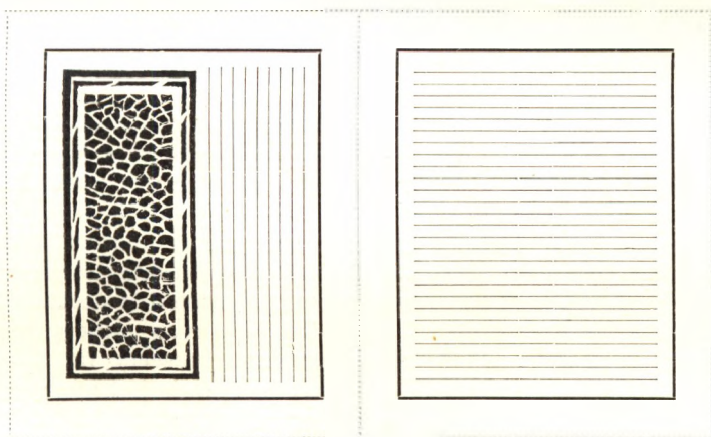
Meg kell még a fektetett oldalakról is emlékeznünk, mert ezek elhelyezése sok vita tárgyat képezi még ma is. Az eddigi rendes szokás az volt, hogy az ilyen oldalakat a szöveg alsó részével kifelé állítottuk, vagyis az oldal felső része mindig a kötésbe esett:



Eme régi szokást, mely a könyv ide-oda forgatása miatt bizony nehézkes, mert egyszer jobbra, egyszer meg balra kell fordítanunk a könyvet, egész bátran mellőzhetjük. Sokkal célszerűbb és áttekinthetőbb oldalakat kapunk, ha az alant bemutatott példát követjük:



Már most, ha nem két egymással szemben lévő fektetett oldalról van szó, hanem csak egyről, akkor is jobb a könyv vagy füzet forgatásának megkönnyítése végett az itt bemutatott mintát követni:



Gyakori eset, hogy a megrendelő már oly kéziratot ad szedésbe, amelyen az ábrák és szövegrészek az ő ízlése és kívánsága szerint vannak elhelyezve. Ilyenkor részben könnyebb, részben pedig sokszor nehezebb munkája van az árjegyzék szedőjének. Meg kell tudnia felelni a megrendelő intencióinak, de nyomdász-technikailag is stilszerű és tetszetős munkát is kell készítenie.

A szedés alakjának, a papíros színének, minőségének helyes megválasztását csak akkor fogjuk sikerrel eltalálni, ha az egész kéziratot szedés előtt jól átnézzük és egy-egy oldalról nyers vázlatot készítünk magunknak. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk az árjegyzék minőségét sem. Mert amint például egy kertészeti vagy gyümölcs-árú-árjegyzéknél díszítésképpen joggal alkalmazhatunk virágot vagy növényzetet ábrázoló gyengéd díszítményt: de hibát követünk el,

ha ilyesmit például egy vasárús vagy zsiradékárús cég árjegyzékénél alkalmazunk. Más az, ha lakatos- vagy asztalosárú-árjegyzéket kell szednünk, mint ha például férfi- vagy női divatárú-, vagy piperecikkek árjegyzékéről van szó. S eme szabályt nemcsak a díszítmények, hanem a betűk, különösen a címsorok használatánál is figyelembe kell venni. Igen fontos, úgyszólván döntő szerepe van még az árjegyzék külső boríték címlapjának is. Feltűnőnek, izlésestnek kell lennie, s a belső tartalmat kell hogy érvényre juttassa. De nem szabad itt sem a stílszerűségtől eltérni. Például, ha belső szöveg római betűfajból van szedve, akkor a külső címlapon lévő sorokat is ebből a fajtából kell szedni. Természetes, hogy a papíros színét is figyelembe kell vennünk. Világos vagy halvány színű papíroson lehet gyengébb vágású betűket használni, de már sötét vagy erős színű papíroson alig fogjuk azokat látni.

A magyar nyomdászok technikája különben ma már e tekintetben is annyira fejlődött, hogy a finom ízlés és stílszerűség úgyszólván minden téren mintegy törvényté vált.

Egy-egy ügyesen alkalmazott ábra vagy dombornyomat oly szépen és mégis feltűnően szimbolizálhatja az árjegyzék belső tartalmát, hogy az, aki kezébe veszi, nem dobja azt el, hanem megőrzi, mint valami értékes könyvet. Szakunk ez ágában is annyira fejlődött, hogy ma már szebbnél-szebb árjegyzéket igyekeznek kiadni a kereskedő és nyomdász egyaránt. A kereskedő azért, hogy árucikkeit minél jobban eladhassa és cége ismert legyen, a nyomdász meg azért, hogy munkája minden tekintetben kifogástalan és mintaszerű legyen!

Az elmondottakban csak a füzetes vagyis nagyobb terjedelmű, könyvalakban megjelenő árjegyzékekről lévén szó, mivel a kisebb, alig néhány oldalra terjedő árjegyzékek szedése kisebb terjedelműk folytán nem ad annyi alkalmat a szedés sokféleségének megismerésére.

Az árjegyzékekhez szükséges klisék elkészíttetését gyakran a könyvnyomtatóra bízzák; vagy ha ezt nem is teszik: tanácsot kérnek tőle a dologra vonatkozólag. Ilyenkor nagyon megfontoltan kell eljárunk. Ha olyan klisékről van szó, amelyeken a hirdett árucikkek minden aprólékosságát föl kell tüntetni, s esetleg az anyag minőségének is kifejezetten meg kell rajtok látszania: leghelyesebb, ha fametszővel csináltatjuk meg valamennyi kliséjét. Az autotípia is jó szolgálatot tehet.

Sok mindent lehetne még az árjegyzékek szedéséről felemlíteni, azonban egy cikk kerete igen kevés ahhoz; jobban megismerjük a szedés minden előnyeit és nehézségeit munka közben, amikor számtalan új meg új alakulás és akadály áll eléünk, amelyet kellően és helyesen meg kell oldanunk. A fől sorolt néhány példa csak szerény útmutatás akar lenni a mesterségüket szerető és a modern korrallal haladni kívánó szaktársak részére. Mert a nyomdászattal is úgy vagyunk, mint az iskolában a könyvből megtanult leckével; ha azt, amit megtanultuk s könyv nélkül elmondani is tudunk, az életben nem használhatjuk



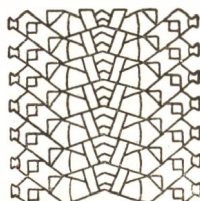
fel: hiába voltunk kitűnő tanulók. Szakunknál is csak a gyakorlati tanulásnak van meg az igazi értéke, a többi csak segédeszköz legyen arra, hogy magunkat abban fejlesszük és műveljük. Fő célunk csak a nyomdászati technikái fejlesztése legyen.

Stalla Márton.





KÖRLEVELEK SZEDÉSÉ- NEK FEJLŐDÉSE.



Mint valamennyi egyéb fajta nyomtatvány dolgában: a kereskedői világ üzleti körlevelei tekintetében is a sokirányú újítás kielégítő eredményeket hozott létre. S tény, hogy a körlevelek mostani, modern kiállítása jó izlés és elegancia dolgában nemcsak hogy hatalmasan fölülmúlja a régi, sablonos körlevél-szedési és nyomtatási módot, hanem az olvasóval szemben mintegy ajánló hatása van, s figyelmét szinte észrevétlenül is az új és szokatlan szedés-elrendezésre képes irányítani.

A korábban alkalmazott, régi módú körlevél-szedésnél a szó szoros értelmében vett hatáskeltés ki volt zárva, mert hiszen akárhány körlevél került is a kezünk ügyébe: egy és ugyanazt a szedés-összeállítási módot láthattuk valamennyin. Mesterszedőink közt nem akadt egy sem olyan, aki a régi, sablonos munkálkodási módtól csak egy kevéssé is el mert volna térni, aminek aztán természetes következménye volt, hogy az így termelt hatástalan nyomtatványok csak nagy elvétve tudták valakinek az érdeklődését fölkelteni.

A szöveg szedéséhez csak ritkán alkalmazott a szedő más betűt, mint kézírásosat, rondot, cirkulárist avagy kurzívot. Természetes tehát, hogy már csak ezért is mindig azonos maradt a körlevél kiállítása, még ha jobb minőségű munkát kívánt is a megrendelő.

Ez a régi sablonosság ma — különösen a jobban fizetett munkáknál — megszűnőfélben van. Ma már a modern körlevélszedésben a legkülönbözőbb formákkal találkozunk, s valóban: a körlevelek bármelyike — a szövegéhez képest — a legváltozatosabb módon s a mellett tetszetősen is rendezhető el.

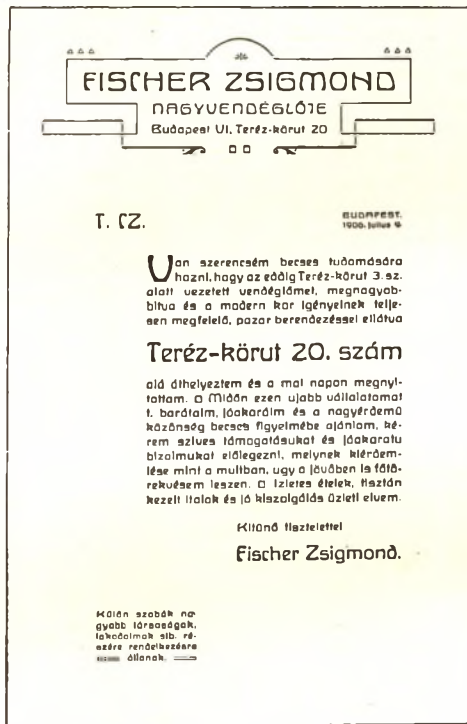
1. számú ábránk a modern sorcsoportosításnak egy újabb módját mutatja be. Az összetétele igen egyszerű s az egyetlen betűfajból szedett szövegnek érvényrejtését a legteljesebb mértékben elősegíti. A jobb oldalon levő, zárt négyszöget képező sorcsoport az előtte meg utána elhelyezett szövegrésszel jól összevág. A felső háromsoros fej pedig a maga egyszerű kombinációjú léniakeretével szintén alkalmas ahhoz, hogy az egész szedésmunka hatását kiválóan emelje.

Minden szaktársunknak melegen ajánlható, hogy amikor modern üzleti körlevél előállításáról van szó: kerülje el a fölösleges nehézséget okozó munkálkodási módot, s e helyett észszerű sorcsoportosítással igyekezzék a munkáját — amennyire lehet — egyszerűsíteni. Így a kívánt

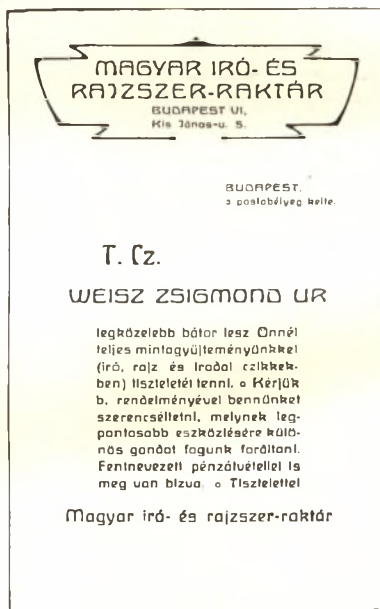
hatást sokkalta kevesebb idő alatt érheti el, mintsem akkor, amikor mindenféle mesterkedés belevonásával, a régi módszer szerint állítja elő a körlevél szedését.

Egészen egyszerű és igénytelen kivitelű körlevelet mutat 2. számú példánk. Ez az értesítő körlevél is, a maga jól áttekinthető szövegrésze révén, igen jó hatású.

A belső szedést itt is zárt négyszögge alakította a szedője, miközben a szélesebbre fogott első két fősor meg az aláírás egész hatásosan csatlakozik a négyszögge alakított keskenyebb szövegrészhez. E csoportosítás mellett a keltezés és a megszólítás is jól van elhelyezve s mind a kettő bizonyos összeköttetésben áll az egyszerű fejszedéssel.



1. ábra.



2. ábra.

Akárhány szaktársunknak még mindig az a nézete, hogy csakis úgy produkálhat valami igazán jó dolgot, ha az ilyes fajta nyomtatványokat mentől több díszszel tömi tele avagy mentől markánsabb kerettel foglalja körül. Ami pedig határozottan téves fölfogás.

Híszzen általánosan vallott tény, hogy a körleveleknek a célja: az olvasó figyelmét fölkölni. Ez pedig meglehetősen mértékben elérhető azzal, ha a szedést jól áttekinthetően és szembetűnően rendezzük el, de a díszítő anyag túlságosan bő alkalmazása bizony egy cöppet sem segíti elő a célnak annyira óhajtott elérését.

A 3. ábrán egy negyedréte alakú kereskedői körlevélnek a kisebbített mását mutatom be. Ezen a cégmegjelölést tartalmazó fejrész egészen hiányzik. De mert a megrendelő mindamelltt jobb munkát akart a nyomtatványán látni: szükséges volt, hogy a szedő a szabadon álló

GIZELLA-TELEP FÜRDŐ

KLIMATIKUS GYÓGYHELY ÉS VÍZGYÓGYINTÉZET

~*~

T. C. Bátorkodunk a régényes szépségű, erdőséggel övezett, minden zajtól félreeső, enyhe és aerült éghajlatú, tisztá levegőjű Gizella-Telep fürdő, klimatikus gyógyhely és vízgyógyintézetre nagybecsű figyelmét felhívni. Ezen gyógyhely enyhe hegyi égjaja, ingadozást allg mutató hőmérséke s különleges orvosi berendezései, úgym.: a modern gyógytudomány összes kéve- telményelnek megfelelő vízgyógyintézet szénsavas, villanyos, mór-, sós-, fenyő-, napfürdők, valamint villanyozás, masszázs, hízoló és soványító kúrák által sok betegségnél van javulva: Különösen a légútiak hurutos megbetegedéseinél, idegbetegségekénél, általános táplálkozásai zavaroknál, vérérdény-rendszer és emésztő szervek bántalmainál, női bajoknál és lábadozóknál. Részletes pro- spektussal készséggel szolgál az igazgatóság. ~*~ Tisztelettel

GIZELLA-TELEP FÜRDŐ
KLIMATIKUS GYÓGYHELY ÉS VÍZ-
GYÓGYINTÉZET IGAZGATÓSÁGA



s különben jól sikerült szövegcsoportosítás mellett még valamelyes dekoratív dísz is használjon föl. Hogy azonban a szöveg ne befolyásol-
tassék, legajánlatosabbnak mutatkozott, ha mindenféle különös keretezés
nélkül, egyszerűen csak egy olyan csinos oldallécet kombinál a szedő,
amely egyrészt dekoratív hatásúvá teszi az egész nyomtatványt, más-
részt pedig a tetszetősebbé tételhez is nagyban hozzájárul.

Előfordulhat a gyakorlatunkban, hogy valamely kis nyolcadrétű kör-
levelet kell szednünk, de a szöveg kissé bőségesen van hozzája megadva,
úgy mint például az első mellékletünk bal-
felső példája mutatja. Ilyenkor bizony nem
marad más hátra, mint hogy a dekoráló hajla-
munkat egy kissé rövi-
debb gyepőlészárra fog-
juk. A sorok szükség
esetén kezdettől végig
folytatólagosan szed-
hetők, kivéve termé-
zetesen a legfelső fő-
sort, no meg az alá-
írást is.

Ami a „T.C.“ meg-
szólításbeli rövidítést
illeti, hogy valamelyes
modern elhelyezési for-
mát érhessünk el, egy
bal felől elrendezett
kombinált kaszettába
dughatjuk bele. Ilyen-
formán a szedés össze-
szorított volta dacára
is egészen kielégítő ké-
pet kaphatunk. Persze
a cégfej hiányzása ese-
tében sincs kizárva,

hogy valami szép és alkalmas homloklécet is tegyünk a nyomtat-
ványra. Az ilyesmi minden körülmények közt jól dekorál.

Az első melléklet jobbfeleli példája szintén a mindennapos gyakor-
latból van merítve. Egy haránt nyolcadrétnyi reklámos körlevélnek a
kicsinyítését látjuk rajta, s megjegyzendő, hogy éppen az ilyen alakú
körleveleknél — talán szokatlanabb voltuknál fogva — kerül a szedő
leginkább abba a helyzetbe, hogy azt sem igen tudja: mikképpen fogjon
a dologhoz.

Gyakran például úgy cselekszik ilyen esetben, hogy a haránt nyol-
cadrétű körlevelet a papiros-alaknak egyszerűen a teljes szélességére
szedi (a kellő margót természetesen leszámítva), nem gondolva meg,
hogy az akkép előállott alacsony s a mellett viszonylag nagyon széles
— legalább is 40—42 cicerót kitevő — szedéskép semmi esetre sem
lehet valami kellemetes hatású.



3. ábra.

Világos dolog, hogy az így szedett körlevél mind az olvashatás könnyűsége, mind pedig a forma szépsége dolgában nem felelhet meg a modernebb, jobb ízlésű ember igényeinek, s éppen ezért hasonló esetekben nem szabad a formátum-adta egész szélességet szövegszedési célra fölhasználni.

A körlevelek szedése különben is lelkiismeretes, gondos és körültekintő munkálkodást követel meg s ezért már eleve is alaposan meg kell fontolnunk, hogy a nagyon alacsony és hozzája képest nagyon széles szövegszedés egyáltalában érvényre juthat-e? En úgy tapasztaltam, hogy erről sohasem lehet szó.

A mesterszédés dolgában ma az az elvünk, hogy a sablonosságot amennyire csak lehet kerüljük s a mellett törekedjünk a szövegnek mindig valamely tetszetős formában való megszedésére. Tetszetős formának pedig a túlságosan széles alakot nem mondhatjuk. Az iparművészeti szépségnek mindenkoron az a fő-fő kriteriuma, hogy az illető használati tárgy célszerű legyen. Ha már most a körlevél szövegét nagyon szélesre szedjük: vétkezünk ez ellen az elv ellen, mert hiszen köztudomású dolog, hogy a nagyon széles sorokból álló szövegszedés sokkalta fáradságosabban olvasható, mint a keskenyebb formátumos szöveg. Természetesen a betű képéhez arányított beosztásnak is van szerepe a dologban.

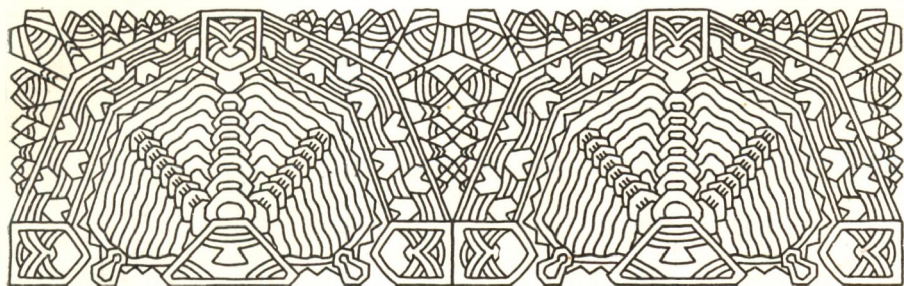
A körlevelek aláírásának elhelyezése már sok gondot okozott a modernül dolgozni akaró szedőknek. Egy megoldását a kérdésnek itt ismertetem: Helyezzük el az aláírást olyképpen, mint azt fentebb látjuk, tudniillik, hogy az aláírás a szöveg befejező soraival egyetemben zárt négyszöget képezzen. No még egy pár szót arról, hogy miképpen biztosíthatjuk a szövegszedésnek kellemetes hatású formáját.

Természetesen a papíros szélessége arányában meglehetősen keskenyre vesszük a szedést, sőt esetleg viszonylag nagyon keskenyre, mondjuk vagy 20 cicerónyi szélességűre is. A fönmaradó teret természetesen ki kell töltenünk. Hogy mikép: ez a fantáziánk meg az ízlésünk dolga. En nagyon ajánlom ilyen esetben egy bal oldalon elhelyezett díszítő lécnek az alkalmazását, amelyet a fő sor szükség esetén meg is törhet.

Iniciálét is tehetünk a körlevél szövegének elejére, éppen úgy mint akármely más munkánál. A díszes kezdőbetűk alkalmazása mindenféle jobb nyomtatványt nagyban díszít, s különösen ott alkalmazható igen jól, ahol a szöveg folytatólagosan van szedve s nem bontják meg a képet minduntalan kimenetek. Iniciálékat különben valami nagyobb betűből, egy-két darab léniából meg valamicske díszítő darabból magunk is összekombinálhatunk; nem okvetlenül szükséges annak öntödei tervezésnek lennie.

A cikkem keretében foglalt színes-papírosos két körlevéllel olyan motívumokat mutatok be, melyek modern szedés-elrendezési módjuknál,

valamint nyomtatásuknál fogva szak-
társaim számára például szolgálhatnak.
A szövegbe tördelt három ábra pedig,
valamint első mellékletünk konturjá-
nak nyomtató-lemeze is Herbst Samu
jöhírű budapesti fotokemigráfiai mű-
intézetében készült. Spitz Adolf.



MAGYAR ÖNTÖLEVÉLRŐL.



Magyar nyomdászati szakirodalmunkban oly ritkán esik szó az öntőlevélről vagy — mint betüöntődékben általában nevezni szokták — öntőcéduláról,

hogy első sorban a szó fogalmának jellemzését tartom szükségesnek. Azon arányos, a betüöntő számára készült összeállítást, mellyel meghatározzuk, hogy egy bizonyos mennyiségű szöveghez hány a, b vagy c stb. betű szükséges, nevezzük öntőlevélnek. Alig akad nyomdász, kinek a hiányzó betűk gondot, bosszúságot ne okoztak volna, s alig akad nyomdatulajdonos, ki a fölös betűket, mint általában nevezzük: defekteket ne akárhová kívánta volna. A dolog ránk nyomdászokra eléggé fontos a csodálatos, hogy vele a szakirodalomban mégis oly ritkán s oly kevesen foglalkoznak.

Az igaz, hogy az öntőcéduláról ujat írni meglehetősen hosszadalmas és fáradságos előmunkálatokkal jár, s a boldogult kalocsai princípálison, Wernerén kívül hamarosan nem is tudnék mást megnevezni, aki behatóbban foglalkozott volna ezzel a minden könyvnyomtatóra nézve égető fontosságú kérdéssel.

Tagadhatatlan ugyan, hogy mindegyik betüöntödének — tehát a nagy nyomdákkal kapcsolatos házi öntődéknek is — megvan a maguk öntőcédulája, de azt hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, hogy ezeket csak úgy ötletszerűen állították össze. A nagy eltérések legalább, meg a sok következtelen, hibás dolog köztük erre vall.

Hanem vegyük a dolgot elülről. Mely úton és módon állítunk össze egy a magyar nyelvnek, a magyarországi viszonyoknak megfelelő s megközelítőleg helyes öntőlevelet? Kiolvasás alapján. Például 100.000 betűt alapul véve, kiolvassuk ebben az egyes betűket s kiolvasásunk alapján feljegyezzük az egyes betűkből talált mennyiséget. De mert másszerű a betűfogyasztás egy regényben, vagy valami más szépirodalmi műben, mint egy természettudományi fejtegetésben, iskolakönyvben, vagy technikai szakműben, szükséges — ha megközelítőleg helyes eredményt akarunk elérni — hogy a kiolvasást több, különböző műnél eszközöljük, az eredményt összehasonlítva a nagyobb ellentéteket saját belátásunk és tapasztalatunk alapján kell hogy kiegyenlítsük. Mennyire szükséges, hogy minél nagyobb betűmennyiséget vegyünk számításunk alapjául s minél különbözőbb művekből, meglátszik a következő tapasztalatomból is: Egy nyolcad alakú mű két egymás után következő oldalán, tehát körülbelül 3500 betű között, 3 darab j

Betü	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
a	5000	3645	4800	4200	5500	28000	200	14
b	1000	1296	1400	1100	1800	9000	70	6
c	700	1296	700	600	1600	8000	100	6
d	1500	1620	1400	1300	2400	12000	130	8
e	5000	5022	5700	5200	6400	32500	200	16
f	1200	1080	700	800	1100	5500	80	6
g	1800	1944	1900	2000	2600	13000	90	8
h	1200	1764	1100	1000	1300	6500	80	8
i	3500	2916	3200	2800	4200	21000	150	12
j	1000	875	900	900	1200	6000	60	8
k	2800	2333	2900	2600	3100	15500	90	10
l	2500	2916	3700	3300	4000	20000	100	12
m	1400	1620	2100	1900	2800	14000	90	8
n	3000	3420	3800	3200	4200	21000	190	14
o	2000	2106	2500	2000	2800	14000	110	8
p	1000	972	750	600	1400	7000	70	8
q	200	144	100	100	100	400	10	2
r	3500	2333	2800	2200	3700	18500	150	10
s	3500	3240	4100	3200	4800	24000	150	10
t	3500	3240	4800	4200	5600	28000	160	12
u	1200	1782	1100	1000	1500	7500	100	8
v	1200	1296	1200	1200	1700	8500	80	8
w	300	282	100	100	100	450	40	4
x	200	98	100	100	100	400	10	2
y	1500	1458	1700	1500	2000	10000	50	6
z	2000	1944	3300	2300	3000	15000	100	10
á	2500	1418	2300	1900	2800	14000	80	6
é	2500	1418	2250	2000	2800	14000	80	6
í	300	180	300	600	500	2500	20	2
ó	400	486	750	600	800	4000	30	4
ú	400	216	200	400	400	2000	20	2
ä	100	162	—	100	100	400	20	2
ö	500	658	850	900	1300	6500	50	4
ü	500	584	800	600	1200	6000	40	4
õ	400	584	800	600	1000	5000	40	4
ű	400	216	150	400	600	3000	20	4
ff	200	—	200	50	150	700	10	2
fi	200	—	100	100	150	700	10	2
fl	200	—	100	50	150	700	10	2
ß	—	—	—	—	—	100	10	2
à	—	—	—	—	—	100	—	—
â	—	—	—	—	—	50	—	—
ê	—	—	—	—	—	50	—	—
ë	—	—	—	—	—	50	—	—
ë	—	—	—	—	—	50	—	—
ï	—	—	—	—	—	50	—	—
ï	—	—	—	—	—	50	—	—
ï	—	—	—	—	—	50	—	—
ò	—	—	—	—	—	50	—	—
ô	—	—	—	—	—	50	—	—
ù	—	—	—	—	—	50	—	—
ú	—	—	—	—	—	50	—	—
ç	—	—	—	—	—	50	—	—
A	300	302	400	400	320	1600	40	6
B	250	195	200	200	220	1100	30	4
C	250	195	200	200	220	1100	30	4
D	250	195	200	200	220	1100	34	4
E	300	227	250	300	300	1500	34	4
F	250	195	200	200	240	1200	30	4

Betű	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
G	250	195	200	200	240	1200	30	4
H	250	195	200	200	220	1100	30	4
I	300	227	250	400	300	1500	40	4
J	250	195	200	250	220	1100	28	4
K	250	227	200	250	240	1200	30	4
L	250	195	200	250	240	1200	30	4
M	250	195	250	250	240	1200	30	4
N	250	195	200	250	240	1100	30	4
O	250	195	200	250	220	1100	30	4
P	250	195	200	200	220	1100	30	4
Q	100	65	100	100	60	200	10	2
R	300	195	200	250	220	1100	34	4
S	300	260	250	300	300	1500	34	4
T	300	227	200	250	280	1400	30	4
U	250	195	200	200	200	1000	30	4
V	250	227	200	250	250	1200	30	4
W	100	98	100	100	60	300	20	2
X	100	130	100	150	100	400	12	2
Y	250	130	100	100	150	700	20	2
Z	250	195	200	200	200	1000	30	4
Å	150	130	100	150	150	750	20	2
Ä	150	130	100	150	150	750	20	2
Ë	150	36	50	150	100	500	10	2
Ö	100	76	50	100	150	700	12	2
Ü	100	44	50	100	100	500	10	2
Å	50	36	—	50	20	100	10	2
Ö	100	98	50	100	150	750	16	2
Ü	100	87	50	100	100	500	12	2
Û	100	87	50	100	130	650	12	2
Û	100	44	50	100	100	400	10	2
È	—	—	—	—	—	50	—	—
È	—	—	—	—	—	50	—	—
.	1200	1134	1500	1500	2100	10500	70	6
,	1500	1377	2100	1600	3250	16300	70	6
'	600	700	1100	800	1000	5000	36	4
''	100	162	180	100	300	1000	20	4
:	200	292	200	300	400	2000	20	4
;	200	292	200	300	400	2000	20	4
!	100	195	150	200	200	1000	20	4
?	100	195	150	200	200	1000	16	4
(100	243	180	300	330	1650	20	4
	100	65	90	100	100	500	—	—
†	100	98	120	150	100	500	—	—
‡	100	98	60	100	100	300	—	—
§	100	98	60	150	100	300	—	—
—	100	405	180	400	150	750	—	—
”	200	195	240	300	300	1500	—	—
1	250	486	550	500	350	1750	16	6
2	200	405	480	450	300	1500	12	4
3	200	405	450	450	300	1500	12	4
4	200	405	450	450	300	1500	12	4
5	200	405	450	450	320	1600	12	4
6	300	405	450	450	300	1500	12	4
7	200	405	450	450	300	1500	12	4
8	200	405	450	450	300	1500	12	4
9	200	405	450	450	300	1500	12	4
0	250	486	550	500	350	1750	16	6
&	50	65	60	50	30	150	10	2

betűt találtam, míg a reá következő oldalon 11-et; i és ú betűt pedig a legtöbb ujság- és regény-szövegben egyáltalán nem, míg iskolakönyvekben aránytalanul sokat olvastam össze.

A fenn említett szempontokon kívül tekintettel kell lenni arra is, hogy a könyvnyomdász a munkakörébe vágó legkülönbébb kereskedelmi nyomtatványokat is lehetőleg minden fennakadás nélkül ugyanazon betűfajból elkészíthesse.

E téren aztán a kívánalom oly sokoldalú és sok esetben egymással ellenkező, hogy mindenki kívánságának eleget tenni lehetetlen. Ez az egyik oka, hogy eddig még senkinek sem sikerült egy mindenkit kielégítő öntőlevelet összeállítania.

Azonkívül a nyelv maga is fejlődik, a helyesírási szabályok változnak, a kereskedelmi nyomtatványokba meg új elnevezések kerülnek, mint pl. a régi forint és krajcár helyett a korona és fillér; ezek mind nagy befolyással vannak a betűfogyásra, illetve a betűk arányos összeállítására.

A különböző szükséglet, a különböző tapasztalat a legelterőbb eredményre vezet. A táblázaton I, II, III és IV alatt négy öntőlevelet közlök, melyek mindegyike körülbelül 100 kg garmond antiqua betűre (73.000—83.000 betű) van kidolgozva. Saját tapasztalatom alapján összeállított és 100.000 betűre kidolgozott antiqua öntőlevelet V alatt közlök.

Szükségletünk azonban nem mindig 100.000 betű, sőt legtöbb esetben ennél több vagy kevesebb, s ennek megfelelőleg kell öntőlevelünket átdolgozni, mely átdolgozás, mint azt minden olvasóm úgyis eltalálja, a megfelelő sokszorozás vagy osztás.

Csak hogy e sokszorozó meg osztó műveletünknel világért sem szabad gépszerűleg eljárunk. Egyes ritkábban előforduló betűkből már a 100.000 betűs mennyiségnél — hogy különlegesebb szedésnél zavarba ne jöjjünk — a magasabb mennyiséget vettük fel, azaz fölfelé kerekítettük ki, ezeknek tehát nem veszi az ember a sokszorozásnál a megfelelő többszörösét, hanem valamivel kevesebbet, s ez összeget a nagyobb mennyiségben megrendelt betűknél szükségelt különböző idegen ékezetű betűknél egyenlíti ki, amint ezt a táblánkon látható VI. számú öntőlevel, mely 500.000 betűre van átdolgozva, mutatja. Ékezetes betűk hiányában az a, e, r, s, t vagy más gyakran előforduló betűket szerzzük jobban meg.

Ha pedig kisebb mennyiségre kell öntőlevelünket átdolgozni, fordítva járunk el.

Eddig a kenyérbetűkről, vagy helyesebb kifejezéssel élve, szövegbetűkről. Másképpen áll a dolog a cím- és díszbetűknél. Ezek csak igen ritkán vannak meg oly nagy mennyiségben, legtöbb esetben csak úgynevezett minimum van egy-egy fajta és nagyságból. Egy minimum betűmennyiség alatt rendszeren annyit értünk, amennyi egy középszerű nyomdának rendes körülmények között egy és ugyanazon betűfajból címsorok vagy hasonló szedéshez elegendő. Ha valahol, úgy főként a címbetűknél kívánjuk meg, hogy minden gyakrabban előforduló betűből elegendő számú legyen, hogy így esetleg két-három egyforma sor leszedésénél ne akadjunk meg mindjárt, mindamellert valamennyi szükségtelen betűt, melyek a többi betűk teljes elkopása mellett is ujak maradnának, kiküszöböljük. Amily kívánatos egy szép antik

vágású betűfajnál, melyből tetszetős nagybetűs sorokat szedhetünk, hogy elegendő verzális betűnk, néhány Y s római számok végezt X betűnk legyen, oly feleslegesek e betűk valamely verzális sorokhoz nem használható díszbetűnél vagy írott betűnél, mert magyar szó első betűje sem X, sem Y nem lehet, legföljebb idegen szavakban fordulhat elő, s a szekrényben levő többi társa már rendesen rég kiszolgált, míg ezek legtöbbször teljesen újonnan kerülnek újraolvasztásra.

Kevés módosítással körülbelül ugyanez mondható az arab számokról is.

Az úgynevezett minimumos betűk beosztása azonban a betűtörzs emelkedésével a szükségletnek megfelelőleg szintén változik, mert

Betű vagy quadrát				
	egy kilóra		50 kilóra	egy kilóra
	négyzet betű	négyzet kizárás	átlag betű	egész quadrát
Negyedpetit	—	—	—	380
Negyedciceró	—	—	—	250
Félpetit	—	—	—	190
Nonpareille	1120	1400	100,000	130
Petit	630	720	65,000	90
Bourgeois	515	600	—	86
Garmond	400	480	45,000	80
Ciceró	280	330	32,000	64
Mediális (mittel)	220	270	23,000	55
Tercia	160	190	16,000	52
Textus	100	115	} szél. szerint 7000-10000	42
Kettős mediális				30

például más célt szolgál egy négycicerós, mint egy garmond nagyságú betű. Előbbinél jóval kevesebb számú betű jut egy minimumra, a belőlük szedendő szöveg is más természetű, a ritkábban használt betűk aránya is nagyobb, amin segíteni azonban vajmi nehéz.

Bárki inkább hevertet évekig használatlanul egy-egy kevésbé használható betűt — mint például ö-t — semmint a véletlen szükség esetén külön csináltassa, ami ugyancsak költséges.

A francia szedéshez szükséges ékezetes betűk közé az i-t meg az ö-t is föl szokták venni, de helytelenül, mert ez a két betű csak az olaszban fordulhat elő, ott sem valami nagyon bőven. Szükségletünk tehát e két betűből rendszerint jóval kevesebb, mint a többi accent grave-os betűből.

Könnyebb áttekinthetőség és az összehasonlítás kedvéért a táblázaton VII és VIII alatt közlöm egy garmond és egy hatcicerós betű öntőlevelét.

Dacára, hogy a minimum már az ajánlható legkevesebbet jelenti, kisebb nyomdáknak ez is költséges és fél minimumot vásárolnak;

ezért szükséges, hogy az öntőlevelek úgy legyenek összeállítva, hogy kétfelé oszthatók is legyenek, azaz páros legyen a betűk száma; a kisebb fokozatú betűknél okvetlenül szükséges még az is, hogy a gyakrabban előforduló betűkből legalább három darab legyen, különben a legegyszerűbb szó szedésénél is fennakadhatunk.

A szövegbetűk öntőlevelének összeállításától eljutottunk az ölomból készülő legnagyobb betűfajok minimumának összeállításáig, s láttuk miként lehet, illetve kell azt csinálni. A kiolvasásnál láttuk, hogyan kell kiegyenlíteni a szembeszökő aránytalanságot, illetve hiányosságot. S mégis, a leglelkiismeretesebb munka mellett sem leszünk képesek öntőlevelünkkel mindenkít kielégíteni. Miért? Egyik nyomdász megkívánja a francia ékezetű betűket, a másik ellene van, egy harmadiknak több az árjegyzékszerű munkája, s ehhez kell inkább alkalmazkodnia, egy negyedik ismét más helyesírási szabályokat követ. Eppen emiatt a csupán magyar vidékek számára sem lehet egy mindenkinek megfelelő öntőlevelet összeállítani, hát még ha a különböző nemzeti-ségi vidékeken működő nyomdász kívánságait vesszük, a sokféle ékezetes betűkre vonatkozó és homlokegyenest ellenkező — olykor teljesen észszerűtlen — kívánságokat!

Címzetűknél, melyekből keltet (várost és napot) gyakran szedünk, gyakran észlelhető hiány, hogy az illető város nevét többször kellene leszednünk, de nincs elegendő betűnk, pl. a „Debreceben“ szóhoz hiányzik a nagy D és kis e. Ezen valóban alig segíthetünk másként, mint vagy utánrendeléssel, vagy pediglen mindjárt a megrendelésnél való azzal a megjegyzéssel, hogy ebből és ebből a betűből aránylag több kell.

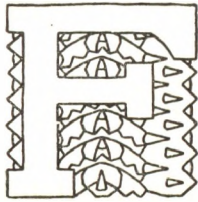
Igen sokszor okozzuk az illető betűöntődét a helytelen öntőlevelért, s nem mindig igazságosan, mert a betűöntő csakis azáltal értesül a hiányosságról, ha valamit utánrendelnek, tehát valami hiányzik, de arról abszolúte nincs tudomása, hogy mely betűből van felesleg, s tényleg a nyomdász lenne hivatva tulajdonképpen az öntőlevelet készíteni és nem a betűöntő.

Az általános öntőlevél-mizériát már a nyelv fejlődése s a helyesírás változása miatt sem lehet teljesen megszüntetni, hanem a fejlődés minden oldalán való szemmeltartásával s a megfelelő javítással, tehát közös munkával a lehetőség jót alkothatunk.

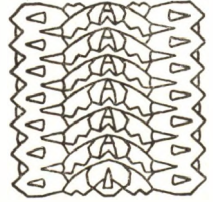
Amennyiben megrendeléskor nagyon ritkán történik, hogy betű szerint rendelnének, s a mennyiség rendesen súlyban fejeztetik ki: csonka lenne e kis dolgozatom, ha a betűk darabszámának kilogrammmra való átszámítását nem közölném. Előre kell azonban bocsátanom, hogy az ilyenféle táblázatok is nagyon eltérnek egymástól és sokszor a valószínűségben talált súlytól is, mely körülmény oka nem csupán abban keresendő, mert egyik betűfaj szélesebb vagy keskenyebb rajzú, de az elkészítésben is fordul elő különbség, még akkor is, ha egy és ugyanazon gépen készült legyen is az illető betű. A túloldalon levő táblázat a rendes körülmények mellett, közepes szélességű betűkre lett összeállítva, s mindössze csak útbaigazításul szolgálhat a súlynak hozzávetőleges kiszámítására.

Schopp János.





ESTÉKEZŐ HENGEREINK.

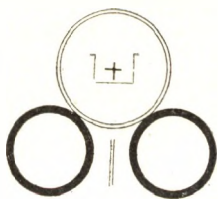


Ha figyelemmel kísérjük a hetvenes és nyolcvanas években épített gyorsajtóinkat, meglep bennünket ez öreg gyorsajtók egyszerűen épített festék-szerkezete, amelyet egy osztatlan festékvályúval, festékszedő hengerrel, kötéllel hajtott festékdörzsölő cilinderral és két földadó hengerrel láttak el és mindennek dacára öregebb szaktársaink szép nyomtatványokat állítottak rajtuk elő; persze az akkori igényeknek megfelelően. Ma, mikor a gépépítészeti technika annyira előrehaladott: az igények is változtak. De bár az újabb gyorsajtóink tökéletesebb mechanikával vannak is építve, még mindig nem állíthatjuk azt, hogy tökéletes gyorsajtókkal rendelkezünk. A mai gyorsajtón még nagyon sok javítani való volna. Azonban jelen cikkem a fenti címhez képest a hengerekről szól, a többitől tehát máskor.

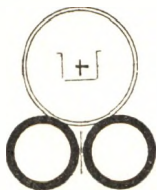
Joggal mondhatom, hogy a legtöbb gépgyár gyorsajtóit felületesen építi. A mérnökök a földadó henger átméretét különbözőképp konstruálják; pl. két gyorsajtó rendelésekor, avagy ugyanazon gyárból később utánrendelt gépeknél a földadó henger, illetve az egész festékező mű lényegesen eltér egymástól, s a gépek vagy nagy, vagy kicsiny átméretű földadó hengerrel vannak építve, pedig az egyformaság gazdaságilag és iparilag ránk nézve nagyon fontos volna. A nagy átméretű földadó hengereinknek — mint ismeretes — sok a hátrányuk; első sorban nagy helyet foglalnak el és ennél fogva a nyomóalaprak nagyobb utat kell megtennie, ami a nyomtatás gyorsaságát redukálja. Ha pedig rövidítve lesz a nyomóalap ide-oda mozgása, akkor a külső földadó hengert a dörzsölő cylinder nem táplálja friss festékekkel és így néhol a fele része is, hogy úgy mondjuk, csak statisztál (l. az 1. ábrát), ami némely formánál nagy baj. A nagy átméretű földadó hengeren a sűrűn előforduló öntési defektusok is nagyobbak, ezenkívül a nagy felületen nagyobb mennyiségű hengeranyag romlik meg; súlyánál fogva jobban odaállítandó, ez által több hajtási erő szükséges, s a nyomóalap járása nyugtalan lesz, amiből aztán maszatolódás keletkezik. Gyöngébb odaállítás esetében pedig csúszik a henger, hiányos földadást végez és a betűt meg kliséet erősen koptatja. — A kisebb átméretű földadó hengernek, melylyel némely gyorsajtógyár gépeit ellátja, az a hátránya, hogy a hengerek erősebb festékhasználatnál, fokozott forgásuk miatt, már 2—4 órai üzem alatt is megolvadásig átmelegszenek. A meleg hengerek pedig rosszul adják föl a festéket, szívósságukat hamar elvesztik és

idő előtt megkeményednek. Nagyobb példányszámoknál, különösen három- és négyszínű művek nyomtatásakor, megbízhatatlan az egész festékezés. A tengelyek gyöngé ellenálló képességükből kifolyólag hamar görbülnek, azonkívül a kis átméretű földó hengerek ki vannak téve az egymással való káros érintkezésnek is (l. 2. ábra).

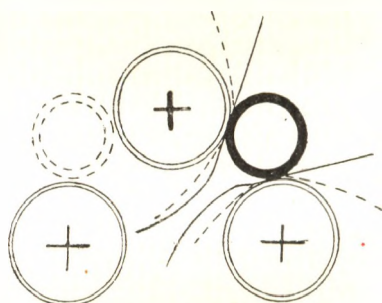
Illusztráltam a főbb bajokat, ezekből következtethető az, hogy a mai földó henger, illetőleg az egész festékező rendszer nem felel meg a modern igényeknek. A megépített gépeken már alig lehet segíteni, ellenben gyárosaink, szakembereink foglalkozhatnának e fontos kérdés megoldásával. Szerintem legjobban beválik a 11 cm átméretű földó henger, továbbá a 15 és 17 cm-es kombinált dörzslő cilinderek 7—8 cm átméretű festékszedővel (l. 3. ábra) úgy kombinálva, hogy a szedőhenger a nyomás kezdésének második harmadánál lépjen működésbe. Az átméreteken néhány milliméternyi különbséget megengedhető, de centiméternyiekről szó sem lehet. Viszont a masszahengert három oldalról megterhelni sem mondható jónak.



1. ábra.



2. ábra.



4. ábra.

keskeny széles } szalagok

Alább következő tulajdonképpen dolgozatomban könnyebb megérthetése szempontjából szükségesnek vélem elmondani a gépépítészeti technikára vonatkozó főntebbi észrevételeimet. Igaz örömmre szolgálna, ha jelen dolgozatomban gépmester szaktársaim érdeklődését magára terelné, mert meg vagyok róla győződve, hogy még a tapasztaltabbak is fognak olyan ismeretlen fogásokkal találkozni, amely előnyükre fog válni.

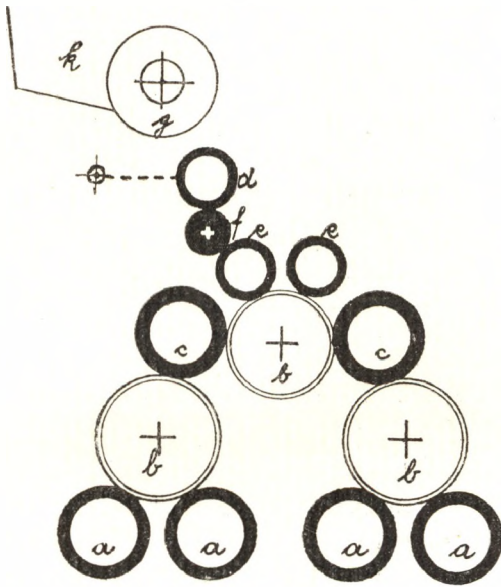
Miből keletkeznek az újonnan öntött hengereken mutatkozó lapos húzalok, amelyeket nyomdásznyelven „kigyók”-nak nevezünk? Szaktársaim ezrei kutatnak az ok előidézője után, de hasztalanul; minden lehető tanácsot, módszert felhasználnak a megszüntetésére, de eredménytelenül. Szükségtelen megemlítenem, hogy e kigyók mennyi bajt és kellemetlenséget okoznak. Keletkezésük különböző okokra vezethető vissza; először a hideg öntőhüvely és hengerfa vagy -vas, másodsor egyenetlen vastag bealajozás, harmadszor az öntéskor keletkezett légtüres tér (vakuum), s végül darabos, olvadatlan, nem kellően forró hengeranyag okozza a bajt. Mindezek ellen pedig a következőképpen védekezhetünk: Első sorban a hengerhüvelyt kellően és lehetőleg minden részén egyformán melegítsük fel kb. 45—65 C⁰-ig. Készíttessünk erre a célra egy gáz-könyökcsövet 5×10 cm hosszúságban és hozzá megfelelő gummicsövet; az egészet a közelben levő gázégővel kössük össze. A gázlángot helyezzük az öntőhüvely alá, olyformán, hogy a láng a

hüvelybe hatoljon, ami által a hüvely egyenletesen átmelegszik. (Ha ilyesmi nem volna beszerezhető, úgy a spirituszégő is megteszi a szolgálatot.) Az öntőhüvely felső részét egy lapos lemezzel földjük be, úgy hogy csak egy kis nyílás maradjon a levegőhúzatnak. Lehet az öntőhüvelyt és hengerfát vagy vastengelyt a tűzhelyen is átmelegíteni, de ez nem kielégítő. A hengerfa vagy rúd az elhasznált hengeranyagtól való eltávolítása után szintén valami úton-módon megmelegítendő; különösen a két végét, ahová az olajos-zsíros anyag beszívódott, lánggal pörköljük. Ha e műveletet elmulasztjuk: a hengeranyag a két végen nem tapad és nyomtatás közben a massa szakadozik és darabolódik. A vasrudakon a massa nehezen ragad meg, de itt is segíthetünk: a vasról a zsírt és olajat leégetjük, majd meg vöröshagymával bedörzsöljük, s megszáradás után dextrinnel vagy gummival szorosán, csavarszerűen vékony papírost ragasztunk rája; így a massa jól ragad. (Hagyma segélyével minden fémre jó eredménnyel ragaszthatunk papírost.) Itt-ott szokás a hengervasrudakra durva madzagot is tekerni; ez is megteszi az összekötés szolgálatát, de az előbbi eljárás jobb.

A hengerhüvely kikenésére egy rész olajat, egy rész gépzsírt s kis mennyiségű petroléumot jól összekeverve használjunk. A hüvelyt gondos tisztítás után a főt nevezett keverékkel bekenjük, utána egy tiszta ronggyal a zsírt lehúzzuk, úgy hogy csomókban ne maradhasson vissza. Próbaképpen az ujjunkkal koppantsunk rá, ha a zsír széjjel-szalad, akkor még mindíg sok; viszont túlságosan kevés se legyen, mert akkor meg a hengert nehezen, vagy egyáltalán nem leszünk képesek eltávolítani.

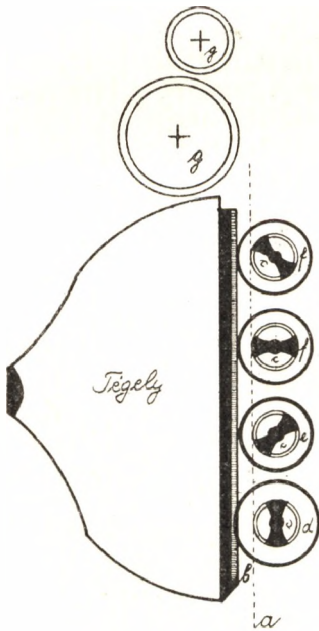
Ha már mindezzel elkészültünk, a hüvely s hengerfák kellő melegek, s a hozzávaló csillag (melyet ott, ahol lehet, jobb ha öntés után helyezünk el helyére) kéznél van: meggyőződünk a hüvely hibátlan összeállításáról. S ha már a hengeranyag is kellően forró: hozzákezdhetünk az öntéshez, még pedig úgy, hogy a masszát a hengerfa csapágyára öntjük, lassan, vékonyan, míg a hüvely meg nem telik.

A tapasztalat megtanított bennünket arra, hogy az olcsó hengeranyag nagyon is drága: egy-kétszeri fölolvastás után kárba vész, s még sincs eredmény. Az ilyen anyag nem „húz“ és ami csekély energiája van is, rövid időn belül elvész. Meg is keményedik, rothad, szakad stb. Ajánlom tehát a drágábbnak és jobbnak a vásárlását; ez hosszabb ideig eltart és jól használható. Rossz szokás a defektus hengereket — míg felöntésre kerülnek — félre raktározni és ezáltal száradásnak, rothadásnak kitenni. Ha a henger rossz, forró vízzel mindaddig öntözzük, míg a külső rétege körülbelül egy petítnyi vastagságban leolvad. A leolvadt rész egyáltalában használhatatlan. Ahol ezt az eljárást elmulasztják, ott a romlott külső réteggel a többi jó masszát is csak elrontják. Lehet a külső réteget késsel is eltávolítani, de ez időt rabló munka. A különféle öreg és használhatatlan anyagot gyűjtjük össze; némely gyár cserében átveszi. A megmaradt masszát bontsuk le és pótolva mindig új masszával, öntsünk új hengereket; ha nincs szükségünk erre, öntsük az anyagot egy a záróalpra elhelyezett kicsiny zárókeretben egyes táblákba, s kihülés után gyengén olajos papírosba burkolva, száraz és pormentes hideg helyre raktározzuk el. Az így gondozott hengeranyag mindíg egyforma jó és használható lesz. Hengeröntéskor a sűrű masszához szükséghez képest keverjünk



- a föladó hengerek;
 b dörzsölő cilinderek;
 c ulmák;
 d festékszedő;
 e dörzsölő hengerek;
 f törlőhenger;
 g duktor;
 k festékvályú.

3. ábra.



- a a hengermagasságot szabályozó sín;
 b a zárókeret formával;
 c a hengert kísérő karikák;
 d egy uj henger, amely mélyen ad föl;
 e egy összezsugorodott henger, amely nem festékez;
 f egy a festéket rendszeren föladó henger;
 g dörzsölő cylinder.

5. ábra.

puha pótló masszát, zselatint vagy glicerint oly mennyiségben, amint az azt megkívánja. Legjobban a pótló masszát ajánlom. A sűrűsége egyezzen az erősebb kence sűrűségével. A főzőléccel emeljük kis mennyiségben masszát fel és csurgassuk azt vissza a főzőedénybe; ha a massa felületén egy negyedperc lefolyása után a csurgás konturja még mindig látható, akkor az még mindig sűrű (esetleg nem elég forró). A folyásnak azonnal el kell tűnnie a massa felületén.

A másoló festékekkel beitatott hengeranyagot külön olvasszuk fel és csakis másolófestékekkel való nyomtatásra használjuk fel. Ezt különösen figyelembe ajánlom, nehogy más jó hengeranyagot vele elrontsunk.

A massa-főzéshez külön e célra készült különböző nagyságú és szerkezetű főzőkazánok a szükséghez képest szaktüzetekben beszerezhetők; ilyen edény minden valamire való nyomdában szükséges. Azonban gond fordítandó a tiszta és jó állapotban való tartására; használat után forró vízzel tisztára kimosandó és száradás után rozsdá ellen olajos ronggyal töröljük ki; használat előtt pedig minden zsírt, port és esetleges piszkot távolítsunk el.

Az ujonnan öntött hengereket langyos meleg állapotban vegyük ki a hüvelyből. A teljesen megfagyott, hideg henger hűlés közben a hüvelyben kissé összezsugorodik, s „vakuum“ keletkezik. Ez már a gyors öntés következtében is előállhat. Ott, ahol a külső lehűlés egyes részekben erősebb; képződnek az úgynevezett kigyók. Világos, hogy az összezsugorodott henger átmérete kisebb lesz és az üres hely főképp levegővel telik meg; hogy túlnyomó részben levegő szorul oda: az bizonyítja, hogy a hengerek kibontásakor a kigyók helyén olaj ritkán található, s ezért szükséges a hengert langyos állapotban kivenni, amely esetben kigyóktól mentes lesz. Meleg állapotban kiszedett hengerek egyenetlenek lesznek. Az új hengerről a fölösleges anyagot fonállal eltávolítva, 24 órával később terpentinnel óvatosan megmoszuk, mosás után sótalan fagyúval vékonyan bekenve, papirossal becsavarjuk és hideg száraz helyre elraktározzuk. Új hengert legalább 14 nap előtt ne vegyünk használatba. Legcélszerűbb tavaszkor és őszkor önteni meg a hengert; az őszkor öntöttöket tavaszkor, s így megfordítva a tavasziakat őszkor vegyük használatba. Ahol a gépek szünet nélkül működnek, ott évközben többször is önthetünk. Különben ma már hengeröntő műhelyek is vannak, amelyek jutányos évi előfizetés mellett szállítanak jó hengereket. Az ilyesmi gazdaságilag is előnyös.

A szép, üde és tiszta nyomtatás titka a hengerek pontos és szakszerű beállításában rejlik. Ha már jó és húzós hengerekkel rendelkezünk: hassunk oda, hogy föladó hengereink a formát leheletszerűen, illetve nyaldosva érintsék; ettől sok függ. A mélyreállítás káros következményeket von maga után; első sorban több hajtóerő szükséges, a nyomóalap járása nyugtalanná lesz, maszatolódás keletkezik, a henger a betűket sérti, gyengén kizárt sorok betűit ráncigálja, a festéket a betűről letolja, a festék rozszul szabályozható stb. stb.

Kezdjük a pontos beállítást a festékszedő hengernél, amely az egyik oldalon egy csavar segítségével egyenes vonalba állítható. A festékszedő a festékcilindert (duktor) gyengén és egyenetlenül érintse; ez egy emelőkarika odaállításával fokozatosan szabályozható, viszont a festékleadás is egy csavarral vagy más mehanikai szerkezettel szabályozható. A festékszedő henger többnyire egy, két, három, esetleg minden negyedik

példány nyomtatása után táplálkozik friss festékekkel. Az újabb rendszerű gépeink precízebb berendezésűek, s itt minden két-három fordulat után foganként szabályozható a festékszedés. Ahol a festékszedés nincs ilyen pontosan konstruálva és már egyenletes festéket szabályoztunk, de az időjárás és dörzsölés folytán megmelegedett hengereink a festékezt néhány órai üzem alatt megváltoztatták: a szabályozó csavarokat megbolygatni szükségtelen; a festékszedő henger erősebb odaállításával elérjük a célt. Egy-két milliméter sokat tesz ki a fogaknál. Különösen a finomabb autotípiáknál s három- és négyszínű nyomtatásnál nélkülözhetlen ez az eljárás. Viszont túlerős odaállítás kerülendő, mert ettől festékcsepások mutatkoznak, s a henger is sokat szenved így. A festéktörlő és dörzsölő cilinder, illetve a két dörzsölő cilinder összeköttetésére szolgáló hengert „ulmának“ nevezzük. Az ulmák két oldalon vannak megterhelve s pontos beállításukat papiros-szalagokkal szabályozzuk, akképen, hogy vágunk magunknak egy kb. tizenhat és egy tíz ciceró széles papiros-szalagot, ezeket egymásra fektetve az ulma és dörzsölő cilinder közé tesszük, úgy hogy a keskenyebbik a dörzsölő cilinderen fekdjön mind a négy oldalon. A hengert mindaddig állítgassuk a rendelkezésre álló csavarokkal, míg a papiros-szeletek elül, hátul, jobbra-balra egyforma könnyen kihúzhatók.

Az ulma oldalról való beállítására egy ék szolgál, amelyre az ulma csapágya szerelve van; az ék belül egy csavarral van megerősítve; a csavaranya meglazítása után az ék jobbra-balra elfordítható. Vannak különböző szerkezetek, de mindenik szabályozható. Ez eljárás praktikusnak bizonyult és a körforgó gépek összes hengereit is így igazítva be, nem kell tartanunk a megolvadástól, s a jó összeköttetés megeldörzsölés biztosítva van.

Az ulma és az egyéb dörzsölő hengerek könnyen fekdjenek; szoros fekvésű hengerek a festéket kenik; ha jó húzásúak, kisebb öntési defektusok nem ártanak nekik.

A földadó hengerek közül kicserélés alkalmával a jobban sikerült öntésűeket és húzósbakat vegyük. A hengereknek betűmagasságú fával, betűvel vagy ólomléccel a henger mindkét oldalon elállított helyzetében való juszválása nagyon rossz szokás; a földadó henger így sohasem lesz pontos. E szokástól térjünk el és a hengereket mindkét oldalon odaállított állapotban igazítsuk be, már csak amaz egyszerű oknál fogva is, hogy a hengereket így használjuk. A betűmagasság alátolásával a henger a csapágyban emelkedik és forog. Az ilyen juszválás és odaállítás után a henger a felső nyomás hatása folytán egészen más helyzetbe megy át. A földadó henger a dörzsölő cilinderhez odaállítva, jobban és pontosabban ellenőrizhető, s csakis így állítható be szakszerűen. A betűmagassági mérték nyolcadpetittel magasabb legyen a rendes betűmagasságnál, de szükséges két ilyen egyforma mértékkel rendelkezznünk. A magasságot toljuk a külső végektől befelé húsz-huszonöt cicerónyíra óvatosan a henger alá. A hengert egyik végén megfogjuk, a vasból való dörzsölő hengerhez félerősen odaállítjuk és így tartjuk addig, míg egy kéznél lévő második személy a csapágyakat megerősíti. A hengert beállítjuk a szükséges magasságba, úgy hogy a lécek mindkét oldalt könnyen kihúzhatók legyenek. Nagyobb csavarfordulatoknál a hengercsapágyak, mint fentebb említém, újra megbontandók és odaállítandók; ez szükséges, mert minden csavarfordulatnál

más viszony áll be. Pontos beállítás után a hengert oldalt tartó ellenőrző csavarokat ne mulasszuk el megigazítani. Célszerű még a földó hengereket nyomás szerint is beállítani, bár ez az eljárás több időt vesz igénybe. De legalább biztosítva vagyunk arról, hogy jól sikerült, pontos munkát végzünk, míg az előbbi eljárás mindig megbízhatatlan.

A legszigorúbb szakbírálattal szemben is helyt álló illusztrációs és háromszínű nyomtatványoknál nélkülözhetetlen a fenti, általam célszerűbbnek nyilvánított eljárás.

Nyomást illetően a következőképpen járunk el: Először a külső hengert beemeljük és odaállítjuk, s a csavarokkal mindkét oldalon két-három milliméterrel felemeljük a hengert: öt-hat makulatura áteresztése után egy tiszta ivre levonatot készítünk s ezt az ivet figyelmes szemle alá véve, a földó hengert e szerint mindaddig emeljük, illetve súlyesztyük, míg pontos és szabályos földadást el nem érünk. A kívánt és elért eredmény után az első hengert kivesszük a gépből és a másodikat, illetve a középsőt próbáljuk ki, amelyet kipróbálása után szintén kivesszünk és az utolsót emeljük be. Ha készen vagyunk az utolsó hengerrel is, amelyet szükségtelen kivennünk, hozzá beemeljük az előbb kipróbált középső és első hengert, melyeket az elcserélés kikerülése végett mindenkor jegyekkel — egy bevágással (következőképpen: I, II, III) — látunk el; mert magától értetődő s nagyon lényeges dolog az, hogy mindegyik hengernek előző helyére és ugyanazon oldalára kell visszakerülnie. Az oldalt szabályozó csavarok beállításáról most sem szabad megfeledkezni. S így ha készek vagyunk (persze a formával is!), hozzákezdhetünk nyugodtan a nyomtatáshoz, mert meg vagyunk győződve arról, hogy pontos munkát végeztünk.

* * *

A tégelyes sajtóknál a földó hengereket — míg nem nagy differencia áll be az átméretekben — időközönként kettesével cseréljük ki egyszerre, mert itt a hengereket egyenként szabályoznunk nem lehet és a száradás által összezsugorodott hengerek kisebb átméretűek lévén, hogy ezek is vihessenek festéket a formára: szükséges mélyebbre állítanunk az egész szabályozó-lécet, mi által az újabb hengerek mélyebben fognak állni (lásd 5. ábra), ha pedig az ujak szerint állítjuk be a lécet: akkor a régiék csak statisztálnak. A nem meg bízható, kopott karikákat pedig pótolhatjuk fából készületekkel is. Jó e célra a körtefa, mely faesztergályosoknál, s esetleg asztalosoknál is elég olcsón beszerezhető.

A földó hengerek csapágyaiban a le- és föleresztésre szolgáló csavarok minden igazítás után erősen meghúzendók, mert minden megbontásnál és zárásnál más viszony áll be. Egyetlen pontosan beállított földó henger jobb szolgálatot tesz, mint négy olyan, amely hézagos földadása.

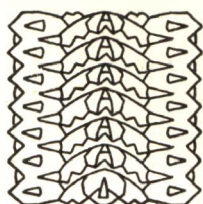
Mentől tükörsímább a földó henger, annál szebben fed. Mosáskor figyeljünk, nehogy a henger — különösen meleg állapotban — a törlő-ronggyal megsértessék; viszont minden henger a zsirtól alaposan megtisztítandó. Görbetengelyű hengerek egy hozzáértő szakemberrel azonnal kijavítandók.

A hengerekre rászáradt festéket eltávolíthatjuk, ha petróleumot, olajat és gépszirt egyenletesen összekeverve, jól bekenjük véle a hengert és ezután egy ív papírosba betekerve, vagy 24—48 órára félre tesszük. A nem jól húzó kemény hengerek felfrissítésére pedig a következő eljárás ajánlható: tisztára való megmosatás után egyszer-kétszer (két-három percnyi időközönként) vizes szivaccsal átfutandók; végül glicerinnel gazdagon bekenve, s az utóbbit rajtuk jól eldörzsölve, ilyen állapotban egy éjtszakán át állva hagyandók.

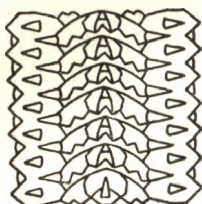
Ama gépeknél, amelyeket naponként többször mosnak, tanácsos reggelenként — mielőtt a főladó hengereket beemelik — a dörzsölő cilinderek néhány csöpp glicerint öntené és így a gépet mindaddig (körülbelül 3—5 percig) szalasztani, míg a dörzsölő cilinderekre csepegtetett glicerint tökéletesen eldörzsölődött és utána festéket szedhetünk. Fenti művelet körforgóknál különösen bevált.

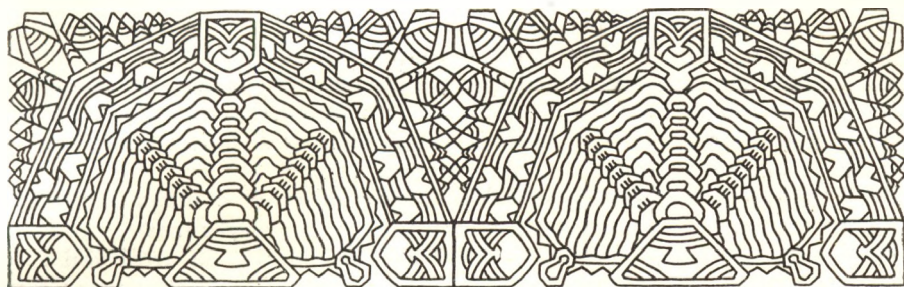
Minden mosás alkalmával a hengertengelyek a zsírtól és nedveségtől szárazra törlendők, mert ezek a szakadozást gyorsítják és a massa is elválk a végeken; nyomás alatt pedig néhány csepp petróleum megakadályozza a szakadozást. A hengercsapályak naponként többször gondosan olajozandók; a szárazon futó hengereket a forma összehasogatja és megmelegszenek. Erősebb festékekkel nyomott és komplikáltabb formáknál négy-ötezer példány nyomása után (illetve délben és este) a főladó hengerek megmosandók. Átmelegedett fekte hengereket nem praktikus dolog azonnal megmosni, mert nagyon könnyen összezsugorodnak; jobb ha azokat reggel, nyomtatás előtt tisztítjuk, ha azonban tovább nyomtatunk: nem árt. Esős, nedves időben ne cseréljünk ki főladó hengert. Meleg, puha hengerek félóránál nagyobb szünet esetén elállítandók. Nyomtatás alatt a hengerek lehetőleg többször ellenőrizendők.

Rosszul húzó, meleg és öreg henger a festéket hiányosan veszi föl, dörzsöli és adja le a formára, természetesen ebből sok baj származik; a legtöbb esetben a nyomtatvány — habár kevés festékkal is nyomtatódott — zavaros és darabos kinézésű, piszkos, lehúzódik; általában a festék fecskendeződik stb. Előfordul, hogy némely gépnek egész festékszerkezete nagyobb vagy kisebb utat tesz meg, mint a nyomóalap. Itt a hiba a gép építésében rejlik: a fogas kereké átteleiben vagy a fogas kereké osztóvonalánál nagyobbra vagy kisebbre lett a dörzsölő cilinderek építve (itt a szaktársaim nem segíhetnek); ennek következménye az, hogy a henger a formát törli, piszkítja és koptatja, végül léniás forma a hengert összevagdálja. E differenciák, bár minimálisak, érzékeny bajt okoznak, annál is inkább, amennyiben az áttelekben megduplázódnak. A gép körül fölmerülő apróbb munkákat praktikusán, ha máskor időnk nincs: a revízióra való várás idején hajtsuk végre. Amennyiben erőnkben áll, kerüljük — ilyen kisebb arányú galibák összetorlódása folytán — az *úszást!* Minden egyes csere alkalmával



pontos munkát végezzünk és így egy-egy henger beigazítása vagy más művelet nem sok időt vesz igénybe. A fölületes munka megboszulja magát, amennyiben több idő és anyag vész kárba; már pedig az idő és anyag —
Fehér Béla.





LAPNYOMATI ÉS EGYÉB LEMEZEK VÉSÉSE.



A könyvnyomtatásban immár óriási szerepük van az úgynevezett alapnyomati lemezeknek. Azzal az iparművészeti föllendüléssel függ a használatuk össze, amely most vagy hat-nyolc esztendeje a mesterszedőnek a betüöntői anyagtól való függetlenítése jegyében kezdődött meg, s amelynek híre azóta már eljutott az ország legtöbb nyomdájába. S jöllehet már régebben — vagy negyven-ötven esztendeje — is alkalmazott a könyvnyomató alapnyomatokat: az alapnyomati lemezeknek most jóformán egészen más értelmük van, mint volt ennekélőtte csak húsz évvel is. Mert míg akkoriban a könyvnyomató egyedül a színes alapok készítésére használt némely önmetszette, alkalmas lemezt, most már az ilyen irányú fölhasználás mellett igen gyakori a könyvnyomtatónak az az eljárása, amikor — hogy elkerülje a betüöntők produktumainak sablonosságát, s hogy bizonyos tekintetben eredeti nyomtatványt állítson elő — maga igyekszik nagyobb ornamentumait megtervezni s azokról nyomtatólemezt készíteni. Ezzel az alapnyomati lemezeknek nemcsak, hogy a fölhasználási terrénuma bővült meg jelentékenyen, hanem maga ez a terminus technicus: „alapnyomati lemez“ egyszersmind nemesebb értelmet is nyert. Nem az anyaga, hanem a fölhasználása révén; hiszen ma már a művész-iskolákban sem vetik meg némely lemezanyagnak dúcok vésésére való rendszeres alkalmazását, s különösen a linoleum-lemezek vésése ujabban több nagy város iparművészeti iskoláiban lett divatos próbálkozássá.

Az alapnyomati lemezeknek azonban mind az anyaguk, mind pedig az előállításuk módja nagyban különbözhetik egymástól. Mindnyájukat összefoglalva, négy csoportot lehetne köztük megkülönböztetni. Ezek elsejébe tartoznának azok az eljárások, amelyek a vésésen, illetőleg a karcolótüvel való munkán alapulnak. Számuk jókora; hogy csak néhányat említsünk meg közülük, ide sorozható a Mäser-lemezbe való vésés, a kartonmetszés, a fa-, ólom-, celluloid- és linoleum-lemezek vésése stb. A második csoportba sorozhatnók azokat a klisé-készítő eljárásokat, amelyeknél a stereotípia segedelmével állítunk elő könyvnyomdai nyomtatólemezt. Ide tartozik a tachitípia, a Mäser-lemezről való stereotípáló sokszorosítás, a mintázott papirosról való stereotípálás, a gipszbe karolás és annak leöntése; a kaosztípia, szelenotípia stb., meg néhány dombornyomásos eljárás. A harmadik csoportba tartoznak azok az eljárások, amelyeknél a klisé előállítása a galvanoplasztika, kémia vagy fotokémia

segedelmével, de maratás nélkül történik, mert ilyen is van egynéhány. A negyedik csoportba sorozzuk a marató eljárásokat, mint például a közönséges cinkográfiát, a celluloid-, Mäser-lemez- és betűfém-maratást. Mindez eljárások közül most csak az első csoportba tartozókat fogjuk tárgyalni, megbővítvé egy kissé a celluloid meg a Mäser-lemez maratására vonatkozó próbálkozások ismertetésével.

A lemezvéső eljárások mindegyikének megvan a maga praktikus értéke, de csak bizonyos körülmények között. Az ügyes mesterszedőnek már most ezekkel a körülményekkel kell számolnia, ha arról van szó, hogy valamely munkájához alapnyomatot, keretet, vignettát vagy más egyebet állítson elő. Ismernünk kell tehát az alapnyomati lemezekül használt anyagoknak összes előnyeit és hátrányait, s esetről-esetre meg kell fontolnunk egy egész sereg olyan dolgot, amely döntő befolyással lehet munkánk sikerére.

Igy, mielőtt elhatároznók, hogy micsoda eljárás segedelmével állítunk elő valami alapnyomatlemez, vignettát vagy egyebet, tudnunk kell: mekkora az illető lemez anyagának nyomásbíró-sága? Nem töredezik-e az ki esetleg nyomtatás közben? Nem nyúlik-e meg a reánehazedő nagy nyomás következtében? Ha színesen nyomtatunk róla, érvényesül-e a festék a maga egész briliánságában? Egyáltalában nyomtathatunk-e róla világosabb festékekkel? Nincsen-e reá a nyomtatófestéknek, firnásznak stb. kémiailag bontó hatása? Mennyibe kerül a nyomtatólemez anyaga? Mennyibe kerülnek a lemez előállításához szükséges egyéb szerek meg anyagok? Mekkora munkaidéjébe kerül a mesterszedőnek a lemez előállítása? Elkészíthető-e a lemez pusztán háziilag, bármely kisebb nyomdában is? Mindezeknek alapos tudása már azért is nélkülözhetetlen a könyvnyomtatóra nézve, mert tájékozatlansága nyomán a munka késést, a nyomda pedig esetleg nagyobb kárt is szenvedhet. Ez pedig a mesterszedőnek mind a reputációjára, mind pedig a kondíciójára nézve végzetes lehet.

* * *

A lemezvésésre használt anyagok közül kezdjük a legolcsóbbal, a kartonnal, amelyet már negyven-ötven esztendővel ezelőtt is használtak síma alapnyomatok készítésére. Komplikáltabb mintázatok előállítására a karton nem alkalmas, mert még a leggondosabb kezelés mellett is széjjelfoszlanék nyomtatás közben. De meg mert pusztán késsel való vágásra vagyunk utalva, s a karcoló-tűvel való vésése lehetetlen, gondolnunk sem szabad arra, hogy kartonból mást, mint síma fölületű lemezt készítsünk. Legföljebb ha virágokhoz, tájképekhez stb. való alapot vágathatunk belőle. De még ilyenkor is nagy a kockázatunk.

A kartonlemez összeállítása úgy történik, hogy először is kellő nagyságúra vágott simított kéregpapírost veszünk, jöfélé enyvvvel bekenjük, s azután ráragasztjuk a síma kartonlapokat, még pedig átlagosan kettőt-hármat. A kartonnak jó minőségűnek kell lennie, mert a közönsége-sebb fajták nyomtatás közben széjjelfoszladoznak. A legalkalmasabbak ilyen célra a vékony, jól simított elefántcsont-kartonlapok. Ügyelnünk kell azonban arra, hogy a ragasztáshoz használt enyv tiszta és forró legyen; csomóknak nem szabad benne lenniök, mert helyük a nyomtatásban meglátszik. Az egyes kartonlapoknak egymásra ragasztásakor jól, egész fölületükkel kell összetapadniok.

A lemezt végül — esetleg már munkánk kezdetén is — fára ragasztjuk. Ha ez megtörtént, az egészet papírossal beborítjuk, alul-fölül sima lemezpapírost vagy deszkát teszünk, s az egészet így valami másoló-sajtóba vagy könyvkötő-présbe téve, éjtszakán át megszáritjuk. A tökéletes száradáshoz nyolc-tíz óra elég. Nem okvetlenül szükséges azonban, hogy éppen fára ragasszuk a lemezt. Egy budapesti mesterszedőnk fa hiányában lemezpapírosból vágott lapokat ragasztgat össze, még pedig annyit, hogy az összeragasztott lapok vastagsága elérje a máskülönbösen használni szokott fatönk vastagságát. A lemezt aztán erre ragasztja. Eljárása egyszerű és jó; a lemezpapírosból készült tönk éppen olyan jó szolgálatot tesz, mint a fából való. A nedvességtől azonban óvnunk kell, éppen úgy, mint ezt. A fa ugyanis meggörbül a nedvesség hatására, a kéregpapírosból való talp pedig úgy megdagad, hogy egyáltalában nem lehet többé hasznát venni.

Ami a lemezek eltartását illeti, közepes hőfokú, száraz helyiségben tanácsos őket elhelyeznünk, még pedig úgy, hogy papíros közé tesszük. Alul-fölül jó, ha deszkalapok közt vannak a papírossal már letakart lemezek.

Az alapnyomatati lemezek vésésénél fontos munka a szedésnek, rajznak a már fára ragasztott lemezre való átvitele. Ha ceruzarajzról van szó, ennek már előfeltétele is van, az tudniillik, hogy a rajzot sima pergamyn- vagy másolópapírosra, lehetőleg puha fekete ceruzával kell rajzolni. Atmásolóskor a lemezre borítjuk (ha a lemez nagy, egyik szélén oda is ragasztjuk), s hátulso felét valami simító-csonttal addig dörzsöljük, amíg a lemezen a rajznak pontos lenyomatát nem látjuk. Szedésnek, klisének stb. átnyomása úgy történik, hogy arról először is közepes vastagságú papírosra tiszta, élesképű levonatot készítünk. E levonatot képevel ráterítjük a megfelelő nagyságú lemezre, s mind a kettőt a kézi sajtó fundamentumára tesszük, de úgy, hogy a lemez legyen alul. Jó még egy iv papírost tenni fölibük, aztán akkora fa- vagy ólomtönk kerül rájuk, amekkorával az egészet be lehet földni. Erre ismét néhány iv papírost, vagy valami kartonlapot avagy nemezt terítünk, úgy hogy az egész egy kissé magasabb legyen a rendes betűmagasságnál. A tégely alá hajtva, néhány másodpercnyi nyomás kell még ezután, s kész a tiszta, éles határvonalú rajz- vagy szedés-másolat.

Átnyomtatás, illetőleg átpauzálás után a lemez kivágását zsebkéssel, egyengető-késsel vagy hasonló szerszámmal végezhetjük. A kést ilyenkor is ferdén, a rajz vonala felé dőlően kell tartanunk; azért tudniillik, hogy a festékező henger egykönnyen le ne szakíthassa a kész lemezt. A vágásnak előbb gyöngének kell lennie, úgy hogy előszörre csak a legfölső kartonlemezt vágjuk be. Ezt aztán leválasztjuk. A második vágás már erős nyomással történhetik. Ha mindjárt az első vágásnál hatalmasan nekifekszünk a lemeznek, s nagy erővel nyomjuk belé a kést, a levágott rész fölünkörödik, s vele esetleg a ragaszték is enged. Egészen a talpáig vágni azonban nem ajánlatos, mert ez nagyban gyöngíti a lemezt. Ha ez elől egyáltalában nem térhetünk ki, igyekezzünk mentől lejtősebbekké tenni a széleit.

Amikor már a lemez kivágásával is készen vagyunk, biztosítanunk kell a firnász bontó hatása meg a foszladozás ellen. Ezt a fölületnek meg a széleknek bizonyos anyagokkal való bevonása által érhetjük el. Legelterjedtebben a sellak-oldatot használják erre a célra. A sellaknak

meglehetősen sűrűn folyósnak kell lennie akkor, amikor a lemezre kenjük. Egy-két órai száradása után a lemez nyomtatásra kész. Egy másik recept szerint a kivágott lemezt olajjal kenjük be, s azután jól megszáritjuk. Tökéletes megszáradása után sűrűn folyós dammara- vagy aszfaltlakkot veszünk, s azzal a lemez széleit meg felületét vékonyan bevonjuk. Ha a lakkhoz egy kis vörös okkert keverünk, a lemez kőkeménységű lesz. Némely szakértő az említett anyagok helyett egyszerűen szikkatívet használ a preparálásra. Valami kiváló jó eredménnyel azonban ez az eljárás nem járhat. A lemez preparálásakor különben ügyeljünk arra, hogy a karton szélei is jól be legyenek kenve, mert a lemez foszlása rendszeren arra vezethető vissza, hogy oldalról valami nedvesség férközött hozzá. Sokszor a nyomda levegőjében foglalt vízpára is elég ahhoz, hogy a lemez nyomásbírósságát tönkre tegye. Ha azonban a széleit is sellakkal, illetőleg dammara- vagy aszfaltlakkal jól bekentük, a nedvesség nem igen árthat neki, mert ezek az anyagok a vizet mintegy visszataszítják.

Nagyobb fölületű kartonlemezt ha vágunk, valamicskével nagyobbra vegyük a lemezt, hogy nyomtatáskor, illetőleg a színek beillesztésekor esetleg levághassunk a széléből valamit. A mindennapos tapasztalás azt mutatja, hogy a szedés zárásakor a legnagyobb előrelátás mellett is előállhat valami nagyságbeli különbség, s ha ilyenkor a lemezt kisebbre találtuk szabni, el is dobhatjuk mindjárt; míg ha számítva minden eshetőségre, kissé nagyobbra vettük, egyszerűen csak levágunk a széléből annyit, amennyit kell. Persze a lemez széleit ilyen esetben újra meg újra be kell vonnunk a preparáló folyadékkal, hogy a festékező hengerek le ne szakíthassák a talpáról.

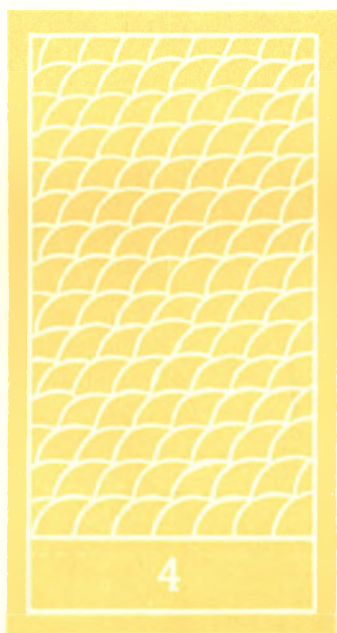
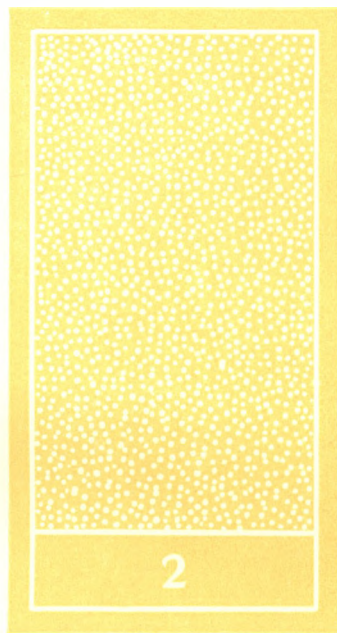
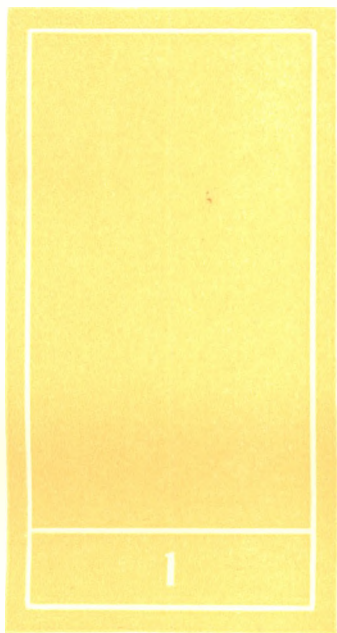
Az eddigiekben leírt módon készült kartonlemezzel való nyomtatásnak fő szabálya, hogy a nyomás gyöngéd legyen. Erősebb nyomás következtében a lemez könnyen szétlapul, vagy amint mondják: megnő. A festékező hengereknek pedig nem szabad túlságosan tapadósaknak lenniök, mert így még a leggondosabban preparált lemezzel is megeshetik, hogy néhány száz példány nyomása után elkezd leveledzeni, foszlani.

* * *

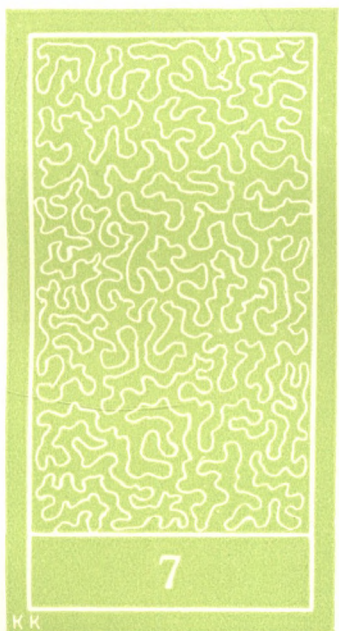
A kartonlemezzel körülbelül hasonló értékű a linoleum-lemez használhatósága, azzal a különbséggel, hogy nyomtatás közben való széjjelfoszlásától nem kell tartanunk. A színeket — a kartonlemezhez hasonlóan — briliánsul adja vissza, s csak az a rossz oldala, hogy finomabb részletek kellő pontossággal nehezen dolgozhatók ki benne, s hogy a különálló részletek erősebb nyomás alatt széjjellapulnak. Eppen ezért főképpen csak tömött síkok kivágására alkalmas a linoleum-lemez.

* * *

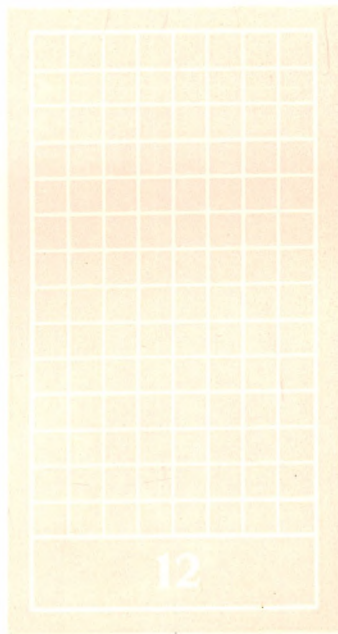
Hasonlíthatatlanul praktikusabb mind a kartonlemeznél, mind pedig a linoleumnál az úgynevezett Mäser-lemez, amelynek anyaga durva lemezpapirosokra sajtolt krétából áll, s amely többoldalú használhatósága és kidolgozásának könnyősége révén ma már a legnépszerűbb valamennyi alapnyomtatásra használt lemezfajta között. Amíg a karton- meg linoleum-lemez metszése majdnem kizáróan csak jó éles késsel történhetik, a Mäser-lemezek kidolgozásánál már a karcolótű, meg többfajta

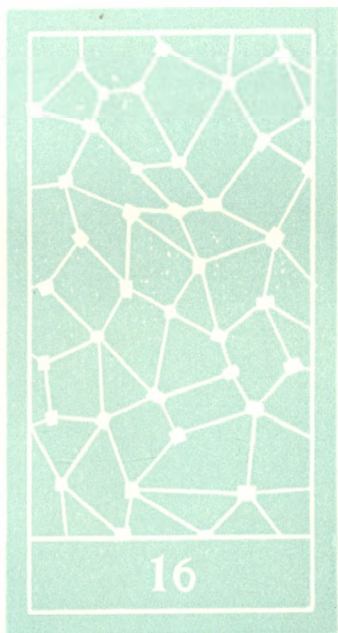


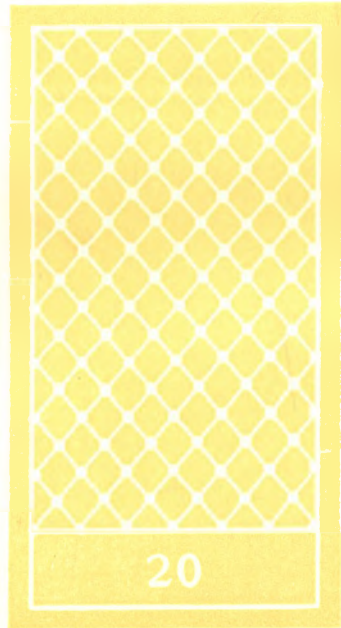
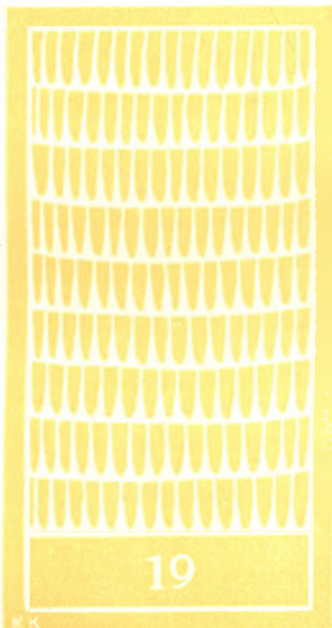
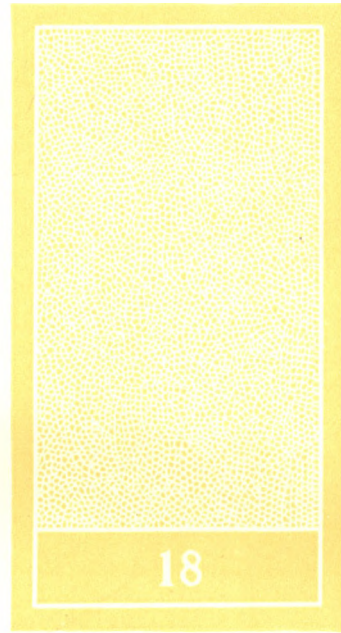
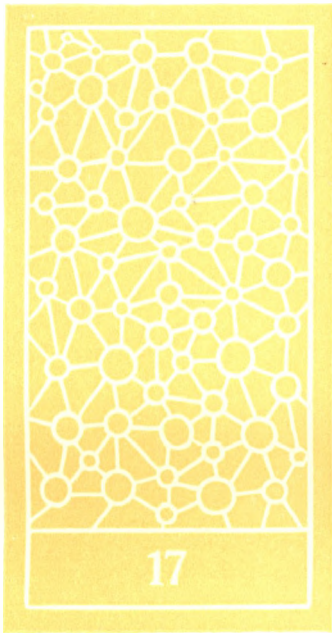
K. K.

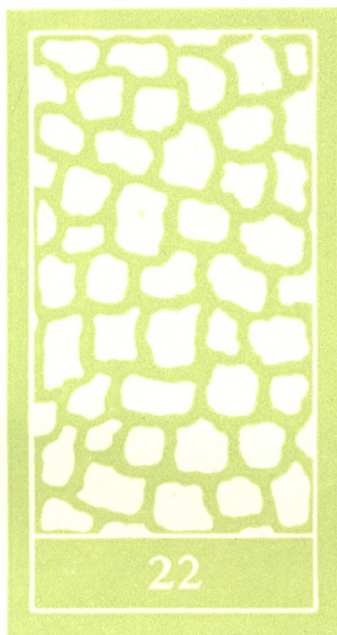
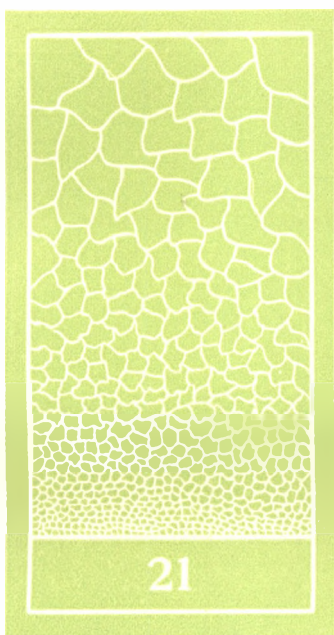


KK

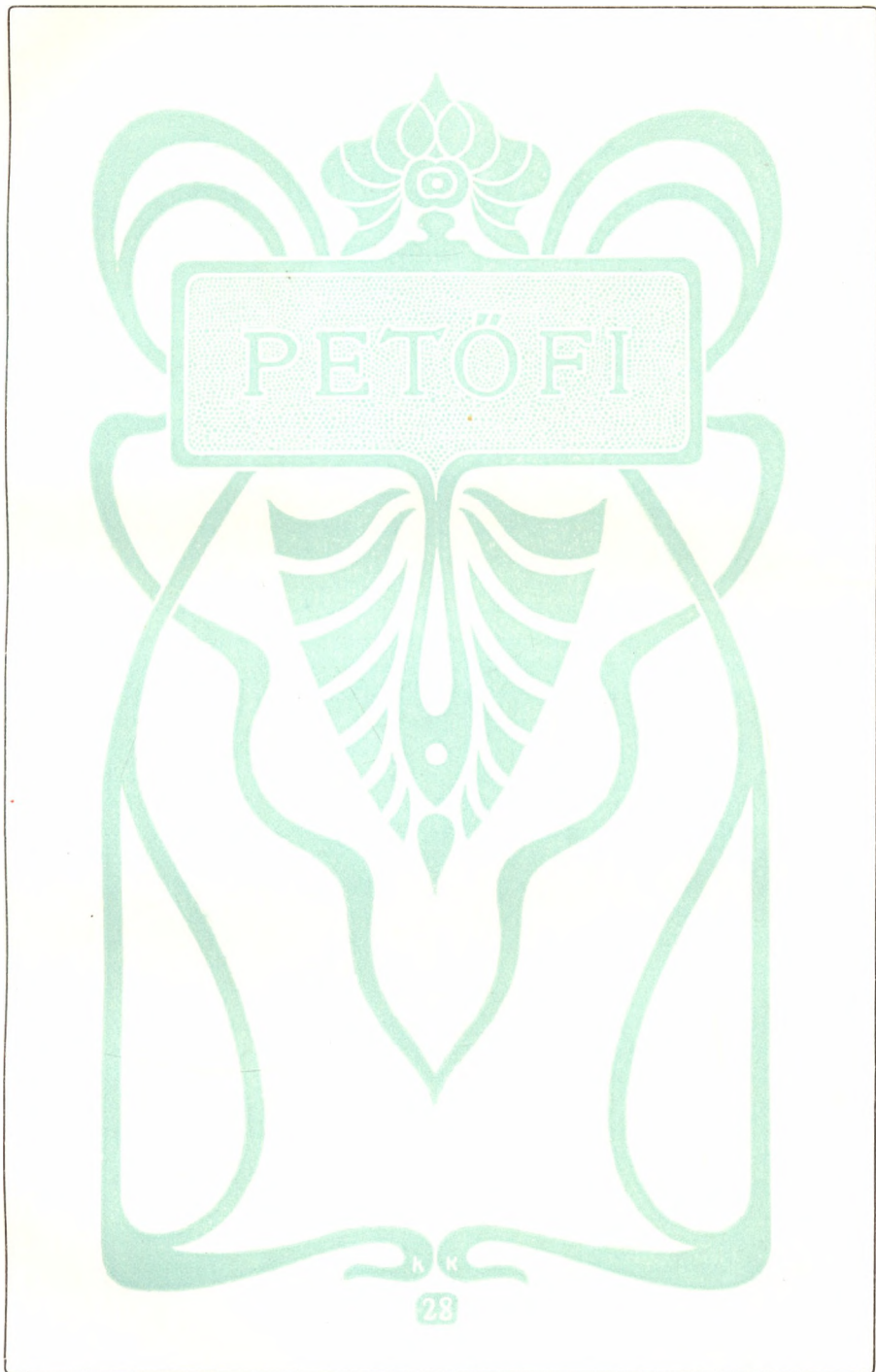












VIII. melléklet Kún Kornél "Alapnyomati és egyéb lemezek vésése" című cikkéhez.

Nyomtatta a Világosság könyvnyomda Budapesten.

véső használatának jut a fő szerep. Amíg az előbbi anyagok kidolgozása egyszerűen csak metsző munka, a Mäser-lemezeké már inkább vésésnek nevezhető.

A Mäser-lemezek fára ragasztása, meg a szedésnek, rajznak rája való átnyomatása szakasztott úgy történik, mint azt a karton-lemezek körüli eljárást illetőleg megírtam. Ha az átmásolás megtörtént, illetőleg az átnyomat megszáradt, áttérhetünk a karcolás munkájára, amely úgy történik, hogy a karcolótúvel gondosan körülkarcoljuk a rajz körvonalait. Ha egyenes vonalokról van szó, ez a vonalzó segédelmével történik, a körök karcolását tú helyett szorosan álló körzövel kell végezni. A tú tartását illetőleg jegyezzük meg, hogy már karcoláskor is tanácsos azt egy kissé a rajz felé dűlöen vezetni, hogy a vonalak lejtősen emelkedjenek ki a lemezből, s így szélesebb talpzatuk is legyen; ez által azt érzük el, hogy nyomtatáskor a festékező hengerek nem szakíthatják ki oly könnyen az egyes darabokat. Karcolás után a vésőkkel eltávolítjuk a lemez fölösleges részeit. A véső élét balkezünk hüvelykujjának körmével beleigazítjuk a karcolás vajatába, azután a vésőgombot jobb kezünkkel megnyomjuk; így a fölösleges rész később könnyen leválasztható a talpzatáról. A vésőt mindig egyenes oldalával a rajz vonala felé kell tartanunk. Ha ennyire jutottunk, a vésővel megtisztítjuk a körvonalakat, még pedig úgy, hogy a véső síma lapját ferdén a vonalak felé tartva, gyöngéden lesímitjük ezek itt-ott csipkézett szélét.

A Mäser-lemezeket vésésük után sellakoldattal kell megkeményítenünk. A föltaláló Mäser Gyula ugyan külön úgynevezett védővizet meg védőpasztát is készít a lemez fölületének meg széleinek a preparálására, de a fehér sellaknak spirituszban való oldata csak úgy megteszi a szolgálatot.

Ami a Mäser-lemezek véséséhez való szerszámokat illeti, legfontosabbak ezek között a gömbölyű karcolótú, meg egy keskenyebb és egy szélesebb élű lapos véső. Az egyenes vonalak gyors és biztos vághatása okáért jó, ha egy éles zsebkést is tartunk a kezünk ügyében. Egyébre rendes körülmények között alig van szükségünk.

Amíg a karton- meg linoleum-lemez úgyszólván csak síma alapok vésésére alkalmas, a Mäser-lemezbe a vastagvonalos fametszetek hatását utánzó rajzokat is belevéshet a vésési technikában járatos és biztos kezű mesterszedő. A vésési technika azonban csak bizonyos gyakorlat útján sajátítható el, éppen úgy, mint a fametszésnél.

Hogy a szükséges lemezvésési gyakorlatot a maga szabad idejében bármely szaktársam is megszerezhesse, az e cikk keretében foglalt nyolc mellékleten olyan gyakorlati példákat mutatok be, amelyeknek Mäser-lemezből való kivésése gyakorlati tanulmányul szolgálhat a tanulni vágyó szaktársaknak. Az egyes lemezek megvésése közben fokozatos egymásutánban megismerhetik az anyag különböző sajátosságait, a szerszámoknak az adott körülmények közt legcélszerűbb használatát stb.

Az I. melléklet 1. példája magát a síma alapul használt lemezt mutatja, körötte az összes négyszögletes példákon visszatérő negatív kerettel. A keret meghúzásánál azonban a véséshez nem értő ember egy-kettőre megakad, még pedig azért, mert a lemez a vonalak találkozó pontjain kipattog. Az ilyes munkának van egy fogása, amit nem árt mindenkinek jól megjegyeznie, mert e fogás nem-ismerése révén szinte lehetetlenség jó lemezeket vésnünk. Ez pedig az egymással

szöveget képező vonalak karcolásának módjára vonatkozik s abban formulázható, hogy az ilyen vonalak karcolását mindig a találkozási pontjukon (*b*) kell kifelé futóan megkezdeni. Ha fordítva cselekszünk, például *a*-tól vagy *c*-től *b* felé húzzuk a karcoló-tűt, a sarokból okvetlenül kipattanik egy darabka. A 2. példa negatív pontozású alap, s úgy készül, hogy a szedő a függőlegesen tartott karcoló-tűt beleszúrva a lemezbe, fordít rajta egyet. A 3. példa a hullámos vonalaknak, a 4. pedig a negyedköröknek a vésését gyakoroltatja a tanulóval.

A II., III., IV., V. és VI. mellékleten folytatódnak a gyakorlati példák, s a tanuló mind jobban begyakorolhatja magát velük az anyag sajátjaihoz való alkalmazkodásba s a szerszámok ügyes kezelésébe. A 9. példán elmosódó alapot látunk, a 22. és 24-iken pedig már szinte átmenetet a negatív képű véséstől a pozitív képűbe.

A VII. és VIII. melléklet vésetei már egészen pozitív képűek, vagyis a rajz vonalai sötétben emelkednek ki a fehér alapból, nem pedig megfordítva, mint azt a megelőző lapokon látjuk. Az ilyen pozitív képű vésetek készítéséhez már meglehetősen gyakorlat szükséges. Az egyes vonalakat előbb körül kell karcolnunk, s a fölösleges részleteket aztán vésővel eltávolítanunk. A lemezre átvitt rajz vonalainak ez az előzetes kikapcsolása, illetőleg körülkarcolása rendkívül fontos dolog a Mäser-lemezek vésésében. A legkisebb vonalkát is külön ki kell karcolnunk. Ha mindjárt vésővel kezdenénk a dologhoz, a lemez krétás fölülete kipattogna, s a lemezt — talán hosszadalmas munka után — egyszerűen eldobhatnók. Véséskor meg arra kell ügyelnünk, hogy a vésővel egy kissé mindig visszatérjünk az előbbeni véső-böketnek az árkába.

Tegyük föl, hogy az itt látható kicsiny *d* vonal azt a nyomot mutatja, melyet a vésőnek a kontúr mellett való lebökésével előidézünk. A következő vésőbökésnek nem szabad az előbbéninek végénél kezdődnie, hanem valamicskével beljebb (*e*-nél). Ha ezt a szabályt nem vesszük figyelembe, a kontúr széle minden igyekeztünk ellenére is csipkessé lesz, amin ha utólagos simítással akarunk segíteni, rendszeren a vonalak vastagsági arányának a rovására torkénik.

Fontos dolog még az is, hogy milyen mély legyen a Mäser-lemez vonalainak a mélysége; ez persze első sorban attól függ, hogy a véset negatív vagy pozitív képű-e, s hogy a vonalak milyen távol esnek egymástól. Negatív képű vésetnek nevezzük — mint már említettük is — azt a lemezt, amelyen a rajzolat vonalai belemélyednek a lemezbe, s feketeszinű nyomtatásban fehérek volnának fekete alapon. A pozitív képű véset ennek az ellenkezője. A pozitív képű lemezek vonalai mellett természetesen mélyebbeknek kell a völgyeléseknek lenniök, mint amilyen mély a negatív lemez vonala. Ha sűrűn vannak egymás mellett a vonalak, negyedcécéros, söt negyedpetites mélységű völgyelés is elegendő, de ha messzebb esnek egymástól, sokszor még a lemezt hordó fadarabból is ki kell vésnünk valamicskét.

Ha a lemez vésésével, meg a nem nyomódó nagyobb fölületek eltávolításával készen vagyunk: megkeményítenünk, illetőleg a festék és firnász oldó hatása ellen biztosítanunk kell a lemezt. Ezt tapasztalásom szerint legbiztosabban úgy végezhetjük, hogy fehér sellakot spirítuszban jól föloldva, bevonjuk vele a lemez fölületét meg a széleit. Ezt a bevonást többszörösen is meg kell ismételnünk.

A Mäser-lemezek marathatók is, amint azt ujabban kitalálták, még pedig 25 rész klórkáli-oldatnak 75 rész vízzel való keverékében. A maratandó képnek körvonalait a lemezre átnyomtatva avagy átpauzálva, spirítuszban hígva oldott sellakkal kell beecsetelnünk a lemez fölületének mindama részeit, amelyeknek majdan kidomborodóaknak kell maradniok. Födözgetni azonban nemcsak eme részleteket kell, hanem a lemez külső szélét is vagy egy ujjnyira, sőt még a hátát is. A födözgetés tehát szakasztott úgy történik, mint a cinkmaratásnál, csakhogy nem megmegismételve, hanem mindössze csak egyszer. A további eljárás is meg egyezik a cinkmaratásnál követettel: porcellánból vagy köedényből való tábla tesszük a lemezt, s a maratás folyamatát a tál ringatásával gyorsítjuk. Az egész maratási eljárás különben csak néhány percig tart, addig tudniüllik, amíg a krétaréteg alatt levő karton elő nem tűnik. A lemezt ekkor közepes keménységű kefével megtisztítjuk, s azután vízzel való kellő kimosás és leöblögetés után valami síma lapra terítve, megszáritjuk. Hogy a szélei föl ne kunkorodjanak, ólom-ürtöltöket is rakhatunk rájuk. A száradás gyorsítása végett itatós papírost nyomkodhatunk a lemezre, esetleg kályha mellett is siettethetjük a száradást. Ha a lemez jól megszáradt, a széleit levágjuk, s aztán a megszokott módon fára ragasztjuk a lemezt. A sellakréteget spirítuszba mártott vattával vagy ronggyal távolítjuk el. Ennek a lemosásnak különben nem kell valami nagyon tökéletesnek lennie; ha a lemez már egyenletes fölületű, a még rajta tapadó sellakot ne bántssuk, egészen jó az védő fölületnek. Ahol nagyobb kiterjedésű nem nyomódó fölületek vannak a lemezben, vésővel kell a lemezt mélyíteni.

* * *

A celluloid-lemez szintén igen kedvelt anyaga a véséssel is foglalkozó nyomdász-embernek, s ezt méltán meg is érdemli, amennyiben nyomásbirósága igen nagy és a festékek brillánsul nyomtathatók róla. Egyetlen rossz oldala az, hogy meglehetősen drága, s a mellett a kidolgozása is jóval nehezebb, mint a Mäser-lemezé.

A lemez drágasága miatt a vékonyabb, fél vagy legföljebb egy milliméteres vastagságú celluloid-lapok vásárlása ajánlatos. A véséshez való szerszámok ugyanolyanok, mint aminőket a Mäser-lemezek vésésekor szoktunk használni; legföljebb ha egy lombfűrészst szerzünk még be az üresen maradó nagyobb fölületek kifűrészelésére (az eszköz használata esetében azonban csak utólagosan, a vésés tökéletes elkészülte után ragaszthatjuk a lemezt a talpára).

Fára ragasztáskor a közönséges enyv használata nem tanácsos, mert nem tart annyira, hogy a festékező hengerek esetleg le ne szakíthatnák a lemezt. E helyett a következőképpen ajánlatos eljárjunk: A lemez alját, meg a fa fölületét csízolópapírossal érdessé kell tennünk, s a lemez alját ezenkívül spirítuszba avagy ecetsavba mártott spongyával is gyöngéden meg kell nedvesítenünk; ezek az anyagok oldják a celluloidot, illetőleg megpuhítják kissé, s így azt jobban is foghatja a ragasztószer. Ragasztószerül enyv helyett syndetikon ajánlható. Egy éjtszakán át való bepréseléssel rendszerint tökéletesen rögzíthetjük így a lemezt a talpához. De ha lehet, ne mulasszuk el, hogy a syndetikon használata mellett szögekkel is megerősítsük a lemezt, még pedig nem a préselés után, hanem azt megelőzőleg. A lemez fölragasztásának még

jobb módja különben, ha folyóssá tett celluloiddal cselekedjük meg azt. Ez egy óra alatt teljesen megkeményedik, s olyan szilárdan ragasztja a lemezt az alapjához, hogy erőszakos úton is csak nehezen szakítható le, s még így is sok kisebb-nagyobb szilánk szakad ki belőle.

* * *

A fába-vágáshoz körtefát ajánlatos vennünk. A nyomásbírósága ennek is igen nagy, s a színek leadódását sem befolyásolja. Az előkészítése ugyan egy kissé hosszadalmas, amennyiben soká kell csiszolgatnunk, de a vésése éppenséggel nem nevezhető nehéznek. A kontúrt jó éles és vékony pengéjű késsel vágjuk körül, a fölösleges részek eltávolítására pedig homorú vésőt használunk, s csak a sarkokból, ahová ugyanis vésővel nem férközhetünk be, vagdossuk ki késsel az eltávolítandó részleteket. A nagyobb fölületek eltávolítására nagyobb-fajta vésőt meg kalapácsot használhatunk. Ha valami hiba esett a fadúcon, esetleg úgy segíthetünk rajta, hogy az illető helyen lyukat fúrunk, s ennek falait éles késsel egyenletesre faragva, forró enyvbe mártott megfelelő nagyságú fadarabot dugunk beléje. Ha jól megszáradt, vésővel meg üvegpapírossal kellő magasságúra s tökéletesen simára faragjuk, illetőleg csiszoljuk. Bár ez a munka egy kissé hosszadalmas, komplikáltabb vésetű dúcok elrontásakor jó hasznát vehetjük. Ha kellő gonddal végezzük, nyomtatásban nem látható meg, hogy hová ékeltük bele az illető darabot.

Hogy az eddig ismertetett alapnyomati lemezeket általában óvnunk kell a nedvességtől, magától értődik.

* * *

Az ólomlemezek vésése széles körben elterjedt, de nagyon fáradtságos munka. A hozzávaló lemez öntése síkporral bekent, tökéletesen síma kartonlapról történik. Ha a lemez kihült, előbb igen finom csiszolóvászonnal kell felületének az esetleges egyenetlenségein segítenünk, s aztán síma palakóval csiszoljuk addig, amíg tükörsímaságúvá nem lesz. A rajznak átvitele történhetik a festékes levonatnak a kartonlemezek kidolgozásánál leirt egyszerű átnyomása útján, vagy indigópapíros segedelmével való átmásolással. A véséshez való szerszám pedig ennyiből áll: kell legalább is egy karcolótű, egy nagy véső meg egy kalapács, továbbá néhány lapos véső, meg néhány gömbölyű élű véső.

Igen fontos az ólomvéséskor, hogy a vésők meg a karcolótűk nagyon élesek legyenek. Életlen vésővel meg tüvel a leggyakorlottabb vésnök sem tudna dolgozni; minduntalan kicsúsznának, amint hogy a véső megcsuszamlásának egyetlen oka az életlen volta. Magának a vésésnek a technikája pedig a következő: Legelőször is karcolótűvel karcoljuk ki a rajzot, azután lapos vésőt veszünk elő s vele mintegy fél milliméternyire körülvéssük a kontúrt. Ha ezzel elkészültünk, egy másik, szélesebb élű lapos vésővel az előbbi vésetet még jobban kimélyítjük. A nagyobb üres fölületeket csak ezután emeljük ki. A vésőt mindig ide-oda mozgatva kell nekinyomnunk az ólomnak, mert így nem vagyunk kitéve annak, hogy a véső megakadjon.

Kún Kornél.





KISEBB ÜZEMŰ NYOMDÁK BERENDEZÉSE.



Ha figyelembe vesszük ma a kisebb üzemű nyomdák működését, minde-
nekelőtt két tényt kell konstatálnunk:

először is a kevéssé képzett munkaerőt, másodsor az anyag haszon-
talan voltát. Hogy ez mind honnan ered, betudhatjuk akár a tulajdonos
kielégíthetetlen gazdagodási vágyának, akár pedig szakbeli tudatlan-
ságának. Tény az, hogy rendszerint csak annyit ért az üzlethez, mint
hajdú a harangöntéshez, azaz hogy mégis annyit, hogy abból hasznot
kell húzni. Harmadrendű dolog előtte minden esztétikai szempont, mivel
az esztétika szerinte „drága“, azaz nem hajt annyit, amennyiért érde-
mes volna nyomdatulajdonosnak lenni. Könnyű azt is elképzelni, mily
módon keletkeznek a kisebb nyomdák. Legnagyobb részt árverésekről
hordják össze őket, vagy az egyes nyomdák kiselejtezett anyagából
táplálkoznak. Amit legjobban bizonyít az a körülmény, hogy néme-
lyikében két-, sőt háromféle magasságú betűanyagot is találunk. Nem
mondom, hogy valamennyi kis nyomda ezen a bázison épül, de az
átlag így keletkezik. Szó sincs róla, van aztán áldozatkész princípális
is, ki szinte tobzódik a különféle anyagok megrendelésében. Túltömi
nyomdáját mindenfélével, amit boldog-boldogtalan kínál neki. De ez
aztán oly anyag, aminek sohasem veszi a hasznát, mert távol áll attól
a munkakörtől, melynek betöltése a tucatnyomdákra van bízva. Ha
azonban használja is, olyan munkákat produkál velők, amínökön mi
nyomdászok legtöbbször megbotránkozunk. Erre példának csak annyi
legyen mondva, hogy tudtam egy kis nyomdát, mely időközben az
előbbi sorokban vázolt körülmények között ment tönkre; hol két nagy
oly csordultig teli garmond groteszk (Steinschrift) szekrény volt, hogy
bármely fővárosi nagyobb nyomda nem tudta volna használatban értéke-
síteni. Hogy azonban itt ebben a kis nyomdában minek kellett, azt a
tulajdonos csak annyiban tudta indokolni, hogy engedve egy ügynök
unszolásának, aki nem tudta eléggé magasztalni ennek a betűanyagnak
használhatóságát: ráállt annak vételére. Csak később a gyakorlatban,
amikor szedő is volt már a háznál: tapasztalta, hogy mennyire hasz-
nálható anyagot kapott, amikor szedője kizárás híján, egyes alkalmas
betűkből spáciumot és félnégyzetet csinált. Ezért nem eléggé hangsú-
lyozható: mennyi körültekintéssel kell lenni a kisebb nyomda beren-
dezésénél és mennyire fontos a munkakör helyes megítélése, hogy a
kor igényeinek megfelelő nyomtatványok napvilágot lássanak.

A kis nyomda tulajdonosának mindenekelőtt figyelemmel kell lennie arra, hogy oly anyagot szerezzen be, melyet a mindennapi nyomtatványok nagy részénél alkalmazni lehet. Főképpen a merkantilis munkákra és az apró mestermunkákra, az úgynevezett családi nyomtatványokra, melyeket a különféle alkalmak teremtenek (ilyenek az eljegyzési, esküvői és keresztelési értesítések, továbbá gyászjelentések, meghívók, üzletmegnyitásról szóló értesítések, levélfejek, borítékok, számlák, árlapok, névjegyek stb.). Nagyobb munkákra (például két- vagy háromíves füzetekre — többívesről nem is lehet szó —, árjegyzékekre stb.) a kisebb üzemű nyomdász nem számíthat, illetve erején felüli lenne vállalkozása, ha ilyenbe belemenne, ha csak nem készítetteti más nyomdában. Így fölöslegessé válik üzletében egy oly betűanyag, mely viszont a nagy nyomdában nélkülözhetetlen. Ez a nélkülözhető és fölösleges anyag a nem-mediaevalis jellegű *antiqua* összes kiegészítő részeivel, úgymint: a kurzív, a félkövér és kövér *aldine*, a grotesque (*Steinschrift*) összes fajai stb. Ez a betűanyag a kis nyomda üzletmenetében teljesen fölösleges, mert praktikusabb és jobb anyaggal, a mediaevalissal pótolható. Dacára ennek, az előbbi látjuk — olcsóságánál fogva — dominálni.

Nem hagyhatom megjegyzés nélkül Kovács Károly szaktárs pályanyertes cikkének (megjelent a *Nyomdász-Évkönyv és Uti Kalauz* 1900. és 1901. évfolyamaiban), mely a vidéki középszerű nyomdák berendezését tárgyalja, ama sorait, melyben a mediaevalis jelleget mellőzhetőnek mondja. Véleményem szerint a középszerű nyomda is sokkal praktikusabb anyagot nyer a mediaevalissal, mint a közönséges *antiquával*, amennyiben az előbbivel minden rendű munkát készíthetünk, míg az utóbbival nem.

A mediaevalisnak nyújtandó tehát az előny, már azért is, mert a közönséges *antiqua* alkalmazása a mestermunkáknál ma már a legvaszkosabb izléstelenségre vall. Így tehát a józanul és praktikusan gondolkodó princípális az előbbieket már nem szerzi be, hanem helyettük a mediaevalis jellegű betűfajokkal dolgozik.

A mediaevalis betűfajok közül a kis nyomda legbecsesebb anyaga kétségkívül a román mediaevalis lehet. Ez oly betűanyag, mely beláthatatlan időnkig fog uralkodni. Metszésében van valami graciózus báj, mely mindenki előtt kedvelté teszi. Ez biztosítja a hosszú életet neki, mit legfényesebben tanúsít az, hogy már körülbelül tíz éve van forgalomban és még mindig nem akadt oly betűfaj, mely kiszorította volna a modern betűk lajstromából.

Kurzívja alkalmazható körlevelekhez, keskeny, kövér és félkövér faja pótol minden más markáns betűfajt. Nagyobb fokaival pedig úgy a közönségesnek, mint a kövérnek bármely nyomtatvány fő sorai imponánsan szedhetők. Egyszóval ezzel a betűvel szinte teljesen fölszereltnek tekinthető a kisebb akcidens-nyomda.

Hogy ebből a betűfajból mily fokok szerzendők be, a következőkben válaszolok. Mert ebben is vannak oly fokok, melyek a kis nyomda üzemében alig jutnak használathoz.

A közönségesből 6 ponttól 28 pontig, kihagyva a páratlan pontokat (7 és 9); természetesen a 10 és 12 pontosból (mint könyvbetű) nagyobb mennyiség szerzendő be, mint a többi fokozatokból; annyi nem szükséges, hogy abból három-négy 13-as alakú ív legyen szedhető, hanem körülbelül két nagy szekrényre valót, ha esetleg két-három

nagyobb (pl. 2^o alakú) négyoldalas körlevelet egyszerre kapunk. A hat pontosból egy, míg a nyolc pontosból két minimumot rendelhetünk, a tizennégy pontosból szintén két minimumot, a tizenhat pontosból egy-két minimummal többet, mert ezt gyakrabban használhatjuk, mint az előbbi; két cicerónál a fiókokba (Stecklade) kezdhetjük rakni a betűket, mely elég, ha a kétcicerósból teljesen megtelik, huszonnyolc pontosból pedig félig. A huszonnyolc pontnál nagyobb fokokat e betűnél azért tartom fölöslegesnek, mert azok a kövérből és félkövérből szerezhetők be, amelyek sokkalta jobban használhatók, mint a közönségesnek e fokai.

A kurzív 6 ponttól 20 pontig (7 és 9 pont ismét nem); a hat és nyolc pontosból elég egy-egy minimum, míg a tíz és tizenkét pontosból egy-egy telt szekrényt rendelünk, a tizennégy, tizennyolc és húsz pontosból pedig egy háromnegyedrészig telt szekrényvel beérhetjük, a nagyobb fokok fölöslegesek.

A keskeny félkövért és félkövért szintén a hatpontostól kezdve szerzendő be és folytatható egész hat ciceróig. A hatpontosból egy minimum, a nyolc pontosból két minimum, a tíz és tizenkét pontosból egy-egy telt kis szekrény, amit egyébként a tizennégy, tizenhat és húsz pontosból is ebben a mennyiségben szerezhetünk be. Két cicerótól kezdve ismét fiókokba helyezzük el a betűket; itt már mindegyik fokból két fiókkal rendelhetünk, az egyikben a verzálisokat, a másikban a kurrens betűket helyezve el.

Az utóbbinak nagyobb fokai kisebb plakátokhoz igen praktikusán alkalmazhatók. Ezt a betűfajt a hatás kedvéért iparkodjunk minél ritkábban keverni más fajtákkal, miáltal azt érzük el, hogy mindig egyöntetű képet nyerünk, mely sokkal szebb, mintha a régi, célnélküli betűkeverést követjük.

A díszbetűk beszerzését mindig anyagi erejétől tegye függővé a kis nyomda tulajdonosa. Mert díszbetű alig van olyan, mely ajánlható és melyről biztosak lehetnének, hogy sokáig marad fölszínen. Egy tanáccsal azonban szolgálhatok: mindig határozott vonalú díszbetűt részesítsünk előnyben, mert ezek hosszabb életűek, mint az úgynevezett ecsetbetűk, kezdve az Eckmanntól egészen a Wittelsbachig és azontúl, melyek még ebben a zsánerben születni fognak. Ezeket hagyja a kis principális látókören kívül.

Egynél több díszbetűfajt sohase szerezzen be. És ebből is csak a legminimálisabb mennyiséget, hogy mire használhatatlanná válik, már egy ujjal pótolható legyen. Miáltal nincs kitéve annak az eshetőségnek, hogy oly kihasználhatatlan, parlagon heverő betűfajokkal lesz megterhelve, melyek által le van foglalva a hely és újabb betűk nem szerezhetők be. Így tehát kénytelen dívatját mult betűfajokkal tovább dolgozni.

Praktikus anyag még a kis nyomdának három fok írott betű (12, 16, 24 pontos). Ennek megválasztását azonban a tulajdonosra kell bízni. A sokféleből bajos volna ajánlani, de mert az írásbetű oly betűfaj, mely mindig alkalmazható: így egyéni ízlése szerint választhatja meg a tulajdonos. Erre vonatkozólag csak annyi a megjegyzésem, hogy az említett fokokon kívül más fokok nem szükségeltetnek. Rondírástól tartózkodjon a kis nyomda tulajdonosa; ez oly betűfaj, mely idejét multa és ma már alig keresik. Még egy betűfaj van, melyre kis üzemű

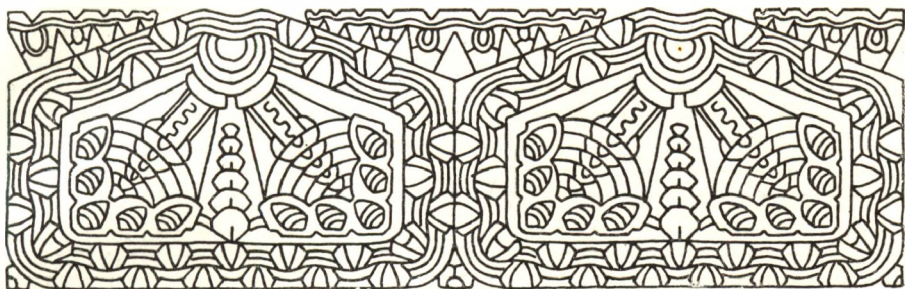
nyomdának okvetlen szüksége van. Ez pedig a 12 pontos írógépbetű, mely nagyon előnyösen használható és a kis nyomda praxisában nélkülözhetetlen.

Miután a kis nyomda egyik legelterjedtebb terméke a névjegy, ehhez is megfelelő betüről kell gondoskodni. Ennél a nyomtatványfajnál is sok ízléstelenséget tapasztalhatunk. Kezembe akadt már oly névjegy is, mely közönséges angol vagy francia antiqua (nem mediaevalis jellegű) verzálisból volt szedve. Nem akarom állítani, hogy abból nem lehet névjegyvet szedni, de gusztus kell az ilyesmi elfogadásához. A névjegyekhez használatos betűkből a leggyakrabban keresett az Azuré, könyvelven mágnásbetűnek elnevezett betűfaj, de nem a szecessziós metszésű, mely lerombolja egyik-másik névjegy komolyságát, hanem vagy mediaevalis jellegű, vagy pedig közönséges antiqua jellegű. Ezek egyike vagy másika ajánlható a beszerzésre. Sorozatuk három fokból áll és pedig hat, nyolc és tíz pontosból; egyik-másik öntöde azt a különlegességet is teszi, hogy kapitálchennel szállítja, ami azonban egész pompásan mellőzhető, ha figyelembe vesszük az egytetemes betűvonalt és ennek alapján rendeljük a betűanyagot; ekkor a kapitálchent a kisebb fokokkal pótolhatjuk. Ami pedig a rendelést illeti, elég ha mindenik fokból egy-egy minimumot rendelünk.

Végére értem volna a kis nyomda betűanyagának. Attérek a diszitőanyagra és a léniaszükségletre. Ami a diszitőanyagot illeti, a gazdag és változatos sorozatok — magától értetődik — alkalmazhatók a legpraktikusabban. Különösen azok, melyek léniaakkal kombinálhatók s két színben nyomtathatók. A legjobb szolgálatot azonban az alkalmoszerű vignettáktól várhatjuk, melyek szintén lénia kombinációban nyernek kiegészítést. A diszitőanyagnál is csak azt az elvet ajánlhatjuk, hogy az anyag sokaságától tartózkodjunk s a rézléniaanyag se terjedjen ki fölösleges dolgokra. Egy pontos lénia csak a feketéből legyen, míg a többi mind kétpontos: fekete, finom és szaggatott, a félfeketét az egy pontos fekete pótolja. A kizáróanyagról nem szólok, mert abból bármennyi is áll rendelkezésünkre, sohase lehet annyi, hogy kárba veszne, sőt mennél többel rendelkezünk, szedünk annál könnyebben dolgozik; a kizáróanyagból ajánlható a megrendelt betűmennyiségnek tizenöt százalékat beszerezni. Egy kis kézi tégelyes sajtóról azonban lehet gondoskodni, mely a névjegynyomtatáskor nagyon jó szolgálatot tesz. Viszont a gépek megválogatása is oly dolog, mely az illető anyagi erősségétől függ. Főlöszeges volna tehát megjegyezni, hogy a jó gép előnyben részesítendő.

Mindezek után csak az a megjegyzésem, hogy praktikus és szakoszerű berendezéssel templomokat lehet emelni a szép kultuszának. És nem is kell annyi hozzá, amennyit némelyek feltételeznek. A nagymérvű konkurenciában pedig ne tekintsenek a közönség tudatlanságára, mely a nyomdászatban a szépet, legalább itt minálunk, még alig ismeri, hanem iparkodjanak maguknak — ha már az anyagi szempont a fő — egy kis erkölcsi hasznot is szerezni, mely némelykor előbb vezet a Krözusok birodalmába, mint a szép fogalmának a tekintetbevétele nélküli lázas munkálkodás. *Hermann Károly.*





VALAMI A MESTERSZEDÉSI IRÁNYZATOKRÓL.



A mesterszedés cím alá nézetem szerint csakis ama nyomtatványok sorozatok, melyek tisztán betüöntödei anyagból szedettek s hozzájuk az alaplemezek csakis a szó tiszta értelmében használtattak. E nézet ma már a külföldön is mindinkább tért hódít. A rajz után cinkografált vagy vésett lemezekről nyomtatott munkák lehetnek művészi nyomtatványok, de sohasem „mesterszedések“. Kivételt képez ez alól a könyvek és művek díszítése, de ezeknél is lehet a betüöntödei anyaggal sok szépet alkotni.

A betüöntödei anyaggal nemcsak mesterszedéseket, de oly mesterműveket is alkothatunk, melyek alkotójukat a szakma körében ép oly magaslatra emelik, mint a rajzművészet az ő működési körében, sőt gyakorlati szempontból sokkal magasabb az értékök. Igaz, a verseny arra kényszeríti a betüöntödeket, hogy olykor selejtes dolgokat is dobjanak piacra. Ezeket tehát jól kell megválogatni, a meglévőt helyes használhatóságát, praktikus voltát illetőleg áttanulmányozni és akkor képesek leszünk a főntödei állítás gyakorlati megvalósítására.

Sokan erre azt felelhetik: „Hol marad akkor a nemzeti jelleg, a magyar stílus? Magyar betüöntödei anyagunk nincs, így hát kénytelenek vagyunk rajzolni, avagy metszeni.“ E feleletre készen vár már a viszonzulás is: „Van-e magyar stílus?“ Van! de csak a magyar nép lelkében, melyet mi nyomdászok, legalább célszerűségi szempontból, nagyon-nagyon sokáig nem használhattunk ki kellően.“

A magyar stílus él, de csak a nép lelkében. Ez a naivitás stílusa, amennyiben századokon át idegen nemzetek stílusából vett át kezdetleges szokásokat, amelyeket azonban iparművészeti szempontból sohasem fejlesztett, mert nem is fejleszthette. Nem fejleszthette főképpen azért, mert inkább mezőgazdasági mint ipari állam volt ez az ország mindig. Ipara csak az utóbbi időkben kezdene lendülni, ha kezdene. Így tehát a nyomdászok e tekintetben elúljárván, azt mondhatják, hogy ők jó úton járnak, ha a magyar stílust fejlesztik. Csakhogy nem úgy áll a dolog, mert a magyar kézműipari stílusban nyomokat hagyott a lengyel, német, olasz befolyás és leginkább a török invázió, vagyis keveréke mindezeknek, amiért teljesen tiszta nemzeti ipari stílust belőle teremteni nem hiszek lehetségesnek a kezdett úton.

Igaz, különösen az utóbbi időkben jeles iparművészeink foglalkoznak avval, hogy a magyar népies iparművészetben, székely kézműiparban

feltalálható motívumokat összegyűjtsék, ezeket mindenféle ipari szakok céljára felhasználhatóvá tegyék. (Lásd Malonyai D.: „A magyar nép művészete.“) S bár itt igen sok szép magyar motívum fedezhető fel, a magam részéről mégis inkább azoknak mikénti alkalmazásában, vagyis a formákban vélnék a síkdíszítő könyvnyomdász számára célszerűen használhatót felfedezni.

Vannak ezek között olyan motívumok, amelyek azt bizonyítják ugyan, hogy a magyar nép bevándorlásakor is birt már önálló kézműiparral, mégsem azok díszítése teszi szerintem ennek alkotásait jellegzetessé, hanem például az, hogy miként, milyen formában építettek ők egy tornyot, kaput stb. és miként más nemzetek.

A magyar stílus motívumok létezését el kell ismerni, de azokat a síkdíszítő mesterszedésnél alkalmazni különösen tömörsége, színezése és sok más ok miatt nagyon ritkán lehetséges. Ha alkalmazzák is, úgy sokszor a papiros- és szövegalaknak igen, de nem a stílusjellegnek megfelelő formákban. De ez a modern nyomtatványoknál nem is lehet másként, aminek aztán az a következménye, hogy a legtöbb ilyen munkára, bár magyar motívummal van díszítve, nagyon sokszor rá lehet fogni más jelleget is.

Megváltozott, vagy tökéletesbedett ma sok minden, vagy majdnem minden. Más felfogás érvényesülését engedi a mai papíralak és minőség, gép és festék, de okvetlen másként kell felfogni a nyomtatványok nagy részének célját és jellegét.

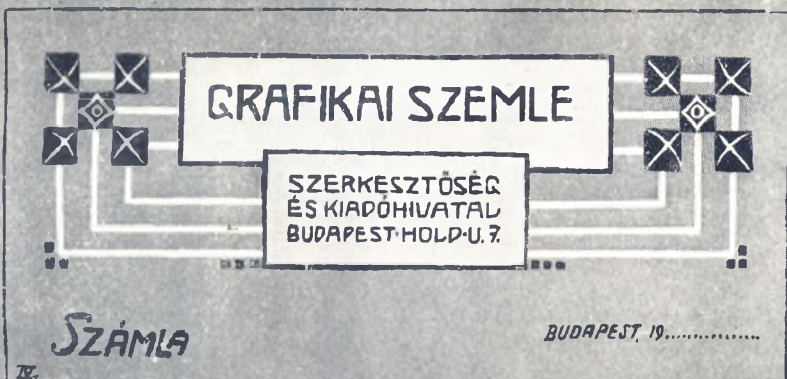
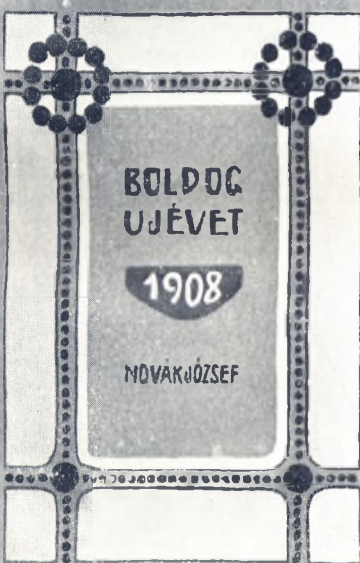
A szó „modern“ tulajdonkép a német „Mode“-ból, ez viszont a latin „modus“-ból (módszer) származik. „Mode“ (dívat) egyebekben valamely kor miszerúségét vagy jellegét is jelzi, így tehát „modern“ ugyanazt jelzi, mint — korszerű.

A nyomdász e modernizáló korszerűséget megérteni csak akkor képes, ha a nyomdászatban manapság használt módszereket alaposan tanulmányozva, ezek szerint alkalmazza, nem pedig a „dívatot“ jelző „dívatosnak“ megfelelőleg.

Ellenkezőleg. A korszerű mesterszedő a dívattal, mint ilyennel nem törődik, mert ez csak arra hivatott, hogy a rossz módszer hibáit felesleges sallanggal takargassa. Így a „dívatművész“ is még távolról sem korszerű „modern“ művész, a „dívatos“ rajzcafrang pedig nem korszerű könyvnyomdai dísz. Mint már említettem, a mai mestermunkáknál első sorban tekintetbe veendő: szöveg, nyomtatvány célja és a technikai akadályok vagy előnyök.

Ezeket megszüvelve, a díszítés szüksége vagy nem szüksége, alakzata és módja a leszedett és elhelyezett szöveg alakulásainak megfelelően önmagától fog megadódni. Az így kiállított munka aztán nemcsak „dívatos“, hanem a kornak megfelelő, célt betöltő is lesz.

Mi a stílus? Szerintem az egyén és korának megnyilvánulása, tehát sohasem egyetlen nemzeté. Legszébb példa erre a renaissance-, a rokokó-stílus. Mindenikből keletkezett francia, olasz és német renaissance vagy rokokó. Korszakos stílus tehát miként keletkezik? Ugy, hogy az egyén amely korban és nemzet határai között született, annak szükséglete és formái szerint érezvén, a szerint teremt és alkot is. Így keletkezett a renaissance-, a rokokó-kor stb., melyek azonban, mint kimutattam, sohasem egy, hanem mindig több nemzet izlését uralták. Tisztán nemzeti stílus csak feltűnhet egy időre, de nem tarthatja magát.

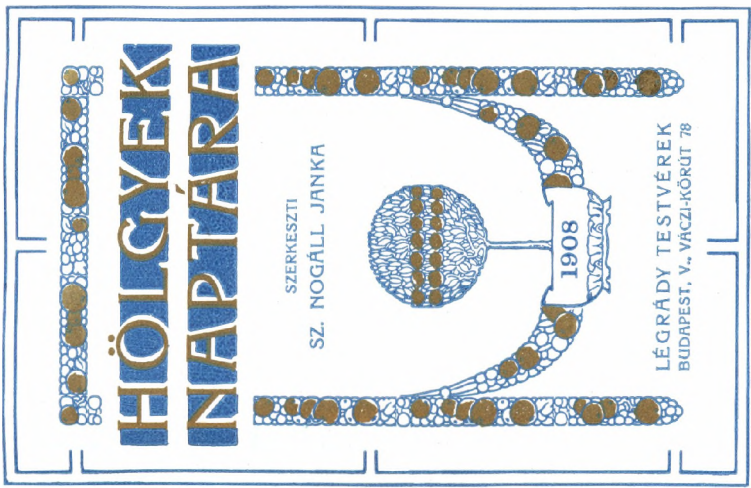




**HÖLGYEK
NAPTÁRA**

1908

LÉGRÁDY TESTVÉREK



**HÖLGYEK
NAPTÁRA**

SZERKESZTI
SZ. NOGÁLL JANKA

1908

LÉGRÁDY TESTVÉREK
BUDAPEST, V., VÁCZI-KÖRÜT 78

De már nagyon is kitértem tárgyamtól, hisz nem a stílusokról, hanem a mesterszedésről akarok írni, de bizonyágul ki nem térhettem előle. Szóval azt akartam kimutatni, hogy ha a renaissance-kornak jó volt a renaissance-stílus, s bár ma is klasszikus értékű: azért a mai versengő, siető, lázas kornak bizony mégsem jó. Ha a XVI. századbeli székely góbénak jó volt a magyar stílus, úgy az a mai viszonyoknak meg nem felelhet, mert ma ipar és kereskedelem dominálnak, még pedig nemzetközi értelemben.

Lokális, nemzeti jellegű az ipar és kereskedelem sohasem lehet, csak a kézműipar és mezőgazdaság, az is csak esetleg. Stílusokat legfeljebb szecesszionálni, megreformálni lehet, de akkor is inkább tisztább díszítéseket válasszunk e célra, úgymint a vonalat, vagy a természetből vett motívumokat.

Nem a dísz maga teszi az egyéni, avagy a nemzeti stílust, hanem a forma. Legszebb példák erre az amerikaiak nyomtatványai. Felhasználják ok a nagy világ minden stílusát, bár néha nekünk visszatetsző, de olyan eredeti és praktikus formában, hogy rápillantva munkájukra, menten rámondjuk, hogy az amerikai. Így van ez, ha csak három sort szednek is.

Magyarországon is úgy képzelem elérendőnek a nemzeti jelleget, ha szedőink felhasználva különféle díszítéseket: ezt olyan egyéni formában teszik, hogy menten rá lehessen ismerni.

Most pedig áttérek tulajdonképpen tárgyamra.

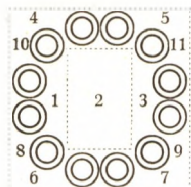
Bármely nyomtatvány sikerültének egyik fő-fő feltétele a vázlat. A vázlatkészítés legrendszeresebb módja, hogy a szöveget előre meghatározott csoportosításban leszedjük, az illető papírnagyságot tekintve véve a sorokat kizárjuk, róla két-három levonatot készítve, az itt fenmaradt ürességbe díszítést tervezünk. Sok esetben azonban nem fizetődik ki vagy idő sincs ahhoz, hogy a szöveget leszedjük; ilyenkor ezt szintén vázlatosan rajzolni kell. Ez esetben szintén eleve tisztában kell lennünk, hogy majdan milyen betűfajból szedjük; ezek betűinek körülbelüli szélességét ismernünk kell, nehogy a szöveg a vázlatba beleférjen, a szedésbe azonban nem. Ezt a betűfajok tanulmányozásával és kellő gyakorlattal sajátíthatjuk el.

Már a vázlatkészítésnél oly eshetőségekre is kell ügyelnünk, melyek esetleg a gépben okoznak akadályt. Például, ha a papír előre megvágatott az eredeti nagyságra, s olyan szedést tervezünk rája, mely a papiros teljes felületét elfoglalja, számítani kell arra, hogy az ívfogók hol foghatják meg a papirost; különben újból kellene azt megvágatni, valamivel nagyobbra, ami sok esetben kár volna.

Úgy a tervezésnél, mint a szedésnél legelső sorban a mértani szabályokra kell tekintettel lennünk, ha izléses és szimmetrikus beosztást akarunk elérni. E cél elérésére legalkalmasabbak a betűk és minden olyan dísz, mely valami mértani testnek megfelelő. Minden nyomtatvány fő nyugodtságát a szimmetrikus szöveg- és dísz-elosztás képezi. A nyomtatványt közepén kettészelve, mind a két résznek külön-külön is tökéleteset kell képeznie.

Nézzük meg a jelen sorokhoz mellékelte szedhető példák tábláját és látjuk, hogy mind a négy nyomtatványon érvényesül ez elv. Az egész tábla csupa mértani alakzatoknak megfelelő díszekből, a Schelter és Giesecke-féle rézkörzetből van tervezve.

Az I. számú példa kevés szövegű levélfejnek készült. A keretező vonalak csak kíséretet képeznek, a három lefelé lógó akácfalevél-szerű alakzat dominál és összefogja az egészet. Szöveg és keretező vonalak, valamint a levelek konturja sötét-zöld, a telt levelek világos-zöld és végre a levelek közti nonpareille pontok piros színűre vannak szánva. A kész tervezetnél valami magyaros formát vélnek észrevenni.



A II. számú tervezet csak vonalakkal, cicerós és nonpareille gömbökkel van díszítve. A ciceró-gömbök koszorú-szerűen vannak alkalmazva és pedig minden görbítéstől menten szedve. Az ilyen szedés csak az első pillanatra látszik nehéznek, a gyakorlatban igen könnyű, amennyiben szisztematikus cicerós darabokról van szó. Például: 1. és 3. nonpareille kettős négyzet; 2.: 2×3 cicerós kitöltés; 4., 5., 6., 7. cicerós félnégyzet és nonpareille négyzet; 8., 9., 10., 11. nonpareille négyzet. Így — mint látjuk — minden oldalról még vonalakat is szedhetünk hozzá és néha következetesen, néha nem következetesen való mindig kivülből vagy mindig beljebb való kizárással végnélküli változatosságokat lehet elérni. A II. példán fent ilykép alkalmazott két koszorú-alakra azt mondhatnák, hogy azokat fent vagy lent az alattuk elfutó vonalközök alá kellett volna húzni vagy helyezni. De én azt tartom, hogy mi nyomdászok pusztán síkdíszszel dolgozzunk és így a koszorú megerősítése szükségtelen, mert az nem függeszve, hanem a síkra ráfektetve van.

A III. példán a guirlande-szerű dísz nem szedés által éretett el, mert a darabok nem négyzetek, hanem hosszúkásak. Itt térzögörbítéssel értem el a félgömbölyűséget. Ezt ugyan, ha lehet, el kell kerülni, de ilyen helyeken, ahol nem ütköznek nehézségekbe és sok az üres hely: könnyen és gyorsan alkalmazható; a fő, hogy szép legyen.

A IV. számú példán szintén azt látjuk, hogy a szöveg arányosan van elosztva s egy-két szimmetrikus folttal s vonással kiegészítve. A foltok vastkosságát a színezés enyhíti.

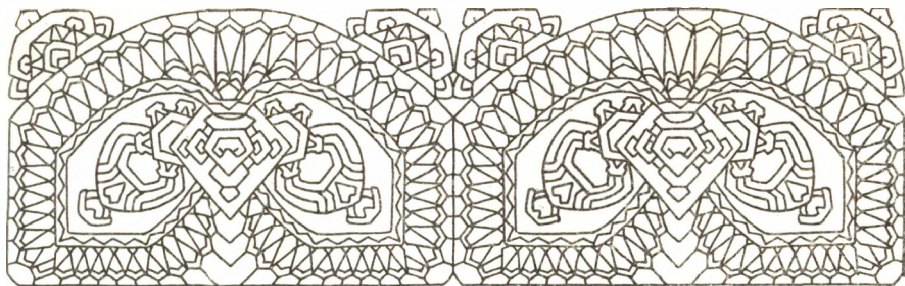
Hátra van még a „Hölgyek Naptára“ című melléklet. Erről nem mentség, hanem tanulság okáért emlitem meg, hogy a munka értékét mennyire lerombolja, ha szedő és nyomó nem bírják egymást megérteni. Azonkívül meglátszik, hogy az alaplemezek, de különösen a linoleum (bár tónusokhoz nagyon jó), mennyire nem alkalmas pozitív „passer“-formák elkészítéséhez. Nyomás közben megnyúlik, elgömbölyödik. E formát olomba kellett volna metszeni, de mivel ez esetleg piszkíthat: legjobb a cinkográfia. A két munka különben Berthold Anker-körzetéből szedetett. Fő tanulságul akarom még megjegyezni, hogy a betűk és sorok („Hölgyek Naptára“) közti alap azért alkalmaztatott, hogy a betűk között maradt igen nagy hézagot díszítőleg kitöltse. Összehasonlítva, a két példa között igen nagy rokonságot fedezünk föl és joggal, mert éppen azt akarják mutatni: mint lehet



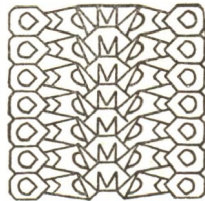
egy és ugyanazon motivumot többféle variációban is kidolgozni. Tekintetbe véve, hogy mindkét nyomtatvány a gyöngébb nem számára készült, a bal oldal díszítésének kiinduló pontjául novellabeli ifjú hölgy díszített ablaka szolgált.

Novák József.





TANULMÁNYOK A KÜLFÖLDI SZAKTANÍTÁSRÓL.



A sokszorosító művészeteknek mintegy gerince a könyvnyomtatás. Van-nak nála nagyobb művészi értékű

sokszorosító eljárások, aminők például a rézmetszés, réz- és kőarc, de akkora kulturális jelentősége egyiknek sincs, mint aminő a könyvnyomtatásé. Az emberiség úgyszólván a könyvnyomdai betűtípusok nyomán jut a tudásához, ismereteihez és mindennapi szellemi szórakozásának jó részéhez. A könyvek, újságok majdnem kizárólag a könyvnyomtatás útján készülnek. Amerre az ember csak néz: utcán, boltban, az otthonában, mindenfelé nyomtatott papírost lát. S e tömérdek papíros túlnyomóan nagy része könyvnyomdai típussal nyomódott tele. Már a kicsiny gyermek a maga ábécés könyve révén lekötelezettjévé válik a műiparok legnemesebbikének, a könyvnyomtatásnak, s ez a szellemi függőség megmarad benne, sőt fokozatosan erősödik a holtáig.

A könyvnyomtatásnak mint mesterségnek és műiparnak ma már rengeteg nagy a kiterjedése. Nincsen iparág, amely olyan tömérdek alágazatot meg rokon szakot csoportosítana a maga kebelében, s amely akkora tanulmányi anyagot biztosíthatna a vele foglalkozóknak, mint éppen a könyvnyomtatás. Hamarjában szinte bajos is volna sorra elszámálnunk azokat a foglalkozásokat, amelyeknek célja: a könyvnek avagy a könyv egyes részeinek előállítására, s amelyek ennél fogva a könyvnyomtatás keretébe tartoznak.

A könyvnyomtatással csaknem egyértelmű magasnyomtatásnak, vagyis a domború képű formákról való nyomtatásnak a birodalma folytonosan tágul. A művészeteknek, gyári és kézműves iparoknak egész serege van kényszerű összefüggésben a könyvnyomtatással. A tipográfiai sajtón nyomódó nyomtatványfajták száma pedig éppenséggel megsokasodott az utóbbi időkben. Gondoljunk csak egy kicsit a három- vagy négyszínű, valamint a domború nyomtatásos, meg arra a sok klisé-készítő eljárásra, aminek révén nyomtató-formáink ma készülnek.

A könyvnyomtatás birodalmának folytonos tágulása mellett természetes dolog, hogy a szakoktatás kérdése is mind égetőbbé válik. Nincs is tán ember a nyomdász-társadalomban, aki ne ismerné el, hogy alapos szakoktatásra szüksége van minden olyan szaktársunknak, aki a szó teljes értelmében meg akarja érdemelni a „nyomdász“ nevet.

A külföldön igen sokat foglalkoznak a szaktanítás kérdésével, s az e célt szolgáló intézmények között már szinte különleges típusok is

alakultak ki. Egy ilyen típust látunk például a bécsi grafikai főiskolában, amelyen a legszélesebb körű nyomdásztechnikai nevelést adják meg az ifjúságnak, a nélkül, hogy a rajzoktatásra valami különösebb súlyt helyeznének. Egy másik főiskolai típus a lipcsei grafikai akadémia, ahol a művészi nevelés a fő, s a technikai ismeretek tanítása másodrangú dolog. A müncheni főiskola még a kezdet stádiumában van, de valószínűleg a bécsinek mintájára fog kifejlődni, már csak azért is, mert — mint az eddigi tapasztalatok mutatják — a főiskolák közül az utóbbi felel meg eddig legjobban a korunk igényeinek. Mind e főiskolákban a tanítás nappali, s ezért sem az inasok oktatásával, sem pedig a napi munkájok után járó nyomdász-segédék továbbképzésével bennük nem foglalkoznak. Többnyire nyomdatulajdonosok tanítatják ez iskolákban a fiaikat. A tanítási idő két-három esztendő.

Ugyanezt a célt szolgálja néhány magántulajdonban levő szakiskola is, így a Mäser-féle Lipcseben, a Klímsch-féle Majna-Frankfurtban. Az előbbin a könyvnyomtatás, az utóbbin a fotográfiai reprodukció a fő. A tanítási idő egy-két év.

Az inas-iskolák között tipikus a bécsi. A nyomdász-ipartestület tartja fenn a hatóságok támogatásával, s kis házi nyomdával is föl van immár szerelve. Tanítási rend dolgában többé-kevésbé hasonlítanak hozzá a németországi (berlini, lipcsei, stuttgarti, boroszlói stb.) inas-iskolák. Speciális fajta a párisi Ecole Estienne, amely városi intézmény, s a tanítás benne nappal történik, átlag nyolc óra hosszút. A bécsi stb. főiskoláktól csak az különbözteti meg, hogy kevesebb előképzettséget kívánnak a fölvételre jelentkező ifjútól, s tandíjat ez nem fizet. Egy másik ilyen párisi intézet, az Ecole Gutenberg, már megszűnt. Angolországban azonban újabban több hasonló alapon szervezett iskolát alapítottak. Az inas-oktatás ezenkívül sok helyt még általános irányú ipariskolákban történik.

A nyomdász segédék továbbképzéséről részben az iparművészeti iskolák (mint Berlinben, Düsseldorfban), részben pedig a szak ápolására hivatott Szakkör-féle egyesületek gondoskodnak egy-egy divatos ismereti ágnek rövidebb-hosszabb tanfolyamokon való megismertetése által.

A könyvnyomdászati szakoktatás tekintetében nálunk mostanáig kétféle intézmény jöhet számba. Az egyik a szakirányú inasiskolák intézménye, ahol a mesterségünktől távol álló tanító-emberek igyekeznek inasainkat a könyvnyomtatás misztériumaiba bevezetni; a másik pedig a Könyvnyomdászok Szakkörének szakoktatási intézménye, amely céljául a már tanulási idejüket eltöltött szaktársaknak továbbképzését tűzte ki. Az elsőnek említett intézmény meglehetősen speciális berendezkedésű, amennyiben hasonló formában nem található fel a külföldön.

A szakirányú inas-iskolákban folyó tanításról most nem szólok. — E helyett csupán a külföldön is jónak bizonyult szaktanfolyami tanítási rendszert óhajtom röviden ismertetni.

* * *

A nyomdászati szaktanfolyamok tanítási tervének megállapítása nem könnyű dolog. Aligha akad még iparág, amely oly különböző igényeket kötne a vele foglalkozók munkájához, mint éppen a könyvnyomtatás. A munkamegosztás elvének mind szélesebb körben való elterjedése következtében az egyik nyomdásznak ilyen, a másiknak meg amolyan

ismeretekre van szüksége mesterségének gyakorlása közben. Hiszen már a szedők között is megkülönböztethetünk táblázat-, akcidents-, könyv- és újságszedőket, akiknek mind más-más a munkakörük. Sőt, hogy a könyvszedők közt ezenkívül még specialisták: matematikai, görög, héber, francia, szerb, tót, román szedésben különösen járatosak, s majd mindig ilyes munkával foglalkozók is vannak, talán mindenki tudja. Ha mind-ehhez hozzá vesszük, hogy a nyomdászok közt nagy számmal akad még faktori teendőket végző ember, korrektor, revizor, továbbá gépmester, nyomó, stereotípör stb., bizony lehetetlen, hogy gondot ne okozzon az a kérdés: mi mindenre kellene kiterjednie a szakoktatásnak?

A szaktanfolyamok fő tantárgyakép néhol az általános rajzoktatás szerepel, amelyet rendszeren reátermett művész-ember tanít. S ez nagyon helyes; mindenesetre okosabb így, mint ha valamely bárminő szakképességű, de a művészeti irányok és felfogások dolgában mindenesetre szűkebb látókörű mesterszedő venné a dolgot a kezébe. A művész-ember közreműködése révén friss szellem, úde élet szokta áthatni az iskolák és tanfolyamok ez irányú munkálkodását.

A rajztanítás célja a külföldi szakiskolákban meg szaktanfolyamokon is többszörös. Első és fő dolog a hallgató kezének könnyüvé és szabaddá tétele, hogy ennek révén gondolatait hatásos, biztos vonással a papiroson megrögzíthesse. Ezt a célt szabadkézi rajzgyakorlatokkal vélik a legbiztosabban elérhetni. Hogy miben álljanak ezek a gyakorlatok, tisztára az előadó művész dolga, de általában olyan témákat választanak, amelyek a betűszedő mindennapos nyomdabeli munkálkodásával bizonyos vonatkozásban vannak. A látóképesség fejlesztése, az arányok biztos fölismerésére való rávezetés: mind-mind már a rajzoktatás legkezdetén is igen ajánlatos.

Tapasztalatok alapján bebizonyult igazság, hogy igazán jó és maradó hatású eredményt csak az olyan rajztanítással lehet elérni, amely tekintetbe veszi szakunk sajátlagos viszonyait, s a gyakorlati szükségletre támaszkodik. A távlattan tanulásának a szedőre nézve aligha volna értelme, mert hiszen síkornamentummal dolgozunk. Fontos azonban az ékitményes rajz, melynek keretében a színharmónia is tanítható.

A síkmértan tanítását sok helyt elhanyagolják. Pedig az akcidentszedőnek, meg az alapnyomatí lemezt vágó gépmesternek is akárhányszor akad olyan feladata, hogy valami mértani alapformát, négyzetet, parallelogrammát, öt-, hat- stb. szöget, csigavonalat stb. ilyen egyebet kell szerkesztenie. A szögek felezésének és még egyéb ily dolgok ismeretének pedig minduntalan igen jó hasznát lehet venni. A németországi és svájci tanfolyamok egyik-másikán megpróbálták mindezt a rajztanításba úgy mellékesen is beleilleszteni, illetőleg alkalom adtán, az éppen kézben lévő munkából kifolyólag, tanítani.

Mert a könyvnyomtatásban a mértanból legfőképpen csak a formák megszerkesztésére van közvetlen szükség; a gyakorlat a fő, minden teoretikus sallang nélkül.

* * *

A vázlatkészítési gyakorlatoknak mind jelentősebb szerepe lesz a mesterszedéssel, de általában mindegyik szedésí ágazattal foglalkozók kiképezése tekintetében. Sokszoros előnyei vannak már annak is, ha a szedő a maga gyakorlati munkája közepette vázlatkészítéssel kezdí

meg az egyes nyomtatványok tervezését. Az a régi szokás, hogy a kézirat szövegének átolvasása és a jövődöbeli nyomtatvány alakjának futólagos megállapítása után közvetlenül a szedéshez fogjunk, kezdi már az idejét múlni. A modern betűszedő nem igen mulasztja el, hogy ha valamely nyomtatványon gondolkozik, gondolatait papíroson meg ne rögzítse. Ha másképp nem, hát legalább hevenyészett ceruza-vonásokkal jelzi az előtte lévő papíroson a szövegnek meg a főbb díszítő elemeknek az elhelyezését. Igen sok esetben azonban alaposabban is kidolgozza vázlatát. Még így is hasonlíthatatlanul kevesebb időt vesz igénybe a vázlatkészítés, mint amennyibe kerülné az esetleges próbaszedés meg próbanyomtatás. A saját használatunkra való futólagos ceruza-vázlatok elkészítése pedig alig kerül néhány percnyi időbe, s mégis igen jó hasznukat vesszük, amennyiben rögzítve vannak rajtuk a munka áttanulmányozásakor fölöttölt gondolataink, s későbben — a szedés idején — még az ily egyszerű vázlat is biztos vezérfonalul szolgál.

Minden egyes nyomtatvány vázlatának elkészítéséhez legelső sorban is néhány darab közönséges lehúzó-papírosra van szükségünk. Ezeket a papírosokon nagy vonásokban, mintegy csak jelezve, megadjuk a fő soroknak meg a legfőbb díszeknek az elhelyezését. Három-, négy-, esetleg többféleképpen is megpróbáljuk a dolgot, s amelyiket közülük a legjobbnak találjuk, azt fogadjuk el a kivételre.

Az ilyen futólagos vázlatok készítésekor ügyelni kell azonban arra, hogy a vázlatpapíros akkorára legyen mindig vágva, mint amekkora lesz a jövődöbeli nyomtatvány. Kisebb vagy nagyobb papíroson már a margóviszonyok különbözősége révén is gyakran egészen más hatásúvá lesz a vázlat, mint aminő volna az eredeti nagyságú papírosdarabon. Az első dolog mindig az alak megállapítása; amikor ezt teszik, ugyanakkor a vázlatpapírost is megvágják a megfelelő alakra.

A megrendelő számára készülő, alaposabb kidolgozású vázlatokat vagy cicerós vonalhálózatú, úgynevezett „Florpost“ papíroson, vagy az alkotandó nyomtatvány eredeti papírosán rajzolják meg. Az előbbi papíros használatának az az előnye, hogy a betűket meg az ornamenteket a nyomda mintakönyvéből közvetlenül át lehet másolni a vázlatra, mert a flórposzt papíros egészen átlátszó. A nyomtatvány eredeti papírosának fölhasználása vázlatkészítési célokra sok esetben bajos; a papíroson tus, tinta, vízfesték stb. könnyen szétfut, s a másolás is körülményesebb. Ezzel szemben azonban megvan ilyenkor az az előny, hogy bár szorgos és talán hosszadalmasabb munkával is, a tervezett nyomtatvány hatása jobban megközelíthető a vázlattal.

A vázlatkészítési munkáknál — amennyiben díszről is van szó — a betüöntök csinálta ornamentek vehetők alapul. Az önállóan tervezett díszsel készítendő munka úgyis a tulajdonképpeni rajzoktatásnak a keretébe tartozik.

A vázlatkészítés idején legelső sorban is a könyvnyomtatás fő-fő munkálkodási anyagát: a betűt kell megismertetni. Mert ez talán a legfontosabb dolog a betűszedőre nézve. Bár a szedőnek a gyakorlatából kifolyólag meglehetősen jó betűérzéke van, s az egyes betűtípusokról rögtönösen meg tudja mondani, hogy a nyomdabeli szekrények melyikébe valók: alaposabb betűstíltani és ezzel kapcsolatos esztétikai meg történeti ismerete csak kevésnek van. A vázlatkészítés tanítói tehát — amennyiben ez módjukban áll — esetről-esetre stílustani szempontból

is megismertetik az egyes hallgatókkal az éppen munka alatt lévő nyomtatvány betűit. Alaposabb méltatása azonban a dolognak jobb, ha a könyvnyomtatás történetéről szóló előadások keretében történik.

De már a vázlatkészítési tanfolyam keretében is szó kell, hogy essék a betű némely tulajdonságáról és használatának fő-fő törvényeiről. Hiszen köztudomású dolog, hogy vannak komolyabb meg könnyedebb hatású betűfajtáink; az előbbieket tudományos munkákhoz, az utóbbiak verses kötetek, regények meg apróbb nyomtatványok szedéséhez valók. A különféle betűfajták közt való különbségre is utalni kell, hogy már eleve is útját szegjék az olyan hibáknak, minő például az antiqua és a mediaevalis betűeknek az összekeverése, meg sok más hasonló stílszerűtlenség. A betűk nagyság- és színezetbeli kontrasztjáról is fontos dolog a megemlítés, mert hiszen ennek felismerése és a kedvező hatás érdekében való kihasználása mesterszedőink legjobbjainak máiglan is a legfőbb erőssége. Sok érdekeset tanulhat a hallgatóság a verzális meg kurrens betűeknek kizárólagosan meg közösen való használhatásáról; a keskeny meg széles betűk egy nyomtatványon való fölhasználásának csúnya voltáról; a betűk lapidáris, toll- meg ecsetvonásos jellegéről és a különböző jellegű betűfajták ugyanegy lapon való alkalmazásáról stb.

A könyvnyomdai, illetőleg betűöntői ornamensek megismertetése, s a használatuk törvényeibe való bevezetés szintén a vázlatkészítés tanításának a körébe tartozik, bár az általános rajztanítás keretében is okvetetlenül szóba kerül sok olyan dolog, amelyet természetszerűen itt is meg kell ismételni. A modern irányú szedésben például az az egyik fő elv, hogy a nyomtatási terület határait hangsúlyoznunk kell; ez részben szöveg, részben pedig dísz segedelmével is történhetik, s bizony mind a két tantárgy előadásánál akárhányszor szó esik róla.

A legjobb szakferfiak véleménye szerint azonban abszolút érvényű szabályzatot nem igen tanácsos fölállítani. Csak a mi a grafikai művészetben meg a könyvnyomtatásban az eddigi folytonos tapasztalat révén megdönthetetlen igazságú dolognak bizonyult, csupán azt szabad bizonyos törvényszerűség jellegével fölruházni. „Szabadság az egyéni ízlésben“ legyen a jelszó, de mindenesetre vigyáznunk kell, nehogy szabadság legyen belőle.

S most ragadjunk ki egyet-mást a külföldi szakoktatásban is jóknak bizonyult szedési és nyomtatvány-díszítési elvek sorából.

A lípcsei módra való és a modern négyszöges címszedésnek kérdésében nincsen még meg a teljes egyetértés a mai mesterszedők között. Sem nálunk, sem a külföldön. Akad köztük olyan, aki minden körülmények közt csak a négyszögbe formált sorokkal tud megbékélni, s olyan is, aki hol lípcsei, hol meg modern módra formálja meg a sorait, ahogyan a szöveg éppen fölkinálgatja. Hát ez ízlés dolga. De most szaktanulásról van szó, s így joggal fölvetethetem a kérdést: szabad-e a most divatozó soralkotási módot egyedül üdvöztőnek hirdetni a szaktanfolyamokon? Avagy nem célszerű dolog-e, ha a hallgatókat mind a két szedési módra vonatkozó tudnivalókba bevezetik, s esetleg még a szabad irányú sorhelyezéssel is megismertetik, s a szaktanító maga gusztusának minden előtérbe tolása elkerülésével, egyszerűen a hallgatóra bizza, hogy esetről-esetre melyik soralkotási rendszert választja. A bécsi nyomdászinas-szakiskolán Schwartz Sándor aligazgató ezt az elvet követi; egyrészt kedvez így a tanuló önállóságának, másrészt

a divat-okozta elfogultsággal való megvádolásnak sem teszi ki magát. Akármelyik utat követi is a szaktanító, egy fontos és mindamellet újabban nagyon elhanyagolt esztétikai elvnek a hangoztatásáról nem szabad megfeledkeznie: a soroknak hosszúság dolgában is bizonyos arányban kell állaniok egymáshoz. Mert bizony ma ezzel nem igen törődnek. Akárhányszor láthatunk olyan könyvcímet vagy más egyebet, amelyen a — mondjuk — három sorcsoport közül az egyik tizenkilenc, a másik tizenhét, a harmadik pedig öt ciceró széles. S a szedő még csodálkozik, ha a munkája nem tetszik senkinek sem. Pedig hát pontosan csinálta az egészet; a szöveg taglalása kifogástalan; a beosztás is jó, s valamennyi sorcsoport egyetlen betűfajta különböző fokozataiból van összeszedve. Igen ám, de a sorok hosszúságának helyes arányáról megfeledkezett, ami pedig fontos dolog. Az aránymetszés respektálásának korszakában mindenesetre ritkábban fordult ilyen hiba elő.

Eppen olyan fontos dolog az úgynevezett betűnagyságbeli kontrasztra való ügyelés. Ha az egyik sorcsoport textus, az utána következő tercia, az azt követő pedig mediális nagyságú betűkből van szedve, a nyomtatvány semmiesetre sem lehet jó hatású. Ha közből esik a mediális sor, már van némi kontraszt. Rokon ezzel a kontraszttal az a másik, a színezetbeli, amelyet a régi akcídens-szedők egyik fő-fő szedés-szabályul fogadtak el; t. i. hogy sötét színezetű sor után okvetlenül világos következék. A mostani modern mesterszedők egyikemásika ezt a régi híres szabályt ma lemosolyogja, semmiesetre sem árt azonban a dologra a tanulót figyelmeztetni, s a színezetbeli kontrasztot olykor a betűnagyságbelivel helyettesíteni.

A régi, úgynevezett aránymetszés szabályát ma már akárhány modern művész-ember megmosolyogja, de azért mi mégis sokszor jó hasznát vesszük az aránymetszés arányaihoz való ragaszkodásnak. Hiszen papírosaink formátumainál még mindig ezek az arányok dominálnak, s könyveink, ujságaink jó részén is — talán csak az úgynevezett magas formátumokat kivéve — föllelhetjük az aránymetszés arányszámaait a magasság és szélesség viszonyában. Betűfajtáink legtöbbjén az *m* betű képenek magassága körülbelül úgy viszonylik a *h* meg a többi nyúlványos betű magasságához, mint a 3 az 5-höz, tehát az aránymetszésnek megfelelően. S különös dolog, a modern léniás meg egyéb szedések legjobbjainak konstrukciójában is minduntalan meg-megnyilvánul az aránymetszés régi teóriájának tudatos vagy önkéntelen követése. Kérdés már most, veszedelemmel jár-e a mesterszedői önállóságra és további fejlődésre nézve az, ha a szaktanító megismerteti ezt a ma már sokféle elfeledett régi jó szabályt? Azt hisszük, hogy nem, különösen akkor, ha az aránymetszést nem mint imperatív szabályt, hanem mint elődeink hasznosnak bizonyult aránykulcs-megállapító fogását tekintjük.

A vázlatkészítési gyakorlatokkal kapcsolatban a boroszlói és bécsi inas-iskolákban szedés-gyakorlatok is vannak; illetőleg a megrajzolt vázlatok egyik-másikat próbaképpen ki is szedik. Bőséges tér nyílik ilyenkor arra, hogy a szóközök egyenlő beosztására, a szóközi beosztásnak ritkított és tömör szedésben való különbözőségére és sok más, aprólékosnak látszó, de azért igen fontos tipográfiai szabályra figyelmeztessék a tanulót. A régi szabályok jobbára örök érvényűek, évszázados gyakorlatnak és esztétikai fejlődésnek a szülöttei, s valószínűleg túlélnek majd a modern idők nyomtatványdíszítési divatjainak valamennyiét.

A térelosztás kérdése a legfogasabbak egyike a vázlatkészítési szak-
oktatásban. Többféle szempont érvényesülhet itten; a szövegbeli össze-
függésé, meg a dekoratív síkhatásra való törekvése a legfőbbek ezek
között. Az elsőt illetőleg lehet szó bizonyos normákról, de már amikor
dekoratív szempontból indulunk ki, a tanítónak bajos a maga egyéni
ízlését — mert csak erről lehet ebben az esetben szó — a tanítványáé
felé helyezni. A segédek számára alapított szakiskolákon és tanfolya-
mokon különösen óvakodnia kell a tanítónak attól, hogy a maga sor-
szedési szokásait imperatív szabályként állítsa a hallgató elé; érje be
azzal, ha megismertette a jönevű plakátfestők és akcidens-szedők mun-
káin megnyilvánult térelosztási módozatokat, egyszerűen csak regisz-
trálja, hogy az adott esetben minő elosztási módozatok jöhetnek még
számításba.

* * *

A multat nem ismerve, a jelent nem érthetjük meg! Ez a mondás
tökéletesen áll a mi mesterségünkre. A technikai meg egyéb fejlődés
történetének ismerete nélkül meglehetősen érdektelen marad előttünk
mindaz, ami a könyvnyomtatással kapcsolatos. Betű, sajtó, mindez
csak egyszerű eszköz ily esetben előttünk; sokszor talán meglehetősen
unott is. Míg ha némi szaktörténelmi ismereteink vannak, egyszerűen
más színben látunk mindent, s bizony nem sok kell hozzá, hogy fel-
ébredjen bennünk mesterségünk szeretete. Ez pedig elvégre magunknak
is érdekünk, mert hiszen vajmi keserves az olyan munkás sorsa, aki
mesterségében csak a megélhetés diktálta mindennapos kényszermunkát
látja, minden mélyebb átérés és derűsebb vonatkozás nélkül.

A könyvnyomtatás története csupa merő tanulság, s szinte kedvem
volna állítani, hogy csak az az ember vallhatja magát jó mesterszedő-
nek, aki a könyvnyomtatásnak s vele együtt a szedésnek a multját
alaposan ismeri. S ez nem is volna olyan hányivetett állítás, mert
hiszen tudjuk, hogy a könyvnyomtatás modern reformátorai — William
Morris-szal élükön — évek hosszá során által buzgón tanulmányozták
a prototipografusok könyveit meg technikáját, s ezekből leszűrt tanul-
ságaik segédelmével teremtették meg a könyvnyomtatás renaissanceát.

A nevesebb külföldi szakiskolákon, főleg a bécsi grafikai főiskolán
meg a lípcsei grafikai akadémián, sok időt szentelnek a nyomdász-
történelem tanítására. Ez persze mindenütt meglehetősen nemzeties
szempontból történik, s ezért a külföldi szaktörténelmi tanítás ismerte-
tése helyett most talán célszerűbb vázolni azt, hogy mire kellene nálunk
kiterjeszkedni a tárgy esetleges tanításakor.

Amikor a könyvnyomtatás történetét tanuljuk, mindenekelőtt a
könyvek Gutenberg ideje előtt való mechanikai sokszorosításával kell
megismerkednünk; de nem árt, ha kissé messzebb megyünk a multba
vissza, egészen a középkor másoló írta, s rubrikátor meg illuminátor
diszittete kódexeiig. Mennyit tanulhatunk egy-egy ilyen miniaturás
kódex-lapból! A végtelenül pontos szöveg-elosztás, a dekoratív hatásra
való tudatos törekvés, a betűk jellegzetes és szép volta, az egész oldal
gyönyörű harmóniája: mind-mind kész buzdítás arra, hogy a magunk
bár tökéletesebb, de művészietlen eszközeivel hasonlót teremtsünk elő.
Az e kódexek után következő fatábla-nyomatokban a komolyabban
számba vehető első mechanikai sokszorosítást láthatjuk, s egyszersmind

a fametszetek közvetlen elődeit tisztelhetjük bennük. A Donatusok és az egyházas nyomtatványok jó példái a fatábla-nyomatoknak, s kultur-históriai meg nyomdászattörténelmi művekben bőven találhatunk szemléltetés céljaira szolgáló hasonmásokat. Ugyanakkor elgondolkozhatunk az ilyes nyomtatványok előállításának a technikáján; elképzeltük a híg festékekkel, dörzsölés útján való nyomtatást, amely csak a mi közönséges kefelenyomatainkhoz hasonlító egyoldalú nyomtatványok produkálását engedte meg.

Ha mindezt szépen elgondoltuk, csak akkor tűnik fel előttünk a könyvnyomtatás feltalálójának egyénisége a maga egész nagyságában. Micsoda fáradságába és fejtörésébe kerülhetett a nyomtató sajtónak, meg a könyvnyomtatásra alkalmas festékek a föltalálása. Hát még az összerakható betűk kétszáznál többféle formában való kivésése és megöntése. Ezeket a típusokat végignézve, nemcsak a feltalálói lángészt kell tisztelni Gutenberg Jánosban, hanem csudalattal kell adózni a művészi tudásának is, hogy oly utólérhetetlen precizitással tudta utánozni, sőt jobba, szebbé tenni a kódexek örökszép barát-betűit.

Megható és fordulatokban gazdag tragédia az öreg Gutenberg János élete, nem hiába, hogy egy neves magyar színműírónk szomorújáték-nak dolgozta föl. Maga a tragédia is már kell, hogy emlékében legyen minden könyvnyomdásznak, s így megkönyvitve, érdekesebbé tegye annak a sok technikai tudnivalónak a megismerését, ami a nagy feltaláló nevével kapcsolatos. Mert ezek megismerése úgy szólván a kiinduló pontja a könyvnyomtatás alapos megtanulásának.

A betűvésés, betűöntés, a betűszedői meg nyomói munka kezdetei minden aprólékosságukban az ő nevéhez fűződnek. Aki az élete históriáját, tömördek fáradozását mind nyomon követi és jól meg tudja érteni, könnyen átértheti a későbben elkövetkezett technikai újítások és javítások minden legcsekélyebb mozzanatát is. Gutenberg élete és működése, valamint az ő technikai vívmányainak nagy tömege az az alap, amelynek megismerése a későbbi korok sokszorosítás-történetének könnyű és gyors megértésére képesíti az embert.

A XV. század alkonyának német és olasz tipografusai — köztük Schöffler, Speierer János, Ratdold Erhard, Zainer, Jenson meg Manuzio — voltak azok, akiknek munkáihoz a könyvnyomtatás renaissance-ának megindítói tanulni jártak, s akik a maguk művészi zsenialitásával minden kornak legszebb nyomtatott könyveit állították elő. A betűk szépsége, a sorok, s általában az egész szöveg stílszerű és dekoratív volta vitte Morrisset a maga arany-típusának, Chaucer-type-jének s Troy-type-jének a megalkotására. Ha egy olyan sokoldalú művészember, mint Morris, tanulni tudott a Zainerék és Jensonék nyomtatványaiból, mennyi tanulságot meríthetünk belőle mi nyomdászok!

A könyvnyomtatás történetének ez a része a legalkalmasabb arra, hogy a szaktanító az addigi betűstílusokat is megismertesse a tanítványaival. Mert körülbelül itt van a most használt fő betűnemek históriájának a kezdete. A gót, szemigót, schwabachi, fraktur meg antiqua betűk részben akkor kezdték, részben pedig akkor végezték a könyvnyomtatásbeli pályafutásukat. A görög és héber típusok is megjelentek immár egyik-másik tudós könyvnyomtatónak a műveiben, s a betűtervezés dolgában általában ezt a korszakot, no meg a tizenhatodik század elejét lehet a legtermékenyebbnek nevezni. Nagyban hozzájárult

e nagy fellendüléshez az, hogy a kor legnagyobb művészei is kész örömmel állottak a könyvnyomtatás szolgálatába, s részben betűtervezéssel, részben pedig a gyönyörű fametszetek sokaságával emelték a könyvnyomtatást a lehető legmagasabb művészi színvonalra.

Ha a könyvnyomtatás történetének tanításáról volna szó, különös figyelmet kellene fordítani hazánk rég' időkbeli tipográfiájára. Mert habár ez művészi magaslat és művészi hatás tekintetében nem vetekedhetik a német, olasz meg francia könyvnyomtatással: sok-sok olyan momentumot találunk benne, amely — ha nem is annyira technikai meg művészeti szempontból — de még mindig eléggé tanulságos. A Magyarországon nyomtatott első könyv, a Hess András nyomtatta *Chronica Hungarorum* ugyan művészi érték dolgában is megállja az összehasonlítást a német ősnyomtatványok jobbjáival; szép antiqua betűi, az egészen megnyilatkozó gondos szedéstechnika és a tiszta nyomtatás mind arra vall, hogy művészetéért lelkesedő, igazi jó könyvnyomtató volt a Karai László által Budára meghívott német származású Hess András. A *Chronica Hungarorum*-ról cinkográfiai hasonmást készítettett az Akadémia, s a német, olasz és francia ősnyomtatványok egyes lapjainak szemléltetésre alkalmas hasonmásai főképpen szaklapokban meg külföldi nyomdászattörténelmi munkákban találhatók meg.

Bár a tizenhatodik századbeli magyarországi nyomtatványok művészeti érték dolgában nem sokat számítanak: technikai szempontból igen sok tanulságot szűrhetünk le belőlük. Hoffhalter Ráfael, Honter János, Heltai Gáspár és Hoffgreff György kétségtelenül maguk vették s öntötték betűiknek jó részét. Ezenkívül homlokleceket, címereket meg egyéb fametszeteket találunk a könyvekben. Mindez igen alkalmas arra, hogy megítélhessük belőle a tipográfia akkori állapotát, az az időbeli szedői meg egyéb szokásokat, a nyomtatás módját stb. De mert nem csupán a technika és művészet szempontja vezet bennünket a tipográfia történetének tanulmányozásában: megismerkedhetünk a régi könyvnyomtatók életének egyéb adataival is. Ki ne érdeklődnék például a sokat üldözött vándorló tipografusok viszonytagsággal teljes élete iránt? Huszár Pál, Hoffhalter Ráfael, Mancskovits Bálint s Matliusz János históriája valóságos hőselegenda, s a nyugodtabb életet folytató magyar könyvnyomtatók működése is olyan szoros összefüggésben van az akkori idők irodalmi, vallási meg politikai mozgalmával, hogy a legteljesebb mértékben kell érdekelnie a magyar könyvnyomtatót. Erdősi Sylvester János, Abádi Benedek, Károli Gáspár, Honter János, Heltai Gáspár nevei nemcsak az irodalmunkban meg a kulturhistóriánkban tündökölnék, hanem elválaszthatatlan kapcsolatban vannak tipográfiánk történetével is.

Igen sok tanulságot meríthetünk a tizenhetedik és tizennyolcadik század nyomdászattörténetének a megismeréséből is. Külföldön ekkor gyönyörűen virágzott a könyvnyomtatás. Az Estienne-család, az Elzevirek, Plantinek nyomtatványai minden idők számára megőrzik a mintaszerűségüket, s a betűöntés technikája éppen e századokban emelkedett a tökéletesség legnagyobb fokára. Az olasz Bodoninál, a francia Garamondnál, meg a magyar Tótfalusi KISS Miklósnál ügyesebb betűvésők — talán az egyetlen Gutenberg Jánost kivéve — sem azelőtt, sem azután nem voltak. A betűanyag abban az időben már nagy választékosagra emelkedett. A „microscopique“ elnevezésű legapróbb betűtől a sabon-ig meg nagy-kanonig minden eddig ismert ölomtípusunk már

megvolt. A betűrendszer dolgában meglehetősen fejtlenség uralkodott mindenfelé, de e nagy föladatot az akkori idők politikai meg gazdasági viszonyai mellett nem is lehetett volna megoldani. Hiszen — mint tudjuk — még a tizenkilencedik század második felében is, amikor a kifejlett közlekedési és kereskedelmi viszonyok révén a betűöntők már folytonos érintkezésben lehettek egymással: még akkor is mennyi fáradságba került a megközelítően egységes betűrendszer megteremtése.

A szedéstechnikát illetőleg szintén sokat tanulhatunk a tizenhetedik meg tizennyolcadik század nyomdászaitól. Nyomatványainkat végignézzve, rá kell jönnünk arra, hogy e tekintetben nincs új dolog a nap alatt. A mi modern sorcsoportosítási rendszerünk, a lípcei módra való címszedés, sőt még bizonyos mértékben a „szabad irányú“ munkálkodás is sűrűn megnyilatkozik az e korbéli nyomtatványokon. Eppen hogy a dísz dolgában állottak kissé rosszul elődeink, amennyiben a betűöntők a szó szoros értelmében véve a föladatukat: kizárólag csak a betűtípusok öntésével foglalkoztak. Ami rozettát meg keretnek való egyéb öntődei dísz e korból látunk: jobbára kicsiny meg sablónos.

A nyomtatás technikája e korban főleg a kézi sajtó sokszoros megjavítása révén lett tökéletesebbé. A faszrófok helyét rézből meg vasból való csavarok foglalták el; a tégely megnagyobbodott, s általában az egész sajtó alkalmasabbá lett a gyors és mégis gondos munkák kivitelére.

A nyomdászat történetének tanítása alkalmas arra, hogy egyetemes szakműveltséggel ruházza föl a nyomdász-íjűságot. Hogy mennyiben lehetséges ez: kiténik a tizenkilencedik század nyomdásztörténetének tananyagából is. E században estek meg azok a mélyreható technikai változások, amelyek a könyvnyomtatás képét oly alaposan megváltoztatták, s ugyancsak e század a könyvnyomtatásbeli művészeti újraéledésnek a korszaka is. A betűrendszer a tizenkilencedik században alapítódott meg véglegesen; az öntőgépet, gyorsajót, stereotípiát, galvanoplasztikát e században találták föl; a kemigráfiai és fotomechanikai eljárások sokasága ebben a korban bővítette szinte beláthatatlanná a könyvnyomtatás terrénumát. E korban alakult át a könyvnyomtatás kézi műiparból részben gyáriparrá, s ugyancsak e korra esnek a művészi megújulásra irányuló törekvéseink kezdetei is. A nyomtatást a régi, primitív kézi sajtók helyett raffinált szerkezetű gyorsajók és rotációs csudagépek végzik; a stereotípia nélkülözhetlen kiegészítője lett minden valamire való nyomdaüzemnek. Ami pedig a szedést illeti: a munkamegosztás átka mellett megszületett egy újabb, sok tekintetben művészi foglalkozási ágazat: a mesterszedés, amelynek jövőbeli fejlődése egyelőre még kiszámíthatatlan, de amely közvetve frissítő, élénkítő hatást gyakorol már most is a többi szedési ágakra.

* * *

A könyvnyomtatónak, hogy mesterségét mentől alaposabban mérthesse, s hogy mentől nagyobb látóköre legyen: szüksége van a rokon iparágak nagy általánosságban való megismerésére is. S erre a külföldi szakiskolákon nagy gondot fordítanak. Megismertetik a három fő nyomtatási rendszernek: a magasnyomtatásnak (tipikus képviselője a könyvnyomtatás), a mélynyomtatásnak (réznyomás) és a síknyomtatásnak (litográfia) az alapelveit, ezek ismertető jegeit stb. Természetesen szó esik arról is, hogy minő rajz minő rendszerű nyomtatáshoz a legalkal-

masabb. A sokféle sokszorosító eljárással készült nyomatok szemléltető bemutatása mellett itt-ott — mint például a bécsi grafikai főiskolán is — gyakorlatilag is tanítják a különböző sokszorosító eljárásokat.

Mindannyiunknak el kell ismernünk, hogy a nyomdai üzem súlypontja legtöbb helyt a nyomtatásra terelődött át. Ennek oka egyrészt a gépi munka kihasználásának fontosságában rejlik, másrészt pedig abban, hogy míg a szedés terrénuma alig nagyobbodott újabban valamivel: a gépi munka sorába föl kellett venni az illusztrációk meg a háromszínes és négyszínes nyomatok készítésének a kényes föladatát is.

A mai kor nyomdászának — ha igényt akar tartani a modern jelzőre — e tekintetben is nagyon sokat kell tanulnia, sőt úgyszólván holtáig sem merítheti ki azt a tananyagot, amelyet a mindennapos munkája meg a technika és tudomány folytonos haladása szab elébe. Hogy a modern szakiskolák meg a németországi, ausztriai és svájci gépmesterkörök e tekintetben is erősen buzgólkodnak: magától értődik.

A gépmesterek szakoktatása általában két részre oszlik: egy elméleti illetőleg szemléltető és egy gyakorlati részre. A géptechnikai és mechanikai ismereteket elméleti és szemléltető módon, a nyomtató eljárásokat és az ezek körében fölmerülő fogásokat meg tudnivalókat pedig gyakorlati úton igyekeznek a tanuló ifjúsággal elsajátíttatni.

A nyomdásznak — a szakférfiak egybehangzó nézete szerint — első sorban is a kezelése alatt levő gép szerkezetét kell annyira megismernie, hogy azon bizton dolgozhasson, s apróbb szerkezeti galibák esetében azokat rögtön észrevéve, esetleg segíthessen is rajtuk. Némely figyelmesebb nyomdász annyira megismerkedik gépének a szerkezetével, hogy annak szétszedésére és összerakására is bátran vállalkozhatnék.

Elkerülhetetlenül szükséges azonban, hogy a tanulók ne csak a kezelésük alatt levő gép szerkezetét ismerje meg alaposan, hanem biztos áttekintése legyen egyéb nyomtató gépek szerkezeti alapelvei dolgában is, hogy így összehasonlítás és megfigyelés útján mind jobban megerősödhessen a mechanikai és gépszerkezettani tudásában. Szükséges ennél fogva a gyorsajtó-rendszereknek szemléltető megismertetése.

Hogy a különféle munkák nyomtatásának gyakorlatias tanítása közben igen sok hasznos és szükséges mesterfogásra lehet megtanítani a tanuló ifjúságot, természetes dolog. Éppen ezért külön-külön és behatóan szükséges tárgyalni meg gyakorolni a könyvek, újságok és táblázatok nyomtatását, a stereotípiái lemezekről meg különböző illusztratív dúcokról, tehát fametszetekről, cinkográfiaiokról, autotípiái dúcokról való nyomtatást. Itt közben ismét szó lehet a különböző típusú gépeken való munkálkodás eshetőségeiről és különös követelményeiről.

A nyomtatást megelőző kilövés, alakbeosztás és formazárás munkája, s az egyengetési munka tanítása természetesen igen fontos tárgyai a szakoktatásnak. A fő dolog e tekintetben a papiros-kivagdosással meg ragasztgatással való egyengetés, mint amely a mai viszonyok közt még mindig a leghasználatosabb a nyomdaüzemben. De szónak kell esnie a mechanikai egyengető eljárásokról is, sőt amennyiben lehetséges, ezek praktikusabbjait gyakorlatilag is meg kell tanítani. Legjobban célravezető a dolog, ha egy-két porzó eljárás mellett a Schwärzler-féle krétás egyengető eljárást ismertetik meg gyakorlatilag a tanuló-ifjúsággal.

Ha a tanítványok közönségesebb nyomtatás technikáján túl vannak: az egyes speciális nyomtatási technikákra szokás áttérni. Ott van pél-

dául a mai napság annyira divatos domború nyomtatás, amely bizonyos részleteiben más mesterfogásokat igényel a tégelyes sajtón, mint a nagy gépen. A színes akcidencia-nyomtatás birodalma pedig akkora, s oly sokoldalú tudást kíván meg az ilyesmit rendszeresen végző nyomdásztól, hogy a hosszabb ideig való gyakorlása nagyon kívánatos volna. De van ezeken kívül még egy sereg olyan speciális nyomtatási eljárás is, amelynek gyakorlatias megtanulása minden nyomdászra nézve igen fontos dolog. Ilyenek például a duplex meg a triplex autotípiái nyomtatási módozatok, amelyeknek különösen az elseje ma már széles körben kedvelt, nagyon használt és hálás képnymotáó eljárás. A szírványos vagy másképpen írisz-nyomtatással bizonyos körülmények közt pompás hatást lehet elérni; az alapos megtanítása tehát szerfölött szükséges. A sötétszínű borítékpapírosokra világosabb színű festékekkel való nyomtatás egyrészt divatos is manapság, másrészt meg igen jó hatású; a technikája azonban meglehetősen nehéz, s ezért gyakorlatias módon szokták tanítani. A bronzolást és a közvetlenül való bronznyomtatást is meg szokták próbáltatni a lípcsei Mäser-féle Technikumban meg a bécsi főiskolán a tanuló ifjúsággal.

A három- és négy színű nyomtatás olyan fontos ágazata ma már a tipográfiának, hogy minden szakiskolán behatóan foglalkoznak vele. A dolog elméleti részét gyakorlati munka közben — az egyenetlés, beigazítás meg a festék előkészítése, valamint a próbanyomatok idején is — meg szokták ismételni. Ugyanekkor a három-, illetőleg kilencféle normális festékekről is sok szó esik, valamint arról is, hogy mely esetekben tanácsos a színek eltolása, vagyis a vörös helyett kifejezetten barnának, a sárga helyett gummigutti színnek vagy zöldnek a vétele.

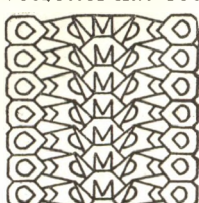
Fontos tantárgy még az anyagtan is. A tanulók ebből megismerik a festékek anyagát, összekeverhetőségüket az anyag díktálta föltételeit, továbbá a firnász, terpentín, festékpótló és formamosó szerek különböző fajtáit és ezek sajátosságait. Mert ezek alapos ismerete nélkül a nyomdász nem igen dolgozhat a kellő biztonsággal; most — a színes nyomtatás korszakában — a nyomtatási célokra használt sok mindenféle anyag esetleg kellemetlen meglepetéseket is hozhat a számára, s ennek csak úgy lehet elejét venni, ha mentől tüzetesebben megismerkedünk mindezen anyagokkal.

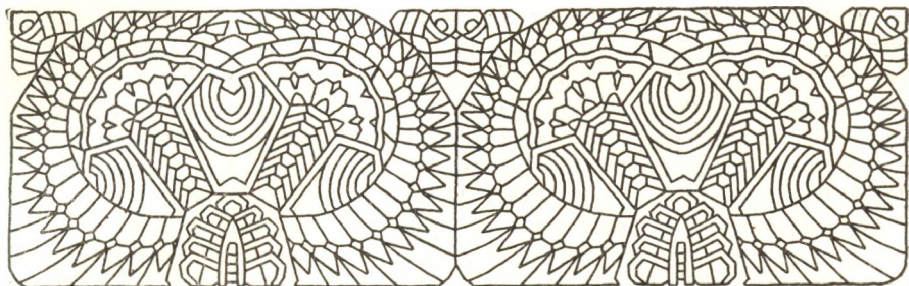
Es ezzel immár végére is értem a szakoktatásról általában s főként az ennek keretében meglévő tanulmányi anyagról szóló dolgozatomnak. Pusztán ebből a vázlatos és viszonylag nagyon rövid összefoglalásból is láthatja mindenki, hogy micsoda rengeteg tanulmányi anyag elé állítja manapság a nyomdászt az élet. A fejlődő technika valóságos tudománnyá fejlesztí apródonként a könyvnyomtatást, exakt, komoly, az emberiségre nézve a legnagyobb mértékben áldásos tudománnyá. S amíg egyrészt kész tudomány számba vehető a könyvnyomtatás minden ágazatának ismerete; másrészt pedig egyszersmind a művészettel határos



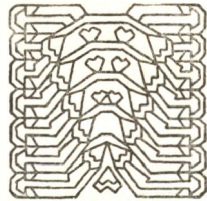
a mi munkálkodásunk. Akcidenciáink, könyveink és képnymotáink bizonyítékai ennek. Tudomány és művészet: ezek jegyében kell átfordulnia a mesterségünknek, De van ám egy nagy föltétele is. Es pedig nem más, mint hogy: tanuljunk!

Tanay József.





VALAMI A FESTÉKEK ÉS A PAPIR FÉNYÁLLÓSÁGÁRÓL.



A színes festékek gyártása dolgában újabban rengeteg nagyot fejlődött a technika. Valóságos tudomány ez ma nap s a legkiválóbb kémikusok is nagy kedvvel foglalkoznak vele. Az ezirányú szabadalmaknak pedig se szeri, se száma; úgyszólván hétről-hétre újabb meg újabb festékfajták kerülnek a kereskedelembe. A festékgyárak mintakönyvei maguk is kész bizonyítékai a festékgyártási ipar rengeteg kiterjedésének; egy-egy festékgyár száz meg száz különféle festéket készít s mindegyik festékgyárnak megvan a maga — gyakran nagyszámú — különlegessége.

A festék vásárlásakor többféle körülményre kell a könyvnyomtatónak ügyelnie. Így például tudnia kell, hogy az illető festék fődő hatású vagy áttetsző-e; lakkozható-e, illetőleg nem fut-e széjjel, ha lakkot kennek fölébe; mennyire állja a közvetlen napfényt avagy a rendes világosságot is, stb.

Bennünket most főképpen a legutóbb érintett kérdés érdekel, vagyis az, hogy mennyire állják festékeink a világosságot.

A festék fényállósága nagyon viszonylagos valami. Függetlenül a fény intenzitásától, másrészt pedig az alatta levő papíros anyagától. Annyira fényálló festék, hogy még közvetlen napfénynek is kitéve, hetekig teljesen megtartsa az árnyalatát: eddig nem ismeretes. A fényállóság tehát csak viszonylagos s ha a festékgyáros valamely festéket abszolúte fényállónak nevez, csak azt érti ezalatt, hogy normális világosságnál — tehát nem közvetlen napfényen — a festék igen hosszú ideig megmarad olyan vagy majdnem olyan árnyalatúnak, aminő eredetileg volt. Még ennek is megvan azonban az az elengedhetetlen feltétele, hogy a nyomtatási alap maga, vagyis a nyomtató-papíros ne változtassa meg a színét.

A festékgyárosok a maguk mintakönyveiben rendszeren fölvilágosítással szolgálnak a könyvnyomtatónak egyebek közt az egyes festékfajták fényállóságát illetőleg is. Újabban általában négyféle fokozatot szoktak megállapítani a színek fényállósága tekintetében, de ezek között a fokozatok között aztán végtelen sok átmenet lehet, a szerint, hogy milyen intenzitásban használjuk a festéket. Ha firnásszal halványítjuk: még a fényt legjobban álló minium is enged a fényállóságából. Nagyon sűrűn használva pedig esetleg a leggyöngébb fényállóságú ibolyaszín is jól állja a világosságot.

A festékek fényállóságának régebben főképp csak a plakátok nyomtatását illetően volt jelentősebb szerepe, de ma már ügyelnünk kell e körülményre a színes illusztrációk, például a három- meg négy színnyomatok készítésekor is, mert hiszen az e fajta nyomtatványt akár hányszor berámázzák s a lakás falára függesztik, ahol pedig esetleg közvetlen napfény is érheti. Részben ebből a szempontból, részben pedig a minőségbeli verseny eredményeképpen a festékgyárak ma már olyan normális festékeket készítenek, amelyek viszonylag eléggé jól állják a fényt.

De azért a főt említett festéklajstromban az „abszolote fényálló” kifejezést távolról sem szabad szigorúan vennünk, mert hiszen éppen a háromszínű nyomatokon tapasztalhatjuk legjobban a fény okozta árnyalati eltolódásokat. Ha ugyanis a háromszínű nyomat hosszabb ideig van kitéve a közvetlen napfényre, a benne levő vöröses és kék részletek kifakulnak, a sárgák pedig barnásba mennek át s így a kép hatása gyakran egészen megváltozik.

Bár a festékfajták elnevezése dolgában távolról sincsen megállapodás a festékgyárosok között: van egy sereg hasonló elnevezésű olyan festék, amely a különböző festékgyárosoknál legalább anyag dolgában megegyezik egymással. Ezek közül abszolote fényállóaknak mondják ezeket: Vörösek: karmazsínlakk, normális vörös, terrakotta, indiai vörös, kármincinóber, krappkármin, krapplakk, minium, permanens vörös, cínóber. Kékek: kínai kék, királykék, normális kék, antwerpeni kék, azurkék, bronzkék, kobaltkék és kobaltutánzat, valódi kék, indigókék, császárkék, tengerészkek, milori-kék, orienskek, párisi kék, acélkék, ultramarin. Sárgák: normális sárga, kadmiumsárga, krómsárga, nápolyi sárga, permanens sárga, stil de grain, cinksárga. Zöldek: krómzöld és krómoxidzöld, valódi zöld lakk, orosz zöld, milori-zöld. Barnák: Van-Dyck-barna, acajou-lakk, agátlakk, caput mortuum, valódi barna lakk, hús-színű okker, arany-okker, jacaranda-barna, mahagoni-barna, okker, bársonybarna, vörösbarna, szepia, terra di Siena, umbra. A fehér festékek valamennyit abszolote fényállóknak mondják. Az ibolyaszín festékek között — a gyárosok maguk is elismerik — nincsen olyan, amely teljesen színtartó volna.

Látnivaló ebből, hogy a festékgyárosok nagyon enyhén ítélik meg a maguk készített festékek fényállóságát, mert hiszen elképzelhetetlen dolog, hogy a most elősorolt sok festék teljesen állani tudná még a verőfényt is. Ha még hozzávesszük ezekhez a valamivel csekélyebb fényállóságú festékeket is: bizony nem sok olyan festékfajta marad, amely gyöngye fényállóságúnak volna nevezhető. Mert a festékgyárosok azok közé a festékfajták közé, amelyek a szobai világosságot igen jól állják, de a verőfényt már valamivel kevésbé, a következő szép számú festékfélék sorozzák: Vörösek: agátlakk, amarántlakk, brüllánslakk, bronzkármin, cézárakk, kármínlakk, korintusi vörös, diafánia-vörös, valódi bordeauxi vörös, valódi vörös, firenzei lakk, gránátcínóber, hamburgi vörös, levantei vörös, párizsi lakk, rubínlakk, orosz kármín, skarlátvörös, Viktória-vörös. Kékek: alkáli-kék, brüsszeli kék, gentiana-lakk, páva-kék. Sárgák és narancs-színűek: kínai sárga, sárga lakk, indiai sárga, narancs-lakk, brülláns narancs. Zöld: smaragd-zöld. Ibolyaszínűek: parmai lila, valódi ibolya-lakk. Barnák: Bismarck-barna, braziliai barna, barna-lakk, bronz-barna, fotográfiai barna, veronai barna. Amíg az előb-

biek, vagyis az absolute fényállóknak nevezettek, jobbara földes meg fémes anyagokból készültek, a most említettek között jócskán akad már kátrány- avagy lakkfesték is.

Olyan festékek, amelyek a szobavilágosságot még meglehetősen, de a verőfényt már sehogy sem állják, a festékgyárosok bevallása szerint ezek volnának: Vörösek: antikármin, anticínóber, crimsonette, geranium-lakk, geraniumcínóber, császárvörös, nassauí lakk, római kármin. Kékek: kék lakk, briliáns-kék. Zöldek: briliáns-zöld, bronz-zöld, zöld lakk. Ibolyaszínűek: briliáns ibolya, bronzlila. Ezek száma tehát éppenséggel nem volna nagy, de még kevesebb azoké, amelyek a mintakönyvek jelzése szerint is egyáltalában nem állják a világosságot. Ilyenek: Vörösek: berlini vörös, magentaí vörös, rózsaszín lakk, peonia-vörös. Kékek: a közönséges kék lakkok, Celestin-kék. Zöldek: Viktória-zöld, viridín-zöld. Ezenkívül az ibolyaszín lakkfestékek egytől-egyig ebbe a fényt legkevésbé álló festékcsoportba tartoznak.

A föld- és fém-festékek javarésznél a színváltozás főképpen a szín eltompulásában nyilvánul meg. Vegyük például a cinóberszint. Ez a fény hatására idővel mind jobban veszti a tüzeségét, lassankint elfakul, s végül valami tompa barnás színűvé változik át. Az okker, a terra di Siena, az umbra stb. hasonlóképpen viselkednek a fény hosszabb ideig tartó behatásával szemben; a fehér festék szintén tompul, de ez a tompulás az árnyalat sötétedésével egyértelmű.

Mint már említettük: nyomtatványaink színváltozása nem egyedül a festék anyagától függ. Előfordul az az eset is, hogy a festék jól állja a fényt, de az alatta levő papiros sárgul meg.

A jó papiros fő-fő alkotó része — akár rongyból, akár pedig fa fölhasználásával készült légyen is a papiros — a cellulóz, vagyis a sejtanyag. A tiszta cellulózzól az a szakértők véleménye, hogy évezredekben által sem pusztul el. A levegőben foglalt savak, meg a fény ellenében majdnem tökéletesen immunis. Hogy örökké meg nem marad, hogy valami végtelenül lassú elégsi processzus sok ezernyi esztendő alatt végtére is megsemmisíti, azt megengedik, sőt valószínűnek tartják, de viszonylag mégis csak rengeteg tartósságú a tiszta cellulóz. S ha elődeink rongypapírosa századok folyamán mégis csak megsárgult: annak az oka egyszerűen az, hogy a kizárólag rongyból készült papiros tisztasága is csak viszonylagos, mert a papiros még a leggondosabb gyártási eljárás mellett sem állhat pusztán tiszta cellulózból. A pornak, pizoknak a papirosmasszába jutása teljességgel kikerülhetetlen; a rongyban vannak mindig mellékes anyagok is, a szerint, hogy mire használták ruha korában a rongyot. Ezt tökéletesen megtisztítani pedig a mai eszközökkel még nem lehet. Azonkívül pedig még kevernek a papirosmasszához fehérítő meg színező anyagokat is, amelyek pedig a levegőn meg a világosságon könnyen megváltoztatják a színöket, különösen ha olyan ellenségekkel kerülnek folytonos érintkezésbe, amínők a vasvegyületek, a levegőben levő oxigén, ammoniák, kénsav és salétromsav, amelyek egyenkint is képesek megváltoztatni, ha nem is a cellulóznak, de a közte levő pótló-anyagoknak meg egyébnak a színét.

Különbén nincs kizárva, hogy bizonyos föltételek mellett a cellulóz színét is megváltoztatja a fény. Hiszen az úgynevezett elektromos nyomtatásnak is ez volna az alapja. E szerint a fénynek a papírosra való hatása — ismételjük: bizonyos föltételek mellett — kicsi-

ben olyan volna, mint aminőt a fotografiai processzusoknál, a fotografiai másoló papirosokon tapasztalunk.

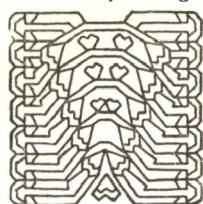
Levegőnknek fő-fő alkotórésze, az oxigén a papirosban levő fémrészecskéket oxidálja. Vasvegyületek — ha csak minimális mennyiségben is — vannak majd minden papirosban. Ha egyebűn nem is, a gép vas alkotórészeivel való érintkezés következtében okvetlenül kerülnek beléje. Az oxigén hatására aztán e vasvegyületek rozsdásodnak s megváltoztatják a papiros színét. Tűlzás nélkül állítható, hogy a rongypapiros megsárgulását főképpen a benne levő vasvegyületek okozzák. Ha nagyobb mennyiségű vasvegyületet tartalmaz a papiros, egykettőre sárgásbarna foltok mutatkoznak benne. A kénsav és salétromsav pedig az ásványi festőanyagokat bontják meg, például a cinóbert, az ólomfehéret stb.

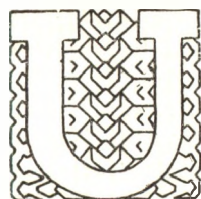
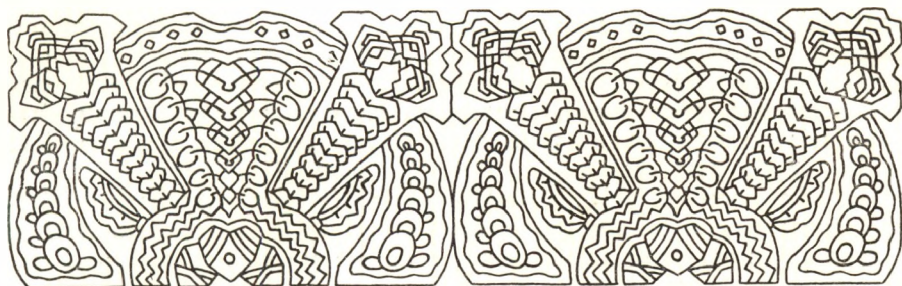
A silányabb papiros fő-fő anyaga: a lignin, már a levegő hatására hamarosan elkorhad. Míg a rongyból készült meg az úgynevezett famentes papirosok cellulózaja megmarad a maga eredetiségében s pusztán a kísérő anyagok színe változik: a fapapirosoknál megtámadtatik s úgyszólván elég maga a papiros fő-fő alkotó elemet tevő lignin is. Ezt tudva: nem számíthatunk arra, hogy mostani színes nyomataink csak olyan hatásúak lesznek évszázadok múlva is, mint aminők most. Még ha a hozzájuk használt festékek a legtokéletebb fényállóságúak volnának, még akkor sem lehetne erről szó, mert hiszen ha a papiros színe változik: meg kell változnia a rajta levő lazuros festék színének is.

Sokszor szó esett mostanában a kétszínű festékek fényállóságáról is. Ezeket a festékféléket (duplex, doubleton, díttokró, dikromotípiái stb. festékek) azért nevezzük kétszínűeknek, mert a nyomtatásban kettős színűeknek látszanak. Az autotípiák nyomtatásakor használatosak s a nyomtatott autotípiái képet olyan hatásúvá teszik, mintha fotográfia volna, vagyis mintha a fekete nyomáson kívül még valami sárgásbarna vagy más színű alapnyomata is volna. Az ilyen hatást csak az ú. n. duplex-autotípiával lehetett elérni, amihez azonban két olyan lemez szükséges, amelynek hálózata más-más elforgatású s különben is az egyik lemez csak alapnyomatnak számít. A duplex-autotípiá, tehát két lemezről nyomtatott féltónusos kép sokkalta lágyabb kifejezésű, mint a közönséges autotípiá s tónusai is jóval erősebbek. De mert az ilyen kettős nyomtatás sok időbe és még több pénzbe kerül, festékgyáraink kieszték a duplex-festékeket, amelyeknek használatával egyetlen nyomásra is elérjük a duplex-autotípiák hatását. E festékek előállítása úgy történik, hogy az alapfestékhez, például a fényes feketéhez, más színárnyalatú olyan anilinfestéket kevernek, amely a papirosra nyomtatva azon bizonyos mértékben széjjelsterül. Vagyis, hogyha az autotípiát e festékkel nyomtatjuk a papirosra, a festék alapja, a fekete szín megmarad a maga élességében, a melléje kevert anilinfesték azonban mindenfelé szétterül s alapnyomatszerű hatást okoz. A találmány maga



tehát látszólag elég nagy jelentőségű volna, de vannak gyöngye oldalai is. Ezek legfontosabbja az, hogy bár az alapfesték többnyire jól állja a fényt: a melléje kevert anilinfesték már a szobavilágosságban is hamarosan kifakul. Napfényen persze még hamarabb.





UTMUTATÁS AZ IDEGEN NYELVEK SZEDÉSÉHEZ.



Amidőn az Uristen Noé utódainak azon szándékát, hogy nagy várost és annak közepén égig érő tornyot építsenek, hogy az Ő hatalma ellen megvédjék magukat — meghiusította: megzavarván nyelvüket úgy, hogy egymást meg nem érthették és az építést félben kellett hagyniok — nagy dolgot művelt. Nem, mert a torony építése félben maradt, hanem mert nyelveket teremtett. Az az akarata, hogy a beszéd sok-sok nyelvre oszoljon, megtörtént. Igazán isteni akarat vala ez, mert a nyelvek azóta folyton szaporodnak — hogyan, annak ő a megmondhatója. Semmikép sem lehet többé — ha egyáltalán volt — az a célja, hogy építeni ne tudjanak, mert bizony építettek egy Eiffel-tornyot, építenek más felhőkarcolókat és mindmeggannyinál, annak dacára, hogy francia, angol, német, olasz, magyar, tót stb. dolgozik, simán és szépen folyik a munka.

No de vegyük komolyan a dolgot és tegyünk egy kis tanulmányt a nyelvek labirintusában.

Neki indulva, szerencse kísér, mert máris kezembe akad a „British and Foreign Bible Society“ (Angol és külföldi bibliatársaság) egy kis kötete, melyben János evangélioma (3, 16) háromszázhusz nyelven van kinyomtatva. Érdekesnek tartom ennek magyar fordítását ide íktatni:

„Mert úgy szereté Isten e' világot, hogy az ő egyetlenegy szülött Fiját adná, hogy minden, valaki hiszen ő benne, el ne vesszen, hanem örök életet vegyen.“

Eltékintve a fordításoktól, melyek bizonyára a többi nyelvben is hasonlatosak ehhez a magyar fordításhoz, e könyvecskét értékessé teszi a sok érdekesnél érdekesebb különféle keleti, ázsiai, afrikai stb. írás és betűfaj. De érdekes még az is, amit e könyvecske bevezetésében mond, hogy még korántsincs ebben minden nyelv felőljelve, hanem csak azok, amelyekre ezt az evangéliomot át lehetett ültetni. De különben ezt mi magunk is tudjuk. Tudjuk, hogy némely tudós szerint vagy tízszer ennyi, körülbelül háromezer, míg mások szerint csak ezer, hétszáz stb. a most beszélt nyelvek száma. Azt hiszem, még e legkisebb szám is éppen elég. De a nyelvek szaporodásán sem a tudománynak, sem az ezzel szoros összefüggésben álló nyomdászatnak nincs oka búsulnia.

Különösen a nyomdászat az, mely minden új nyelvet, még a volapüköt (megalkotója, Schleyer Márton János 28 nyelvet beszél) és egyéb világnyelveket is örömmel kell, hogy fogadjon. Erkölcsi szem-

pontból: mert közvetlenül, sokszor akaratlanul van alkalma a nyomdásznak nyelvekkel megismerkednie, mely alkalommal, ha nem is tanulhatja meg egyiket vagy másikat, de sok esetben sokat tart meg emlékezetében, sokat tapasztal és így fokozza műveltségét. De aki akar és akinek természetesen alkalma is van idegen nyelvekkel foglalkozni és szedni, és aki nem csak gépiesen végzi a munkáját, hanem érdeklődik is az iránt, amit csinál, s valamit áldozni is kész a szabad idejéből, az bizony meg is tanulhatja, hasznát is veheti a nyelveknek. Anyagi haszna a sok nyelvnek az a rengeteg munka, melyet a mi szakmánknak és rokon ágainak: mint például közvetve a betüöntödék, gépgyárak, papirgyárak és ezekkel kapcsolatban még tömérdek más iparágna ad. A fentebb említett „British and Foreign Bible Society“ által kiadott könyvecskében erre vonatkozólag érdekes statisztikát találtam. Elmondja, hogy tizenkét millió font sterlinget (kb. háromszáz millió korona) adott ki eddig e társaság fordításokra és nyomtatási költségekre és több mint száznegyvenhárom millió biblia, testamentum jelent meg több mint háromszáz nyelven a kiadásukban. Mi sem természetesebb, hogy ez csak elenyésző csekélység ahhoz képest, ami ezen a téren a világforgalomban szükséges.

Gondolataimat tovább szöve, elmerengek azon, hogy milyen nagy kaosz a világ, ha népe ennyi nyelven beszél. De szűkebb határt szabok gondolataimnak és csak az egyes országokat csodálom meg. Itt van mindjárt a mi szép Magyarországnak, ebben van úgy körülbelül:

9,000.000 magyar	400.000 rutén
2,000.000 német	2,000.000 horvát
2,000.000 tót	1,000.000 szerb
3,000.000 oláh	400.000 egyéb (vend, olasz stb.).

Hát még milyen érdekes statisztikát lehetne összeállítani más országokról, mint például az Egyesült Államokról, sőt már egyes városairól is, mint például New-Yorkról, amely a kivándorlás központja.

Egy azt érintő érdekes képet láttam a Tolnai Világlapjában a következő szöveggel: „Egy new-yorki nyilvános iskolában egyetlen osztályban 17 különböző nemzetiségű leányka tanulja az elemi ismereteket. A gyermekek szülei a következő országokból kerültek New-Yorkba: Kalifornia, Németország, Franciaország, Oroszország, Olaszország, Spanyolország, Brazília, Kína, Japán, Írország, Arábia, Kuba, Törökország, Mexikó, Kanada, Dánia és Ausztrália.“

Képzeljük most már el, hány nemzet van itt együtt! Mintha csak ez lenne az a város, melyben isten hirtelen megzavarta volna a nyelvet és azért együtt maradt volna a nép. Pedig az Úr mondá: „Legyenek az emberek számos külön nyelvű nemzetek.“

De ha önérdékről van szó, istennel, pokollal is szembe száll a gyarló ember, de kiváltképpen a földi hatalom. Tudjuk, hogy királyok és fejedelmek mindig versenyeztek egymással, hódító utakra indultak, országokat, városokat foglaltak el, saját nemzetiségüket ültették egymás nyakára, hogy részben megvédje a zsákmányt, másrészt hogy egybe olvassza az idegeneket saját nemzetével, természetesen azzal a céllal is, hogy később nyelvben is eggyé legyenek. Ennek természetes eredménye lett az, hogy egy-egy országban, különösen nálunk, a nemzeti-ségek és így a nyelvek is szaporodtak. Így lett most már majdnem

minden országból, sőt egyes városból is egy-egy igazi Babel. Igaz, hogy ma már inkább a nyomor is, mely mindinkább terjed a földön, szakítja el, hányja ide-oda a nemzetek fiait és tereli idegenbe oly helyre, ahol leginkább remél boldogulni és így esik, hogy egy-egy helyen annyiféle nyelvű ember kerül össze.

Különösen nálunk Magyarországon nincs mit csodálkozni azon, hogy annyi nemzetiség került össze. Hisz tudjuk, hogy a népvándorlás korában szerepelt népek mind erre vették útjokat s a magyarság megjelenésekor, a honfoglalás idejében, már több mint tizenöt nagyobb s különböző nyelvű nép: tótok, bolgárok, szerbek, horvátok, rutének stb. lakták ezt a földet, nem számítva ide az apróbb, jelentéktelenebb fajokat. Később az oláhok telepedtek le; királyaink pedig az ipar fellendítésére, lakatlan, műveletlen vidékek benépesítésére szászokat, olaszokat, franciákat, sőt spanyolokat is telepítettek az országba.

Az eddig elmondottakból szűrődik le cikkem célja és tárgya.

Tudjuk ugyanis — csak speciális viszonyainkról szólva — hogy a főváros majdnem minden nyomdájában, de a vidékiekben is, igen sok idegen nyelvű munka van. A modern európai nyelveken: németen, francián, angolon, olaszon és még többen kívül a mi nemzetiségi nyelveink és pedig: horvát, szerb, román, tót, azonkívül orosz, rutén, bolgár, lengyel, cseh stb.

Tagadhatatlan, hogy van nyomda, ahol ezek szedése semmi akadályba nem ütközik. De az is tagadhatatlan, hogy a nyomdák legnagyobb részében az idegen nyelvű munkák végzése nagy ügyelbajjal és kellemetlenséggel jár. E kellemetlenséget azonban leginkább az okozza, hogy nincs semmi kézi könyvünk, semmi segédeszközünk, mely utasítást adna az idegen nyelvek szedéséhez. Egy példát akarok felhozni. Tegyük fel, hogy valaki szóbelileg vagy levélileg — a vidékről például — egy horvát munkát akar rendelni. Megmondja, vagy megírja, hogy milyen alakban kívánja és hány ív lesz. Folynek az alkudozások. Az idő múlik. Végre az illető nyomda megkapja a munkát. Kiadjuk a szedőnek azzal az előttünk jól ismert jelzővel: „igen sürgős.“ Két-három nap múlva az első ívet korrekтурába kell küldeni. A szedő neki fog. Már az első sorokban valamely betű felett valami ékezetformát lát. Szokás szerint nincs tisztán írva, nem tudja kiböngészni. Horvát szedő nincs a nyomdában, hát bizony a kérdés eldöntetlen marad; majd egyelőre az illető betűt blokálni fogja. De az e fajta betűk mind sűrűbben ismétlődnek és látja, hogy a munkát sikeresen nem folytathatja. Egészen okosan úgy cselekszik most már — és ez a legtanácsosabb — hogy az esetben, ha a szerző nincs helyben: valamelyik nyomdában, amelyben tudomásunk szerint idegen nyelvű munkákat szoktak készíteni, egy horvát szedőtársánál tudakozódik, hogy mily ékezetek szükségesek „ehhez“ a nyelvhez. Mert bizony megesik, hogy az illető szedő, sok esetben még a főnök és a faktor sem tudja — hacsak a tárgyalásból vagy a levelezésből nem — hogy mily nyelvvel van dolga, amit természetesen nem is lehet rossz néven venni. No de végre megtudja a szedő, hogy az a munka, amit csinálnia kell, horvát nyelvű. És most jelentkezik a sok baj. Rájön, hogy az ehhez való ékezetes betűkkel a nyomda nem is rendelkezik. Bejelenti tehát a vezetőségnek, hogy a hiányzó betűket meg kell rendelni. Mily bosszantó most már a dolog, különösen ha az az illető betűfaj, amelyhez a pótló rende-

lést tennünk kell, külföldről való, amire aztán jó néhány napig kell várni. Szerény tehetségemhez képest meg akarom tehát kísérlni, hogy ily — ha mindjárt primitív — segédeszközt adjak azok kezébe, kik az idegen nyelvek ismeretében és szedésében jártassággal nem bírnak. Természetesen csak a legszűkebb keretben fogok mozogni és a mi országunk nemzetiségi nyelveit kissé bővebben, a többi gyakran előforduló európai nyelveket — tekintve a szűk keretet — csak egész röviden fogom tárgyalni, hogy egy kis támaszpontot, utasítást nyujtsak mindazoknak, akiknek valamely idegen nyelvet kell szedniök. Ohajtandó volna, ha ebből kiindulva egyes szaktársak, kik a felsorolt nyelvek közül valamelyiket tökéletesen bírják, grammatikai alapon a legszükségesebbel kibővítenék az idegen nyelv szedéséhez szükséges szabályokat, melyek aztán időnként vagy e helyen, vagy a szaklapokban megjelenhetnének.

Az első és legfontosabb dolog, amivel kezdem, az, hogy egy nyomda berendezése alkalmával, illetve a betűk beszerzésénél, az idegen ékezetű betűket is megrendeljük. De ne csak antiquából rendeljük ezeket, hanem legalább egy fajta kövérhez, no meg talán kurzívhoz is. Természetesen az összes fokokból, mondjuk egész textig, ahonnan az ékezetek rászedése már nem jár nehézségekkel. Ha ezek megvannak, akkor zavarba nem jöhetünk. Ezekkel mindig segíthetünk magunkon, annál is inkább, mert az ily fajta munkáknál nem nagy igényt támasztanak: csak éppen legyen valami, amivel kiemelhetjük a kiemelendőt. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy ezek az ékezetek alig kerülnek valamibe. Nagyobb rendelésnél rendes áron hozzáadják az öntödék, kisebbeknél különként egy-két koronával többet szoktak számítani. Miután azonban egy közepszerű megrendelésnél az összes idegen betűk az összes fajok- és fokoknál tán tíz kilót tesznek ki, ennek költségéről beszélni sem érdemes. Ép ezért csodálkozom, hogy csak a legritkább nyomda szerzi be ezeket.

Es ha eddig maguktól rá nem jöttek erre, azon csodálkozom, hogy a szükség, a tapasztalat nem figyelmeztette, illetve kényszerítette erre az illető nyomdavezetőséget. Mert hogy minden nyomdában előfordul az az eset, hogy egy-egy idegen ékezetű betűre van szükség, ezt mindenki tudja. Azt is tudjuk és látjuk, hogy ezek hiányában miképpen gyártják szükség esetében ezeket. Olomdarabkákból vágjuk ezeket és így elképzeltetjük, hogy festenek az egyes betűkön. Különbén elég alkalmunk van ilyeneket látni, amint a legszebb sorokat elcsúfítják. És mennyi ideig tart az ilyen ékezetfaragás! Ötöt-hatot kell készíteni, míg az egyik félig-meddig sikerül, nem is szólva arról, hogy a betűket is le kell faragni, különösen kurrenséknél, hogy az ékezetnek helyet szorítsunk. Hogy így hamar megtérülne az idegen ékezetű betűknek költsége (már egyes előforduló esetekben is), az kétségtelen. Eszembe jut különben ez alkalommal a mi öreg Potemkin bácsink, akinek nem is volt más foglalkozása, mint a betűkre ékezeteket forrasztani. Nyomdáról nyomdára járt és szedte össze magának a „munkát.“ Nem egyszer csodálkoztam, midőn egy egész rakás garmond és petit betűt mutatott melyet ebből meg amabból a nyomdából kapott, hogy ékezeteket illesszen reá. Keserves kenyere volt a szegénynek. Pedig mily egyszerűn és könnyen segíthettünk volna ezen azzal, ha e betűket az öntödékből hozatjuk meg. Mindezzel nem azt akarom mondani, hogy nem szabad esetleg előfordulnia, hogy valamely ékezetet a betűre rászedjünk, vagy azt minden esetben megrendeljük. Csak annak fontosságát akarom

ismételni, hogy már a rendelésnél gondoljunk erre. Nagyobb betűknél és oly esetekben, ha valamilyen idegen ékezetekkel nem bíró cím- vagy diszbetűt akarunk vagy kell alkalmazni, ez kikerülhetetlen. Mert azt természetesen tanácsolni nem lehet, hogy minden betűfajhoz szerezzük be az idegen ékezetű betűket is; hisz részben nem is kaphatók és nem is lehetséges, no meg tán költséges is volna. Mert tesszem, ha valamely negyvennyolcpontos betűfajból egy vagy két minimumot rendelünk, akkor némely betűből természetesen csak egy-két darabot kapunk és így ezt nem szaporíthatjuk idegen ékezetű betűkkel még azon hátránnyal szemben sem, hogy a kurrens betűket az idegen ékezet rászedése miatt le kell faragni. Éppen ezért kell tanácsolni, hogy külön ékezeteket rendeljünk meg. Ez célszerűbb is, mert nem vagyunk ama veszélynek kitéve, hogy letörnek. Ez a magyar ékezetekre is áll. Sőt én a gyakorlatban a verzálisokra — még a kisebb betűfajokra is, ha látom, hogy gyengén vannak felöntve — mindig rászedetem az ékezeteket. Még akkor is, ha ilyenekkel rendelkezem, mert tudjuk, hogy mennyi kellemetlenségünk van a letörött ékezetek miatt. Ideje volna különben, ha a betüöntődék már egyszer azzal foglalkoznának, mint lehetne az ékezetes betűket reformálni. Szerintem olyformán, hogy szükség szerint a betűk belsejébe, oldalára stb. helyezték azokat, amint mostanában a modern betűfajoknál látjuk is. Példának ide iktatom ezt a két sort, mely a Grafikai Szemle egyik mellékletéből való. Rontja azonban a sort, hogy a hosszú Ū és Ę ékezte a betű fölött van. Ez onnan ered, hogy a betűk német öntőcédula szerint készülnek és nekünk azt adják be, ami nekik jól esik.

KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZETÜNKET

Ezek után rátérek immár a fentebb említett nyelvek ismertetésére, bár általánosságban még sok mondani valóm volna. De célszerűbbnek vélem azt az illető nyelvnek tárgyalásába belefoglalni.

NÉMET.

Még nem is olyan régen — nem kell annak, aki erre visszaemlékezni akar, a fejét megerőltetnie — inkább jó magyar szedőben volt hiány, mint németben. A nagy nemzeti küzdelem folytán hirtelen és nagyot fordult a világ. Ma már zavarba jövünk, ha valamilyen német munkát hoz a rendelő. Kivéve a nagyobb nyomdákat, ahol még feltalálhatók az öreg német kollegák, alig akadunk német szedőre. Az újabb generáció bizony alig törődik már a német nyelvvel. Tapasztaltam, hogy az ambíciós fiatal szaktársak inkább a francia és angol nyelv tanulására hajlanak, mint a németére. De bármennyire méltánylom is és örülök annak nemzeti szempontból, épp annyira helytelennek tartom praktikus szempontból. Részemről, ha valamilyen nyelv tanulására adnám magam, első sorban — hacsak nem volna valamilyen speciális célo-m vele — a németet választanám, mert mi tagadás, vele mindenfelé megfordulhatunk és mert nálunk Magyarországon még mindig ez dominál az idegen nyelvek közt. Ne hanyagoljuk el tehát a német nyelvet csupa animóztásból; sőt: ragadjunk meg minden alkalmat, hogy azt annyira-amennyire megtanuljuk. Egy szemernyivel hozzá akarok ehhez járulni azzal, hogy leírom mindazt, amire a gyakorlati tapasztalatból merítve, a kezdőknek szükségök van.

A német nyelvű könyveket és nyomtatványokat — amint ismeretes — legtöbb esetben német (fraktur), de gyakran latin (antiqua) betűkkel is szedik. Németországban egyesek, és ha jól tudom több irodalmi társaság is, több ízben síkra szálltak a latin betűk kizárólagos használata és a fraktur kiküszöböléseért. Ugy látszik azonban, és szerintem egészen helyesen: sikertelenül, mert ha már van nekik valami speciális, nemzeti jellegű írás-, illetve betűfajuk, minek azt változtatni?*

Ismerjük meg ezt. — Az ábécé:

a A b B c C d D e E f F g G h H

i I j J k K l L m M n N o O p P

q Q r R s S t T u U v V w W

x X y Y z Z

Ezekon kívül a következő ékezetes betűket tartalmazza a német ábécé:

ä Ä ö Ö ü Ü

Továbbá ezeket a többjegyű, összeöntött betűket:**

ch ck ff fi fl ll si ss sz st tz

* Már több ízben, néhány szaktársam előtt, szóba hoztam, hogy nekünk szintén jó volna az antiqua illetve mediævalis vagy az újabb hasonló stílusú betűknek — melyek a magyar karakternek megfelelnek — meghagyása mellett valamely magyar jelleget megadni. Elérhetnők pedig ezt úgy, ha a mi összeöntött mássalhangzóinkat egybeöntőnk, amint például itt hevenyészve bemutatom:

cz cš gy ly ny ty zs sz

Hangtani szempontból is helyesebb volna, mert e mássalhangzókat mi magyarok egyetlen nyelvmozdulattal ejtjük ki, nem úgy mint például a német, aki a gy-t dj-nek ny-t ni-nek stb. ejti. A Magyar Nyomdászok Évkönyve kísérletet tehetne tán egyszer erre vonatkozólag. Oly módon, hogy egy cikkét ily összeöntött betűkkel szedné. Az áldozatkész Első Magyar Betűöntődenk és a nem kevésbé áldozatkész könyvnyomda, ahol ez készül, bizonyára támogatná ebben.

** Egyes újabb, modern vágású betűknél nincs mind összeöntve.

E kétjegyű betűk közül az ff, fi, fl, ll, ji, jf, jt legnagyobbrészt technikai okokból: azért, mert egymás mellé szedve sűrűlődnének és ezért a hegyük letörne, no meg mert szebb is; a többi: ch, ck, fj, fj a német grammatika szabályaiból kifolyólag vannak egybeöntve. Szedés közben sok baj van ezekkel, még azoknak is, akik meglehetősen tudnak németül, és ezért különös figyelemmel kell ezeket kísérnünk. Első sorban a ritkításoknál. A frakturhoz ugyanis nincs a kurzívnak megfelelő betűfaj és így ha kompakt betűket nem akarunk alkalmazni a kitüntetendő szöveghez, akkor — amint ez legtöbbszörre történik — ritkítjuk. Hogy a ritkítás közben meg ne akadjunk, tudnunk kell, hogy a ritkított szedésben az összeöntött ff, fi, fl, jf, jt betűket nem szabad használnunk, hanem két ff-et, fi-hez külön f-et és külön i-t stb. kell szednünk (schaffen, häufig, auflegen, haften, bejinnen), míg a ch, ck, jt, fj, fj betűket mindig, még a ritkított szedésnél is egybeöntve szabad csak használnunk (brechen, wecken, erster, mäsig, jeßen). Néhány kétjegyű betűt azonban, mint pl. az ff, fi, fl és fj-t még a nem ritkított (kompressz) szedésben is két darabban kell szedni, ha azok egy összetett szóban fordulnak elő. Tehát ff-et auffinden, Lauffeuer-nél, fi-t (mely különben ritkán fordul elő) Dorfodyll-ben, fl-et auflobern, Dorflehrer-ben, ll-t zahllos, Wahlstätte-ben és tj-t D ahtzaun-ban. Vigyáznunk kell arra is — mert bizony a kéziratról, különösen ha antiqua betűkkel van írva, nem igen igazodhatunk el — hogy mikor kell jf-t és mikor fj-et használni. Legcélszerűbben a szavak tagolásával segítünk magunkon. Haffen-t így tagozzuk: haf-ten; tehát nem fj-t, hanem összeöntött jf-t szedünk. Míg mäsig-nél: mä-ßig, az fj veendő. Ha azonban két jf egy összetett szóban fordul elő, akkor az első mindig csak vég-s = s, a következő pedig hosszú s = f lehet, mint aussagen, Sitzungssaal. Vég-s = s használandó különben kizárólag minden s-el végződő szó vagy szótagnál: Haus, Anfangsbuchstabe. Ha három egyforma betű esik össze, ami a németben gyakori, vagy ha egy kétjegyű betű elé vagy mögé ugyanolyan egyes betű kerül, mint fff, fff, fii, fii, flf, flf, llf, llf, jif, jif: akkor ismét csak a szótagoláshoz fordulunk, megtudandó, hogy melyiket kapcsoljuk össze: az elsőt a másodikkal vagy a másodikat a harmadikkal. Például: Schiff-fahrt = Schiff-fahrt,* auf-finden = auffinden, Stoff-inhalt = Stoffinhalt, treff-lich = trefflich, Dorf-flur = Dorfflur, Schnell-läufer = Schnellläufer, dres-siren = dressiren.

Az elválasztások nehézségeit is (a sorok végén) már félig-meddig leküzdöttük, ha az éppen elmondottakat figyelemmel kísérjük, amennyiben ezek a sorvégi elválasztásokra is állanak. Egyéb szükségesnek mutatózó elválasztásoknál ismét csak nyelvérzékünk és a helyes szótagolás után indulhatunk: Buch-staben, Ma-nu-ßkript, Win-ter-hafen, je-ßen, Pa-pier, dru-cken stb. (Az összeöntött kétjegyű betűk, mint itt a jeßen-ben a j, a drucken-ben a ck nem különíthetők el.)

Ha német munkát *antiqua betűkből* kell szednünk, nagyjában ugyanazon szabály mérvadó, mint a frakturnál. Természetesen az összeöntött ff, fi, fl és az újabban használatba jött nagyon szükséges és célszerű

* Az új német ortográfia szerint, mely lassanként nálunk is tért hódít, a magánhangzók között álló három mássalhangzó közül az egyik kihagyható. Ha azonban egy ily szót a sor végén el kell választani, akkor természetesen mindhárom meg-hagyandó. (Schiff- jön az egyik, fahrt a másik sorba.)

B-nél is, melynek használata a német új ortográfia szerint immár kötelező, sőt még ha egy verzálisból szedett szóban előfordul, akkor is két ss helyett — megfelelő helyen — SZ-t (SCHLUSZ) kell szednünk.

Jó szolgálatot vélek még befejezésül tenni, ha olvasási gyakorlat céljából néhány írott sort és ennek szedését itt lenyomtatom. Igaz,

Der verachtende Blick, den wir gewohnt sind auf jene Periode des Aberglaubens, des Fanatismus, der Gedankenknechtschaft zu werfen, verräth weniger den rühmlichen Stolz der sich fühlenden Stärke, als den kleinlichen Triumph der Schwäche, die durch einen ohnmächtigen Spott die Beschämung rächt, die das

Der verachtende Blick, den wir gewohnt sind auf jene Periode des Aberglaubens, des Fanatismus, der Gedankenknechtschaft zu werfen, verräth weniger den rühmlichen Stolz der sich fühlenden Stärke, als den kleinlichen Triumph der Schwäche, die durch einen ohnmächtigen Spott die Beschämung rächt, die das

Der verachtende Blick, den wir gewohnt sind auf jene Periode des Aberglaubens, des Fanatismus, der Gedankenknechtschaft zu werfen, verräth weniger den rühmlichen Stolz der sich fühlenden Stärke, als den kleinlichen Triumph der Schwäche, die durch einen ohnmächtigen Spott die Beschämung rächt, die das

hogy ahány ember, annyiféle a kézírás; de valamiskével már akkor is előbbre jutunk, ha ebből a néhány sorból szűrünk le magunknak valamit. Az olvasásnál különösen figyelembe ajánlom azoknak a betűknek a jó megkülönböztetését, amelyek egymáshoz nagyon hasonlóan és csak kis eltérés van köztük. Ilyenek a nyomtatott

f (f), f (s), n (n), u (u), B (B), B (V), C (C), C (E), N (N), N (R),

az írott *S, L, L, Th, R.* (B, L, C, K, R).

A folyékony olvasás gyors elsajátítását elősegítendő, felemlitem még, hogy az ei, eu, uu — ha csak az első vagy második betű nem egy más szó vagy szótaghoz tartozik — egy betűnek (ej, aj, au) ejtetik ki. Az uralkodó (legtöbbször előforduló) betűk a németben az e, u, u, mit szintén jó tudni. Ajánlatos még, ha valamely idegen munkát kell szednünk, hogy ilyen könyvet vagy ujságot szerezzünk — ami nem nehéz — és abból kissé tájékozjuk magunkat.

Németországban, Ausztriában és Svájcban hivatalosan megállapított ortográfiai szabályok vannak érvényben, amelyek sokban eltérnek a

minálunk szokásos német ortográfiától. No de ennek ismerete már behatóbb tanulmányozását igényli a német nyelvnek, s éppen ezért most nem is térek ki rája.

HORVÁT.

Hazánkban a német után a horvát nyelv van tudtommal leginkább elterjedve. Ennek kézírása, valamint írott, kurzív, antiqua és egyéb nyomtatott betűi olyanok, mint a magyar, illetve latin betűké. Az ábécéjében azonban egy kis eltérés van a mienkétől. Nem fordulnak benne elő például a következő magyar ékezetes betűk: á Á, é É, í Í, ó Ó, ú Ú, ö Ö, ő Ő, ü Ü, ű Ű és az y Y. A grammatikai vonatkozású összetett betűk: a cz, ny, ty stb. sem, melyekről azonban, tekintettel arra, hogy csakis nyomdásztechnikai szempontból tárgyalom jelen cikkem anyagát, nem teszek említést. Ellenben magában foglalja a horvát nyelv a következő betűket: ž (ejtsd zs), ć (ty), č (cs), š (erős s) és az összetett, de nem egybeöntött lj (ly), nj (ny), gj, dj (mindkettő gy), dž (ds) mássalhangzókat. Ide iktatom különben a teljes horvát ábécét, amint az grammatikai sorrendben következik:

a b v g d e ž z í j k l lj m n nj o p
r s t ć gj dj u f h c č dž š (és néha à).

Szemügyre véve ezt a betűsort és figyelembe véve az előbb elmondottakat, azt látjuk, hogy mindössze csak négy, illetve nyolc betűvel kell az írásunkat szaporítani, ha abból horvát munkát kell szednünk.

E betűk a következők:

ž Ž ć Ć č Č š Š

Necsak e betűket tartsuk emlékezetünkben, hanem azt is — és ez a legfontosabb — hogy a horvát ékezetek egyike egy egyenes vessző „”, a másik pedig *szegletes v* (mint a felfordított circumflexum). Ezt pedig azért kell jól megfigyelni, mert — mint majd a többi nyelveknél látni fogjuk — sok hasonló ékezetű betű létezik és így ezeket, különösen, ha a nyomda sok idegen ékezetű betűvel van felszerelve, könnyen elhibázhatjuk. A szerzők ugyanis, mint tudjuk, nem szokták kézírásaikat kalligrafálni és így sohasem írják ki tisztán az ékezetet, hanem e helyett egy pettyet, vonalat, pontot, karikát vagy fél karikát firkantanak a betűk fölé és így — mint már mondtam — könnyen felcserélhetjük mással, ha nem tudjuk, hogy tulajdonképpen milyen ékezet kell ehhez vagy ahhoz a nyelvhez.

Bár rámutattam már annak a célszerűségére és szükségességére, hogy lehetőleg fel legyünk szerelve a szükséges idegen betűkkel vagy külön ékezetekkel, ami lehetőleg megszívlelendő, mégis szükségesnek tartok tanácsot adni azon esetre, ha az ékezeteket mégis csak a betűkre szedni vagyunk kénytelenek. Természetesen csak egyes sorokról vagy betűkről lehet itt szó, amit a leggazdagabb nyomdában sem lehet kikerülni, nem pedig tömeges szükségletnél. Ha tehát sem ékezetes betűnk, sem megfelelő ékezetünk nincs: vegyünk a felszedendő betűnemnek megfelelő kis v betűt (a következő példákon groteszk és groteszk kurzív v

betűk vannak használva) és ezt illesszük az illető betű fölé. Ez esetben törekedjünk verzálisokat használni, hogy az ékezetek rászedése könnyen menjen és ne legyünk kénytelenek, amint ezt a kurrens betűk megkövetelnék, a húst lefaragni; ami nemcsak fáradtságos, hanem káros munka is egyúttal, mert a betűket rongáljuk. De ha ez kikerülhetetlen, akkor még az esztétika rovására is, tehát időmulasztás és betűrongálás kikerülése miatt, azt ajánlom, hogy minden faragás nélkül szedjük az ékezetet a betű fölé; nem tartom azt nagy bajnak, ha egy kissé feljebb is áll a rendesnél:

BOZANICI IGICI Koncanica Ruskovac

BOZANICI IGICI Koncanica Ruskovac

Kurzív betűkhez természetesen a kurzív betűkből keresünk ékezeteket és úgy ennél, mint a többinél lehetőleg olyan betűket, amelyeknek nincs húsa. Itt természetesen megint csak kénytelen vagyok megemlíteni, hogy lehetnek kikerülhetetlen esetek, amelyeknél az ékezetet közvetlenül a betűre kell szedni. Ez esetben már kénytelenek vagyunk a betűt lefaragni, de itt is csak kész ékezeteket vagy megfelelő v betűket

BOZANICI Igici KONCANICA Ruskovac

használjunk és sohase forduljunk ahhoz a rossz módszerhez, hogy két-, három- vagy négyponthoz olomléniából faragjunk magunknak ékezetet, mert ez ritkán jó és sok időbe kerül. Arról a rossz szokásról is tegyünk le, hogy oly módon szerezzünk magunknak például horvát é-t, hogy az é-nek lefutó vonását kifaragjuk (ć). A vesszős ékezetéről csak annyit, hogy ezt feltaláljuk minden magyar szedéshez érkező betűfajnál. De használhatunk fraktur vesszőt is. A többire vonatkozólag ugyanaz áll, mint amit a szegletes ékezetekről elmondottam. Még valamit a horvát nyelvről a következő, szerb fejezetben fogunk találni.

Még csak a sorvégi szók elválasztásáról akarok e helyen általában szólni. Nem mintha ennek fontosságát lebecsülném, hanem azért, mert tapasztalatból tudom, hogy még a legegyszerűbb magyarázat is akadémikus értékű marad annak, akinek a nyelv idegen. Mert ha még oly keveset is akarunk az elválasztásról mondani, sok lesz belőle és csak megzavarjuk véle a szedőt. Azt hiszem, hogy akkor, ha a kéziratot jól bírjuk olvasni és nyelvérzékünket követjük, továbbá ha a mi anyanyelvünk erre vonatkozó szabályait vesszük figyelembe, mely különben nagyjában nem tér el a horvát nyelvtől, akkor a legszükségesebbet tudni fogjuk. E szabály pedig — melyet bizonyára mindenki ismer — röviden a következő: a szókat úgy kell elválasztani, amint szótagokra oszlanak. A két magánhangzó közt álló mássalhangzó a másik sorba kerül (sze-dés). Két magánhangzó között álló két (egy- vagy kétjegyű) mássalhangzó egymástól elválík (osz-tás). Két magánhangzó közt álló három mássalhangzó közül az utolsó a következő sorba kerül (temp-lom). Az elválasztásnál mindig egy mássalhangzó kerül a második sorba.

(Horvát olvasási gyakorlat.)

Ali i neobaziručii se na u ovo doba zaista izvanredno ugodno vrijeme i po nama u predsezoni pružene pogodnosti, preporučujemo i radi toga i molimo Vašu Veleučenosť, da blagoizvolite jedan dio Vaših štovanih pacijenata već u proljeće u našu kupku uputiti jer je naše kupalište u glavnoj sezoni

Ali i neobaziručii se na u ovo doba zaista izvanredno ugodno vrijeme i po nama u predsezoni pružene pogodnosti, preporučujemo i radi toga i molimo Vašu Veleučenosť, da blagoizvolite jedan dio Vaših štovanih pacijenata već u proljeće u našu kupku uputiti, jer je naše kupalište u glavnoj sezoni tako prenapunjeno, da smo katšto potpuno sprječeni naše goste tako smjestiti, kako bi oni želili.

SZERB (RÁC).

A szerb és az előbb leírt horvát nyelv tulajdonképpen egyforma. A különbség a kettő között — igen csekély eltéréssel — csak az, hogy mindegyiknek más-más a köntöse. A szerbek ugyanis nyelvük írásához és nyomtatásához a cirill, a horvátok ellenben a latin betűket használják. A kiejtés is mindkettőnél — tájszólásbeli különbségeket leszámítva — egyforma. E két nyelvet tehát együtt is tárgyalhattam volna, de az volt a célom, hogy kiki azt találja meg, amire szüksége van, és ne kelljen egyiket a másiktól kihámozni. Tehát akinek a horváthoz kell egy kis utasítás: azt ott, akinek ez a szerbhez kell, azt itt találja meg. Nem céltalan azonban annak, akinek a szerb utasításra van szüksége, előbb a horvát kis ismertetést is átnézni, amelynek segítségével — tekintve a rokonságot — hamarabb fog célt érni.

Összegegyeztetés céljából az itt következő szerb ábécéhez hozzáfűzöm még egyszer a horvátot, mely egyszersmind a betűk magyarázására is szolgál, amennyiben egyértékűek a latinnal.

a A Š Š b B r R g G e E M M z Z u U

a A	б Б	в В	г Г	д Д	e E	ж Ж	з З	и И
a A	б Б	в В	г Г	д Д	e E	ж Ж	з З	и И
a A	b B	v V	g G	d D	e E	ž Ž	z Z	i I

п П k K л Л љ Љ м М н Н њ Њ о О п П

j J	к К	л Л	љ Љ	м М	н Н	њ Њ	о О	п П
j J	к К	л Л	љ Љ	м М	н Н	њ Њ	о О	п П
j J	k K	l L	lj Lj	m M	n N	nj Nj	o O	p P

р Р	с С	т Т	ћ Ћ	џ Џ	у У	џ Џ	х Х
p P	c C	t T	h H	g G	y Y	g G	x X
r R	s S	t T	č Č	gj dj	u U	f F	h H

ц Ц	ч Ч	ш Ш	ш Ш
ц Ц	ч Ч	ш Ш	ш Ш
с С	џ Џ	џ Џ	џ Џ

Ezen kívül még a hangtalan ъ-t is használták régebben.

Ha e szerb betűket figyelemmel kísérik, láthatjuk, hogy egyik vagy másik között, különösen az írottak közül, alig van különbség. Ajánlatos tehát erre különös figyelemmel lenni, nehogy azokat össze-
 tévesszük. Ezek közül néhányat felsorolok. Ilyen első sorban az összetett л (Л) = ly, mely az л-
 től csak annyiban különbözik, hogy karikában végződik; ugyanilyen különbség van a љ (Л) = ny és н (Н) = n között is; a з (r) = g hasonlít egy pont nélkül kurzív i-hez, de a középen bizonytalanul meg van törve; a жс (ж) = zs könnyen nézhető három különböző betűnek; az и (и) = i olyan mint a mi fordított írott n betűnk,

(Szerb olvasási gyakorlat.)

Али свршени су послови само около обране против поплава. Остало је још радње, која ће водену снагу употребити у корист човечанства. До сада су реке правиле штету, огромне, велике штете. Становници даљних крајева остали су без огњишта, без крова, дошли су до просјачког штапа. Реке су сада већ уредно смештене људском руком у уређена корита. Вали им се таласају међу великим

Али свршени су послови само около обране против поплава. Остало је још радње, која ће водену снагу употребити у корист човечанства. До сада су реке правиле штету, огромне, велике штете. Становници даљних крајева остали су без огњишта, без крова, дошли су до просјачког штапа. Реке су сада већ уредно смештене људском руком у уређена корита. Вали им се таласају међу великим

* Minden negyedik sor a horvát ábécé.

a *n* (П) = *p* olyan mint a mi írott *n*-ünk; jól megfigyelendő a nyomtatott П = *i* és Н = *n*, az előbbeninek középső összekötő vonása balról jobbra fölfelé nyúlik, míg a másíknál a közepén egy közönséges vízszintes vonal van; az *n* (М) = *m*, melynek első része teljesen azonos az *n*-el, s a többi betű között nehezen sillabizálható ki; a *m* (Т) = *t* olyan mint a mi írott *m*-ünk, de mint három pont nélküli írott *i*-t: felette egy vonással is szokás írni, sőt némely kurzívánál ily formában is van öntve;* ugyane betű alulra helyezett vonással *s*-t is jelent (az alul vagy fölül levő vonást főképpen csak az írásban szokták használni); a tulajdonképpeni П = *s* ilyen: *ш*, mint egy fordított írott *m*. Ez az egy szó például:

Доминици Доминцили = Domicili is eléggé mutatja már, hogy gyakorlatra és figyelemre van szükségünk e sok egyforma és idegen betűnél. Természetesen még sok összehasonlítást lehetne tenni, de be kell érnem az eddig elmondottakkal. A verzálisok, amelyek egészen külön állanak, már kevesebb bajt adnak, ha az ábécét jól megismertük.

OROSZ.

Orosz munka nálunk már ritkábban fordul elő és így feleslegesnek tartom az orosz nyelvvel való bővebb foglalkozást, annál is inkább, mert már kis téren és kevés fáradsággal megtudhatjuk azt, amire valamely orosz munka szedésénél nagyjában szükségünk van. Ha ugyanis a szerb ábécét, mely kevés kivétellel azonos az oroszral, azokkal a betűkkel kibővítjük, melyek még az oroszhoz szükségesek, a feleslegeseket pedig kijelöljük, továbbá a szerbben leírt utasításokat követjük: elérjük célunkat. Figyeljünk tehát. A következő orosz betűk a szerbben nem fordulnak elő:

и І ш Ш ъ Ъ ѣ Ё ь Ь ѣ Ё э Э ю Ю я Я ѳ Ѵ ѵ Ѷ
 i I ш Ш ъ Ъ ѣ Ё ь Ь ѣ Ё э Э ю Ю я Я ѳ Ѵ ѵ Ѷ

A következő szerb betűk az oroszban nem fordulnak elő:

ј Ј љ Љ њ Њ ѣ д ѵ Ѷ
 j J љ Љ њ Њ ѣ д ѵ Ѷ

RUTÉN.

A magyarországi és galíciai nem fonetikus rutén ábécé teljesen azonos az orosz ábécével; míg a fonetikus galíciai rutén ábécé kissé eltér az oroszról, melyre azonban nekünk nincs szükségünk.

A tulsó oldalon található rutén olvasási gyakorlat egyszersmind az oroszról is pótolja; úgy az írott, mint a nyomtatott részt hasonlítsuk össze a szerbbel, hogy a különbséget ezek között közelebről is megismerjük.

* Lásd az ábécét; ott kétféle *d* betűt is találunk.

(Rutén olvasási gyakorlat.)

До теперь боронились от наводненія рѣкъ и потоковъ, бо наводненіе не одной окрестности причиняло страшно великій убытокъ, протѣо потребно было копати правильное русло (корыто) той рѣки, котра выхорошій кредитъ край, построимъ себѣ водопроводны каналы.

До теперь боронились от наводненія рѣкъ и потоковъ, бо наводненіе не одной окрестности причиняло страшно великій убытокъ, протѣо потребно было копати правильное русло (корыто) той рѣки, котра выхорошій кредитъ край, построимъ себѣ водопроводны каналы.

BOLGÁR.

Hasonló, egynéhány betű kivételével, a szerbhez; de lehet mondani, teljesen azonos az oroszsal. Ha tehát szükségünk van a bolgár nyelvre vonatkozó adatokra, a szerb mellett az orosz ismertetést is figyelembe kell venni. Az ábécéje is egészen olyan, mint az oroszé, csak az i, ъ, ѣ, ѥ, ѧ, Ѩ, ѫ, Ѭ betűk nincsenek meg benne. Ellenben kizárólag bolgár tulajdon a következő betű: ж, amelynek használata azonban ortográfia dolga.

ROMÁN (OLÁH).

A román nyelv írásához és nyomtatásához régebben szintén a cirill betűket használták. 1860 óta azonban latin betűkkel ír és nyomtat a román. E nyelv közeli rokona a franciának, úgy hogy az, aki franciául tud, könnyen boldogul vele, sőt sokat meg is ért belőle; aki pedig a latinhoz is konyit, az pláne fél román.

Különös nehézséget okoz azonban a román nyelv szedésében az ortográfiák különböző volta. Némelyik író írása hemzseg a sok ékezetből, mások kevesebbrel is beérik.

Ábécéje a következő:

a â ă b c d e é ê ë f g h i î ï j
l m n o ó p r s ș t ț u ă v z ȳ

A nagy betűkre az Î-n kívül nem használnak ékezeteket.

Ritkán bár, a franciában is előforduló á és è-t (accent grave-val) használják.

Amint itt látjuk, a román ábécé betűi a miénkétől nem igen térnek el és így valamely román szövegű munkához csak néhány betűt kell — ha meg nem volna — utána rendelnünk. Figyelemre méltó, hogy

a k betű teljesen hiányzik, melyet a c helyettesít, továbbá az y és — kivéve az é-t és ó-t — az összes ékezetes betűink. Ellenben megtoldódik az

ș ț Ț ä ë ï ü â ê î

ékezetes betűkkel, melyek közül azonban az utolsó három circumflexumos a francia ábécében is előfordul. Az ș, ț, Ț alatt farkok (cédille) van, míg az a, e, i, u felett *félkör-alakú* ékezet, melyeket nem szabad összetéveszteni az egyéb nyelvű szegletes ékezetekkel.

Ha elvétve egyes rendelkezésünkre nem álló ily farkos vagy ékezetes betűkre van szükségünk, különösen nagyobb fajtájúnál, akkor a farkot egy a betűfajnak megfelelő egy-két tágitóra öntött accent aigu-vel (´) (mint a fraktur komma) vagy egy közönséges vesszővel (,) illetve hogy faragcsálni ne kelljen és e nélkül egészen a betűhöz jusson: egy hiányjellel (ˆ) pótolhatjuk, még pedig oly módon, hogy a betű alsó húsrészét, ha az nagy, lefaragjuk és az ékezetet vagy vesszőt alászedjük; a felső félgömbölyű ékezetet a legjobban valamely hasonló alakú (v) körzetdarabbal vagy ennek hiányában egy kis karikával (o), melynek felét levágjuk (v), helyettesítjük. Ha ily körzetdarabok nem állanak rendelkezésünkre, akkor az illető betűfajnak megfelelő valamely zérust megfordítva (0) vehetünk, melyből annyit faragunk le, míg a szükséges ékezetet nyerjük (v). Különösen alkalmas erre, kivált kis betűkhez, a törtszám-zérus (°), továbbá a telt betűtestű o betűk fele- vagy kétharmadrészben levágva; de tán legalkalmasabbak a közönséges antiqua o betűk szélességükben fektetve és levágva. Semmiképpen sem szabad azonban, mint ez elég rossz szokássá vált, zárójeleket (ā, ē, ī, ō) erre a célra használni; először mert helytelen, másodsor mert a legszebb sort is képesek elcsúfítani. Hogy az előbb említett lefaragást kikerülhessük, törekedjünk, ha csak lehetséges, a verzálisok használatára, vagy legalább is oly betűkére, melyeken kevés hús van; szemet hűnyhatunk, ha az ékezetek egy kissé távolabb is vannak a betűktől, mint lenniök kellene. Az i betűről a pontot természetesen el kell szűnni, de nem lefaragni.

Nevoea învațã pe om NEVOEA ÎNVAȚĂ PE OM

Ráöntött ékezetek.

Nevoea învățã pe om NEVOEA ÎNVĂȚĂ PE OM

Lefaragott betűk és rászedett ékezetek.

Nevoea învătă pe om NEVOEA ÎNVATĂ PE OM

Nem lefaragott betűk és külön rászedett ékezetek.

Nevoea învățã pe om NEVOEA ÎNVĂȚĂ PE OM

Nem lefaragott betűk és külön rászedett ékezetek.

A román nyelvben az uralkodó betű az u, amit azért említék fel, hogy az olvasásnál meg ne akadjon senki, ha egy-egy szóban a szokottnál több u betűre akad.

La întreprinderea statului s'au hotărât două bănci mari: Institutul regn. fonciar (hipotecar) al proprietarilor mici și Însotirea centrală regn. de credit, că de az înainte vor da împrumut pe timp de 50 ani, ^{ptreia} ^{părți} ^{din} ^{patru} din prețul pământului. După o sută ^{de} coroane trebuie plătit la an, capital și camete împreună, 5 coroane 50 fileri.

La întreprinderea statului s'au hotărât două bănci mari: Institutul regn. fonciar (hipotecar) al proprietarilor mici și Însotirea centrală regn. de credit, că de az înainte vor da împrumut pe timp de 50 ani, trei părți din patru din prețul pământului. După o sută coroane trebuie plătit la an, capital și camete împreună, 5 coroane 50 fileri.

TÓT.

Mint már jeleztem, a tót nyelv is ama szláv nyelvek közé tartozik, melyek szedése nekünk szintén nehézséget okoz. Az ékezetek sokasága, melyet a szerző nem igen szokott pontosan előrajzolni — amit végtére nem is kívánhatunk tőle —, az összetett mássalhangzók és úgy ezeknek mint az egyes betűk és mondatrészeknek kiejtése: mindmegannyi útját állja a munka rendes folyásának. Fontos tehát első sorban, hogy a tót ékezeteket megismerve, ezeket szedés közben könnyebben tudjuk megkülönböztetni; azután a kiejtésben is kell valamit elsajátítanunk, hogy legalább néhány szót tarthassunk a kéziratról olvasva emlékezetünkben.

Rége a tót nyelvet kizárólag gót, illetőleg fraktur betűkkel írták és nyomtatták. Ennél a nyelvnel is azonban, mint a többi szláv nyelvnel, már jóformán teljesen kiszorul ez és latint használnak.

A tót nyelv ábécéje:

a á ä b c č d đ dz dž e é f g h ch i i j k l ĺ
ĺ m n ñ o ô ó p r ř s š t t u ú v y ý z ž

és természetesen az ezeknek megfelelő verzálisok is.

Mint látjuk, a mi betűink közül ez az ábécé nem tartalmazza az ö, ő, ü, ű betűket. A q és x sem fordul elő és ezek — mint a többi szláv nyelvben — csak idegen szavakban fordulnak elő. Az általunk ismeretlen tót betűk pedig a következők:

ä č đ ĺ ĺ ñ ô ř š ŧ ý ž

E betűk közül az ä-vel a németben, többel pedig a horvát, lengyel és csehben találkozunk és így, ha ilyenekre szükségünk van, ezek

között is megtalálhatjuk. A betűk kiejtését itt is szükségesnek tartom ismertetni.

ä = gyenge é és csak a b, p, f, v, m betűk után használtatik, ċ = cs, d = gy, dz = dsz, dž = dzs, ch = gyenge k, ĩ = ly, ĩ = nyújtott l, ñ = ny, ô = uó, ř = nyújtott r, s = sz, š = s, t = ty, y = í, ŷ = í, ž = zs. A verzálisok természetesen éppen így ejtetnek ki.

Az ékezetek mikénti alkalmazására vonatkozó tudnivalókat az előbbeni nyelvekben találjuk meg. Figyelembe veendő, hogy a verzális D és T-nél az ékezet a betű fölött, míg a kurrensnél (d, t) oldalt hiányjel alakjában van. Az ily ékezetes betű hiányánál megengedhetjük magunknak, hogy ezt egy alkalmas, jól a betűhöz tapadó hiányjellel pótoljuk. A kézírásban az I mellé is gyakran teszik a hiányjelet, de ez nem létezik, hanem csak ez: ĩ. Viszont a d és t betűk fölé a kampós ékezetet ˇ, bár ezekből is csak ilyen van: d, t.

(Tót olvasási gyakorlat.)

Jedna tyka sa celej krajiny.
Keď sa nám netreba obávat letných
suchôt, keď budeme mať kanále
na polievanie pozemkov zhotovené,
môžeme dorábat také byliny, ktoré
detera je teraz nemožno, alebo sa ne-
opovážime. Vtedy nebudeme pri-
nútení vždy jedny a té isté plo-
diny dorábat. Pude hodne pa-

Jedna tyka sa celej krajiny. Keď sa nám netreba obávat letných suchôt, keď budeme mať kanále na polievanie pozemkov zhotovené, môžeme dorábat také byliny, ktoré je teraz nemožno, alebo sa neopovážime. Vtedy nebudeme prinútení vždy jedny a té isté plodiny dorábat.

LENGYEL.

Dacára annak, hogy Lengyelország már vagy száz éve nem politikai állam, nyelve alig vesztett értékében és elterjedésében. Magában hazánkban is nagyon el van terjedve és alig van nemzet, mely oly büszke volna a nyelvére, mint a lengyel. És bár az abécéjének betűi,

kivéve az összetett mássalhangzókat és az ékezetes betűket, mind-megannyi ugyanaz, mint a miénk, mégis nekünk magyaroknak nagyon nehezükre esik a lengyel nyelv olvasása, nehezebben még mint a tóté és csehé, melyek ugyancsak kicsavarják nyelvünket. Különösen az írott kézirat olvasása, ha még hozzá rossz is, okoz óriási nehézséget. Azért első sorban arra kell törekednünk, hogy az olvasást megkönnyítsük magunknak. Ezt, azt hiszem, úgy tudjuk elérni, ha különösen az összetett mássalhangzókat és az egyes, a mienktől nagyon eltérő kiejtését a betűknek megfigyeljük. De lássuk először az ábécét, mely tetemesen több betűt tartalmaz más nyelvek ábécéjénél:

a a b c ć cz d dz dź dż e é ę f g h ch i j k l
 ł m n ń o ó p r rz s ś sz t u w x y z ź ż

no meg a megfelelő verzálisok.

Az idegen (lengyel) betűk, melyekkel mi nem rendelkezünk, a következők:

ą ć ź ż ł ń ś

Ellenben azt látjuk, hogy a q, melyet kv-vel és a v, melyet w-vel helyettesít, továbbá az é és ó kivételével a mi összes ékezeteink hiányzanak. Érdekes, hogy a mi összetett mássalhangzóink közül kettőt: a cz-t és sz-t — bár más kiejtésben — ők is használják. Figyeljük most már meg az egyes betűk kiejtését, tán könnyítünk vele valamit az olvasásnál:

Mindenek előtt figyelembe veendők a bi, fi, gi, ki, mi, pi, wi szótagok, amelyek i előtt rendszeren, más magánhangzók előtt bj, fj, gj, kj, mj, pj, vj-nek hangzanak. Az i természetesen hangtalan mindkét

(Lengyel olvasási gyakorlat.)

Od tego czasu powstało znowu kilka źródeł leczniczych. Twierdzenie, że same składniki chemiczne mogą wyrzucić jakiś zwabienny skutek, zostało wstrząśnięte u zasad przez nowe tetrye balneologiczne, a mimoto zbawcze działanie wody Lipiku trwa dalej z równą siłą, a osiągnięte nią wyniki, dotąd błyszczą dawną świetnością.

Od tego czasu powstało znowu kilka źródeł leczniczych. Twierdzenie, że same składniki chemiczne mogą wyrzucić jakiś zwabienny skutek, zostało wstrząśnięte u zasad przez nowe tetrye balneologiczne, a mimoto zbawcze działanie wody Lipiku trwa dalej z równą siłą, a osiągnięte nią wyniki, dotąd błyszczą dawną świetnością.

esetben. A többi betűk kiejtése: ą = on, ć = z, cz = cs, dz = dsz, dź = dzs, dż = ds, é némelykor i, némelykor üe (már alig használják),

ε = en, ch = erős h, l = kettős ll, ñ = ny, ó = u, rz = zs, s = kettős sz, š = sz, sz = s, w = v, y = üe, ž = z, ž = zs.

Figyeljük jól meg az a és e betűk alatt lévő ékezeteket. Ezek — amint látjuk — éppen olyanok, mint egy fordított (a szignaturával felfelé álló) vessző (‘), mely nem tévesztendő össze a román ș ț đ alatt lévő, egy rendes vesszőt ábrázoló ékezettel. Ha tehát ilyet kell valamely betű alá szednünk, akkor egy, az illető betűfajhoz illő vesszőt használunk fordított szignaturával. Figyeljük még e helyütt azt is meg, hogy a rendes z betűn kívül még két z betűje van a lengyelnek, és pedig az egyik ponttal: ž, a másik vesszővel: ź van ellátva, amelyeket igen könnyen lehet összetéveszteni. Figyelmeztetek végül még az l betűkre. Ebből kettő van. Az egyik közönséges, mint a miénk, a másik egy alulról jobbra fölfelé húzódó vonással (ı) van áthúzva. Egyéb tudnivalók: miként kell az ékezeteket a betűkre szedni stb., a többi nyelveknél találhatók.

CSEH.

A csehek, bár külön territoriumuk nincs nálunk, mégis nagy számmal vannak itt képviselve. De direkt és indirekt uton — Ausztria révén — nagy üzleti összeköttetésben vagyunk velük, amit a sok cseh nyomdai munka, mellyel lépten-nyomon találkozunk, bizonyít. A cseh nyelvet még mostanában is sok esetben gót betűkkel írják és nyomtatják. Ez is, mint a tót, lengyel stb., sok ékezetes betűvel van keverve és így ezek, mint a legtöbb szó kiejtése is, elég dolgot ad nyelvünknek. Jól meg kell tehát figyelniünk az itt következő ábécét, de különösen az ékezeteket, melyek — kivéve a vesszős d, t és karikás ú-t, valamint a mi rendes á, é, i, ó, ú betűinket és a vesszős ý-t — mind szegletes, v-alakúak és össze nem tévesztendők a román nyelvben előforduló félköralakú ˘ ékezettel, ami írott kéziratnál könnyen megesik.

Lássuk tehát:

a á b c č d đ e é ě f g h ch i i j k l m
n ñ o ó p r ř s š t t u ú ú v y ý z ž

(idegen szavaknál: q, x, w), s természetesen a megfelelő verzálisok is. Az itt előforduló ékezetes betűk közül majd minddel többször találkozunk már és kivéve az ě, ř és ú-t, a tóban az összesek előfordulnak; amit azért kell megemlítenem, hogy szükség esetén ott keressük. Hogy alkalomadtán szemünkbe ötljenek a cseh nyelvhez szükséges idegen ékezetbetűk, itt is külön felsorolom azokat:

č đ ě ñ ř š t ú ý ž

Amint láttuk, ebben a nyelvben a mi ábécénk és ékezeteink szépen vannak képviselve; csak éppen az ö, ő, ü, ű hiányzik belőle. Szaporodik pedig a fenti tíz, illetve húsz idegen ékezetű betűvel. Az olvasás megkönnyítése céljából itt is szükségesnek tartom a miénktől eltérő kétes kiejtésű betűk magyarázó felsorolását: č = cs, đ = gy, ě = leggyakrabban je, ch = torok-h, ñ = ny, ř = rzs, s = sz, š = s, t = ty, ú = ú, de csak szó elején, ú = ú szó közben és végén, y = ü, ý = í, ž = zs. Leginkább megfigyelendő betűk a đ, ě, ñ, ř, t, ú és az ezeknek meg-

felelő verzális betűk, melyek majd mindegyike idegen előttünk, amennyiben az eddig tárgyalt nyelvekben még nem fordultak elő.

Az ékezetek szedésére vonatkozó tudnivalók az előbbi nyelveknél (horvát, román stb.) találhatók.

(Cseh olvasási gyakorlat.)

První volby do říšské rady na základě všeobecného volebního práva! Z 516 mandátů, jež čítati bude nová poslanecká sněmovna, mělo býti včera obsazeno 439. Stalo se však; co se všeobecně očekávalo: k definitivnímu rozhodnutí nedošlo, jelikož ve velké radě volebních okresů musí dojíti k volbám užším.

První volby do říšské rady na základě všeobecného volebního práva! Z 516 mandátů, jež čítati bude nová poslanecká sněmovna, mělo býti včera obsazeno 439. Stalo se však, co se všeobecně očekávalo: k definitivnímu rozhodnutí nedošlo, jelikož ve velké radě volebních okresů musí dojíti k volbám užším.

* * *

Letárgyalván ama nyelveket, melyekkel szükségesnek tartottam kissé bővebben foglalkozni, e kis útmutatás keretében — hogy a lehető legbővebben összpontosíthatassam az idegen nyelveket — még néhány gyakran előforduló európai nyelvnek teljes ábécéjét közlöm, főképp abból a célból, hogy ezeknek idegen betűit is megismerjük.

LATIN.

Ábécéje azzal a különbséggel, hogy abból az ékezeteink teljesen hiányzanak, teljesen azonos a miénkkel. Még a k betű is, bár nagyon ritkán, előfordul benne; amelyet rendszeren a c betű helyettesít. A c az e, i, y, ae, eu és oe előtt csak cz-nek ejtetik. A j hiányzik, de ezt az i betű helyettesíti, mely a szó elején, magánhangzó előtt és két magánhangzó közt j-nek ejtetik. Sok helyen szó közben u helyett v, a szó elején pedig v helyett u betű használtatik. Nagyon ritkán összetett ae = æ, oe = œ és — versmértéktautoz — ä ä, ē ē, í, î, ö, ô, ú ú is.

FRANCIA.

a á â b c ç d e é è ê ë f g h i î ï j
l m n o ô p q r s t u ú û v x y z

Az ékezetes betűk közül verzális-szedésben csak a Ç-t, meg néha az È-t, Ê-t és É-t használják. Kiejtés: e, i; y előtt c sz-nek, különben k-nak ejtendő; ç = sz; g = zs, de csak e, i, y előtt; j mindig zs; s = rendszeren sz; u = ü; ch = s. Szó végén csak a magánhangzók — az ékezetlen e kivételével — és f, l, r ejtetnek. Ha azonban a szó végén lévő r előtt e van, akkor az r betű sem igen ejtetik ki.

OLASZ.

a á b c d e è f g h i i j l m n o ò p q r s t u ú v z

A verzálisra az ékezetet nem rakják ki. Kiejtés: c = cs, g = ds, j = dzs, = sz, ch = k, gh = g, sc = s, sch = szk, dupla betűk pedig erősebben ejtetnek ki.

ANGOL.

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z

Egy pár szóval, de még sokkal sem lehet itt a kiejtésre vagy egyébre valamit elmondani, mert rengeteg sok az angolban a szabály és a kivétel. Például az a akárhányszor é-nek vagy ó-nak hangzik, az e = ö vagy i-nek, s = sz, u = ö, ea = i-nek. Okvetlen szükséges tehát, aki behatóbban akar e nyelvvvel foglalkozni, hogy grammatikát vegyen kézbe.

GÖRÖG.

A görög kézírás a nyomtatott betűkkel egyenlő. Ábécéje:

A	α	B	β	Γ	γ	Δ	δ	E	ε	Z	ζ	H	η	Θ	θ	I	ι	K	κ	Λ	λ	M	μ	N	ν
a	b	g	d	e	z	é	th	i	k	l	m	n													
Ξ	ξ	O	ο	Π	π	P	ρ	Σ	σ	ς	T	τ	Υ	υ	Φ	φ	X	χ	Ψ	ψ	Ω	ω			
x	o	p	r	sz	t	ü	f	ch	psz	ó															

HOLLAND.

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z

SPANYOL.

a á b c d e é f g h i i j k l m n ñ o ó p q r s t u ú v x y z

A verzálisok ugyanazok, sőt a nagy N-en is van, mint a kicsin hullámos vonal.

DÁN.

a aa æ b c d e f g h i j k l m n o ø ö p q r s t u v x y z

SVÉD.

a å ä b c d e f g h i j k l m n o ö p q r s t u v w x y z

A nagy A betűn is van karika.

NORVÉG.

a aa æ b c d e f g h i j k l m n o ø p q r s t u v w x y z

PORTUGÁL.

a ã b c ç d e f g h i j l m n o õ p q r s t u v x y z

ILLÍR.

a b c ċ d e é f g h i j k l m n o p q r s ṡ t u v x y z ż

FINN.

a ä d e g h i j k l m n o ö p r s t u v y c x z b f

* * *

Végére értem igénytelen s a nyelvtanulással foglalkozók előtt talán naivnak tetsző, de mindamellett nyomdászszempontból mégis csak használható dolgozatomnak. És amikor idáig jutottam, nem mulaszthatom el, hogy némi reflexiót ne fűzzek a nyomdászsg mai életfölfogásához, meg a mesterségéről általánosan táplált nézeteihez.

A külföldön — legfőképpen Német-, Francia- és Angolországot értem — szaktársaink körében általános az a fölfogás, hogy a betűszedőnek nem annyira a kézi ügyesség, a rajz meg miegymás, hanem a nyelvtan alapos ismerete a fő-fő erőssége. Ott még egészen természetesnek tartják, hogy a saját anyanyelve ortográfiai kérdéseinek, az irodalomtörténeti tanulmányoknak meg az idegen nyelvek tanulmányozásának legalább is olyan figyelmet szenteljen a betűszedő, akár a grafikai művészeti törekvések szemmel tartásának. A közeli Németországban százával találhatóunk olyan szedők, aki a mellett, hogy a saját anyanyelvén kitudnően fogalmaz és annak a grammatikájával meg helyesírásával tökéletesen tisztában van: szabad idejében a francia, angol, olasz s orosz nyelvtanokat bujja. A lipcsei, berlini, stuttgarti nagyobb nyomdáknak nem jönnek zavarba, ha valami idegen világnyelven írott nyomtatványt kell munkába adni: hisz az ily nyomdáknak egész gárdája van az idegen nyelvek szedésében specialista szaktársainknak.

Nálunk, sajna, másképpen áll a dolog. Francia, angol nyelvet értő szaktársunk alig akad egy-kettő s a jó német szedők száma is ijesztően fogy. Nehezen kielégíthető művészeti ambíciók tartják lekötve a legkiválóbb nyomdászok akarateréjét, s az úgynevezett mesterszedés kultusza teljesen háttérbe szorította a sokkalta nagyobb intelligenciát igénylő virtuóz könyvszedést.

Talán még sincs ez így jól?!

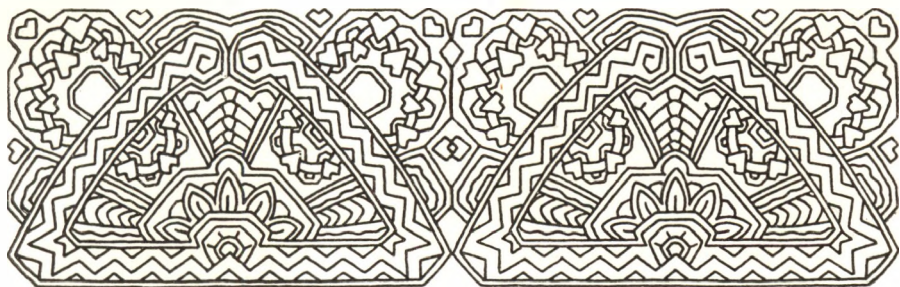
A magukat több-kevesebb túlzással művészeknek valló betűszedők száma folytonosan szaporodik s érvényesülési alkalmuk ennél fogva mind kevesebb lesz. Nem cselekedne-e helyesen a hátul jövő új generáció, ha a délibábos ábrándképek helyett pozitívabb alapot keresne tettvágyának? Ha például a hibátlan, értelmes és szép könyvszedés kultiválására, s amennyiben ereje meg ideje engedi: a nyelvek tanulására adná magát? Szép és legtöbb esetben jól kifizetődő törekvés volna ám ez; csak a kezdet nehéz, mint mindenben. Kisebbszerű grammatikán fél esztendő



alatt keresztülveri magát a szorgalmas tanuló s ha ennyire jutott: már kész gyönyörűség a további tanulás, mert hiszen ezután már az illető nemzetbeli legjobb írókat, ha szótár segéd-mével is, de meglehetősen biztossággal olvashatja.

Heller Ignác.





LEGSZÜKSÉGESEBB TUDNIVALÓK A PAPIROSRÓL.

Arra a kissé nehéz feladatra vállalkoztam, hogy megismertessem a papírost kereskedelem-forgalmi szempontból annyira, amennyire a könyvnyomtatónak tágabb kereskedelmi ismeretek céljából szüksége van. Szedőnek, nyomónak, gépmesternek alig-alig van módjában mindennapi munkája közben a papírosnak közelebbi természetrajzával megismerkedni, noha nyomó és gépmester még többet foglalkozik vele, mint a szedő. Mégis azon kedvezőbb esetben, midőn szaktársaim valamelyike vezető állásba vagy önállósághoz jut, csak annyit tud az a papírosról, hogy az — papíros; legfeljebb még arra emlékezik, hogy az iskolában azt tanulta, hogy a papíros rongyból készül.

Naiv hit, melyet mindjárt itt elől meg kell döntenem. Noha e helyen sem a papíros történetével, sem vegyi alkatrészeivel tudományos szempontból foglalkozni nem akarok, ki kell jelentenem, hogy a tisztán rongyból készült papíros csak álom. Készül az mindenből: több vagy kevesebb rongy, keverve farosttal, faszéttel, egyéb növényi rostokkal: jute, manilla, szalma, sás stb., súlyosbító körülményül hozzáadva némi kis súlypát, föld, lignin, faanyag; kicicomázva különféle festőanyaggal, mint klór, sárgaföld, eozin stb.; végül szemkápráztató ragyogására simítva, díszes csomagolásban kerül hozzánk, mint — valódi famentes papíros.

E munkámnál minden segédforrást mellőztem, csak azért, hogy így gyakorlati tapasztalatok alapján olyant adjak, aminek a mindennapi életben hasznát is lehet venni.

Elsőben is meg kell ismernünk amaz általánosan elfogadott szabályokat, melyeken a papíros kereskedelmi fogalma alapszik. A papíros-mennyiség meghatározására, azóta mióta a mérték-rendszerben a méter elfogadott, majd az egész művelt világon a *rizsma* szolgál; miután azonban ez az elnevezés a régi mennyiség-meghatározásban is előfordult, inkább az *ujrizsma* kifejezés használatos, amely fogalom alatt 1000 ivet értünk.

Néha-néha egyik-másik konzervatív ember ragaszkodik a régi „konc“ egységhez is, de ez már annyira idejét multta, hogy megismerni felesleges. A „bál“ elnevezése alatt már aligha találunk egységes fogalmat, mert ez inkább a csomagolást jelzi, leginkább vékonyabb papírosból 5000 ivet (néha 4800) jelent.

A papiros vastagságát úgy fejezzük ki, hogy bizonyos alakban mennyit nyom belébe egy ujrizsma, azaz ezer ív. A papiros ára is többnyire kilogrammonként állapítottatik meg. Az alakok az aranymetszés szabályai alapján szintén majdnem az egész művelt világon — csekély eltéréssel — egyenlők. Ezek az alakok a következők:

0-ás	34×42	cm, másként	kis irodai alak
1-es	35×43 ¹ / ₂	„	„
2-ös	36×45	„	„ nagy irodai alak
3-as	38×47 ¹ / ₂	„	„
4-es	40×50	„	„ kis iktató
5-ös	42×52	„	„ nagy iktató
6-os	44×55	„	„
7-es	46×58	„	„ kis medián
8-as	47×60	„	„ medián
9-es	48×62	„	„ kis regál
10-es	50×70	„	„ regál
11-es	55×76	„	„ nagy regál
12-es	60×86	„	„ imperiál
13-as	63×95	„	„ nagy imperiál
14-es	65×100	„	„
15-ös	68 ¹ / ₂ ×104	„	„
16-os	74×110	„	„

Ha ez alakok bármelyike felébe vágatik, akkor annak az alaknak ívrétjét nyerünk, amit így jelzünk: 2⁰, elnevezése folio; ha négy felé vágjuk, kapjuk a negyedréteket (4⁰ = quart), ha nyolc részre vágjuk: a nyolcadréteket (8⁰ = oktáv), ha tizenhat részre vágjuk, akkor a tizenhatodréteket (16⁰ = szedec), ha harminckét részre, akkor a harminckettedréteket (32⁰) nyerjük.

Mint már említettem, a papiros eladási árengyisége a kilogramm, azaz a rendelésnél megmondjuk az alakot és a súlyt, hogy minő papirost kívánunk a raktárból; például egy ujrizsma húszkilós nyolcas papirost, ami azt jelenti, hogy olyan papirosból, melynek alakja 47×60 cm és melyből 1000 ív húsz kilogramm súlyú, kérünk ezer ívet. Tehát ebből nyilvánvaló, hogy a papiros-ív vastagsága van a súlyban kifejezve, mert minél vastagabb a papiros, annál súlyosabb.

Kevesebb papiros a nagykereskedő raktárából is megrendelhető. Ilyen nagykereskedő több is van Budapesten.

Ha a megrendelendő mennyiség 500 kilogrammnál több, akkor a gyárból rendelhetjük a papirost, azaz úgy készíttetjük. Ilyen esetben úgy a papiros alakját, mint súlyát tetszésünk szerint szabhatjuk meg; a bevásárlási ár is mérsékeltebb így valamivel, mert nem terheli a beraktározás és kamatvesztéségek költsége.

Az egyazon minőségű és anyagú papirosnál a vékonyabb, azaz könnyebb papiros mindig valamivel drágább, mint a vastagabb. Ez azon papirosokra vonatkozik, melyekből egy négyszögméternyi papiros-ív 40 grammon alúl van. Ezeket grammon alúli súlynak (Unter-Gramm-Gewicht) nevezik.

A papirosnál tökéletes szakemberről a szónak legenyhébb értelmében sem lehet beszélni; nem pedig azért, mert a rendkívüli mérvben emelkedett és folyton emelkedő fogyasztás miatt igen-igen sokféle anyagot használnak fel a papiros gyártásánál, melyet itt részletezni lehetetlenség és amelyeket csupán gondos, szakszerű vegyi és görcsövi vizsgálatokkal lehet elemezni; viszont a gyártási eljárás annyira tökéletes-

bítettett már, hogy a legsilányabb anyagból is a legtetszetősebb papiros készíthető.

A mindennapi gyakorlatban nagyjából kétféle papirost különböztetünk meg: famentes és fatartalmú papirost. Némelyek a fasejtet (cellulóz) nem számítják a fás papirosok közé, hanem csak a farost (lignin)-tartalmút, ami nemcsak azért téves, mert a cellulóz is fanemű, hanem azért is, mert a cellulóz a papiros tartósságára nézve kedvezőtlen. Ebből következtethető, hogy minél több rongy-tartalma van a papirosnak, annál jobb az; és minél több a szurrogátum, annál rosszabb.

A papiros nagyjából való vizsgálatára nézve a következők mérvadók:

A gyakrabban használatos papirosokat súlyra, azaz vastagságra nézve könnyen megkülönböztetjük, ha ujjaink között megtapintjuk. Föltétlen biztonsággal a súly azonban csakis az e célra készített papiros-mérlegen állapítható meg. Ugyanezen fogással bizton megismerjük a papiros többé-kevésbé simított vagy simítatlan voltát.

Ha a papirosból mintegy tenyérnyi darabkát ujjaink között összemorzsolunk, aztán a ráncokat kiegyengetjük: minél jobb a papiros, annál jobban kisimulnak a ráncok, minél silányabb, annál inkább megmaradnak, sőt török is a ráncok helyén.

A papirost egyik szélén behasítva, szakítás-próbát eszközölünk, amiből következtethető: ha a hasítás éles szögű, mintegy törés mutatkozik, akkor a próbált papiros nem a legjobb minőségű; ha azonban a szakítási felület mindkét oldalán réteges, a szakítás széle szálas, bolyhos: jele annak, hogy a papiros jobb minőségű.

A papiros-ív a világosság felé tartva tiszta, áttetsző és felhős, lobogtatásnál csattanó hangot ad, ha több benne a feldolgozott rongy; fehér, átlátszó, üvegszerű, lobogtatásnál zizegő hangot ad, ha sok benne a cellulóz; egész sötét, alig-alig áttetsző, ha sok benne az idegen anyag.

Igen egyszerű és biztos próba a fatartalom megállapítására (nem a mennyiségé!) az úgynevezett „reagens“. Ez háromféle folyadék, még pedig floroglucin, naftilamin és anilinszulfát oldata, mindegyik külön üvegcében. E folyadék bármelyikéből néhány csepp a papírra kenve, többé-kevésbé megváltoztatja — a jelenlevő fa-anyag mennyisége arányában — a papír eredeti színét.

A papirosvizsgálatnak most vázolt módjai csak megközelítő fogalmat adnak a papiros tartóssági fokáról. Nagyobb vállalkozás esetében jól teszi a könyvnyomtató, ha az illető papiros összetételét és ellenálló képességét az állami papirosvizsgáló állomással állapíttatja meg. Mert tudunk eseteket arra, hogy a lehető legjobb anyagból — rongyból — készült papirosnak is csak olyan minimális volt a tartóssága, mint aminő a legközönségesebb lignin-papirosé. Az anyag megőrlésétől, a hozzákevert szurrogátumoktól, az enyvezés minőségétől meg a simítástól nagyon sok függ s mindezt a nyomdász a maga egyszerű fogásaival nem tudja kellőképp ellenőrizni.

* * *

Első pillantásra kétféle papirost különböztetünk meg: *fehér és színes* papirost. Ugy a fehér, mint a színes papiros alakra, színárnyalatra, minőségre a használat célja szerint a végtelenségig változik.

Tapintásra, mint már említve volt, kétféle papirost ismerünk: *simítottat és simítatlant*.

Mellékleteink közt akad simított meg simítatlan böven. A gyártás eredménye mindig simítatlan papiros, a simítás és fényezés utólagos eljárás, mely a kalendereken történik, miért is a túlságos simítás a papiros minőségét rontja, ami a papiros elkészítettésénél okvetlen figyelembe veendő. Megjegyzendő, hogy a gyárak gépsíma (maschinenglatt) papirost is ismernek, de ezt mi alig különböztethetjük meg a simítatlantól.

Már most legcélszerűbb, ha a további papirosokat a használat szerint csoportosítva ismerjük meg.

Levélpapirosok. Ezek tulajdonképpen jobb minőségű famentes anyagból készült papirosok, melyek a megfelelő alakra vágva és hajtogatva kerülnek a piacra, így tehát mint a VIII-as nagyságnak 8⁰ (oktáv) és 4⁰ (quart) alakjai. Különböféle vonalozással is beraktároztatnak, még pedig 10 milliméter sortávolságú vízszintes vonalakkal (vonalas), 4 mm. sortávolságú kockázattal (karo), vagy pedig hosszú kockázattal (hoch-karo), melynél a vízszintes vonalak sortávolsága 9 mm., a merőlegeseké 4 mm. Ezen vonalozás lehet vízvonalas, midőn már a gyártásnál mint víznyomás (erről még lesz szó) kerül a vonal a papírba, vagy kék vonal, midőn a kész papirost a vonalozógépen vonalozzák.

Ezek szerint ilyen levélpapirosokat különböztetünk meg: síma levélpapiros; bordás levélpapiros, amely abban különbözik az előbbtől, hogy sűrű rováták fedik (gerippt); megjegyzendő, hogy ilyen bordás papiros a legtöbb jobb minőségű papirosból lesz gyártva; vízvonalas papiros; kékvonalas papiros; magas kockás papiros; kockás papiros; vízkockás papiros. A síma és bordás papirosok rendszerint VIII-as alakból lévén kivágva, ilyen alakban is kaphatók, amit nagyobb nyomás-mennyiség-nél javunkra felhasználhatunk.

Anyagra nézve a finom famentes papirosból készülteken kívül van másik, sajátos keménységű, igen kedvelt levélpapiros: a lenszálaból készült bankposta-papiros, mely szintén kapható 8⁰ és 4⁰ alakban simán és kék vonalozással, valamint többnyire nyolcas alakban is.

Kisebb magánjellegű levelezésekhez, meghívókhoz és egyéb ilyen alkalmi nyomtatványokhoz többféle kisebb alakú, jobb-rosszabb minőségű levélpapirosok kerülnek forgalomba, rendszerint a megfelelő borítékkal együtt dobozokba csomagolva, melyet billett-posta-papiros elnevezés alatt csoportosítanak.

Az utóbbi időben rohamosan terjedő írógépek e célra alkalmas különleges levélpapirosok gyártását tették szükségessé, melyek az írógép festékjének könnyebb felvétele végett érdes felületűek. Ezek írógép-papirosok elnevezés alatt ismeretesek.

E levélpapirosok árai kilogrammonként 60 fillér és 2 korona között váltakoznak.

Merített papirosok. Régente megfelelő és alkalmas gépek híján kézzel merítették a tisztán rongyból készült papirost. E papirosok tartóságát leginkább a legrégebb időkből reánk maradt könyvek és okiratok bizonyítják. Eppen tartósságánál fogva az újabbkori papírgyártás is felvette a merített papirost termelési körébe, mint legjobb minőséget. A túlélénk kereslet, továbbá a nagy verseny a gyárakat e papirosnak gépeken való előállítására, valamint más, a rongyhoz hasonló minőségű anyagnak felhasználására készítette, miért is ma már kétféle merített papirost ismerünk: 1. kézzel merített papirost, melynek ismertető jele,

hogy kemény tapintású, érdes felületű, a szélek szalaszak, mintegy rongyosak; legnevezetesebb gyártmányok a diósgyöri, a borgóprundi, a ratschachi, a tirolí és a hollandi gyártmányok; 2. gépen merített — tehát utánzott — papiros, melynek ismertető jele simább volta, széle nem szalaszak, hanem csipkés, sőt legtöbb esetben egy oldalon vágva lévén, egészen egyenes. A merített papirosok síma és érdes felülettel fehér és kék színben készülnek.

Eppen e papirosoknál igen sok visszaélés tapasztalható, miért is beszerzéskor a legmesszebb menő óvatosság ajánlatos.

Mindenféle alakban kapható. Ára kilogrammonként 1—3 korona közt váltakozik.

Könyv- vagy okmány-papirosok. Szintén a legjobb minőségű papirosok egyike. Miként elnevezése is mutatja, a tartósabb használatú üzleti könyvekhez használják. Rendszerint legjobb minőségű anyagból, kevés szurrogátum és sárgás festőanyag hozzáadásával, recés és síma felülettel kerül piacra. Mindenféle alakban, de csakis nehezebb súlyban kapható. Ára kilogrammonként —70—120 korona között váltakozik.

Famentes papirosok. Végtelen változatban, mindenféle alakban kerülnek forgalomba. Elnevezésük annyiból hamis, hogy e papirosok sohasem teljesen famentesek. Felületük síma, néha recés. Raktáron körülbelül háromféle minőségben tartjuk: legfinomabb anyag, például az úgynevezett miniszterpapiros, finom famentes és speciál-anyag. Az árak kilogrammonként 56—80 fillér között váltakoznak.

Középmínőségű vagy félfamentes papiros. Amannál valamivel silányabb minőség; úgy kínálják, mint majdnem famentes papirost, de bizony alig tartalmaz egyebet. Felülete síma, mindenféle alak- és súlyváltozatban kapható. Ára kilogrammonként 46—52 fillér.

Fogalmazó- (koncept-) papirosok elnevezés alatt többféle minőségű és anyagú papiros csoportosul. Közös ismertető jelük, hogy a papiros felülete apró pelyhektől tarkállik. Minőségre nézve van: közönséges fogalmi, mely ebben a fajtában a legsilányabb; okmány-fogalmi papiros, amannál kissé keményebb, némi cellulóz-tartalommal; glacé-fogalmi vagy famentes fogalmi, mint e faj legjobbjá. Ára kilogrammonként 40—60 fillér között mozog.

Nyomó-papirosok. A legsilányabb minőségű papirosok, így természetesen a legolcsóbbak is. Símitva és simítatlanul kerülnek forgalomba, mindenféle alakban és súlyban. E csoporthoz számítható a sárgás színezetű chamois nyomópapiros is. Az árak kilogrammonként 34—37 fillér között váltakoznak.

Mint famentes nyomó-papirosok kerülnek a piacra a folyóiratokhoz, művekhez ujabban használatos divatos papirosok, melyek Antique, Modern és hasonló elnevezések alatt ismeretesek.

A színes papirosok szinten olyan nagy változatban készülnek, mint a fehér papirosok. A könnyebb, 13-as alakú, símitott és simítatlan fajtájú mint plakátpapiros (Affichenpapier) ismeretes. Ilyen plakátpapirost különféle színekre mázolván is árúsítanak, minő narancs, kék, nemzeti, irisz-szín stb., innen elnevezése mázolt plakátpapiros.

A színes papirosokhoz tartozik még a duplex borítékpapiros, melynek egyik oldala fehér, másik színes. Ilyen duplexpapiros vászonprezseléssel is kapható. Ugyancsak ide tartozik a rendkívül szívós, erős szecessziós borítékpapiros.

Megemlítendő itt a pergamenszerű vagy szulfid-papíros, mely sokféle színben készülő, szép, üvegszerűen átlátszó papíros és leginkább tea- és cukorka-zacskók készítéséhez használtatik.

Kartonoknál (lemezpapírosok) megemlítendő a levelezőlap-karton, mely úgy van készítve, hogy egy ívből 32 darab, kincstári alakú levelezőlap nyerhető. Különféle színekben és minőségekben árusítatik. A fehér és színes kartonok leginkább 50×66 cm nagyságban, különféle — egyszeres, kétszeres, háromszoros stb. — erősségekben és minőségekben készítettek.

Csomagoló-papírosok. A használat céljának megfelelően különféle minőségben rendszeren 63×90 cm alakban készítettek (kaphatók dupla alakban is). Kivételt képez a kalapcsomagoló és palackcsomagoló, melyeknek alakja 61×86 cm. Ismeretes csomagoló papírosok: a patent csomagoló, simított és simítatlan, barna; superior-csomagoló, fehér és rózsza; cellulóz-csomagoló, havanna-csomagoló stb. stb.

Mint különleges gyártmányokat meg kell említeni: Flórposzt-papíros, mely mint igen finom, vékony famentes papíros kerül 0-ás, 8-as és 10-es alakban forgalomba és postai portó-megtakarítást célozván, a lehető legkönnyebb súlyú. Kromó- és műnyomó-papírost, mely a modern autotípiák tisztább, könnyebb és szebb nyomtathatása végett krétafelülettel van ellátva. Mindenféle alakban, de csak súlyosabb fajtákban gyártható. Ára kilogrammonként 1 korona.

Különleges papírosok még: enyvezett papíros, mely az egyik oldalon enyveze (gummizva) van; itatós papíros; szűrle-papíros (Filter); rajz-papíros; vázlat-papíros; másoló-papíros (viasz- vagy cerezin-papíros); selyem-papíros; szivarka-papíros; különféle vegykészítményű papírosok (indigó, grafit stb.) és a többi egészen a végtelenségig.

Mielőtt még befejezném tárgyam, meg kell említenem a következőket:

Az eddig elmondottak csakis lapban fekvő ívekre vonatkoznak, itt még rá kell térni a rotációs gépeknél szükségelt tekercs-papírosokra is. Ezeknél a vastagság, azaz súly ívenként nem állapítható meg, hanem a kereskedelmi szokásjog szerint négyszögméterenként lesz a súly számításba véve. Nem kell azt hinni, hogy csupán a napilapok nyomtatásához szükségelt simítatlan papíros készül tekercekben. A mindinkább fokozódó kereslet és a felfelé nehezen emelkedő árak szükségessé tették, hogy mindenféle papíros készüljön tekercekben. Különösen nagy a kereslet a már említett újságpapíroson kívül tekerces csomagoló-papírosban, mely így is kerül a piacra, t. i. nem lesz darabokra vágva, mint az újság, hanem egész tekercsben használják egyszerű elmés készülék segítségével.

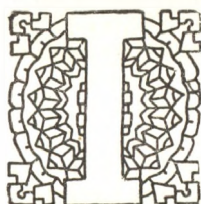
Hosszadalmas volna itt még a kartonlemezek feldarabolt és így forgalomba kerülő részeivel, továbbá a levélborítékokkal, zacskókkal stb. is foglalkozni, ezt majd más alkalommal. A rendkívüli bő tárgy



csak vázlatzerű ismertetést engedett meg, de hiszem, hogy ezzel is némileg segítségül szolgálok szaktársaimnak. Remélem, lesz még alkalmam a különféle papírosfajtákat illetőleg bővebb ismertetéssel is a nyilvánosság elé lépni.

Augenfeld M. Miksa.





ISMERTETŐ SOROK AZ ÉV- KÖNYV KIÁLLÍTÁSÁRÓL.



Elkészültünk a Magyar Nyomdászok Évkönyve huszonharmadik kötetével is. Haladásra törekvésről biztosítottuk

munkánk megkezdésekor a szaktársakat; az ő dolguk megítélni: mennyire sikerült valóra váltani e fogadkozásunkat. Annyi bizonyos, hogy nehéz körülmények közt végeztük a munkánkat. Szakirodalmi téren a korábbi esztendőkhöz tapasztalt fölbúzdulás hírtelenében elenyedésnek adott helyet. Nem annyira a mennyiség, mint inkább a minőség tekintetében. A régi kedves szakirodalmi témák jobbra kimerültek; a könyvnyomtatás legfő kérdései immár bőségesen taglalva vannak Évkönyvünk meg a Grafikai Szemle korábbi köteteiben, s újabb kutatási területek felé még nem igen terelődött szakíróink figyelme. Akárhány terjedelmes cikket kellett visszautasítanunk azért, mert a bennük földolgozott tárgyat, ha más szavakkal is, de különben és alaposabban megírta már valaki. A szellemi kérdéstől való eme íszonyodásunkkal kapcsolatos volt azonban ama törekvésünk, hogy új témákat vagy legalább is újabb megvilágítási módokat igyekezzünk fölfedezni. Ennek köszönhető aztán, hogy az Évkönyv e legújabb kötetének tartalma — legjobb meggyőződésünk szerint — belső becsesség dolgában nem marad a régi köteteké mögött.

A kötet technikai kiállítását megint a Világosság könyvnyomda r.-t. vállalta magára. És ez nagy szó volt az idén. Aki sorra nézi mellékleteinket: okvetlenül a szemébe ötlük, hogy túlnyomó nagy többségük a Világosság könyvnyomdában készült, még pedig olyan lelkiismeretességgel és pontossággal, amely a mai világban igazán ritkítja a párját. E vállalat alkalmazottjai — élükön Pollák Simon műszaki igazgatóval — minden lehető elkövettek, hogy a Magyar Nyomdászok Évkönyve e legújabb kötete is méltó köntösben láthasson napvilágot.

De különös köszönettel kell adóznom a vállalat kiváló mester-szedőjének, Kún Kornél szaktársamnak, aki nagy buzgalmat fejtett ki az Évkönyv technikai kiállításának sikerülte érdekében. A könyv tördelését, a hirdetések szedését java részben ő végezte; a mellékletek színmeghatározása stb. mind az ő dolga volt. Lemezeket vésett és foltozott, fölügyelt a munka minden aprólékos mozzanatára s e nagy-szabású technikai munkálkodása mellett még szellemi munkatársa is volt az Évkönyvnek. Az ő odaadó buzgólkodása nélkül távolról sem érhetők volna el a most látott eredményt.

Nagy érdemeket szerzett Évkönyvünk előállítására körül Schärf János gépmeister is, ki a mellékletek java részét nyomtatta.

Könyvdiszünket Bárány Nándor szaktársunk rajzolta. Pályanyertes munka ez, s eredetiségeért bizonyára megérdemelte a Könyvnyomdászok Szakköre jubileumi pályadíját.

A mellékleteket sorra véve, Tanay József szaktársunk megszólalásig hű arcképét találjuk legelől. A Szakkörnek és a nyomdászati szakirodalomnak a fogalma Tanay József nevével elválaszthatatlan. A Szakkörnek már az alapításakor is elnöke volt s most is az. A Magyar Nyomdászok Évkönyve 1883-iki első kötetét ő szerkesztette s a Grafikai Szemlének is kezdettől fogva szerkesztője. Bárha soká, nagyon soká tisztelhetnök még ezt a puritán becsületességű, nagy tudású és tetterős férfiút az élünkön.

Tanay Józsefnek a figurális és más szedésekről szóló cikke keretében olyan öt mellékletet találunk, amelyek mindegyike a legnagyobb mértékben fölkeltheti szaktársaink érdeklődését. Kortörténeti értékű illusztrációk ezek, s olvasóink bizonyára csodálkozva fogják szemlélni valamennyit, bár az utánzásukat csöppet sem ajánljuk.

Bozsik István dolgozata mellett újabb öt mellékletet találunk. Mind az öt lap illusztratív kiegészítője a cikknek, s instruktív értékükért bizonyára hálával fogadja őket az olvasó. Tipográfiai szempontból különösen az ötödik melléklet érdekes; egy Korvin-kódex kezdő lapjának a lehetőséghez híven reprodukált mása, s nem kevesebb mint 9 színnel nyomtatta a Franklin-Társulat.

Egy erős tehetségű fiatal szakíróknak, Koczifal Józsefnek a cikke mellett három mellékletet találunk. A cikk a modern könyvművészetről szól, s szerzője különösen az illusztrálást illetőleg aranyigazságú olyan igéket hallat, aminők eddig még nem igen olvashatók a magyar szakirodalomban. Az eredetiségre és szolid munkára való serkentés a cikk tendenciája, s a három melléklet is ezt a célt szolgálja.

Ifj. Aigner Antalnak nem kevesebb, mint tizennégy mellékletre való rajzot köszönhetünk. Aigner szaktársunk a magyar díszítő stílust és ennek a nyomdászatanban való alkalmazását illetőleg már jó ideje alapos tanulmányokat végez, s eddigi munkálkodásának eredményéből ad az Évkönyvünkben mutatót. A cikknek is, meg a hozzávaló mellékleteknek is instruktív a jellegök, s különösen vidéki szaktársaink — akik iparművészeti tárlatoknak, iskoláknak stb. híjával vannak — vehetik nagy hasznát az itt összefoglalt nagy tanulmányi anyagnak.

Ugyancsak tanító célzatú a Novitzky N. László cikke mellett levő hét melléklet is. Közülök kettő régi rézmetszet után készült, négy pedig alapnyomattal ellátott autotípia. Az alapnyomatok ilyenén használata nagyon hálás dolog; nem drágítja meg nagyon a nyomtatványt, s mégis hasonlíthatatlanul kifejezőbbé teszi.

Gyönyörű rézmetszetnek autotípiái mása van mellékelve Káldor Lajosnak az ifjabb Fournier-ről írt dolgozatához. A rézmetszet is, meg a róla készült autotípia is francia munka, s finomság meg pontos kidolgozás tekintetében mintaszerű.

Spitz Adolf a körlevelek szedéséről írt cikket, s azt a szövegbeli három rajzon kívül három melléklettel is illusztrálta. A mellékletek közül kettőt a Rigler József Ede Papírneműgyár Részvénytársaság köztszerteletben álló igazgatójának Rigler J. E. úrnak, meg a derék műveze-

tőnek Kokály Ignác úrnak köszönhetünk, akik lekötelező szívességgel bocsátották e szép és minden tekintetben mintaszerű nyomtatványokat rendelkezésünkre.

Kún Kornélnak az alapnyomati lemezek vésését tárgyaló cikkéhez nyolc rendkívüli precizitással készült Mäser-nyomatos mellékletet csatoltunk. Kitünő hasznát vehetik e cikknek meg a hozzá csatolt mellékleteknek azok a szaktársaink, akik autodidaktikus módon akarják megtanulni a lemezvésés háládatos ismeretét.

Novák Józsefnek a mesterszedés újabb irányzatairól írott cikke mellett két mellékletet találunk; az egyik színes vázlatról készült autotípia, a másik a Légrády Testvérek nyomdájában, Glück Béla művezető szívességéből készült színes nyomat.

Remek melléklet az, amelyet id. Weinwurm Antal és Társa jövótábról mutathatunk be, s amely elsőnek van sorozva a szöveg után való mellékletcsoportban. Egyaránt bizonyítják az ezen levő tájképek a kitünő kemigrafus cég képességeit, valamint a nyomtató Jókai-nyomdának a három- és négyszínes nyomtatásban való fölülmulhatatlanságát. A mellékletnek a Péterfalvi papirosgyár szállította papirosára pedig külön is fölhívjuk olvasóink figyelmét.

A Herbst Samu négyszín-nyomásos kliséiről nyomtatott levélcsozor egyaránt dicséri a kitünő kemigrafus-céget meg a Világosság-nyomda ügyes gépmesterét: Schärf Jánost. Az autotípiái háttér különösen megkapóvá teszi az egész képet.

Anger József és Fiai gépgyárának mellékletét Kún Kornél szaktársunk tervezte. Az alapok Mäser-lemezből valók, úgyszintén a Scholz Ede féle mellékletéé is.

Remek mellékletet köszönhetünk Lorilleux Ch. és Társa hírneves festékgyárának. E régi hatalmas vállalat újabban Magyarországon is létesített nagyszabású fiókgyárat. Budafok mellett, a Duna partján emelkedik ez a gyár, s egyik szakbeli látványossága Budapest környékének.

Rosenberg Aladár gépmester szaktársunk négy tervezetet készített Évkönyvünk számára: a „Ghettói költemények“ és „Nemzeti Szalon“ fölírásúakat, továbbá egy oroszlán-család képét meg a Kurzweil-féle mellékletet. Csak a konturt marattuk cinkbe, az összes színlemezeket Mäser-lemezből véste ki egy másik gépmester szaktársunk, Keszler Vilmos. Jó példája ez a négy melléklet is az alapnyomati lemezek használhatóságának, s ajánljuk a Kún Kornél cikkével való összeegyeztetésre őket.

A budapesti kemigrafusok legjobbjai közé sorozzák általában a Wessely Lípót és Társa céget is. Az a tájképes autotípia, amelyet Baer Ottó duplex-festékével nyomtattunk: bizonyosan hozzájárul majd a cég hírnevének öregbitéséhez.

Az ifj. Weinwurm Antal és Társa cég csak vagy két esztendeje áll fönn, s máris három nagy kiállítási kitüntetésben részesítették. Akvarell-festmény után készült, s rózsá- meg szegfű-csokrot ábrázoló kettős mellékletét szemlélve, mindenkinek el kell ismernie a cég hatalmas képességeit. Papiros meg nyomtatás is egyaránt kitünő a mellékleten; nem hiába, hogy Schimek Ferenc készítette.

Kun Mihály szaktársunk két tableau-ja szintén fölkeltheti minden szaktársunk érdeklődését. Minden izükben modern nyomtatványterve-

zetekből állanak, s jó bizonyítékai annak, hogy mennyivel gyarapodik a mesterszedő szellemi arzenálja, ha rajzolni is megtanul.

Klein Ferenc könyvkötő levélfejét Kun Mihály tervezte. Az alap nyitott könyvet ábrázol. A nyomtatás a Pénzintézetek Müintézete R.-T. nyomdáját dicséri. Éppen úgy egy szintén Kun Mihály szakértársunk által tervezett cégjegy is.

A Márkus-nyomda mellékletét Bárány Nándor szakértársunk tervezte. Az alap Mäser-vését.

Keszler Vilmos gépmeister szakértársunk két saját tervezésű mellékletet nyomtatott a budai Bagó-nyomdában. A rajz eredeti és érdekes volta, meg a nyomtatás abszolút pontossága igen figyelemre méltókká teszi e mellékleteket.

A debreceni Hoffmann és Kronovitz-féle nyomdában készült meghívót Strébely Gusztáv tervezte és szedte meg, s Szathmáry gépmeister nyomtatta ki. Az alap — úgy nézzük — ólom.

A péterfalvi gyár papírosára nyomtatott „Spiel und Liebe“ című négyszín-nyomatnak Schimek Ferenc, a Jókai-nyomda egyik főnöke volt a mestere.

A szaktanfolyami értesítő borítólapja Kun Mihálynak a Schelter & Giesecke-féle Patriz-Huber-dísz egyes darabjainak fölhasználásával készült tervezete. A középpütt levő stilizált nyomdász-sast is ő tervezte.

A debreceni városi nyomda záró-számadásának borítéka fényesen bizonyítja, hogy e legrégebbi tipografus-műhelyünk műzlés és modernség dolgában folytonosan lépést tart a korrallal. A pompás melléklet kitűnően megfelelt a céljának s már csak azért is mintaszerű.

Az „Országos dalverseny Egerben“ fölíratos melléklet Busay Balázs munkája. Szedés és rajz kombinálásából készült cinkográfiaról nyomódott.

A „Szatirák“ fölíratos melléklet kontúrja cinklemez, alapja pedig linoleum. Egy törekvő szakértársunknak, Kolozsvári Károlynak a munkája.

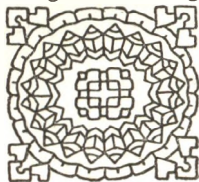
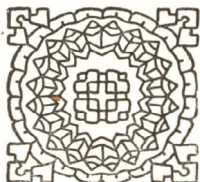
„Virágcsarnok“ című borítékmellékletünk lemeze cinkográfia, éppen úgy a „Művészet a technológiában“ meg a „Felhözött papíros“ fölíratos mellékleteké is. Mind a háromnak egy törekvő kolozsvári szakértársunk, Lengyel Sándor készítette a rajzát.

Müller Sándor szakértársunk is szép mellékletet készített Évkönyvünk számára. A kontúr rajta cinkográfia, kivéve természetesen a beleékelt szedést, az alapnyomatok pedig linoleumlemezről voltak kivésve.

Majdnem nyolcvan a mellékleteink száma s ezenkívül ott vannak még a hirdetéseink, amelyekből szintén tömérdek tanulságot meríthet a mesterségét szerető könyvnyomtató. Modern voltuk, gondos szedésük mintaszerűvé teszi őket s bizony akárhány akad köztük, amely megérdemelné a műmelléklet titulust. Java részüket Kún Kornél szedte.

Az egyes hirdetések szedéséhez használt anyag tekintetében a következő felvilágosítást adhatjuk: Schelter & Giesecke hirdetése e cég Rousseau-kurzívjából szedődött; a többi hirdetésnek szövegbetűi pedig

jobbára ezek: Bauer-féle Elzevir, Rust-féle International, Rust-féle Romana és a Berthold-féle szecessziós groteszk. A hirdetések díszítésére a Berthold-féle Anker-ornamentum, a Schelter-féle Patriz-Huber-dísz s a Scholz-féle fekete-fehér ornamentumok szolgáltak.



Id. Weinwurm Antal és Társa műtermének (Károly-utca 3. szám) háromszínnymásos kiiséi.

Nyomta : a "Jókai" könyvnyomda (Berger és Schimek) Budapest VII, Thököly-út 28.

Festék : Kast és Ehinger-től.

Chromsárga 3723. szám,
Krapplakk 2784. szám,
Párisi kék 1612. szám.



TAVASZ.

49. számú kromópapíros a Nezsideri Papírgyártó R.-Társ. péterfalvi papírgyárának raktárából
Budapest V, Aulich-utca 5.
Telefon : 30—53.
Több más méretben és súlyban is kapható.



NYÁR.



ŐSZ.



TÉL.



Háromszín-nyomású autolípia
alaplappal, préselt levelek után

A kliséet készítette
Herbst Samu műintézeje.

Nyomta Schárf János.
Világosság könyvnyomda.

KURZWEIL JÁNOS ÉS TÁRSA

EGYE- SÍTVE BERGER & WIRTH

LIPCSEI FESTÉK-
GYÁROSOKKAL

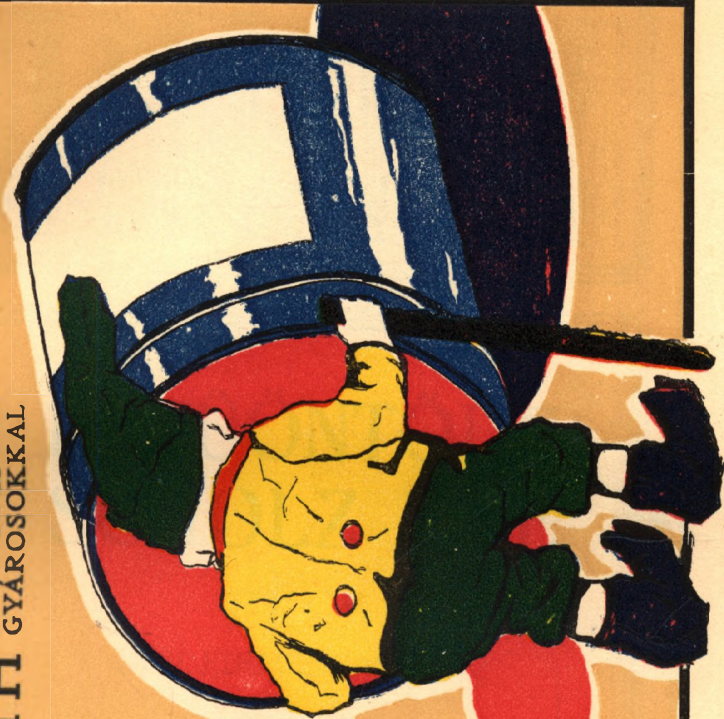
BUDAPEST IX, MÁRTON-UTCA 19. SZ.

Első magyar könyv- és könyomdai
festék- és hengeranyag-gyár. ✿

FIÓKGYÁRAK: BERLIN, BARMEN, FLORENC,
LONDON, NEW-YORK, PÁRS, SZT-PÉTERVÁR,

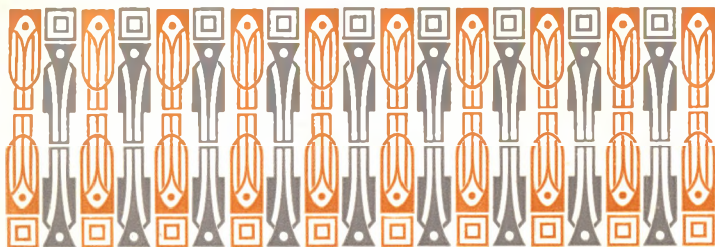
Újság-, mű-, illusztráció-, díszmű- és mindenféle színes
festékek, kenécek, bronzok a grafikai iparágak részére.
Henger-öntőműhely lapos és körforgó gépekhez. Olcsóbb
és jobb a házi öntésnél. Patent, Viktória és Bianka hen-
geranyag kockázott és síma táblákban. Szedővasak iga-
zítatható feszítővel, szabad. saját találmány, 47.004. és 53.406.
számmal országról-magyar szabad. Számos helyen kitéfűtve.

Városi iroda: Budapest V, Aulich-utca 7.
Gyári telefon 56—64. Városi iroda-telefon 76—44.



Tervezte Rosenberg Aladár; az alapot Mäser-lemmezbe vétele Keszler
Vilmos. Nyomtatta a Viltáposnág könyvnyomda Budapestben; a cég
normálfestékeivel (sárga 7022; piros 3161; kék 3620).

Aspen legfinomabb kiadó-nyomópapíros a nezelederi papírgyár r.-t.
péterfalvi gyárának raktárából (Budapest V, Aulich-utca 5). Kap-
ható 66/100 cm nagyságban, 68 kg súlyban.



BETÜÖNTŐDE SCHOLZ EDE

BÉCS

XVIII. EDUARDGASSE 10.



Öntödém különlegessége kiválóan kemény betüerc legpontosabb kiállítással. Érdeklődőknek mintalapokat betük és körzetekről kívánatra ingyen és bérmentesen küldök.



Dús raktár mindennemű könyv- és cimbetükből, legujabb fajta körzetekből, díszlményekből, görög, orosz és héber betükből.



Teljes könyvnyomdai berendezéseket, több évi gyakorlati tapasztalat szerinti összeállításban, a legelőnyösebb fizetési feltételek mellett és a legrövidebb idő alatt szállítok.

ANGER JÓZSEF ÉS FIAI



Szállítanak legújabb és legjobb szerkezetű gépeket könyv- és könyomdák, papirosgyárak, üzleti könyveket készítő gyárak, könyvkötők és dobozgyártók számára, a legolcsóbban s a legkedvezőbb fizetési feltételekkel.



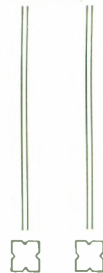
GÉPGYÁR ÉS VASÖNTŐDE BÉCS XVII.



Könyvnyomdai gyorsajtók valamint légegy nyomó sajtók bármely nagyságban golyós csapággal, legújabb szerkezettel, könnyű és nyugodt járással.

Betüöntőde SCHOLZ EDE

Teljes könyvnyomdai berendezéseket, több évi gyakorlati tapasztalat szerinti összeállításban a legelőnyösebb fizetési feltételek mellett és a legrövidebb idő alatt szállítok. Dús raktár mindennemű könyv- és címbetűkből, legújabb féle körzetekből, díszítményekből, ékezetes betűkből, görög, orosz és héber betűkből.



Bécs XVIII, Eduardgasse 10

Lorilleux Ch. és Társa nyomdai festékgyára

Lerakat és iroda: Budapest V, Tükör-utca 4. ✿ Gyár: Budafok.



Photographed for reproduction by H. C. Wharlen & Co., Kilburn, London, N.W.

Lorilleux Ch. és Társa nyomdai festékgyára

Lerakat és iroda: Budapest V, Tükör-utca 4. ✿ Gyár: Budafok.



AUSTRIA



LEGÜJABB
JAVÍTOTT
SZERKEZET

TÉGELYES GYORSSAJTÓ

ELŐNYÖK:

Erős és elegáns külsejű gép

A nyomtatási terület teljesen kihasználható

A legjobb festékeződéssel tele formák és tónusok nyomtatása esetében is

Pontos festékező mű a legjobb festék-eldörzsöléssel

Pontos regiszter

Legnagyobb szállítóképesség szép nyomtatással kapcsolatosan

A hengersinek elállíthatók

Bőrből való hengerkarikák

A nyomtatás rögtönösen elállítható a gép járása közben

A festékezőhengerek rendkívül könnyű és kényelmes elállíthatása a gép járása közben

A láb megsértése ki van zárva

Teljesen zajtalan és igen egyenletes járás

Többnapos járatással és nyomtatási próbával való gondos megvizsgálása a gépnek szállítás előtt



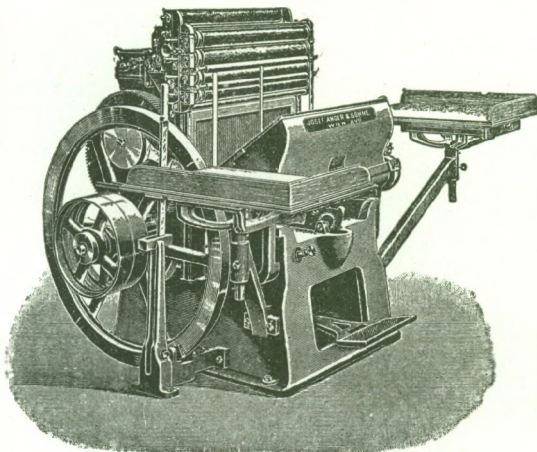
ANGER JÓZSEF ÉS FIAI
GÉPGYÁR ÉS VASÖNTÖDE
BÉCS XVII, HAUPTSTRASSE 122

Illusztrációs és többszínű nyomtathoz különösen alkalmas gép

A gép száma	Belső keret-nagyság cm-ben	Nyomtatási mennyiség óránként	Ára koronákban	Súlya kg-ban körülbelül	
				szabardon	csomagolva
I	32-42	800-1000	1800	1350	1550
II	40-62	800-1000	2600	1900	2200

A GÉPHEZ HOZZÁADATNAK:

1 zárólap, 1 henger- és szerszámartó, 8 futógörgő, 2 készlet hengerorsó, 3 zárókeret, 3 ivfogó, 1 teljes hengeröntő-palack, 3 kulcs, 2 srófhúzó, 1 olajozókanna, továbbá berakó- és kirakó-asztal



A II. sz. gép csak motoros hajtásra való



Weszely Lipót és Társa autotípiája.
Nyomatott a Jékai-Könyvnyomdában
(Berger és Schimek)
Baer Ottó festékgyárának 777. sz.
duplex-festékével.

Erdélyi felvétel.

290. N. 5. számú alitenburqi kromó-
papiros Kapható: Baer Ottó rakta-
rában (Budapest VII., Gizella-út 55)
66—100 cm.-es nagyságban.

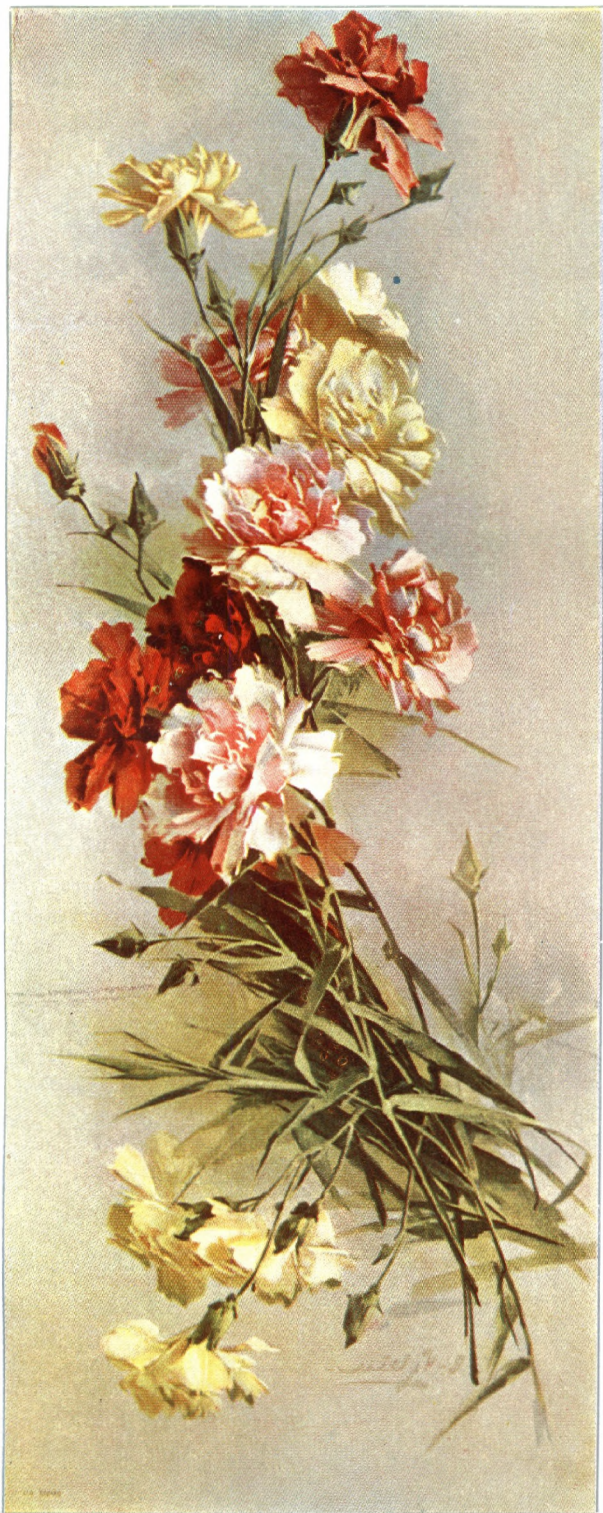
Ifj. Weinwurm Antal és Társa
műtermének (Ó-utca 6. szám)
háromszinnyomásos kliséi.

Nyomtatta a "Jókai" könyv-
nyomda (Berger és Schimek)
Budapest VII., Thököly-út 28.

Festék : Kast és Ehingeriöl.
Chromsárga 3723. sz.
Krapplakk 2784. sz.
Párisi kék 1612. sz.



Három színel nyomtatott kromóautótipia klisé.



49. számú kromópapíros a

Nezsideri Papírgyártó
R.-T. péterfalvi papír-
gyárának raktárából

Budapest V., Áulich-utca 5.
Telefon: 30—53.

Több más méretben és súly-
ban is kapható.

Három színnel nyomtatott kromóautótpia klisé.

Magyar Keleti Tenger-
hajózási Részvénytársaság



Hajóraj: *Atilla, Hieronymi,
József Agost Főherceg, Kelet,
Kossuth, Tádor, Gróf Csisza István*

*Hungarian Levant Steam-
ship Company Limited*



ÚTMUTATÓ
AZ ÁRGAJKERT-
BEN RENDEZETT
EÖKIÁGGÍTÁSON
BUDAPEST 1907

SÓS LEÓ
BUTORASZTIÓS
BUDAPEST
IV. DEÁK FERENC UTA 1

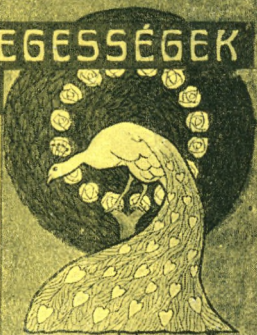
TÖRLEY

KIS JENŐ
HALÁSZATI KELLÉ-
KÉK ÜZLETE
BUDAPEST
VI. Ó-LITCA 1

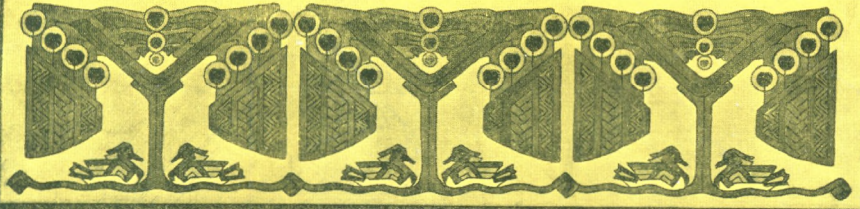
GYERMEKRUHA-KÜLÖNLEGESSÉGEK
ÁRMEGYÉKE



HOLZER PÁL
DÍVATÁRUHÁZA



KECSKEMÉTT
RÁKÓCZI-ÚT 126



ÉTSOR

BARNA LEVÉS
PORKÓLT MÁLAG
MARHARHUS MÁRT.
TÖLTÖTT KÁPOSZTA
TURÓS CSUSZKA
PULYKA-PECSENYE
GYOMOLCS

PALUGYAI

**GYAGYOVOSZKY
KÖLTEMENYEI**

BORLAP

FEHÉR	VÖRÖS
ASSZU	BIKAVÉR
BAKATOR	BURACINDI
CSOPAKI	MÉRLOT
LEÁNYKA	OPORTO
RIZLING	RUSSO
TOKAJI	SÁSHÉGYI
VALAI	VILLÁNYI

PALUGYAI



MESHIVO

A POSTA- ÉS TÁVIRDA-TISZTISÉLŐK SPORT-
KLUBJA ÁTAL. É. ÉVI SZEPTEMBER HÓ 27. ÉN
A ZUGLIGETI "ILKA"-VILLÁBAN RENDEZENDŐ

SZÜKRETI MULATSÁGRA

KEZDETE 3 ÓRAKOR 3 BELÉPŐ-DÍJZ KÖRÖNN

ZENÉT A HÍRSES ÉRKEZ. PÁLY. KÖR. RÉSZLET
ZENÉKARR. SZOLGÁLTATJA



KLEIN FERENC KÖNYVKÖTŐ BUDAPESTEN VI, Ó-UTCA 39. SZ.

ELVÁLLAL E SZAKMÁBA TELEFON KÉSZIT BÖRMUNKÁKAT,
VÁGÓ MUNKÁKAT, IZLÉ- 54-46 DISZKOTÉSEKET, GÉP- ÉS
SES, TARTÓS KIVITELBEN KÉZI ARANVOZAST, STB.



TERVEZTE
KUN MIHÁLY
NYOMTA
WALDMANN ISZIDOR

TRANSZILVANIA BANKPOSTA-PAPIROS A NEZSIDERI PAPIRGYÁR R-T.
PÉTERFALVI GYÁRÁNAK RAKTÁRÁBÓL (BUDAPEST V, AULICH-UTCA 5).
KAPHATÓ FOLIO-IVÉKBEN, TOVÁBBÁ NEGYED- ÉS NYOLCAD-IVÉKBEN,
VONALOZVA ÉS KOCKÁZVA



☐☐☐ MÁRKUS SAMU ☐☐☐
KÖNYVNYOMDÁJA

TELEFON
29—40

ÜZLETI KÖNYVEK
GYÁRTÁSA

ALAPITVA 1877

TELEFON
29—40

BUDAPEST, 190
V., BATHORY-UTCA 20

HOROVITZ VILMOS
BUDAPEST, V., TÜKÖR-UTCA 5

ARANYOZÓ INTÉZET

TELEFON 93—18

KÖNYVKÖTÉSZETE
ÜZLETI KÖNYVEK GYÁRTÁSA

VONALOZÓ INTÉZET

ALAPITVA 1894

SAS ÉS BAUER

A MŰZTHALI PAPIRGYÁRAK
MAGYARORSZÁGI RAKTÁRA ÉS KÉPVISELETE

TELEFON
25-20

TELEFON
25-20

BUDAPEST VI, TERÉZ-
KÖRÜT 36. SZÁM

KÓ- ÉS KÖNYVNYOMDA, KÖNYVKÖTÉSZET
VONALÓZÓ INTÉZET, ÜZLETIKÖNYV-GYÁR
KÜLÖN ÉRTÉKPAPÍR GYÁRTÁSI OSZTÁLY

■ ■ ■ PÉNZINTÉZETI ÉS ■ ■ ■
IRODAI FELSZERELÉSEK ■ ■ ■
■ ■ ■ MŰINTÉZETE R.-T. ■ ■ ■

BUDAPEST V, VÁCI-ÚT 74. SZÁM

TELEFON- 19902. SZÁMU CHECK-SZÁMLA TELEFON-
SZÁM 98-70 A POSTATAKARÉKPÉNZTÁRNÁL SZÁM 98-70



TERVEZTE
KUN MIHÁLY



NYOMTA
FRÖHLICH S.

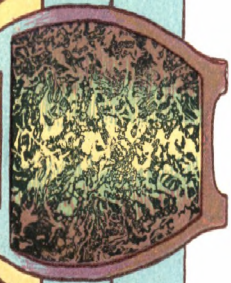
A GRAFIKAI IPARHOZ SZÜKSÉGES ÖSSZES
FEKETE ÉS SZÍNES FESTÉKEK GYÁRTÁSA

BAER OTTÓ FESTÉKGYÁRAI

BUDAPESTI GYÁRTELEP: VII, GIZELLA-ÚT 53

TELEFON
93-29

TELEFON
93-29





MEGHIVÓ.

A DEBRECZENI NYOMDÁSZ-

□ SZAKEGYESÜLET □

1907. évi augusztus hó 18-án
a Margit-fürdő disztermében
Gutenberg János emlékére,
műkedvelő előadással egybe-
□ □ kötött jótékonycélu □ □

TÁNCZESTÉLYT

rendez, melyre t. czimet és becses
családját barátságosan meghívja a
□ □ RENDEZŐSÉG. □ □

Helyárak: I-ső rendű ülőhely 2.— kor., II-od
rendű ülőhely 1.60 korona, III-ad rendű ülő-
□ □ hely 1.20 korona. Állóhely 60 fillér. □ □

Kezdele pontosan 8 óraker.

Jegyek előre válthatók: Mihály Sámuel és
Gyürky Sándor urak papirkereskedésében és
□ □ Halász Árpád ur fodrászüzletében. □ □



Hoffmann és
Kronovitz
Debreczen. □





Morris Rosenfeld
Ghettói költemények



Tervezte Rosenberg Fládr: az alapot Másér-lemezbe véste
Keszler Vilmos. Nyomtatta a Világosság könyvnyomda Buda-
pesten. Baer Ottó budapesti festékgyár (raktár: VII, Gizella-út
53. sz.) celozlalakk sárgás és autotíplafekete festékeivel.

Az Első Magyar Papírlap Részvénytársaság
(Budapest V, Mérleg-utca 9) különös finom,
állattalag enyvezett "S" jelzésű könyvpapírra.
E minta 54/76 cm alak, 75 kg.



Tervezte Rosenberg Aladár; a színes formákat Műser-
lemezbe véste Keszler Vilmos. Nyomtatta a Világosság
könyvnyomda Budapesten. Baer Ottó budapesti festék-
gyár (raktár: VII, Gizella-út 53) aranyokker, csokoládé-
barna lakk, kékiakk sötét és azurkék világos festékeivel.

Smith és Meynier első klr. szabad. fiemel
papírgyár r.-t. (budapesti raktár: V, Báthory-
utca 19) kiváló finom 3-as anyagú papirosa.
E minta 55/76 cm alak, 50 kg.


NEMZETI SZALON



TÉLI TÁRLATA 1907

Tervezte Rosenberg Aladár; az alapot Mäser-lemezbe véste Keszler Vilmos. Nyomtatta a Világosság könyvnyomda Budapestén. Baer Ottó budapesti festékgár (raktár: VII, Gizellia-út 53. sz.) azurkék világos és selyemzöld sötét festékeivel.

Smith és Meynier első kir. szabad. flumei papírgár r.-t. (budapesti raktár: V, Báthory-utca 19) merített rongypapírossal. E minta 43/53 cm alak, 25 kg.



1906-7. ÉVI
ÉRTESITŐ


A KÖNYVNYOMDÁSZOK
|| SZAKKÖRE ||
SZAKTANFOLYAMAIRÓL



SZERKESZTETTÉK:
TANAY JÓZSEF
NOVÁK LÁSZLÓ

Tervezte Kun Mihály.
Nyomtatta a Világosság
könyvnyomda Budapesten.

"D" Secesio könyvboríték; alakja 52/72 cm,
1000 ív ára 40 korona. Kapható 15 színben
Sas és Bauer papírgyári raktárában, Budapest
VI, Teréz-körút 36.



DEBRECZEN SZABAD KIR. VÁROS
KÖNYVNYOMDA-VÁLLALATÁNAK

ZÁRÓ-SZÁMADÁSA

AZ 1906. ÉVRŐL



ALAPITTATOTT 1560-BAN



Tervezte és szedte: Busay Balázs. Nyomtatta a Világosság könyvnyomda Budapesten. Baer Ottó budapesti festőképező (raktár: VII, Gizella-út 83) mennyei, középfinom narancs és briliáns-viola l (szürkesz) festékeivel.

Modern szürke borítékpapíros a nezeiderl papírgyár r.-t. póterfalvi gyárának raktárából (Budapest V, Aulich-utca 8). Kapható 8t ezinben, 60/76 cm-es nagyságban.



Tervezte és az alapot linoleumba véste Kolozavári Károly. Nyomtatta a Világosság könyvnyomda Budapestben. Baer Ottó budapesti festékgyár (raktár: VII, Gizella-út 53. sz.) húsokker és bronzkék festékeivel.

"Romulus" duplex könyvboríték-papíros; alakja 54/76 cm, 1000 lv ára 80 kor. Kapható 15 színben Sas és Bauer papírgyári raktárában, Budapest VI, Teréz-körút 36.

VIRÁGCSARNOK

KERSCHITZ
ANTÓNIA

BUDAPEST
VII, ERZSÉBET-
KÖRÚT 15. SZ.

SPIEL UND LIEBE.



BUDAPEST,
VERLAG VON G. GRIMM.

Négyszínnyomat a budapesti Jókai nyomdából (Budapest VII., Thököly-út 28, tulajdonosok: Berger Zsigmond és Schimek Ferenc). — 49. számú kromópapiros a Nezsideri Papírgyártó R.-T. péterfalvi papírgyárának raktárából (Budapest V., Aulich-utca 5, telefon: 30—53). Több más méretben és súlyban is kapható.



MŰVÉSZET



A TECHNOLOGIÁBAN



Tervezte Lengyel Sándor, Kolozsvárt.
Nyomtatta a Világosság könyvnyomda
Budapesten.

"A" Secsslo könyvboríték; alakja 52/72 cm, 1000 lv
ára 40 kor. Kapható 15 színben Sas és Bauer papir-
gyári raktárában, Budapest VI, Teréz-körút 36.

ELŐKÉSZÜLETBEN:

A KÖNYV- NYOMTATÁS TÖRTÉNETE

DÍSZKÖTÉSES VASKOS KÖNYV, TÖBB
SZÁZ ÁBRÁVAL MEG MELLÉKLETTEL.
NEVES SZAKFÉRFIAK KÖZREMŰKÖDÉ-
SÉVEL SZERKESZTI: NOVÁK LÁSZLÓ.



Tervezte és az alapot linoleumba véste
Müller Sándor. Nyomtatta a Világosság
könyvnyomda Budapesten.

Az Első Magyar Papírpap Részvénytársaság (Budapest V.
Mérleg-utca 9) kiváló flom, szívós famentés "C" anyagú
ír- és nyomópapírosa. E minta 55,76 cm alak, 40 kg.



Felhőzött papiros.

a Hermaneci papirgyár budapesti
nagyraktárából (V, Gyár-utca
38. sz.). Kapható 54/76 cm
nagyságban



HIRDETÉSEK



PREUSSE & COMP.

GÉPGYÁRA · LIPCSE

ALAPÍTTATOTT
1883-İK ÉVBEN.

Ajánlják hosszú évek során elismert különlegességeiket:

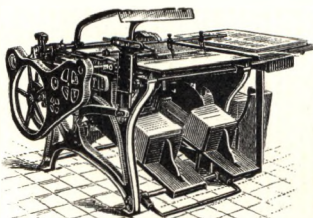
DRÓT- ÉS CÉRNAFŰZŐ-GÉPEKET

könyvek, füzetek, irkák, naptárak, kisebbszerű nyomtatványok, körlevelek, jegyzékek, dobozok, stb. fűzéséhez.

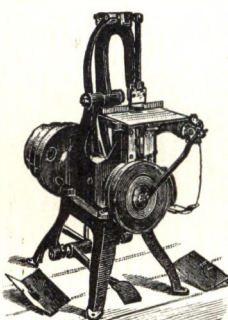
DOBOZ- ÉS TOKKÉSZÍTÉSHEZ

mindennemű gépeket, úgymint: hajlításhoz, karcoláshoz, rovátkoláshoz, vágáshoz, hornyoláshoz, lyukasztáshoz, kivájáshoz, fűzéshez, kapcsoláshoz, oklázáshoz, stb. stb.

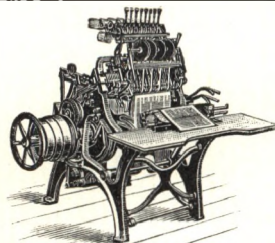
PERFORÁLÓ-GÉPEK ÉS PAPIRLEMEZ-OLLÓK STB.



94. számú "Ideál" hajtogatógép, 1, 2, 3, 4-szeri hajtásra igazítható kettős fonalfűzőkészülékkel.



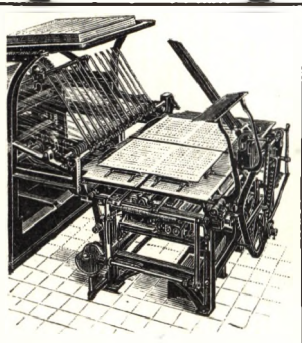
2E számú "Universal" sodronyfűzőgép, röpívek, tömbök stb. részére 22 mm. vastagságig.



"E H" fonalfűzőgép mindennemű könyvekhez, u. m.: üzleti könyvek, művek, díszkötések vagy brosurák.

UJSÁGHAJTOGATÓ-GÉPEKET

bármely gyorsajtóhoz való bekapcsolásra, egész, elvágott féllívek és mellékletek behajtogatásához. Hajtogatnak különféle nagyságú íveket tetszésszerűen törésszámmal, sebes járása a gyorsajtóval megegyezik.



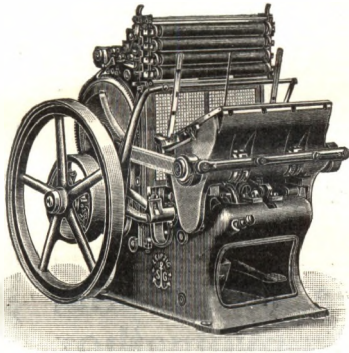
Szab. gyorsajtó-hajtogatógép a gyorsajtóhoz való kapcsolására, ugyanazzal egy ütemben hajtogat.

ÍVHAJTOGATÓ-GÉPEKET

könyv-, friss illusztrációs- és ujságyomáshoz, üzleti könyvek, papirsztalkendők, írópapirok és mindenféle papirokhöz minden alakban és hajtási nemben, ragasztó- és vágókészülékkel, egyidejűleg cérnafűzéssel is.

J. G. Schelter & Giesecke, Leipzig

Paris 1900: Grand prix.



Phönix tégelynyomású sajtó.

Mindennemű betűk és díszítő anyagok a nyomdászat részére. Rézbetűk könyvkötőknek. Dobozkészítési eszközök. Rézleniák és galvanotípiák.

Windsbraut egy- és kétfordulatú nyomdai gyorsajtó.

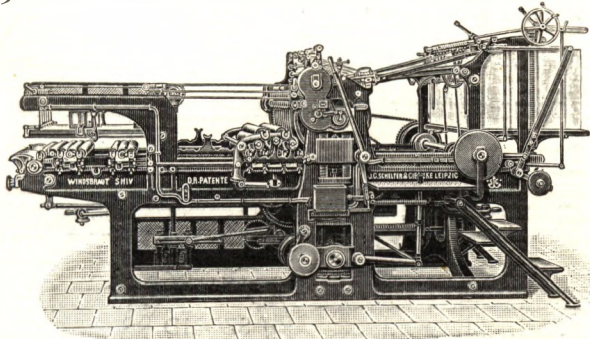
Phönix tégelynyomású sajtó.

Plakátbetűk. Vonalas, autotíp- és háromszínyomatú klisék. Tömöntészeti készülékek. Kézi számozó gépek, számozó és számláló készülékek. Eszközök a szedéshez és nyomtatáshoz.

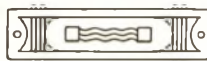
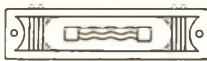
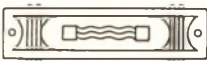
Képviselet

Rohde
Ferenc

Budapest IV,
Simmelweis-
utca 23. sz.



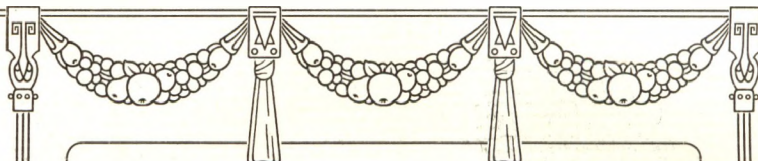
Windsbraut gyorsajtó.



WOTTITZ MANFRÉD

☐ SOKSZOROSÍTÓ MŰINTÉZETE ☐

BUDAPEST VI, HAJÓS-UTCA 32. SZ.



Ajánkozik könyvnyomtatási és egyéb
ipari célokra való következő klisék
████████ előállítására: ████████

**autotípia, fototípia, kemigráfia,
három- és négy szín-nyomathoz**

való klisék, színnyomatokhoz való
szemcsés klisék vörösrézből, sárga-
rézből avagy cinkből; fekete és színes
nyomtatáshoz való *könyvkötői stanznik*
cinkből vagy sárgarézből. Közvetlen
másolás *aluminiumra* és a lemeznek
☐ nyomtatáshoz való előkészítése ☐

MŰVÉSZIES KIVITEL

SZOLID
ÁRAK

GYORS KISZOLGÁLÁS

KAST & EHINGER

G. M. B. H.

FESTÉKGYÁR STUTTGART



MAGYARORSZÁGI KÉPVISELET

CARMINE HUGÓ

BUDAPESTI FIÓKJA
VI, KIRÁLY-UTCA 26

□ TELEFON 14—16. SZÁM □

SÜRGÖNYCÍM:
KASTINGER
STUTTGART

Több kitüntetéssel jutalmazva. Páris 1900: "Grand Prix" és Saint-Louis 1905: "Nagy Díj"

Nyomásmintával és árjegyzékkel kívánatra ingyen és bérmentve szívesen szolgálunk ✿

Mindennemű ✿
festékek az
összes gra-
fikai szak-
mák részére,

úgy mint: könyv-,
kö-, fény-, réz- és
bádognyomásokhoz,
továbbá ✿
könyvkötészeti
nyomásokhoz ✿

Kitünő minőségű
autográfiai festé-
kek, tinták és tu-
sok, litográfiai és
stuttgarti tusok,
kencék, henger-
anyag, valamint
a legfinomabb
összetételű betű-
mosólóg ✿

VOGTLÄNDISCHE MASCHINENFABRIK

(azelőtt J. C. & H. DIETRICH)
AKTIEN-GESELLSCHAFT

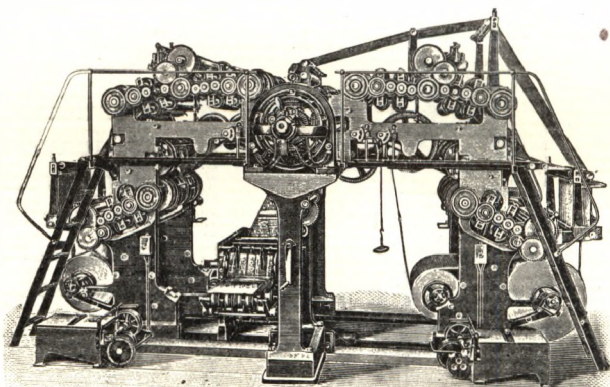
PLAUEN i. V.

Körülbelül 1600 munkás

Gyakori után-
rendelések

Elsőrendű
referenciák

Minden fajtájú és nagyságú
rotációs gépek építése



24-oldalas háromtekerces rotációs gép (német birodalmi szabad.)

MAGYARORSZÁGI ÉS AUSZTRIAI FŐKÉPVISELŐ:



KEIL PÁL



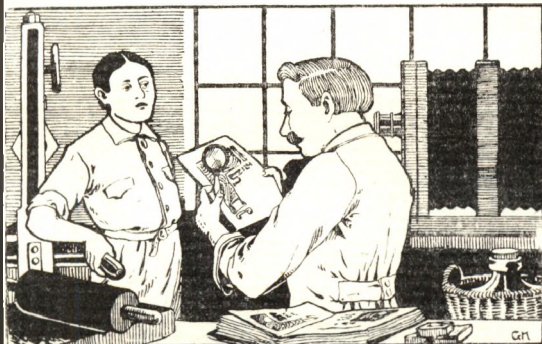
BÉCS XVIII, WÄHRINGERSTRASSE 135

SZILI MÓR

CINKOGRÁFIAI MŰ-
INTÉZETE BUDAPEST
VII, WESSELÉNYI-U. 54



TELEFON 95 - 45



Készít mindennemű nyomtatvány-
hoz autotípiái, fototípiái és foto-
litográfiai átnyomásra szükséges

KLISÉKET;

másolatokat, fénykép-felvételeket
házon kívül, ú. m.: műhelyek, gyá-
rak, iskolák és eredeti tárgyakról.
Modern rajzokat klisirozáshoz mű-
vészies kivitelben olcsón szállít.

Vereinigte Maschinenfabrik Augsburg und Maschinenbaugesellschaft Nürnberg A.-G.

rövidítve

M. A. N.

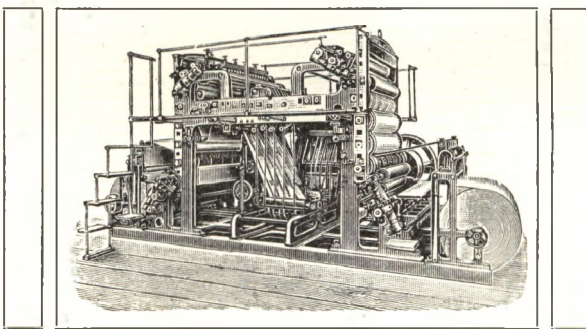
Részvény- és tartaléktőke kb. 27 millió M.
Több mint 11.000 munkás és alkalmazott.

Műtelep Augsburgban.

□ □ Alapított 1840-ben. □ □

□ □

Mindennemű és nagyságú
gyorssajtók és körforgógépek



□ Kétdöngyölétű körforgógép 32 oldalas hírlap részére. □

Eladatott több mint 8450 könyvnyomdai gép,
melyekből 528 körforgógép, illetve
192 kétdöngyölétű gép, 7 háromdöngyölétű gép,
21 négydöngyölétű gép és 1 hatdöngyölétű gép.

Vezérképviselő Magyarország, Ausztria és a Kelet részére:



POLACSEK JÓZSEF
WIEN IV, BELVEDEREGASSE 3.



GUTENBERG-HAUS



ALAPÍTVÁ 1884.

Gebr. Geel

Wien VII₂, Lerchenfelderstraße Nr. 37.

SZAKÜZLET
AZ ÖSSZES GRAFIKAI SZAKMÁK
≡ SZÁMÁRA. ≡

Árajánlattal és prospektussal kívánatra készséggel szolgál.



ALAPÍTVÁ 1884.

NAGY GYÁRI RAKTÁR NYOMDAI GÉPEKBEN, FELSZERELÉSEKBEN ÉS MINDENNEMŰ ANYAGOKBAN.

MILLER MÁRTON FIA

ALAPÍTVÁ
1782

ACÉLÁRÚGYÁR

TELEFON
27-3

Budapest VI, Csengery-u. 74



Gőzüzemű köszörülő-műhelyünk elvállalja mindennemű papírvágó kések köszörülését és edzését a legolcsóbb árakon, melyben a szerszámok elvitele s a már köszörültek hazaszállítása is bele van számítva. Ajánlkozik különösen a következő vágó-szerszámok szállítására: Papírvágó- és keresztbevágó-gépek kései, kör- és korongkések, hasító- és egyéb kések, formavágók (stancák), ollók stb. legfinomabb tégely öntött acélból, elismert legjobb minőségben, teljes jótállás mellett jutányos áron



Fekete és színes könyv- és
könyomdai festékek, vala-
mint "Hammonia" henger-
anyagok és kencék gyára

Beit & Co *früher*
Beit & Philippi
HAMBURG
Druckfarben-Fabriken

Vezérképviselőség és raktár:

MÜLLER
TESTVÉREK

akvarell- és olaj-művészfesték-,
tinta-, pecsétviasz- stb. gyáránál

Gyár és központi iroda:

BUDAPEST V,
SÓLYOM-U. 13

Nyomásmintákkal és árjegyzékkel kívánatra
ingyen és bérmentve szívesen szolgálunk

ID. WEINWURM ANTAL

ELSŐ MAGYARORSZÁGI CINKOGRÁFIAI ÉS
KROMÓ-AUTOTÍPIAI MŰINTÉZETE
BUDAPEST IV, KÁROLY-UTCA 3

Alapítatott 1865

Telefon 17-00



HÁZONKÍVÜLI FELVÉTELEKRE IS BERENDEZVE

Kitüntetések: 1885. budapesti országos kiállítás nagy érme; 1889-ben Brüsszel és 1889-ben Barcelona; Ezredéves országos kiállítás millenniumi nagy érme: kiváló versenyképességért, új iparág meghonosításáért és kiváló munkáért ☞



ALAPÍTATOTT AZ
1818. ÉVBEN.

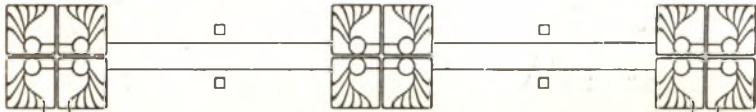
11 GYÁR ÉS 40 LE-
RAKAT AZ EGÉSZ
VILÁGON.

1889. és 1900. párisi
világkiállításon ver-
sényen kívüli jury-
tag. □ Grand Prix;
Saint-Louis 1904, Lüt-
tich 1905, Milano 1906

LORILLEUX CH. ÉS TÁRSA

A VILÁG LEGRÉGIBB
ÉS LEGHÍRESEBB □

NYOMDAI FESTÉKGYÁRA



Festékek a kő- és könyv-
nyomdai, valamint az összes
grafikai szakmák részére. □
Másoló festékek. Arany- és
ezüst festékek. Kencék és
hengeranyagok. □ Preparált
papirok könyomdák részére

Lerakat
és iroda:

Budapest V, Tükör-utca 4.

Telefon
37-58

GYÁR: BUDAFOKON, BUDAPEST MELLETT.

ELSŐ MAGYAR BETŰÖNTÖDE

RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
BUDAPEST VI,
DESSEWFFY-UTCA 32

⊗ RAKTÁRON VANNAK ⊗
MAGYAR, NÉMET, ROMÁN,
SZERB, HORVÁT ÉS BOLGÁR
KÖNYV-ÉS CÍMBETŰK

KÖRZETEK, KIZÁRÁSOK,
ÉKÍTMÉNYEK, VALAMINT
NYOMDAI FELSZERELÉSEK

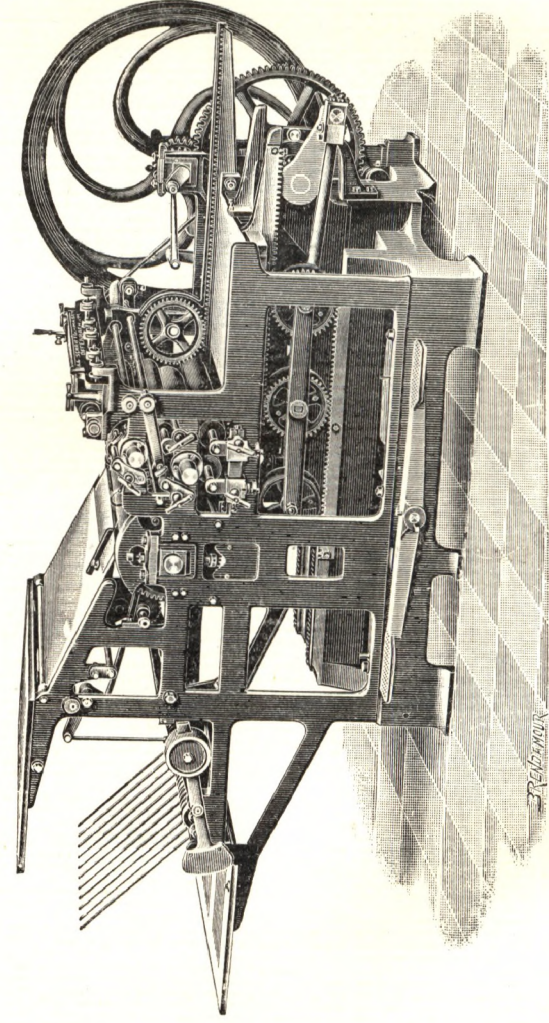
RÉZLÉNIAGYÁR
GALVANOPLASZTIKA
TÖMÖNTÖDE
MEHANIKA
MŰHELY

TELEFON 23-70

A millenniumi kiállításon
állami arany éremmel, az
1900. párisi világkiállításon
arany éremmel kitüntetve

Betűöntőde és Gépgyár Részv.-Társ.

Actiengesellschaft für Schriftgießerei und Maschinenbau Offenbach a. M.



A legmodernebb be-
tűfajok, körzetek, va-
lamint a legkitünőbb
gyártmányú nyomdai
gépek nagy raktára.

— ♦ —
Szállít teljes nyomda-
berendezéseket. Költ-
ségvetésekkel és min-
tákkal szivesenszolgál



KLISÉKET



legszebb kivételben, autotípia- és fototípia-kivételben egy vagy több színben, jutányos árak és pontos kiszolgálás mellett szállít

Herbst Samu reprodukáló műintézete

Telefon 424

Budapest VII, Miksa-utca 8

Telefon 424

FISCHER ÉS MIKA

BUDAPEST VI,
RÉVAY-UTCA 6. SZ.

TELEFON 28-62
ALAPÍTVÁ 1877

Betűöntőde, töm-
öntőde, mechanikai
műhely, galvano-
plastika ❀❀❀❀

AZ EZREDEVES ORSZÁGOS
KIÁLLÍTÁSON KITŰNTETVE

Ajánlja nagy választékú s
folytonosan készletben tar-
tott legújabb könyv- és
címbetűit, szerb és héber
betűket, körzeteket és ki-
zárásokat; továbbá min-
dennemű nyomdai szerel-
vényeket, saját gyártmányú
szedősorzókat és hajókat,
szabadalmazott kizárásnél-
küli nyomdai vonalzó be-
rendezését. Egy próbagar-
nitúra ára 20 korona. ❀

*Elvállal jutányos áron
egész nyomdai
berendezéseket*



LIGETI JENŐ ÉS TÁRSA

GRAFIKAI SZAKÜZLET

Budapest V, Vadász-utca 35/a

650

TELEFON 86-13

059

Nagy raktár
betűszekré-
nyekben és
gépekben

Használt
gépek vétele
és eladása

Képviseltek: Stempel D.
betűöntőde, Frankfurt a. M.
❀ John Kidd & Co. Limi-
ted festékgyár, London ❀
C. L. Lasch & Comp. fűző-
gépgyár, Lípce ❀ Bern-
hardt G. fiai gépgyár, Bécs

Teljes be-
rendezések
előnyös fel-
tétellekkel

Használt
gépek vétele
és eladása

Bejegyzelt védjegyeink
ELEKTRA és FORTUNA

Szedő Gáspár és Társa

Budapest VI, Hajós-u. 32
Papirgyári raktár

Magyar gyártmányú fogalmi, iro-
dai, merített és levél-papírosok.
Hírlapokhoz és művekhez állandó
készlet van nyomópapírosokból.
Állandóan raktárt tartunk péter-
falval gyártmányú középanyagú,
famentes, fogalmazó, merített és
mindennemű nyomópapírokból

Kivánatra mintával és árajánlat-
tal mindig bérmentve szolgálunk

GRAFIKAI SZEMLÉ

HAVI FOLYÓIRAT
A GRAFIKAI IPAR-
ÁGAK SZÁMÁRA



SZERKESZTIK
TANAY JÓZSEF
NOVÁK LÁSZLÓ

Szerkesztőség: Budapest V, Hold-
utca 7. szám. (Részvény-nyomda.)

KAUFMANN GYULA

BUDAPEST VII, KERTÉSZ-UTCA 37

KARL KRAUSE, Maschinen-
fabrik, Leipzig
POPPELBAUM, k. und kön.
Hof-Schriftgießerei, Wien
R. GERHOLD's Gravier-
anstalt, Leipzig
cégek magyarországi képviselete.



TELEFON 75-48



AUTOTÍPIA ■ FOTOLITOGRAFIA ■ FOTOTÍPIA
KEMIGRÁFIA

TELEFON 679.

Sarkadi. 901.

WOTITZ VILMOS
PHOTO-CINKOGRAFIAI MŰINTÉZETE
BUDAPEST.
IV. KOSSUTH LAJOS u. 1 • FERENCZIEK BAZÁRA.

Készít: horgany- és rézmaratású kliséket a legszebb kivitelben;
házonkívüli felvételeket, u. m. építmények, gépek, tájképek, olaj-
festmények és iparművészeti tárgyakról a legjutányosabb áron.

LANSTON:

MONOTYPE

**A VILÁG LEGJOBB BETŰ-
ÖNTŐ- ÉS SZEDŐGÉPE!**

Alapítatott
1878. évben

Telefon
14-16

MAGYARORSZÁGON ÉS AUSZTRIA TERÜLETÉN
☐ ELADJA ÉS MŰKÖDÉSBE BEMUTATJA ☐

CARMINE HUGÓ

TELJES NYOMDABERENDEZÉSEK GYÁRA

WIEN VII, BUDAPEST VI, PRAG II,
Burggasse 90 Király-utca 26 Dittrichg. 1968

NYOMDAFESTÉKEK, KENCÉK ÉS ☐
HENGERANYAGOK NAGY RAKTÁRA

KAST & EHINGER G. M. B. H.

STUTTARTI ÉS FEUERBACHI GYÁRAIBÓL.
FIÓKGYÁRAK: NEW-YORK, BERLIN ÉS CHICAGO

A párisi kiállításon Grand Prix-vel és két aranyéremmel,
továbbá a st.-louis-i kiállításon nagy díjjal lett kitüntetve

Hans Wunder

berlini kö- és könyv-
nyomdai festékgyár

☐ G. M. B. H. ☐

KÖNYV- ÉS KÖNYOMDAI FES-
TÉKEK ÉS KENCÉK. LEGJOBB
MINŐSÉGŰ "GERMANIA" HEN-
GERANYAG BÁRMELY GÉP
SZÁMÁRA (KÖRFORGÓHOZ IS)

Különlegesség: GLORIA (festék-pót-
anyag) meggátolja a festék lehúzóását;
különösen alkalmas cinóber, cinóber-
imitáció és az összes földfestékekkel
való nyomáshoz. PROSPEKTUS-
festék. Fénylik, gyorsan szárad és
ezért ajánlatos árjegyzékek nyomásá-
hoz. BRONZKÉK, kiváló fénnel

Vezérképviselőség és egyedüli raktár:

GOLDSTEIN ADOLF
BUDAPEST VII, KAZINCZY-UTCA 30



TELEFON 23-41



Fiókok: Szt-Pétervár, Moszkva, Stuttgart és Bécs
Alapított 1858. évben

H. BERTHOLD

RÉZLÉNIAGYÁR ÉS
BETŰÖNTÖDE R.-T.

BERLIN SW 29

Nagy választék különféle körzet- és betűujdonságokból, rézléniákból stb. Legnagyobb választék orosz, szerb és bolgár betűkből. Ékezetek különféle nyelvű szedésekhez. Teljes nyomdai berendezések. Saját rézléniagyártás.

RENDELÉSEK
LEGPONTOSABBAN
ESZKÖZÖLTETNEK

PÁRISI VILÁGKIÁL-
LÍTÁS 1900-IK ÉV-
BEN: ARANY ÉREM



Kizárólagos vezérképviselet Magyarország és a dunai tartományok részére

PUSZTAFI R. és TÁRSA

BUDAPEST V, LIPÓT-KÖRÚT 17

akik mintákkal és ajánlatokkal szolgálnak

□□□□ KIVITEL AZ ÖSSZES VILÁGRÉSZEKBE □□□□

Nyomdatulajdonosok becses figyelmébe!



Kurczk & Tsa

Photozinkografiai
műintézetek 
készíti a legjobb
 Clichét
mindennemű-
nyomtatványhoz

Budapest, VIII. Szentkirályi-utca-13





KÖ-, KÖNYV-, FÉNY-
ÉS BÁDOGNYOMDAI
≡ FESTÉKGYÁRAK ≡

GLEITSMANN E. T.



TÖRZSGYÁR:
DREZDA



KÖZPONTI GYÁR:
RABENSTEIN

FIÓKGYÁRAK:
TURIN
TRELLEBORG
BUDAPEST
VII, Akácfa-utca 50. sz.

Alapítva
1847



Telefon
13-70

Illusztrációs-, akcicens- és
ujságfestékek elsőrendű
minőségben. "Saxonia"
gelatin-hengeranyag.  
Hengerek uj- és átöntése. Kence-fözde

Kép-
viselő: TANCZER M.

GRAFIKAI SZAKÜZLET

Budapest VII, Akácfa-utca 50. sz.

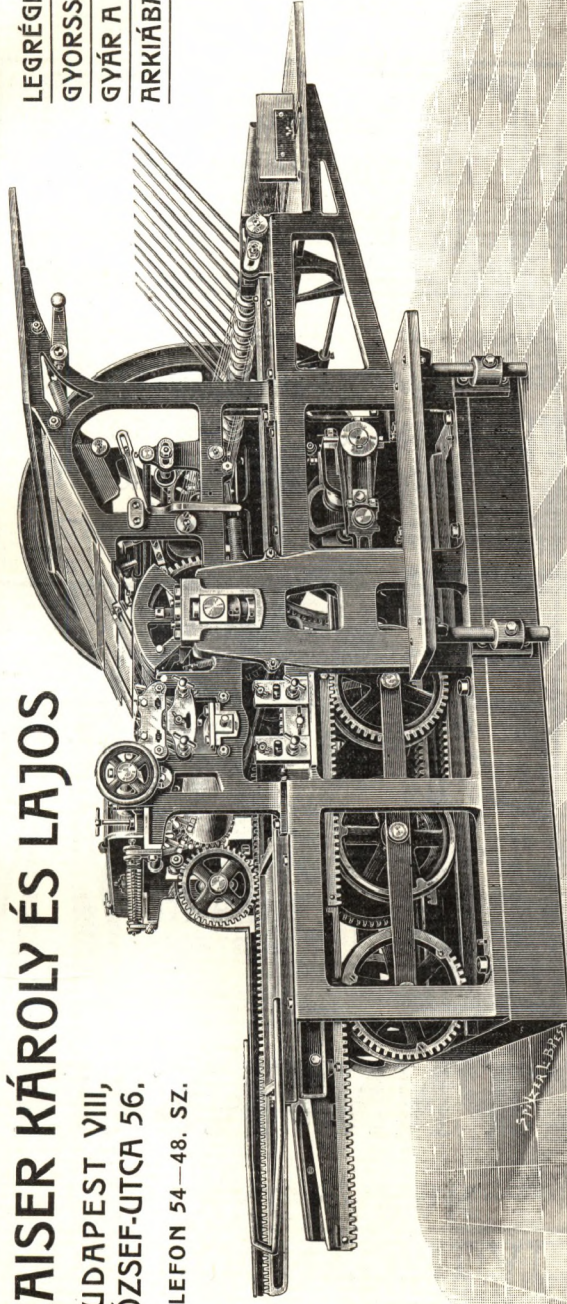


MAGYAR GYORSSAJTÓGYÁR

KAISER KÁROLY ÉS LAJOS

BUDAPEST VIII,
JÓZSEF-UTCA 56.
TELEFON 54—48. SZ.

LEGRÉGIBB
GYORSSAJTÓ-
GYÁR A MON-
ARKIÁBAN.



REPRODUKÁLÓ MŰINTÉZET

ÁRU-**LEST**-JEGY

WESZELY LIPÓT ÉS TÁRSA



BUDAPEST

V. Dorottya-u. 11

készít

KLISÉKET

mindennemű képes nyomtatványokhoz a legjobb kivitelben.

AUTOTYPIA · CHROMOTYPIA ·

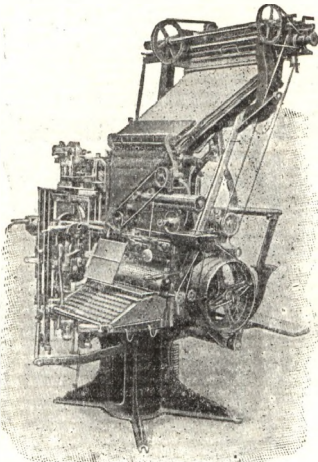
FOTOTYPIA É FOTOLITO ·

MINDENMŰ RAJZOKAT.

HÁZON KIVÜLI FELVÉTELEK.

TELEFON 98-82.

A szt.-pétervári államnyomda



az összes szedőgép-rendszereket megvizsgálva,

6 kettős matricatartójú Linotype-et

rendelt meg végérvényesen nálunk. Amaz érdeklődésnek, amellyel a mi kettős matricatartójú Linotype-ünk iránt az összes szakkörökben viseltetnek, valamint amaz elismerésnek, amelyet a Linotype eme legújabb főkélesztésével kivívtunk, további pompás bizonyítéka még az is, hogy

6 hét alatt 45 kettős matricatartójú Linotype-et

rendeltek meg végérvényesen, nem is számítva az egy- és kétbetűs Linotype-ekre szintén igen szép számmal beérkezelt megrendeléseket.

CSAK EGY EMBER! CSAK KÉT KÉZ! KELL A NÉGY-SZERESÉN KEVERT SZEDÉS ELŐÁLLÍTÁSÁHOZ!

A kettős matricatartójú Linotype-nek csak 90 billentyűs a klaviatúrája, s ezekkel mégis 360-féle betűjegyet állítható elő egyetlen munkamenettel és a klaviatúra megváltoztatása nélkül, nyomásra kész állapotban. Ez a fő dolog, amelynek révén a Linotype minden szedőgép-rendszert, kivétel nélkül, jóval túlszárnyalja.

VALAMENNYIT MEG-

ELŐZVE a címe a kettős matricatartójú

Linotype-ről szóló legújabb brosurának. Az érdeklődőknek kívánatra ingyen és bérmentve küldjük meg.

**MERGENTHALER SETZ-
MASCHINENFABRIK** G. M.
B. H.
BERLIN, CHAUSSEE-STRASSE 23.

==== Vezérképviselőség ====
Ausztria és Magyarország részére:

Gutenberg-Haus Gebrüder Geel
Wien VII, 2, Lerchenfelderstraße Nr. 37.

BERKÓ MIHÁLY

BUDAPEST VI, SZERECSEN-U. 56

Készít bármely
öntvényeket és
galvanokliséket



Vidéki megren-
delések gyorsan
és pontosan ✿

Jó és tiszta mun-
káért felelőssé-
get vállalok ✿

A legújabb töm-
öntődei gépek-
kel felszerelve.

TÖMÖNTÖDE ÉS GALVANO- PLASZTIKA

■ Grafikai Szemle kiadóhivatalában
(Budapest V, Hold-utca 7), valamint
Bozsik István szakköri pénztárosnál
(Budapest VIII, Sándor-tér 4) kaphatók

■ Könyvnyomdászok Szakköre 1904—1905-iki és 1905—1906-iki szaktanfolyamainak értesítői

Szerkesztették: Tanay József és Novák László.

Sok szedés- és egyéb példával. ■ szakjukban fejlődni óhajtó
szakfarsak nélkülözhetetlen kézikönyvei. Rövid, tömör összefog-
lalásban ismertetik a tanfolyamokon előadott tanítási anyagot.

Egy-egy füzetnek ára
helyben 1 korona.



Vidékre portómentes
küldéssel 1 kor. 10 fill.



Telefon
86-16

KLISÉKET

fényképek vagy tussal készült rajzokról: tudományos és szépirodalmi művek, kereskedelmi és ipari célokat szolgáló árjegyzékek stb. illusztrálására a leg-tökéletesebb kivitelben készít

ifj. Weinwurm Antal és Társa

Budapest VI, Ó-utca 6. szám

fényképészeti és cinkográfiai korszerű berendezésű műterme

Háromszínű (kromó) autotípia készítése. Diapozitívok vetítésre, fényképfelvételek, csoportképek, kiállítások, épületek, gépekről stb.

Az 1906. évi milánói nemzetközi kiállításon ezüst éremmel, az 1907. évi pécsi országos kiállításon arany éremmel kitüntetve

GEBRÜDER SCHMIDT

FEKETE ÉS SZÍNES KŐ- ÉS KÖNYV-
NYOMDAI FESTÉKEK, KENCÉK ÉS
HENGERANYAGOK GYÁRA

BOCKENHEIM-
FRANKFURT A/M.



Különlegesség:
Legfinomabb fekete
illusztráció-festék

Ez a könyv gyárunk 3. sz. műnyomó-
festékével lett nyomtatva

KÉPVISELI:

FREUND BARÁT-FÉLE ÜGYNÖKSÉG

TELEFON
82-35

KŐ-, KÖNYVNYOMDAI ÉS KÖNYV-
KÖTÉSZETI SZAKÜZLET ☐☐
BUDAPEST VI, CSENGERY-UTCA 76

TELEFON
82-35

STEMPEL D.

Több mint 250
személy. Kivitel
minden országba.
Ekezetek minden
nyelvhez

betüöntöde r.-t.
Frankfurt a.M.

RÉZLÉLIA- ÉS LINOTYPEMATRICA-
GYÁR * GALVANOPLASZTIKA
VÉSNÖKI INTÉZET

Kiválóan szép és praktikus ujdonságok
a modern nyomdai munkák kiviteléhez,
úgy mint: könyv-, akcidens-, körlevél- és
írott betűkből, iniciais, körzetek, orna-
mentek, diszítések, politípek, vignetták stb.



Költségajánlással és mintákkal készséggel
szolgál a magyarországi vezérképviselőt:

LIGETI JENŐ ÉS TÁRSA
BUDAPEST V, VADÁSZ-UTCA 35a

TELEFON 86-13

Ugy e hirdetés, mint az egész könyv szövegbetűi betü-
öntödénk készítményei



VIRÁG ÉS HOROVITZ

cinkográfiai műintézet
rajzműteremmel kapcsolatban

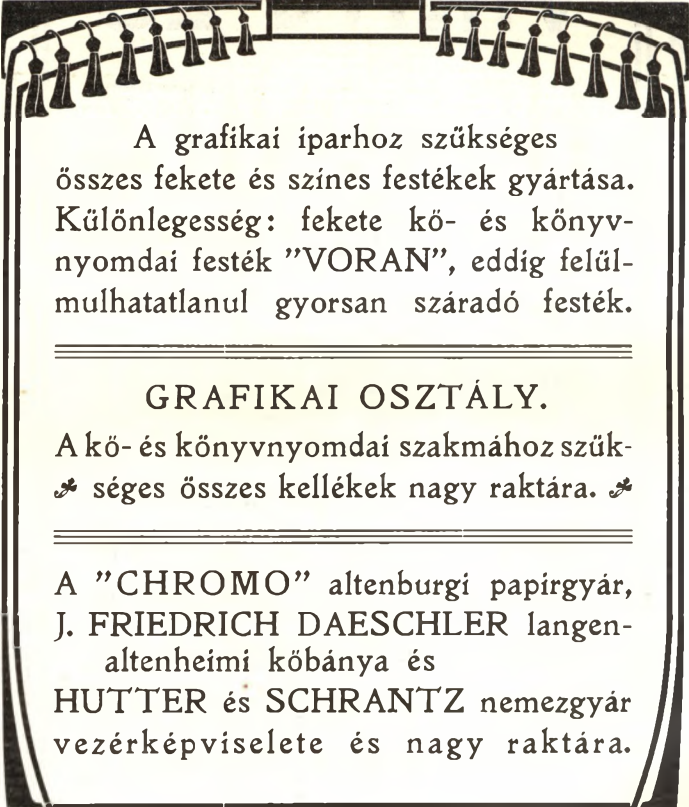
BUDAPEST VIII, VAS-UTCA 7

□ Készítenek mindennemű □
kliséket vonal- és autotípia-
rendszerben. □□ Specialisták
mindenféle árjegyzék-klisék-
ben, melyek rajzai saját rajz-
műtermünkben készülnek

■ TELEFON 66—42 ■
LEGPONTOSABB SZÁLLÍTÁS
ELŐNYÖS ÁRAK MELLETT.

BAER OTTÓ FESTÉKGYÁRAI

Telefon 93-29 BUDAPESTI GYÁRTELEP: VII, GIZELLA-ÚT 53. SZÁM Telefon 93-29



A grafikai iparhoz szükséges
összes fekete és színes festékek gyártása.
Különlegesség: fekete kö- és könyvnyomdai festék "VORAN", eddig felülmulthatatlanul gyorsan száradó festék.

GRAFIKAI OSZTÁLY.

A kö- és könyvnyomdai szakmához szükséges összes kellékek nagy raktára.

A "CHROMO" altenburgi papírgyár,
J. FRIEDRICH DAESCHLER langentalenheimi kőbánya és
HUTTER és SCHRANTZ nemezgyár
vezérképviselete és nagy raktára.

Hengeranyaggyár és henger-öntőműhely, litográfiai kövek, körforgógép-nemez, nyomdai gépekhez való alátétnevezek, matricanevezek.

WALDHERR & C^{IE}

könyvnyomtató gépek gyára * Wien

Első osztr.-
magy. szak-
gyár gyors-
sajtók és
vágógépek
gyártására

ELSŐ *
RENDŰ
HAZAI
GYÁRT-
MÁNY

Vindobona tégelysajtó (Colts-Armory, illetőleg Phönix-rendszer). A legerősebb gép illusztráció-, akcidens-, dombor-, autotípia-, valamint többszínű munkák nyomására.

Ideal egyenközű nyomású tégelysajtó. (Osztrák-magyar szab.) Jelentékenyen javított és tökéletesített amerikai rendszer. Legmodernebb tégelysajtó akcidens- és illusztráció-munkához.

Express tégelysajtó. Amerikai rendszer javítva. (Rendes típus.) Egyszerű merkantil- és akcidens-munkák gyors és olcsó előállítására.

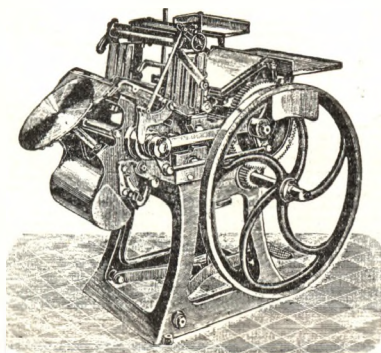
KÜLÖNLEGESSÉGEK:

Tégelynyomó sajtók három rendszer szerinti kiállításban.

Papírosvágó gépek kerékindítással. (Krause rendszere szerint kiállítva.)

Perforáló-gépek.

Száraz stereotípia-kalender.



Kép-
viselő **KLEIN JÓZSEF**

könyv- és könyvmdai szaküzlete
BUDAPEST VI, GYÁR-UTCA 6. SZ.



Telefon 71-56



KÜSÉK

KÖRNER
ES
LAUFER
BUDAPEST
PODMANICZKY U.
16

TELEFON
KÜLÖNL. ○ ○ ○
ELSŐRENDŰ
FAMETSZETEK
ΑΥΤΟΤΥΠΙΑ, ΓΑΛΒΑΝΟ ○ ○ ○
FÉNYKÉPEZÉS HÁZONKIVÜL IS ○ ○ ○
MINTALAPOKKAL
SZOLGÁLUNK

FA-
METSZŐ
MŰ-
INTEZETE

SAJÁT RAJZ

TELEFON 97-29